

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка

Кафедра української філології та журналістики

Марія ЛАВРУСЕНКО, Олена БУРЯК

Українська діаспорна література: основні постаті (вибіркова дисципліна)

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК-ХРЕСТОМАТІЯ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Кропивницький - 2023

УДК 8У2
ББК 83.34 Укр 6 – 9
Л13

Лаврусенко М., Буряк О. Українська діаспорна література: основні постаті (вибіркова дисципліна). Навчально-методичний посібник-хрестоматія. Кропивницький: ПП «М. Піскова», 2023. 256 с.

Рецензенти:

Михида С.П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Гольник О.О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Рекомендовано до друку Методичною радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

(протокол №3 від 17 березня 2023 р.)

УДК 8У2

ББК 83.34Укр 6–9

© Лаврусенко Марія Іванівна, 2023

© Буряк Олена Федорівна, 2023

З М І С Т

Вступ	4
Опис навчальної дисципліни.....	5
Мета та завдання.....	5
Програма навчальної дисципліни	6
Структура навчальної дисципліни	9
Теми лекційних і практичних занять.....	11
Теми самостійної роботи.....	12
Методи навчання і контролю. Оцінювання навчальної діяльності (розподіл балів, які отримують студенти, шкала оцінювання).....	12
Список програмових творів	15
Плани практичних занять, рекомендована література та контрольні запитання за темами.....	17
Завдання самостійної роботи.....	29
Методичне забезпечення дисципліни.....	32
Рекомендована література.....	32
Перелік запитань до заліка.....	37
Додаток І (Біографії, вибрані твори українських діаспорних письменників та фрагменти літературно-критичних досліджень їхнього доробку).....	39
Додаток ІІ (Тезові відповіді на основні теоретичні питання курсу).....	240
Додаток ІІІ (Словник літературно-мистецьких об'єднань діаспори).....	252

ВСТУП

Навчально-методичний посібник «Українська діаспорна література: основні постаті» призначений для студентів-філологів ОР «бакалавр» спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література.

Програма дисципліни передбачає детальне вивчення історії виникнення літературно-мистецьких організацій в українській діаспорі, ознайомлення з творчістю окремих представників цих мистецьких об'єднань. Вона узгоджена з курсами історії української літератури I половини XX ст. (20-50-і роки) та II половини XX – початку XXI ст. факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. На практичні заняття та на самостійне вивчення винесені ті твори, які не вивчалися в курсах історії української літератури.

Пропонована дисципліна покликана розширити знання студентів про вітчизняну літературу, написану за межами нашої держави. Вона узагальнює та поглиблює знання здобувачів освіти ОР «бакалавр» про творчість українських письменників Празької школи, об'єднань МУР (Мистецький український рух), «Слово», Нью-Йоркської групи, літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка в Австралії.

У пропонованому навчально-методичному виданні визначена мета, завдання, вимоги до знань та умінь студентів, представлена програма дисципліни, теми практичних занять та самостійної роботи, правила оцінювання навчальної діяльності студентів, плани підготовки до практичних занять та контрольні запитання за темами програми, списки художньої, методичної та наукової літератури, перелік залікових питань з дисципліни, а також додатки, котрі містять біографії та вибрані твори українських емігрантських авторів, фрагменти літературно-критичних праць про доробок авторів, тезові відповіді на проблемні теоретичні питання дисципліни, словник літературно-мистецьких об'єднань діаспорних письменників.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРНА ЛІТЕРАТУРА: ОСНОВНІ ПОСТАТІ»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
денна форма навчання		
Кількість кредитів –5	Шифр галузі: 01 Галузь знань: Освіта/Педагогіка Код спеціальності: 014 Найменування спеціальності: Середня освіта Шифр предметної спеціальності: 014.01 Предметна спеціальність: Середня освіта (Українська мова і література) Освітній ступінь: бакалавр	Нормативна
Модулів -2		Рік підготовки: 3-й
Змістових модулів – 2		Семестр: 6-ий
Індивідуальне науково-дослідне завдання:		Лекції: 30 год.
Загальна кількість годин – 150		Практичні: 20 год.
Тижневих годин: Аудиторних: 3 Самостійної роботи:		Самостійна робота: 100 год.
		Індивідуальні завдання:
	Вид контролю: Залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%) для денної форми навчання – 1:2

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Українська діаспорна література: основні постаті»

Мета викладання дисципліни: систематизувати знання студентів про літературно-мистецькі об'єднання українських діаспорних митців, простежити за жанровою та проблемно-тематичною специфікою їхніх творів .

Завдання вивчення дисципліни:

- систематизувати знання студентів про літературно-мистецькі об'єднання українських діаспорних письменників (Празька школа, МУР (Мистецький український рух), «Слово», Нью-Йоркська група, Літературно-мистецький клуб імені Василя Симоненка (Австралія));
- узагальнити відомості про авторів і твори української діаспори, представлені у програмі навчальної дисципліни;
- закріпити навички аналізу художніх творів різних жанрів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни

студент повинен знати:

- історію виникнення і представників Празької школи, МУРу, «Слова», Нью-Йоркської групи, Літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка (Австралія);
- життєвий та творчих шлях письменників, визначених програмою дисципліни;
- зміст творів, визначених у програмі.

студент повинен уміти:

- давати характеристику українській діаспорній літературі в цілому;
- визначати специфіку художніх творів представників різних діаспорних літературних об'єднань;
- визначати художні особливості творів митців-емігрантів.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Українська діаспорна література: основні постаті»*

**Програма спецкурсу узгоджена з програмами курсів «Історія української літератури XX століття (20-50-і роки)», «Історія української літератури XX-XXI століть», за якими навчаються студенти факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка.*

Тема 1. Загальна характеристика української діаспорної літератури.

Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Три хвили виїзду українців за кордон. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури: дискусії термінологічні; дискусії щодо визначення кола діаспорних митців; дискусії про функціональність чи відмирання літератури українського зарубіжжя; дискусії щодо періодизації емігрантської літератури. Митці-емігранти у світовій і українській літературі. Основні центри еміграції письменників-українців у світі. Емігрантські літературно-мистецькі угруповання.

Тема 2. Українська література першої хвилі еміграції. Тематика та проблематика творів перших українських митців-емігрантів. Спогади про Україну та доля емігранта у прозі канадських письменників А. Новака («Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги»), П. Казана («Щастє»), М. Стечишина («Лиш м'язо»).

Тема еміграції у канадській поезії (творчість І. Збура («Канадійські емігранти»), М. Говди («Руському народу»), С. Чернецького («Одна лиш калина»), С. Паламарюка («Піснь про Канаду»), Д. Могилянки («Любов до України») та ін.

Пісні про Канаду й Австралію, складені і зібрані Теодором Федиком (збірка «Пісні іммігрантів про Старий і Новий край (пісні про Канаду й Австралію)»).

Тема 3. Українська література другої хвилі еміграції. Поетична та прозова творчість **Празької школи**.

Творчий доробок О. Ольжича. Провідні мотиви збірок «Рінь», «Вежі», «Підзамчя». О. Ольжик-прозаїк: проблемно-тематичний аспект оповідання «Рудько». Літературознавчі дослідження О. Ольжича (стаття «Сучасна українська поезія»).

Творчий доробок О. Теліги. Образ борця-патріота у поезії авторки. Проблема вибору в прозовому фрагменті «Або-або». Літературознавчі розвідки мисткині (статті «Якими нас прагнете?», «Сліпа вулиця» та ін..).

Творчий доробок Ю. Клена (Освальда Бургардта). Гуманізм та незламність духу людини в поетичній спадщині митця (збірка «Каравели», поеми «Прокляті роки», «Попіл імперій»). Біблійні мотиви у малій прозі Ю. Клена (новели «Чудо Воскресіння», «Пригоди архангела Рафаїла»). Ю. Клен – перекладач.

Творчий доробок Є. Маланюка. Патріотичні мотиви, філософське осмислення сучасного й минулого України в ліриці поета. Є. Маланюк – літературознавець і культуролог («Книга спостережень»).

Творчий доробок Ю. Липи. Ю. Липа – прозаїк (загальний огляд творів). Збірка «Нотатник»: тематика та проблематика. Художні особливості оповідань «Петька Клино, нальотчик», «Моренко», «Література», «Гадючки».

Творчий доробок Л. Мосендза. Провідні мотиви лірики поета. Прозова спадщина Л. Мосендза: загальна характеристика. Повість «Засів», збірка оповідань «Людина покірна».

Творчий доробок О. Лятуринської. Пошук гармонії світу в поезії О. Лятуринської (збірки «Княжа емаль», «Гусла», «Веселка»). Дитяча проза О. Лятуринської (оповідання «Материнки», «Лялька», «Мамурка», «Ростик», «Княжна» та ін..).

Тема 5. Українська література третьої хвилі еміграції (Європа). **Мистецький український рух.** Історія заснування об'єднання, чільні представники, естетична програма.

Художня та публіцистична спадщина Івана Багряного: загальна характеристика. Роман про життя українського села після голодомору 1933 р. «Маруся Богуславка». Українці в часи німецької окупації у п'єсі «Розгром»

Художня проза Віктора Петрова (Домонтовича): загальний огляд. «Романи Куліша» (розділ «Марко Вовчок»): жанр романізованої біографії.

Юрій Косач, Ігор Костецький, Тодось Осьмачка як представники МУРу. Загальний огляд творчості.

Тема 6. Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті. Об'єднання митців «Слово», його програма, чільні представники. Нью-Йоркська група, її мистецькі орієнтири, представники.

Прозова спадщина Докії Гуменної: загальний огляд. Українське буття 20-30-х років ХХ ст. у повісті «Мана». Дохристиянське минуле українців у збірці новел «Прогулянка алеями мільйоноліть». Проблема майбутнього України в повісті Д. Гуменної «Епізод з життя Європи Критської».

Літературно-критична спадщина Григорія Костюка: загальний огляд. Оцінка доробку українських письменників у збірці літературно-критичних статей «У світлі ідей і образів».

Літературно-критична спадщина Юрія Лавриненка: загальний огляд. Ю. Лавріненко – укладач антології «Розстріляне відродження». Радянська дійсність 20-30-х років ХХ ст.. у спогадах «Чорна пурга».

Гумористична проза Миколи Понеділка. Тематика і проблематика гумористичних збірок М. Понеділка «Смішні сльозинки», «Соборний борщ», «Вітаміни» (аналіз гуморесок «Диво в решеті» (хрестоматія «Українське слово», Т.4.) , «Зневажений скарб» (збірка «Смішні сльозинки»), «Культурні танці», Рятуйте мою душу» (збірка «Соборний борщ»), «Послуга», «Наукова дискусія» (збірка «Вітаміни») та ін. на вибір).

Риси стилю представників Нью-Йоркської групи. Творчість Е. Андієвської, Ю. Тарнавського, Б. Бойчука, Б. Рубчака, В. Вовк, П. Калини (загальний огляд).

Прозові здобутки Емми Андієвської. Мала» проза авторки. Збірка «Тигри» (аналіз оповідань «Тигри», «Ріка», «Мандрівні вогні»). Жанр казки у творчості письменниці («Казка про упирення, що жилося людською волею», «Казка про двох пальців» та ін..). Філософія буття в сюрреалістичному творі Е. Андієвської «Джалапіта».

Проза та драматургія Віри Вовк. Збірка автобіографічних творів «Духи і деревіші» (оповідання «Preludium», «Горів Дрезден», «Духи і деревіші»).

Проза та драматургія Юрія Тарнавського: загальний огляд. Мікророман «Крик».

Тема 7. Українська діаспорна література в Австралії. Заснування літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка – спроба об'єднання в спілку українських письменників Австралії.

Поетична та прозова спадщина Д. Чуба (Нитченка). Образ України в поезії Д. Нитченка. Тема дитинства у прозі письменника (оповідання «Австралійський ведмедик», «За нами ганялася смерть», «на Гадючому острові» та ін..). Книга спогадів «Від Зінькова до Мельборна».

Творчість В. Онуфрієнка та З. Когут: загальний огляд. Провідні мотиви лірики авторів.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРНА ЛІТЕРАТУРА: ОСНОВНІ ПОСТАТІ»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	денна форма			
	у тому числі			
	усього	лекції	практичні заняття	самостійна робота
1	2	3	4	8
Змістовий модуль 1. «Українська діаспорна література: основні постаті» (практичний)				
Тема 1. Загальна характеристика української діаспорної літератури. Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури.		2		5
Тема 2. Українська література першої хвилі еміграції. Спогади про Україну та доля емігранта у прозі канадських письменників А. Новака («Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги»), П. Казана («Щастє»), М. Стечишина («Лиш м'язо»). Тема еміграції у канадській поезії (творчість І. Збура («Канадійські емігранти»), М. Говди («Руському народу»))		2	2	5
Тема 3. Українська література другої хвилі еміграції. Творчий доробок О. Ольжича, О. Теліги, Ю. Клена, Ю. Липи, Л. Мосендза.		10	10	25
Тема 4. Українська література третьої хвилі еміграції (Європа). Художня проза В. Петрова (Домонтовича). Драматургія І. Багряного		4	2	5
Тема 5. Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті. Прозова спадщина Д. Гуменної, М. Понеділка, Е. Андієвської, В. Вовк.		8	4	20

Тема 6. Українська діаспорна література в Австралії. Поетична та прозова спадщина Д. Нитченка (Чуба). Творчість В. Онуфрієнка та З. Когут: загальний огляд. Провідні мотиви лірики авторів.		4	2	5
Разом за 1 модуль	115	30	20	65
Змістовий модуль 2. «Українська діаспорна література: основні постаті» (самостійна робота)				
Тема 1. Митці-емігранти у світовій і українській літературі.				5
Тема 2. Українська література першої хвилі еміграції. Тема еміграції у канадській поезії (творчість С. Чернецького («Одна лиш калина»), С. Паламарюка («Піснь про Канаду»), Д. Могилянки («Любов до України») та ін..				5
Тема 3. Українська література другої хвилі еміграції. Прозовий доробок О. Лятуринської (оповідання «Материнки», «Лялька», «Мамурка», «Ростик», «Княжна» та ін..) Є. Маланюк – літературознавець і культуролог («Книга спостережень»).				10
Тема 4. Ю. Косач, І. Костецький, як представники МУРу. Загальний огляд творчості. Літературно-критична спадщина Г. Костюка: загальний огляд. Оцінка доробку українських письменників у збірці літературно-критичних статей «У світлі ідей і образів». Літературно-критична спадщина Ю. Лавриненка: загальний огляд. Ю. Лавріненко – укладач антології «Розстріляне відродження».				5
Тема 5. Проза та драматургія Ю. Тарнавського: загальний огляд. Мікророман «Крик»				5
Тема 6. Творчість В. Онуфрієнка та З. Когут: загальний огляд. Провідні мотиви лірики авторів.				5
Разом за 2 модуль	35			35
Разом	150	30	20	100

**Теми лекційних занять
денна форма навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Загальна характеристика української діаспорної літератури. Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури.	2
2	Тема 2. Українська література першої хвилі еміграції. Спогади про Україну та доля емігранта у прозі канадських письменників А. Новака («Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги»), П. Казана («Щастє»), М. Стечишина («Лиш м'язо»). Тема еміграції у канадській поезії (творчість І. Збура («Канадійські емігранти»), М. Говди («Руському народу»))	2
3	Тема 3. Українська література другої хвилі еміграції. Творчий доробок О. Ольжича, О. Теліги, Ю. Клена, Ю. Липи, Л. Мосендза.	10
4	Тема 4. Українська література третьої хвилі еміграції (Європа). Художня проза В. Петрова (Домонтовича). Драматургія І. Багряного	4
5	Тема 5. Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті. Прозова спадщина Д. Гуменної, М. Понеділка, Е. Андієвської, В. Вовк.	8
6	Тема 6. Українська діаспорна література в Австралії. Поетична та прозова спадщина Д. Нитченка (Чуба). Творчість В. Онуфрієнка та З. Когут: загальний огляд. Провідні мотиви лірики авторів.	4
	Разом	30

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

N з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма навчання)
1	Українська література першої хвилі еміграції. Спогади про Україну та доля емігранта у прозі канадських письменників А. Новака («Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги»), П. Казана («Щастє»), М. Стечишина («Лиш м'язо»). Тема еміграції у канадській поезії (творчість І. Збура («Канадійські емігранти»), М. Говди («Руському народу»))	2
2	Українська література другої хвилі еміграції. Творчий доробок О. Ольжича, О. Теліги, Ю. Клена, Л. Мосендза.	10
3	Українська література третьої хвилі еміграції (Європа). Художня проза В. Петрова (Домонтовича).	2
4	Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті. Прозова спадщина Д. Гуменної, М. Понеділка, Е. Андієвської.	4
5	Українська діаспорна література в Австралії. Поетична та прозова спадщина Д. Нитченка (Чуба).	2
Разом		20

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

N з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма навчання)
1	Загальна характеристика української діаспорної літератури. Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури	10
2	Українська література першої хвилі еміграції.	5
3	Українська література другої хвилі еміграції. Творчий доробок О. Ольжича, О. Теліги, Ю. Клена, Л. Мосендза.	35
4	Українська література третьої хвилі еміграції (Європа). Художня проза В. Петрова (Домонтовича) та І. Багряного	10
5	Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті. Прозова спадщина Д. Гуменної, М. Понеділка, Е. Андієвської, Ю. Тарнавського, В. Вовк	30
6	Українська діаспорна література в Австралії. Поетична та прозова спадщина Д. Нитченка (Чуба), З. Когут, В. Онуфрієнка	10
Разом		100

МЕТОДИ НАВЧАННЯ І КОНТРОЛЮ. ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Методи навчання

Під час вивчення дисципліни «Українська діаспорна література: основні постаті» передбачено комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів та методів стимулювання і мотивації їх навчання, що сприяє розвитку творчих засад особистості майбутнього фахівця, з урахуванням індивідуальних особливостей учасників освітнього процесу.

З метою формування професійних компетентностей широко впроваджуються інноваційні методи навчання. Це – комп'ютерна підтримка освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань тощо).

За джерелами знань на заняттях використовуються словесні (розповідь, бесіда, лекція) та практичні методи.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються проблемно-інформаційний, проектно-пошуковий, дослідницький методи.

Із метою забезпечення максимального засвоєння студентами матеріалу курсу використовуються наступні методи навчання:

- 1) Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:
 - словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна-лекція);
 - наочні (презентація, демонстрування);
 - практичні методи (практичні завдання).
- 2) Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності:
 - метод проблемного викладу матеріалу;
 - моделювання життєвих ситуацій;
 - мозковий штурм;
 - метод опори на життєвий досвід;
 - навчальної дискусії.

3) Методи контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності:

- усного контролю;
- письмового контролю;
- самоконтролю та взаємоконтролю;
- рецензування відповідей.

Засоби діагностики результатів навчання здобувачів освіти. Порядок та критерії виставлення балів

Контрольні заходи здійснюються з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, системності, всебічності.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є:

- стандартизовані тести;
- усні та письмові відповіді на практичних заняттях;
- реферати, повідомлення, есеї;
- студентські презентації на задану тему;
- контрольні роботи.

Використовуються усний і письмовий методи контролю. Вони мають сприяти підвищенню мотивації студентів до навчально-пізнавальної діяльності.

Поточний контроль. *Завданням поточного контролю* є перевірка розуміння та засвоєння певної частини учбового матеріалу, рівня сформованості навичок, умінь самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, здатності осмислити зміст теми.

Об'єктами поточного контролю знань студента є систематичність та активність роботи на заняттях; виконання завдань для самостійної роботи. Оцінюються усні та письмові відповіді на практичних заняттях, повідомлення, презентації, тестування, контрольні роботи.

У разі невиконання завдань поточного контролю студент має право скласти їх індивідуально до останнього практичного заняття за дозволом завідувача кафедри. Порядок такого контролю регламентований викладачем.

Підсумковий контроль. *Завданням підсумкового контролю* є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, умінь сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Розподіл балів, які отримують студенти денної форми навчання*

залік

Поточне тестування та самостійна робота													Су- ма
Змістовий модуль N 1						Змістовий модуль N 2 (самостійна робота)						Контрольна робота	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T1	T2	T3	T4	T5	T6	20	
60						20							

T1,T2...T5 – теми змістових модулів

*Оцінювання різних видів роботи студентів денної форми навчання на практичних заняттях здійснюється за 4-бальною шкалою («5», «4», «3», «2»). У кінці модуля виводиться середньоарифметичне, яке переводиться у бали за схемою: I модуль (практичний – 10 практичних занять) – середньоарифметичне множиться на коефіцієнт 12 (максимально

студент може набрати 60 балів); II модуль (самостійна робота – 6 тем) (максимально студент може набрати 20 балів). До балів за I і II змістовий модуль додаються бали за контрольну роботу (20 балів). За шкалою оцінювання визначається оцінка студента за національною шкалою і шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою (екзамен)	Оцінка за національною шкалою (залік)
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

СПИСОК ПРОГРАМОВИХ ТВОРІВ

А. Новак «Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги».

П. Казан «Щастє».

І. Збура «Канадійські емігранти».

М. Говда «Руському народу».

С. Чернецький «Одна лиш калина».

С. Паламарюк «Піснь про Канаду».

Д. Могилянко «Любов до України».

М. Стечишин «Лиш м'язо».

Є. Маланюк «Книга спостережень» (2 статті на вибір).

О. Лятуринська «Материнки», «Лялька», «Мамурка», «Ростик», «Княжна»

О.Ольжич «Полісся», «Революція», «На трьох горбах під замками орла...», цикл «Грудень 1932»); «Муки св. Катерини», «Пороша», «Ясне мерехтіння кіна...», оповідання «Рудько», стаття «Сучасна українська поезія».

О. Теліга «Моя душа й по темнім трунку...», «Вечірня пісня», «Чорна площа» «Лист», «Відповідь», «Засудженим», прозовий фрагмент «Або-або», статті «Якими нас прагнете?», «Сліпа вулиця».

Ю. Клен «Кортес», «Антоній і Клеопатра», «Цезар і Клеопатра», «Осінь», «Крізь праосінь», «Весна», «Софія», «Мандрівка до сонця», «Київ», «Володимир», новели «Чудо Воскресіння», «Пригоди архангела Рафаїла».

Ю. Липа «Жінка», «Батькові», «Бог і непримиримість», «Київські легенди», «Три брати», «Щоденний бій», оповідання «Петька Клин, нальотчик», «Моренко», «Література», «Гадючки».

Л. Мосендз. «Подєбрадські дні», «Є. Маланюкові», «Балада про побратима», «Сонетність», повість «Засів», збірка «Людина покірна» (оповідання «Людина покірна», «Роксоляна», «Брат», «Вояк відходить» та ін.).

Г. Костюк «У світлі ідей і образів» (1 стаття на вибір).

Ю. Лавриненко антологія «Розстріляне відродження» (1 стаття на вибір).

В. Петров (Домонтович) «Романи Куліша» (розділ «Марко Вовчок»), «Апостоли».

І. Багрянний «Генерал».

Д. Гуменна «Мана», збірка «Прогулянка алеями мільйоноліть» (аналіз 2-3 новел на вибір), «Епізод з життя Європи Критської».

М. Понеділок «Диво в решеті» (хрестоматія «Українське слово», Т.4.) , «Зневажений скарб» (збірка «Смішні сльозинки»), «Культурні танці», Рятуйте мою душу» (збірка «Соборний борщ»), «Послуга», «Наукова дискусія» (збірка «Вітаміни») та ін.

Е. Андієвська Збірка «Тигри» (оповідання «Тигри», «Ріка», «Мандрівні вогні»), «Казка про упира, що жилося людською волею», «Казка про чоловіка, який мав сумніви» (у ж. «Кур'єр Кривбасу», 2001. – № 134), «Казка про двох пальців», «Джалапіта».

В. Вовк Збірка «Духи і дервіші» (оповідання «Preludium», «Горів Дрезден», «Духи і дервіші»).

Ю. Тарнавський «Крик» (мікророман).

Д. Нитченко «Австралійський ведмедик», «За нами ганялася смерть», «на Гадючому острові», «Від Зінькова до Мельборна» (уривок «Суд над Сосурою»).

В. Онуфрієнко Поезії.

З. Когут Поезії.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ЗА ТЕМАМИ (змістовий модуль 1)

Практичне заняття №1

Українська література першої хвилі еміграції.

1. Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Три хвили виїзду українців за кордон.
2. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури: дискусії термінологічні; дискусії щодо визначення кола діаспорних митців; дискусії про функціональність чи відмирання літератури українського зарубіжжя; дискусії щодо періодизації емігрантської літератури.
3. Провідні теми і проблеми творів перших українських митців-емігрантів.
4. Спогади про Україну та доля емігранта у прозі канадських письменників А. Новака («Перший день заробітку», «Таки поставив го на ноги»), П. Казана («Щастє»), М. Стечишина («Лиш м'язо»)*.
5. Еміграція – провідний мотив лірики українських поетів-емігрантів у Канаді (творчість І. Збура («Канадійські емігранти»), М. Говди («Руському народу»), С. Чернецького («Одна лиш калина»)* та ін..
6. Ідейно-художні смисли коломийкових пісень про Канаду й Австралію, складених і зібраних Теодором Федиком* та ін. (аналіз 3-4 творів на вибір)

**Підготувати письмову коротку біографічну довідку про письменників*

Література:

1. Антологія української поезії в Канаді 1898-1973/ упор. Я. Славутич. Едмонтон: Об'єднання українських письменників у Канаді «Слово», 1975. 160 с.
2. Канадійски оповіданя/ збірка І. Лучкова. Вінніпег, МАН, 1910. 78 с.
3. Верига В. Українці поза межами України: початки української діаспори (до 1914 р.)/ Василь Верига. URL: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=244>
4. Субтельний О. Україна. Історія/ Орест Субтельний. К.: Либідь, 1991. С. 463–489.
5. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
6. Пісні іммігрантів про Старий і Новий край (пісні про Канаду й Австралію)/ збір. Т. Федик та ін.. – Вінніпег, МАН, 1927. 142 с.
7. Література української діаспори. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2722-emigratsijna-literatura-xx-stolittya>
8. Українська еміграційна література. URL: <https://ukrlit.net/directory/372.html>

Контрольні запитання:

- *Визначте художні особливості змалювання життя емігрантів в українській прозі першої хвилі еміграції.*
- *Доведіть, що туга за рідним краєм – провідний мотив лірики українських поетів з Канади. Чому, на Ваш, погляд, ця тема домінує в діаспорній поезії початку ХХ ст..?*

- Як би ви оцінили фаховий рівень художньої літератури перших українських письменників-емігрантів?

Практичне заняття №2-5

Українська література другої хвилі еміграції

- Літературні об'єднання другої хвилі еміграції. Празька школа поетів, Варшавська група: історія створення, чільні представники, мистецькі орієнтири *(відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення)*.
- Творчість О. Ольжича.**
 - Сторінки біографії митця *(відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або презентації)*.
 - Провідні мотиви та образи поезії зі збірок «Рінь» (аналіз поезій «Полісся», «Революція», «На трьох горбах під замками орла...») «Вежі» (аналіз циклу поезій «Грудень 1932»), «Підзамчя» (аналіз поезій «Муки св. Катерини», «Пороша», «Ясне мерехтіння кіна...»).
 - О. Ольжик-прозаїк: проблемно-тематичний аспект оповідання «Рудько».
 - Літературознавчі дослідження О. Ольжича (стаття «Сучасна українська поезія»).
- Творчість Юрія Клена (Освальда Бургардта).**
 - Сторінки біографії митця *(відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або презентації)*.
 - Західноєвропейська лицарська романтика та антична героїка збірки Ю. Клена «Каравели» (аналіз поезій із циклу «Услід конкістадорам» («Кортес», «Антоній і Клеопатра», «Цезар і Клеопатра»). Пейзажна лірика поета (цикл «Серед ясний озер» («Осінь», «Крізь праосінь», «Весна» та ін..). Художнє осмислення долі України у циклі «У Первозванного на горах» («Софія», «Мандрівка до сонця», «Київ», «Володимир»).
 - Біблійні мотиви у малій прозі Ю. Клена (новели «Чудо Воскресіння», «Пригоди архангела Рафаїла»).
 - Юрій Клен – перекладач *(відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення)*.
- Творчість Леоніда Мосендза.**
 - Сторінки біографії митця *(відповідь на запитання підготувати у формі презентації)*.
 - Поетична спадщина Л. Мосендза. Збірка «Зодіак». Аналіз поезій «Подебрадські дні», «Є. Маланюкові», «Балада про побратима», «Сонетність».
 - Повість Л. Мосендза «Засів». Автобіографічні мотиви у творі. Проблема русифікації. Характеристика образу Ніно *(повідомлення)*

4.4. Тематика та проблематика збірки Л. Мосендза «Людина покірна» (оповідання «Людина покірна», «Роксоляна», «Брат», «Вояк відходить» та ін..).

5. Творчість О. Теліги.

5.1. Сторінки біографії мисткині (*відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або прозентації*).

5.2. Образ борця-патріота та художні особливості його зображення у поезії авторки (аналіз поезій «Моя душа й по темнім трунку...», «Вечірня пісня», «Чорна площа» «Лист», «Відповідь», «Засудженим» та ін.).

5.3. Проблема вибору в прозовому фрагменті О. Теліги «Або-або».

5.4. Літературознавчі та культурологічні розвідки О. Теліги (аналіз статей «Партачі життя», «Якими нас прагнете?», «Сліпа вулиця» та ін..).

Література:

1. Боднарук І. Між двома світами. Вибрані статті про українських письменників. URL: <http://ukrlife.org/main/cxid/bodnaruk0.htm>
2. Письменники української діаспори: Донбаський вимір / [упоряд. В. А. Просалова]. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. 336 с.
3. Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори /Упорядкування і передмова В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. 280 с.
4. Руснак І.Є. Художній світ прози письменників-вісниківців. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2011. 232 с.
5. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
6. Хрестоматія «Празька школа» / [упоряд. В. А. Просалова]. Донецьк:Східний видавничий дім, 2004.

Література про життя і творчість О. Ольжича:

1. Державин В. О. Ольжич – поет національного героїзму / Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. К.: Рось, 1994. Кн. 2. С. 534–542.
2. Жулинський М. Олег Ольжич і Олена Теліга. Нариси про життя і творчість URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/julinsk.html>
3. Зінкевич О. Піднявся над епохою : 100-річчя від дня народження Олега Ольжича (Добірка статей) *Літературна Україна*, 2007. 28 червня . С.1, 6–7.
4. Іванишин П. Олег Ольжич – герольд нескореного покоління. Дрогобич, 1996.
5. Ковалів Ю. Поетична історіософія Олега Ольжича. *Слово і час*, 2007. № 10. С. 29–35.
6. Мельничук Б. Нелюбов од надміру любові : Прочитання Олега Ольжича у контексті сучасної поезії. *Літературна Україна*, 2008. 27 березня.
7. Мушинка, М. Лицар нескореного покоління : До 90-ліття від дня народження О. Ольжича *Дзвін*, 1997. № 10. С. 146–149.
8. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля: Творчість письменника в контексті європейської літератури. Дрогобич: Відродження, 2001. 220 с.
9. Неврлий М. Ольжич на тлі празького літературного довкілля. *Сучасність*, 1998. № 2. С. 102–109.
10. Ольжич О. Незнаному воякові. Київ, 1994. 442 с.
11. Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори. К.: Ярославів Вал, 2006.
12. Солод Ю. Лицар української державності (Життя і поезія Олега Ольжича). *Українська мова та література*, 2000. № 181. С. 4–8.

13. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
14. Таран О. Своєрідність поетичної манери О. Ольжича . *Слово і час*, 2000. № 4. С. 59–61.
15. Червак Б. Слово, що стало зброєю: Олег Ольжич. *Розбудова держави*, 2004. № 4–6. С. 55–58.
16. Чернявська Л. Філософсько-естетичні засади поезії Олега Ольжича . *Слово і час*, 1999. № 11. С. 29–32.

Література про життя і творчість Ю. Клена:

1. Качуровський І. Юрій Клен по два боки «Зеленого кордону». *Березіль*, 2010. № 11–12. С. 144–150.
2. Ковалів Ю. «Празька школа»: на крутосхилах «філософії чину». К.: Бібліотека українця, 2001. 120 с.
3. Ковалів Ю. Освальд Бурггардт (Юрій Клен). *Слово і час*, 1991. № 4. С. 41–45.
4. Ковалів Ю. Прокляті роки Юрія Клена / Клен Юрій. Вибране. К.: Дніпро, 1991. С. 3–23.
5. Саєнко В. Поетика творчості Юрія Клена / Саєнко В. Українська модерна поезія 20-х років ХХ століття: Ренесансна парадигма. Одеса, 2004.
6. Саєнко В. Сонетарій Юрія Клена. *Київ*, 2006. № 4. С. 180–184.
7. Сарапин В. Маловідомий Юрій Клен. *Українська мова та література*, 2000. Ч. 7. С. 3–4.
8. Сарапин В. Осінні мотиви в поезії Юрія Клена. *Дивослово*, 1998. № 9. С. 8–11.
9. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
10. Филипович О. Життя і творчість Юрія Клена. *Сучасність*, 1967. Ч. 10 (82). С. 47–85.

Література про життя і творчість Л. Мосендза:

1. Дума про великих : золоті сторінки української поезії. *Дніпро*, 2009. № 11. С. 128–130, С. 142–143, С. 151–152.
2. Кравців Б. Леонід Мосендз і його «Останній пророк»/ Мосендз Л. Останній пророк. Торонто: Діловий комітет для видання творів Л. Мосендза, 1960. С. 5–32.
3. Лаврусенко М.І. Філософія чину в новелі Леоніда Мосендза «Людина покірна». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки. 2016. № 2. С. 144–149. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_30
4. Лаврусенко М.І. Проблема духовного стоїцизму в новелі Леоніда Мосендза «Роксоляна». Молодий вчений. 2017. №1. С. 288–291.
5. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля: Творчість письменника в контексті європейської літератури. Дрогобич: Відродження, 2001. 220 с.
6. Самчук У. Леонід Мосендз. *Слово і час*, 1997. № 10. С. 24–26
7. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
8. Череватенко Л. «Безодня смерті і безодня життя спікались на межі...» /Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. К.: Рось, 1994. Кн. друга. С. 71–78.
9. Шпиталь А. Палестина, Іудея, Святе письмо й українська історична проза. *Слово і час*, 1999. № 12. С. 26–30.

Література про життя і творчість Олени Теліги:

1. Бернадська Н. Олена Теліга. *Українська мова та література*, 1999. 18 травня.

2. Жданович О. На зов Києва (Олена Теліга)/О. Жданович. – Вінніпег: Орг. українок Канади, 1947. Або в кн.; Олена Теліга. Збірник. Детройт – Нью-Йорк – Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. С. 159–206.
3. Климентова О. Витоки творчості О. Теліги. *Українська мова і література в школі*, 2000. № 4. С. 56–61.
4. Климентова О. Мотиви любові до Батьківщини в поезії Олени Теліги. *Українська мова і література в школі*, 2001. № 1. С. 65–66.
5. Литвин М. «Поворот» Олени Теліги. *Літературна Україна*, 2001. 26 липня.
6. Луц Н. Національна ідея в поезії Олени Теліги. *Українська мова та література*, 1999. 18 травня.
7. На сторожі цілості, щастя і могутності більшої родини – нації: Матеріали наук. конф. (до 100-річчя О.Теліги). К., 2006. 188 с.
8. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
9. Скурятівський В. Олена Теліга як явище. *Дивослово*, 2000. № 6. С. 54–57.
10. Соя Б. Сильні духом: Олег Ольжич, Олена Теліга – поети і герої. *Дивослово*, 2005. № 4. С. 14–20.
11. Руснак І.Є. Художній світ прози письменників-вісниківців. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2011. 232 с.
12. Ткаченко Т. Актуалізація національних концептів у малій прозі Леоніда Мосендза. *Філологічний дискурс*. 2017. Випуск 5. С.146–154.
13. Фасоля А. Поетка вогнених меж. *Дивослово*, 1996. № 11. С. 44–50.
14. Червак Б. Олена Теліга: Життя і творчість. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
15. Череватенко Л. «І злитись знову зі своїм народом...». *Дніпро*, 1990. № 1. С. 58.
16. Череватенко Л. Вмерти в Києві. Україна, 1989. № 43. С. 6–8.
17. Шпак В. Олена Теліга / Гроно нездоланих співців: Літ. портр. укр. письм. ХХ ст. / Упоряд. В. І. Кузьменко. К., 1997. С. 227–239.
18. Юрчук О.О. Творчість О. Теліги: реінкарнація української жіночості в умовах потреби боротьби за українську націю. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4625/1/vip_53_41.pdf

Контрольні запитання:

- Назвіть характерні риси творчості представників Празької школи.
- Доведіть або спростуйте думку: «Празжани» писали тільки поезію»
- Хто з представників Празької школи писав літературознавчі дослідження?
- Хто з представників Празької школи писав оповідання для дітей?
- Яким постає образ митця-патріота в поезії О. Теліги?
- Розкрийте символику античних образів у поезії Ю. Клена.
- Біблійні мотиви є основою сюжету малої прози ... (назвіть автора).
- Доведіть, що повість Л. Мосендза «Засів» автобіографічна.
- Проблеми стоїцизму, свободи, відданості справі – провідні теми збірки оповідань Л. Мосендза «Людина покірنا». Доведіть або спростуйте цю тезу.
- Яким постає образ митця-патріота в поезії О. Теліги?
- Які завдання перед українською жінкою ставить О. Теліга у своїх статтях?

Практичне заняття № 6

Українська література третьої хвилі еміграції (Європа)

1. Мистецький український рух. Історія заснування об'єднання, чільні представники, естетична програма (*підготувати презентацію або повідомлення*).

2. Творчість Віктора Петрова (Домонтовича).

2.1. Життєвий шлях, літературна діяльність Віктора Петрова (Домонтовича): загальний огляд (*відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або проекту*).

2.2. Жанр романізованої біографії у творчості В. Петрова («Аліна і Костомаров», «Романи Куліша»). «Романи Куліша» (розділ «Марко Вовчок»).

2.3. Особливості художньої інтерпретації біблійного сюжету у філософській притчі В. Петрова «Апостоли».

Література:

1. МУР (Мистецький український рух). Збірники літературно-мистецької проблематики. Збірник 1, Ред. Віктор Домонтович, М. Іванейко (Микола Шлемкевич), Борис Подоляк (Григорій Костюк), Юрій Шерех (Юрій Шевельов). München: 1946.
2. Грабович Г. «Велика Література» / Григорій Грабович. *Сучасність*, 1986, липень–серпень (7–8), С. 46–80.
3. Шерех Ю. «МУР і я в МУРі» / Юрій Шерех. Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Том 2. С. 296–323.
4. Зеров М. Від Куліша до Винниченка: Поезія Олеся і спроба нового її трактування / Зеров М. Твори: В 2 т. Т.1. К.: Дніпро, 1990.

Література про життя і творчість В. Петрова (Домонтовича):

1. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. К.: Факт, 2007. 331 с.
2. Андреев В. М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ: Герда, 2012. 476 с.
3. Белімова Т.В. Інтертекстуальний опис структурних особливостей текстів філософсько-інтелектуальних романів В. Домонтовича. *Наука і сучасність*. Зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. К., 2004. Том 44. С. 157-170.
4. Белімова Т.В. Література українського модернізму: “Дівчина з ведмедиком” Віктора Домонтовича. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 7. С. 12-16.
5. Белімова Т.В. Контекст та метатекст літературного твору (на матеріалі романів Віктора Домонтовича). *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. Випуск 7 К., 2005. С. 13-17.
6. Білокінь С. Довкола таємниці. URL: <http://exlibris.org.ua/petrow/peredmova.html>
7. Бондаренко А. Художнє новомислення у текстах Віктора Домонтовича. *Дивослово*, 2007. № 2. С. 42–47
8. Брайчевський М. В. П. Петров – учений-універсал. *Слово і час*. 2002. № 10
9. Гірняк М. Слово і мовчання : Самоусвідомлення через іншого (в інтелектуальній прозі В. Домонтовича). *Слово і час*, 2004. № 11. С. 28–36
10. Гірняк М. Таємниця роздвоєного обличчя. Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. Львів, 2008.

11. Горбик Р. Знімання масок, або Лист у вічність : Віктор Домонтович і світовий контекст. *Вітчизна*, 2001. № 11-12. С. 136–143.
12. Грегуль Г. Загублена доля в життєвих (не)правдоподібностях доби. За романом В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». *Дивослово*, 2009. № 5. С. 52–55
13. Грегуль Г. Повість Віктора Петрова «Аліна і Костомаров» : чи «Так треба писати біографії великих людей?» . *Слово і час*, 2004. № 11. С. 23–27
14. Зубань В. І. «Аліна й Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років ХХ століття. Автореферат дис.. к. філол.. н. Харків, 2003. 19 с.
15. Зубань В. До наукових джерел роману В. Петрова «Романи Куліша». *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*, 2002. № 557. Серія ФІЛОЛОГІЯ. – Вип.35: Слово і художній текст. С. 312–321.
16. Зубань В. Літературні запозичення у структурі тексту В. Петрова «Романи Куліша». *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України*. Випуск 4. К.: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2003. С. 190–194.
17. Зубань В. Романи-біографії «Аліна й Костомаров», «Романи Куліша» В. Петрова в контексті формалістичного дискурсу 20-х років ХХ століття. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*, 2003. № 583. Серія ФІЛОЛОГІЯ. Вип.37: Філологічні дослідження тексту. С. 122–125.
18. Корогодський Р. Сюжет для великого роману, або Полон і межі можливого : (Віктор Петров (Домонтович). *Кур'єр Кривбасу*, 2003. № 162. С. 129–177.
19. Мариненко, Ю. Топос ностальгії В. Домонтовича: повість «Без ґрунту». *Дивослово*, 2009. № 5. С. 47–51.
20. Фізер І. Український Фуко чи французький Петров? Разюча схожість двох історіософів *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія»*. Т. 17: Філологія. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 1999.
21. Шерех Ю. Шостий у троні: В. Домонтович в історії української прози/ Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Т. 2. С. 98–135.
22. Ушневич-Штанько Соломія Едуардівна. Романи Віктора Домонтовича в контексті української інтелектуально-психологічної прози: особливості художнього мислення. : Дис... канд. наук: 10.01.01, 2009.

Контрольні запитання:

- Коли і з чиєї ініціативи був заснований МУР (Мистецький український рух)?
- Яку мету ставили перед собою представники МУРу? Хто очолював це творче об'єднання?
- Що характерно для жанру романізованої біографії? Хто з представників МУРу писав твори цього жанру?

Практичне заняття №7-9

Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті

1. Об'єднання митців «Слово», його програма, чільні представники (*реферат*).

2. Творчість Докії Гуменної.

2.1. Сторінки біографії, творчі здобутки Д. Гуменної (*відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або презентації*).

2.2. Українське буття 20-30-х років ХХ ст. у повісті «Мана» Д. Гуменної.

2.3. Дохристиянське минуле українців у збірці новел «Прогулянка алеями мільйоноліть» Д. Гуменної (аналіз 2-3 новел на вибір).

2.4. Проблема майбутнього України в повісті Д. Гуменної «Епізод з життя Європи Критської» (повідомлення)

3. Творчість Миколи Понеділка.

1.1. Життєвий шлях, творчі здобутки М. Понеділка (*відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення або презентації*).

1.2. Тематика і проблематика гумористичних збірок М. Понеділка «Смішні сльозинки», «Соборний борщ», «Вітаміни». (Аналіз гуморесок «Диво в решеті» (хрестоматія «Українське слово», Т.4.) , «Зневажений скарб» (збірка «Смішні сльозинки»), «Культурні танці», Рятуйте мою душу» (збірка «Соборний борщ»), «Послуга», «Наукова дискусія» (збірка «Вітаміни») та ін. на вибір).

4. Нью-Йоркська група, її мистецькі орієнтири, представники (реферат або презентація).

5. Прозові здобутки Емми Андіївської.

5.1. Загальна характеристика епічної спадщини Емми Андіївської

5.2. Мала» проза авторки. Збірка «Тигри» (аналіз оповідань «Тигри», «Ріка», «Мандрівні вогні»).

5.3. Жанр казки у творчості письменниці («Казка про упиреня, що жилося людською волею», «Казка про чоловіка, який мав сумніви» (у ж. «Кур'єр Кривбасу», 2001. – № 134), «Казка про двох пальців» та ін..).

5.4. Філософія буття у сюрреалістичному творі Е. Андіївської «Джалапіта».

Література:

1. Боднарук І. Між двома світами. Вибрані статті про українських письменників. URL: <http://ukrlife.org/main/cxid/bodnaruk0.htm>
2. Літературні вечори в Українському Інституті Модерного Мистецтва Чикаго, 1973–2006 / Укладачі: Віра Боднарук, Володимир Білецький. Донецьк: Український культурологічний центр, 2006. 140 с.
3. Павличко С. Д. Теорія літератури. К.: Основи, 2002. С. 381–418.
4. Ревакович М. Persona non grata. Нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність. К.: Критика, 2012. 336 с.
5. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
6. Слово (об'єднання). URL: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Слово_\(об'єднання\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Слово_(об'єднання)).

Література про життя і творчість Д. Гуменної:

1. Даниленко В. Ідеалізм і авторитарний тип особистості : (за повістю Докії Гуменної «Мана»). *Слово і час*, 2000. № 5. С. 38–41.
2. Лаврусенко М.І. Праісторія в українській літературі: проблема кореляції наукового і художнього пізнання. Монографія. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. 250 с.
3. Николук Т.В. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01.; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 19 с.
4. Лаврусенко М. Повість-феєрія Докії Гуменної «Епізод з життя Європи Критської»: жанрово-стильова специфіка. *Наукові записки Кіровоградського державного*

педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград, 2012. Випуск 111. С. 121–131.

5. Лаврусенко М. Український літературний процес 1920-30-х років в оцінці Докії Гуменної (на матеріалі спогадів «Дар Евдотеї»). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. №3(214), 2011, Ч.І. С.134–140.
6. Мушинка М. Докія Гуменна і її «Діти ...». *Слово і час*, 1993. № 1. С. 26–35
7. Мушинка М.П'ять разів «похоронена», а все ж таки жива. *Сучасність*, 1995. №4. С 139–143.
8. Онишкевич Л. Розмова з Докією Гуменною. *Сучасність*, 1984. №11. С. 61–68.
9. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної/ Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Книга друга. К.: Дніпро, 1993. С.444–452.
10. Садівська Т. Романи Докії Гуменної в контексті науково-дослідницьких творів. *Дивослово*, 2005. №3. С. 45–49.
11. Садівська Т. Твори Докії Гуменної в контексті «наукової белетристики». *Слово і час*, 2004. №3. С. 70–76.
12. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
13. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. Тернопіль, 2003. 495с.

Література про життя і творчість М. Понеділка:

1. Давиденко В. Дещо про автора і його книжки/ Понеділок М. Смішні сльозинки. Джерзі Сіті – Нью-Йорк: Видавництво «Свобода», 1966. С. 7–15.
2. Кузьмович О. Повернення Миколи Понеділка додому // Понеділок М. Казка недоказана моя. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2003. Т. 1. 352 с.
3. Портнов А.. "Віктор Петров і Софія Зерова: Роман у листах" // Віктор Петров. Листи до Софії Зерової. Київ: Дух і Літера, 2021. С. 4-26.
4. Супрун В. «Зорепад» Миколи Понеділка – «гімн утраченій Батьківщині». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*, 2004. № 5–6. С. 199–206.
5. Супрун В. Образ війни в художньому репродуванні Миколи Понеділка. *Дивослово*, 2008. № 8. С. 49–52
6. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
7. Тис Ю. Про автора і його твори/ Понеділок М. Вітаміни. Буенос-Айрес: Видавництво Ю. Середняка, 1957. С.7–8.

Література про життя і творчість Е. Андіївської:

1. Астапенко І. А. Поетична творчість Емми Андіївської ХХІ сто-ліття: метатекст, жанрові моделі, ідіостильові стратегії. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2018.
2. Біла А. Сюрреалізм як серійність (на матеріалі творчості Е.Андіївської). *«Дикое поле. Донецький проект»*. 2004. № 6
3. Бойчук Б. Фантазмагоричний портрет Емми Андіївської. *Слово і час*, 2000. № 1. С. 87-89.
4. Бойчук Б., Рубчак Б. Т. Емма Андіївська. *Кур'єр Кривбасу*, Травень 2004. № 174.
5. Водолазька С. А. Антологія трансцендентної самотності Емми Андіївської. *Слово і час*, 2004. № 1. С. 49–53.
6. Єржакова Б. Спроба портрету Емми Андіївської з нагоди 70-ліття. *Визвольний шлях*, 2001. № 4. С. 58–75.

7. Жадані І. М. Емма Андiєвська і Віра Вовк: тексти в контексті інтерсеміотики. К.: ВДК «Університет «Україна», 2007. 116 с.
8. Зборовська Н. Про романи Емми Андiєвської. *Кур'єр Кривбасу*, 2004. № 176. С. 143–148.
9. Зборовська Н. Прозові рефлексії над мисленням. *Кур'єр Кривбасу*, 2004. № 178. С. 117–124.
10. Зимомря М. Поліфонізм прози Емми Андiєвської/ Микола Зимомря. Дрогобич: Коло, 2004. 148 с.
11. Клиновий Ю. Цілком інакший роман. *Кур'єр Кривбасу*, червень 2004. С. 119–130
12. Ледер К. Емма Андiєвська – письменниця і малярка. *Всесвіт*, 1995. № 10–11. С. 145–147.
13. Лисенко Т. Мікро- і макросвіти у творчості Емми Андiєвської. *Слово і час*, 2004. № 1. С. 45–49.
14. Лисенко Т. Океанічний лабіринт, або феномен Емми Андiєвської. *Сучасність*, 2003. № 11. С. 142–147.
15. Ревакович М. Еротика в поезії Нью-Йоркської групи: декілька семіотичних і рецептивних міркувань. *Слово і час*, 2000. № 2. С. 28–32.
16. Салига Т. Я – кіт, який ходить сам : (Розмова з Еммою Андiєвською). *Дзвін*, 1994. № 1. С. 119–123.
17. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
18. Слабошпицький М. Провидіння не любить ледачих (Емма Андiєвська) // Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори). К.: Ярославів Вал, 2004. С. 342–354.
19. Смерек О. С. Романи Емми Андiєвської: художньо-філософські шукання, міфологізм, поетика творчості. Львів: НАН України; Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2007. 191с.
20. Сорока П. Емма Андiєвська: Літературний портрет. Тернопіль: Стар Софт, 1998. 240 с.
21. Сорока П. Проза, що протистоїть часу . Київ, 1999. № 3–4. С. 123–124.
22. Стех М. Пошуки істини крізь інтелектуальну візію всесвіту: Дещо про поезії Емми Андiєвської. *Сучасність*, 1989. № 2. С. 27–41.
23. Стех Марко Роберт. Емма Андiєвська: «Іншим обличчям в потойбік...». *Кур'єр Кривбасу*, червень 2004. С. 61–68.
24. Струк Д. Г. Як читати поезії Емми Андiєвської. *Сучасність*, 1981, № 12 (Грудень). С. 8–15.
25. Тарнашинська Л. Гіпертекст Емми Андiєвської як індивідуалізований світовий яв. *Всесвіт*, 2006. – №5–6. Або: URL: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=163&Itemid=41
26. Фізер І. Нагорода ФОТА Еммі Андiєвській. *Кур'єр Кривбасу*, 2004. № 178. С. 178–182.
27. Чумак Г. Повернення Емми Андiєвської. *Схід*, 2006. № 2 (74) березень-квітень. С. 3–4.

Контрольні запитання:

- Чи можна сказати, що літературно-мистецьке об'єднання українських письменників у США «Слово» продовжило традиції МУРу? Чому?
- Доведіть, що повість Д. Гуменної «Мана» автобіографічна.
- Чи правомірно визначати жанр «Епізоду з життя Європи Критської» Д. Гуменної як повість-фєєрія?
- Які проблеми порушує М. Понеділок у своїх гумористичних оповіданнях? Чи можна стверджувати, що твори О. Вишині й М. Понеділка

тематично близькі? Назвіть спільні і відмінні, на Ваш погляд, риси творчої манери авторів.

- У своїй поезії Е. Андіївська створює віддалені асоціації та алюзії між щоденними речами та світоглядними поняттями Чи властива ця риса для оповідань авторки?
- У чому специфіка казкової прози Е. Андіївської?
- Простежте риси сюрреалізму в творі Е. Андіївської «Джаланіта»

Практичне заняття №10

Українська діаспорна література в Австралії

1. Загальна характеристика української літератури в Австралії. Заснування літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка – спроба об'єднання в спілку українських письменників Австралії.
2. **Поетична та прозова спадщина Дмитра Нитченка (Чуба).**
 - 2.1. Життєвий шлях і творчі здобутки Д. Нитченка (Чуба) (відповідь на запитання підготувати у формі повідомлення).
 - 2.2. Образ України в поезії Д. Нитченка.
 - 2.3. Тема дитинства у прозі письменника (оповідання «Австралійський ведмедик», «За нами ганялася смерть», «на Гадючому острові» та ін..).
 - 2.4. Спогади Д. Нитченка «Від Зінькова до Мельборна» (уривок «Суд над Сосюрою»). Жанрові особливості.

Література:

1. Михайленко А. Українське художнє слово в Австралії/ Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. К.: Веселка, 1993. С. 5-14.
2. Павлишин М. Українська література в Австралії: контекст і проблема. *Слово і час*, 1995. №11-12. С. 63-68.
3. Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. К.: Веселка, 1993. 239 с.
4. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
5. Українська діаспора Австралії. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_Австралії

Література про життя і творчість Д. Нитченка (Чуба):

1. Астаф'єв О. Патріарх української літератури . *Літ. Україна*, 1995. 23 лют.
2. Біляїв В. На неокраїнім крилі... Донецьк: Східний видавничий дім, 2000). 348 с.
3. Біографічні відомості. URL: <http://korolenko.kharkov.com/Nytchenko/biography.html>
4. Боднарук В., Білецький В. Літературні вечори в Українському Інституті Модерного Мистецтва. Донецьк: Український культурологічний центр, 2006. – 140 с.
5. Бойко Ю. Д. Нитченко як творча індивідуальність. Люди великого серця : (ст., розвідки, спогади) / Д.Чуб. Мельборн, 1981. С. 7–11.

6. Боровий В. Із спогадів про Дмитра Нитченка. *Дзвін*, 1999. № 1/2. С. 168–172.
7. «Гарне життя, гарна постать...» *Слово і час*, 1995. № 11/12. С. 67–68.
8. Дзюба І. Дмитро Нитченко: людина великого серця. *Київ*. 2012. № 3–4.
9. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. Донецьк: Сталкер, 2000. 496 с.
10. Енциклопедія української діаспори: том 4 (Австралія-Азія-Африка)/за ред. Маркуся Василя. К.: Наукове Товариство ім. Шевченка і Національна академія наук України. Видавництво «ІНТЕЛ», 1995.
11. Йовенко С. «До в світі найсвятішої землі...»: (З нагоди 100-річчя визнач. культур. діяча, освітянина, письменника Д. Нитченка). *Вітчизна*. 2005. № 5–6.
12. Качуровський І. Патріарх української літератури в Австралії. *Березіль*, 2005. № 3/4. С. 157–162.
13. Крижанівський С. Благородна місія просвітителя. *Березіль*, 2002. № 9/10. С. 174.
14. Павлишин М. Дмитро Нитченко / Українське слово : хрестоматія укр. л-ри та літ. критики ХХ ст. : у 4 кн. К., 2001. Кн. 3. С. 207–209.
15. Павлишин М. Живий Дмитро Нитченко. *Березіль*, 1992. № 3/4. С. 63–65.
16. Павлишин М. З епістолярної скарбниці Дмитра Нитченка. *Березіль*, 1993. № 7/8. С. 19–21.
17. Рибальченко Р. К. З епістолярної спадщини Дмитра Нитченка. *Культурна спадщина Слобожанщини : секція «Мистецтвознавство та культурологія»: зб. наук. ст. за матеріалами міжнар. наук. конф. «П'яті Слобож. читання», [м. Харків, 29-30 листоп. 2001 р.]. Х., 2003. . 56–65.*
18. Саєнко Л. Дмитро Нитченко – письменник, видавець . *Бібл. вісн.*, 2005. № 3. С.50–55.
19. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
20. Славутич Я. Дмитро Чуб як літературознавець. Українська література в Канаді : вибр. дослідж., ст. й рец. / Яр. Славутич. Едмонтон, 1992. С. 306–308.
21. Славутич Я. Літературна діяльність Дмитра Нитченка. / Українська література в Канаді : вибр. дослідж., ст. й рец. / Яр Славутич. Едмонтон, 1992. С. 300–305.
22. Славутич Я. Невтомний трудівник пера : до 70-річчя Дмитра Чуба. / Слово : л-ра, мистец., критика, мемуари, док. / Об-ня укр. письм. «Слово». Торонто, б. р. 36. 6. С. 279–280.
23. Степаненко М. Невтомний трудівник – Дмитро Чуб: (До 50-ліття з дня народж. і 40-ліття літ. діяльності). Укр. літ-ра у вигнанні. К., 2014.
24. Терещенкова Т. З Україною в серці. *Березіль*, 2005. № 3/4. С. 162–173.

Контрольні запитання:

- Яку мету переслідували представники літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка в Австралії? Хто очолював цей клуб до 1999 року?
- Що ви знаєте про видавничу діяльність літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка в Австралії?
- Які теми/проблеми порушує Д. Нитченко у своїй поетичній та прозовій творчості? Наведіть приклади.

ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ **(змістовий модуль 2)**

Тема 1-2. Загальна характеристика української діаспорної літератури

1. Тема еміграції у канадській поезії першої хвилі еміграції (творчість С. Чернецького («Одна лиш калина»), С. Паламарюка («Піснь про Канаду»), Д. Могилянки («Любов до України») та ін..

Література:

1. Верига В. Українці поза межами України: початки української діаспори (до 1914 р.)/ Василь Верига. URL: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=244>
2. Субтельний О. Україна. Історія/ Орест Субтельний. К.: Либідь, 1991. С. 463–489.
3. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. К., 1998.
4. Українське слово (хрестоматія). К., 1994. Кн.1,2,3,4
5. Самчук У. Плянета Ді-Пі: нотатки і листи. Winnipeg, 1979.
6. Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміграції /Юрій Шерех. Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998, Т. 1. С.161–195.
7. Шерех Ю. Українська еміграційна література в Європі 1945–1949/ Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Т. 1. С. 196–235.
8. Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори. К.: Ярославів Вал, 2006.
9. Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії./ Упорядн. та передм. А.Г. Михайленка. К.: Веселка, 1993. 239 с.
10. Бібліотека діаспорної літератури. – URL: <http://diasporiana.org.ua/>
11. Вагіна О.М. Українські емігранти в європейських країнах: 1918-1939 роки. URL: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1304>
12. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.

Тема 3. Українська література другої хвилі еміграції

1. Творчість Юрія Липи.

- 1.1. Життєвий та творчий шлях Юрія Липи.
- 1.2. Ю. Липа – поет і прозаїк (загальний огляд художньої спадщини).
- 1.3. Лірична спадщина Ю. Липи. Аналіз поезій «Жінка», «Батькові», «Бог і непримиримість», «Київські легенди», «Три брати», «Щоденний бій» та ін..
- 1.4. Збірка «Нотатник»: тематика та проблематика. Жанрово-композиційні особливості оповідань «Петька Клин, нальотчик», «Моренко», «Література», «Гадючки».
2. Прозовий доробок О. Лятуринської (оповідання «Материнки», «Лялька», «Мамурка», «Ростик», «Княжна» та ін..)
3. Є. Маланюк – літературознавець і культуролог. «Книга спостережень» (аналіз 1 статті на вибір)).

Література про життя і творчість Ю. Липи:

1. Глиняна Л. Алгоритмична проза І. Липи: параметри духовності. *Слово і час*, 2003. № 9. С. 54–56.
2. Горболіс Л. До мозаїки «Празької школи»: Ю. Липа. *Українська мова і література в загальноосвітній школі*, 2008. С. 26–38.
3. Липа-Гуменецька М. Про мого батька й діда / Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. К.: Аконіт, 2001. Кн. друга. С. 673–675.
4. Липа-Гуменецька М. Юрій Липа – письменник, мислитель, лікар : (Перегляд польських архівів). *Слово і час*, 1999. № 1. С. 63–66
5. Мафтин Н. Необароко як стильова реалізація історіософських концепцій Юрія Липи в романі «Козаки в Московії». *Дивослово*, 2009. № 9. С. 41–44.
6. Ободянський Я. «Нотатник» Юрія Липи — пошук неоромантичного ідеалу (До проблеми української національної ідеї в творчості письменника URL: <http://newright.primordial.org.ua/obodyansky.htm>)
7. Осипенко С. «В руці закону» : Внутрішній світ героїв новели Юрія Липи «Закон» *Українська мова та література*, 2001. № 46. С. 7–12.
8. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
9. Слабошпицький М. Яснозбройний. Юрій Липа / Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори. К.: Ярославів Вал, 2006. С. 168–197.
10. Череватенко Л. «І встану я на дні новії» : (Ю.Липа) *Літературна Україна*, 2000. 7 грудня.
11. Юрій Липа. Варшавський період (1929 – 1943). URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/history/3831/>

Тема 4. Українська література третьої хвилі еміграції (Європа)

1. Творчість Івана Багряного

- 1.1. Сторінки біографії, художня та публіцистична спадщина І. Багряного: загальна характеристика .
- 1.2. І. Багрянний-драматург. Сатирична комедія «Генерал». Тематика, проблематика, система персонажів твору, сюжетно-композиційні особливості.
2. Ю. Косач, І. Костецький, Т. Осьмачка як представники МУРу. Загальний огляд творчості.
3. Літературно-критична спадщина Г. Костюка: загальний огляд. Оцінка доробку українських письменників у збірці літературно-критичних статей «У світлі ідей і образів» (аналіз однієї статті на вибір).
4. Літературно-критична спадщина Ю. Лавриненка: загальний огляд. Ю. Лавріненко – укладач антології «Розстріляне відродження».

Література про життя і творчість І. Багряного:

1. Загребельний П. Багрянний Іван / Українська літературна енциклопедія. Т. 1. К., 1988. – С. 108.
2. Шугай О. Через терни Гетсиманського саду: Нове з біографії Івана Багряного. *Україна*, 1991. № 18. С. 30–35, 3–4 вкладки.

3. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета Івана Багряного / Багряний І. Сад Гетсиманський. К., 1992. С. 3–18.
4. Череватенко Л. «Ходи тільки по лінії найбільшого опору – і ти пізнаєш світ» / Багряний І. Людина біжить над прірвою. К., 1992. С. 293–319.
5. Дзюба І. Публіцистика Івана Багряного. *Сучасність*, 1992. № 4. С. 64–70.
6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості/ Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
7. Бернадська Н. Іван Багряний (1906-1963): [Творч. доробок письм.] *Укр. мова та л-ра*, 1999. Ч. 38, (жовт.). С. 1–4.
8. Жулинський М. Іван Багряний (1906-1963) / Жулинський М. Слово і доля: Навч. посіб. К., 2002. С. 511–523.
9. Костюк Г. Іван Багряний / Костюк Г. У світі ідей і образів: Вибрані крит. та іст. – літ. роздуми 1930–1980. Б.м., 1983. С. 256–294.
10. Мариненко Ю. «Воєнна» проза Івана Багряного *Дивослово*, 2001. №12. С. 9–12.
11. Мовчан Р. Прозова спадщина І.Багряного. *Укр. мова і л-ра*, 1997. №25/27. С. 40–46.
12. Ключек Г. Романи І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Навчальний посібник. Кіровоград, 1998.
13. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.

Тема 5. Літературні об'єднання та художні здобутки українських письменників на Американському континенті

1. Проза та драматургія Ю. Тарнавського: загальний огляд. Мікророман «Крик».

2. Проза Віри Вовк.

2.1. Загальна характеристика епічних та драматичних творів В. Вовк.

2.2. Повістевий триптих В. Вовк «Духи і дервіші», «Вітражі», «Старі панянки» (загальний огляд).

2.3. Проблеми людської екзистенції у збірці «Духи і дервіші» (аналіз оповідань «Preludium», «Горів Дрезден», «Духи і дервіші»).

Література про життя і творчість В. Вовк:

1. Абліцов В. «Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті». К.: КИТ, 2007. 436 с.
2. Віра Вовк / Крет Н. Гуцульщина літературна. Косів : Писаний Камінь, 2002. С. 279–281.
3. Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи. URL: http://users.belgacom.net/babowal/wowk_00.htm
4. Вовк В. Ріка життя Віри Вовк : [інтерв'ю з письм. Вірою Вовк / розмовляв Богдан Залізняк]. *За вільну Україну*. 2007. 12 жовт.
5. Вовк В. Читачі в Бразилії і Португалії мають одне джерело, то є мої видання : [бесіда з письм. Вірою Вовк / записала Вікторія Костюченко]. *Україна молода*, 2008. 12 квіт.
6. Гординський С. Віра Вовк: Елегії /С. Гординський. Київ. Філядельфія, 1957. № 4.
7. Григорчук Ю. Екзистенційні мотиви в повістевому триптиху Віри Вовк. URL: Режим доступу до публікації: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tidf/2011_10/131_140.pdf
8. Коцюбинська М. Феномен Віри Вовк. *Літературна Україна*, 2007. 15 лют. (№ 6). С. 4.
9. Кочур Г. Бо людину міряють із середини. *Літературна Україна*, 1988. 7 липня.

10. Літературні вечори в Українському Інституті Модерного Мистецтва Чикаго, 1973–2006 /Укладачі: Віра Боднарук, Володимир Білецький. Донецьк: Український культурологічний центр, 2006. 140 с.
11. Покальчук Ю. Різні світи Віри Вовк. *Всесвіт*, 1990. № 2.
12. Рубчак Б. Меандрами Віри Вовк. *Сучасність*, 1981. Вип. 1.
13. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
14. Таран Л. Плекати Україну в душі. *Хроніка-2000*, 1994. Вип. 5/6

Тема 6. Українська діаспорна література в Австралії

1. Провідні мотиви лірики В. Онуфрієнка.
2. Провідні мотиви лірики З. Когут.

Література:

1. Михайленко А. Українське художнє слово в Австралії/ Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. К.: Веселка, 1993. – С. 5-14.
2. Павлишин М. Українська література в Австралії: контекст і проблема. *Слово і час*, 1995. №11-12. С. 63-68.
3. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
4. Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. К.: Веселка, 1993. 239 с.
5. Українська діаспора Австралії. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_Австралії

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ:

1. Лаврусенко М.І. Буряк О.Ф. Українська діаспорна література: основні постаті. Навчально-методичний посібник. Кропивницький, 2023. 256 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Абліцов В. «Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті». К.: КИТ, 2007. 436 с.
2. Біляїв В. І.»На неокраїні крилі...»: (Штрихи до літ.портретів західної діаспори Донецьк: Східний вид-дм, 2003. 348 с.
3. Енциклопедія української діаспори: том 4 (Австралія-Азія-Африка)/за ред. Маркуся Василя. К.: Наукове Товариство ім. Шевченка і Національна академія наук України. Видавництво «ІНТЕЛ», 1995.
4. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. К., 1998.
5. Ковалів Ю. «Празька школа»: на крутосхилах «філософії чину». К.: Бібліотека українця, 2001. 120 с.

6. Куценко Л. В. Dominus Маланюк: тло і постать. 2. вид., доп. К. : ВЦ «Просвіта», 2002. 365 с.
7. Літературознавчий словник – довідник/ За ред. Р. Т. Гром'яка. К.: Академія, 2007. 447 с.
8. Пахаренко В. Основи теорії літератури. К.: Генеза. 296 с.
9. Письменники української діаспори: Донбаський вимір / [упоряд. В. А. Просалова]. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. 336 с.
10. Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори /Упорядкування і передмова В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. 280 с.
11. Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії./ Упорядн. та передм. А.Г. Михайленка. К.: Веселка, 1993. 239 с.
12. Руснак І.Є. Художній світ прози письменників-вісниківців. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2011. 232 с.
13. Самчук У. Планета Ді-Пі: нотатки і листи. Winnipeg, 1979.
14. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 384 с.
15. Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори. К.: Ярославів Вал, 2006.
16. Тексти художніх творів, вказані у програмі спецкурсу
17. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
18. Українське слово (хрестоматія). К., 1994. Кн.1,2,3,4
19. «Празька школа». Хрестоматія [упоряд. В. А. Просалова]. Донецьк: Східний видавничий дім, 2004.
20. Шерех Ю. Пороги і заборони: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Т. 1.

Допоміжна:

1. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. К.: Факт, 2007, 331 с.
2. Антологія української поезії в Канаді 1898–1973/ упор. Я. Славутич. Едмонтон: Об'єднання українських письменників у Канаді «Слово», 1975. 160 с.
3. Бернадська Н. Літописець українського життя ХХ ст. (Улас Самчук). *Українська мова та література*, 2000. № 5 (газета).
4. Бернадська Н. Олена Теліга. *Українська мова та література*, 1999. 18 травня.
5. Буряк О. Ф. Роль і функції емоції в есеїстиці Євгена Маланюка. Наукові записки ЦДПУ. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 187. С. 15-26.
6. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета Івана Багряного / Багряний І. Сад Гетсиманський. К., 1992. С. 3–18.
7. Гольник О. Концепція історії української літератури Є.Маланюка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград, 2011. Випуск 94. С. 174–182.
8. Гольник О. Літературознавчі студії Є.Маланюка: практика монографічного портретування (розвідки про Т.Шевченка та М.Гоголя). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Зб. наукових праць. Вип.29/ ред. колегія: Г.Ф.Семенюк, А.В. Козлов (відп. ред.) та ін. Ч.2. К.: Твім інтер, 2010. С 133–145
9. Гольник О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка. Монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 218 с.
10. Давиденко В. Дещо про автора і його книжки/ Понеділок М. Смішні сльозинки. Джерзі Сіті – Нью-Йорк: Видавництво «Свобода», 1966. С. 7–15.
11. Даниленко В. Ідеалізм і авторитарний тип особистості : (за повістю Докії Гуменної «Мана»). *Слово і час*, 2000. № 5. С. 38–41.
12. Єржакова Б. Спроба портрету Емми Андіївської з нагоди 70-ліття. *Визвольний шлях*, 2001. № 4. С. 58–75.

13. Жданович О. На зов Києва (Олена Теліга). Вінніпег: Орг. українок Канади, 1947. Або в кн.; Олена Теліга. Збірник. Детройт – Нью-Йорк – Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977.– С. 159–206.
14. Зборовська Н. Про романи Емми Андіївської. *Кур'єр Кривбасу*, 2004. № 176. С. 143–148.
15. Зимомря М. Поліфонізм прози Емми Андіївської. Дрогобич: Коло, 2004. 148 с.
16. Зубань В. До наукових джерел роману В. Петрова «Романи Куліша». *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2002. № 557. Серія Філологія. Вип.35: Слово і художній текст. С. 312 – 321.
17. Іванишин П. Олег Ольжич – герольд нескореного покоління. Дрогобич, 1996.
18. Канадійски оповідання/ збірка І. Лучкова. Вінніпег, МАН, 1910. 78 с.
19. Качуровський І. Патріарх української літератури в Австралії. *Березіль*. 2005. № 3/4. С. 157–162.
20. Климентова О. Витоки творчості О. Теліги. Українська мова і література в школі, 2000. № 4. С. 56–61.
21. Клочек Г. «Юрій Дараган, Євген Маланюк і ми, сьогоднішні». URL: <https://litgazeta.com.ua/reviews/hryhorij-klochek-iurij-darahan-ievhen-malaniuk-i-my-sohodnishni-2/>
22. Клочек Г. «Проза поета». К: Пріоритет, 2019. 264 с.
23. Клочек Г. Романи І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Навчальний посібник. Кіровоград, 1998.
24. Клочек Г. Малоросійство Євгена Маланюка і сьогодення. *Літературна Україна*. 2015. № 20. С. 10–11.
25. Кузьмович О. Повернення Миколи Понеділка додому / Понеділок М. Казка недоказана моя. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2003. Т. 1. 352 с.
26. Куценко Л. «На хресті слова розіп'ятий...» / Маланюк Є. Невичерпальність. К.: Веселка, 1997. С. 5–24.
27. Куценко Л. «Я свідомий гріха, що беру на себе...». *Дивослово*, 1996. № 4. С. 15–16.
28. Лаврусенко М. Специфіка жанру есе у творчості Євгена Маланюка (на прикладі аналізу статті «Малоросійство»). URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/796290.pdf>
29. Лаврусенко М. Повість-феєрія Докії Гуменної «Епізод з життя Європи Критської»: жанрово-стильова специфіка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград, 2012. Випуск 111. С. 121–131.
30. Лаврусенко М. Український літературний процес 1920-30-х років в оцінці Докії Гуменної (на матеріалі спогадів «Дар Евдотії»). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. №3(214), 2011, Ч.І. –С.134 –140.
31. Лаврусенко М.І. Філософія чину в новелі Леоніда Мосендза «Людина покірна». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки. 2016. № 2. С. 144–149. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_30
32. Лаврусенко М.І. Проблема духовного стоїцизму в новелі Леоніда Мосендза «Роксоляна». Молодий вчений. 2017. №1. С.288–291.
33. Липа-Гуменецька М. Про мого батька й діда. / Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. К.: Аконіт, 2001. Кн. друга. С. 673–675.
34. Михайленко А. Українське художнє слово в Австралії/ Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. К.: Веселка, 1993. 239 с.
35. МУР (Мистецький український рух). Збірники літературно-мистецької проблематики. Збірник 1, Ред. Віктор Домонтович, М. Іванейко (Микола Шлемкевич), Борис Подоляк (Григорій Костюк), Юрій Шерех (Юрій Шевельов). München: 1946.

36. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля: Творчість письменника в контексті європейської літератури. Дрогобич: Відродження, 2001. 220 с.
37. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі. К., 1997.
38. Павличко С. Д. Теорія літератури. К.: Основи, 2002. С. 381–418.
39. Павлишин М. Дмитро Нитченко./Українське слово : хрестоматія укр. л-ри та літ. критики ХХ ст. : у 4 кн. К., 2001. Кн. 3. С. 207–209.
40. Павлишин М. Українська література в Австралії: контекст і проблема. *Слово і час*, 1995. №11-12. С. 63-68.
41. Півстоліття напівтиші: Антологія поезії Нью-Йоркської групи. К.: Факт, 2005. 372 с.
42. Пісні іммігрантів про Старий і Новий край (пісні про Канаду й Австралію)/ збір. Т. Федик та ін.. Вінніпег, МАН, 1927. 142 с.
43. Покальчук Ю. Різні світи Віри Вовк. *Всесвіт*, 1990. № 2.
44. Радзівівський В. А. Мала проза Леоніда Мосендза та дискурс вісниківського неоромантизму. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 «Українська література». Вінниця, 2019.
45. Ревакович М. Persona non grata. Нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність. К.: Критика, 2012. 336 с.
46. Саєнко В. Поетика творчості Юрія Клена / Саєнко В. Українська модерна поезія 20-х років ХХ століття: Ренесансна парадигма. Одеса, 2004.
47. Слабошпицький М. Провидіння не любить ледачих (Емма Андіївська) // Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори). К.: Ярославів Вал, 2004. С. 342–354.
48. Слабошпицький М. Тодось Осьмачка. Літературний профіль. К., 1995.
49. Славутич Я. Українська література в Канаді : вибр. дослідж., ст. й рец. Едмонтон, 1992.
50. Словник іншомовних слів/ за ред.О.С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974.
51. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. Тернопіль, 2003. 495с.
52. Сорока П. Емма Андіївська: Літературний портрет. Тернопіль: Стар Софт, 1998. 240 с.
53. Струк Д. Г. Як читати поезії Емми Андіївської. *Сучасність*, 1981. № 12 (Грудень). С. 8–15.
54. Субтельний О. Україна. Історія. К.: Либідь, 1991. С. 463–489.
55. Супрун В. «Зорепад» Миколи Понеділка – «гімн утраченій Батьківщині». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*, 2004. № 5–6. С. 199–206.
56. Ткаченко Т. Актуалізація національних концептів у малій прозі Леоніда Мосендза. Філологічний дискурс. 2017. Випуск 5. С.146–154.
57. Червак Б. Олена Теліга: Життя і творчість. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
58. Шугай О. Через терни Гетсиманського саду: Нове з біографії Івана Багряного. *Україна*, 1991. № 18. С. 30–35, 3–4 вкладки.
59. Юрчук О.О. Творчість О. Теліги: реінкарнація української жіночості в умовах потреби боротьби за українську націю. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4625/1/vip_53_41.pdf

Інформаційні ресурси:

1. Бібліотека діаспорної літератури. URL: <http://diasporiana.org.ua/>
2. Білокінь С. Довкола таємниці/ URL: <http://exlibris.org.ua/petrow/peredmova.html>
3. Боднарук І. Між двома світами. Вибрані статті про українських письменників/ URL: <http://ukrlife.org/main/cxid/bodnaruk0.htm>
4. Вагіна О.М. Українські емігранти в європейських країнах: 1918-1939 роки. URL: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1304>

5. Вериґа В. Українці поза межами України: початки української діаспори (до 1914 р.). URL: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=244>
6. Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи. URL: http://users.belgacom.net/babowal/wowk_00.htm
7. Григорчук Ю. Екзистенційні мотиви в повістевому триптиху Віри Вовк. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tidf/2011_10/131_140.pdf
8. Жифарська І. Літертура та еміґрація: грані зіткнення. URL: http://prosvilib.at.ua/publ/vidannja_shho_prodovzhujutsja/visnik_tavrijskoji_fundaciji/vtf_04_01/39-1-0-77
9. Літературознавчий словник. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovnyk/printout.php?number=186>
10. Ободяньський Я. «Нотатник» Юрія Липи — пошук неоромантичного ідеалу (До проблеми української національної ідеї в творчості письменника). URL: <http://newright.primordial.org.ua/obodyansky.htm>
11. Остапчук Т.П. Експерименти Юрія Тарнбавського в жанрі роману: європейські витоки і контексти. URL: <http://www.br.com.ua/referats/Literatura/49585.htm?dl>
12. Слово (об'єднання). URL: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Слово_\(об'єднання\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Слово_(об'єднання)).
13. Празька щкола: хрестоматія прозових творів (упор. В. Просалова). URL: <http://ukrlife.org/main/minerva/prazka.htm>
14. Тарнавський Ю. «... людину можна повністю описати на трьох сторінках». *Український журнал*, 2009. №6. Або: URL: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/430/>
15. Тарнашинська Л. Гіпертекст Емми Андієвської як індивідуалізований світовияв. *Всесвіт*, 2006. №5—6. Або: URL: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=163&Itemid=41
16. Українська діаспора Австралії. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_Австралії
17. Юрій Липа. Варшавський період (1929—1943). URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/history/3831/>
18. Сивицький Д. Серце залишене людям. URL: <http://mshanets.ucoz.ru/publ/1-1-0-6>

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДО ЗАЛІКА

1. Загальна характеристика української діаспорної літератури. Соціально-економічні та політичні причини еміграції українців. Три хвили виїзду українських митців за кордон.
2. Літературознавчі дискусії щодо діаспорної літератури.
3. Емігрантські літературно-мистецькі угруповання (загальний огляд).
4. Тематика та проблематика творів перших українських митців-емігрантів (проза А. Новака, П. Казана, М. Стечишина; поезія І. Збура, М. Говди, С. Чернецького, С. Паламарюка, Д. Могилянки, Т. Федика та ін..).
5. Українська література другої хвилі еміграції. «Празька поетична школа»: історія створення, чільні представники, ідейно-естетична програма.
6. Провідні мотиви лірики О. Ольжича.
7. О. Ольжик-прозаїк та літературознавець.
8. Творчий доробок О. Теліги. Образ борця-патріота у поезії авторки.
9. Проза та есеїстка О. Теліги.
10. Творчий доробок Ю. Клена (Освальда Бургардта). Гуманізм та незламність духу людини в поетичній спадщині митця.
11. Біблійні мотиви у малій прозі Ю. Клена.
12. Є. Маланюк – літературознавець і культуролог («Книга спостережень»).
13. Прозова спадщина Ю. Липи. Ю. Збірка «Нотатник»: тематика та проблематика.
14. Творчий доробок Л. Мосендза. Провідні мотиви лірики поета.
15. Л. Мосендз-прозаїк. Повість «Засів», збірка оповідань «Людина покірна».
16. Провідні мотиви лірики О. Лятуринської.
17. Дитячі оповідання О. Лятуринської: тематика та проблематика.
18. МУР (Мистецький український рух). Історія заснування об'єднання, чільні представники, естетична програма.
19. І. Багрянний-драматург. П'єса «Генерал». Тематика, проблематика, система персонажів твору.

20. Художня проза В. Петрова (Домонтовича): загальний огляд. «Романи Куліша» (розділ «Марко Вовчок»): жанр романізованої біографії.
21. Ю. Косач, І. Костецький як представники МУРу. Загальний огляд творчості одного з митців.
22. Літературно-мистецьке об'єднання «Слово» (США), його програма, чільні представники.
23. Прозова спадщина Д. Гуменної: загальний огляд. Українське буття 20-30-х років XX ст.. у психологічній повісті «Мана».
24. Історична тема у прозі Д. Гуменної.
25. Літературно-критична спадщина Г. Костюка та Ю. Лавріненка.
26. Гумористична проза Миколи Понеділка: тематика і проблематика.
27. Нью-Йоркська група, її мистецькі орієнтири, чільні представники.
28. Прозові здобутки Емми Андіївської. Мала проза авторки (збірка «Тигри»).
29. Жанр казки у творчості Е. Андіївської («Казка про упиреня, що жилося людською волею», «Казка про двох пальців» та ін..).
30. Філософія буття у сюрреалістичному творі Е. Андіївської «Джалапіта».
31. Проза та драматургія В. Вовк. Екзистенційні мотиви у збірці автобіографічних творів «Духи і дервіші».
32. Проза та драматургія Ю. Тарнавського: загальний огляд. Мікророман «Крик».
33. Українська діаспорна література в Австралії. Заснування літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка – спроба об'єднання в спілку українських письменників Австралії.
34. Поетична та прозова спадщина Д. Нитченка (Чуба).
35. Провідні мотиви лірики В. Онуфрієнка.
36. Провідні мотиви лірики З. Когут.

Додаток I
БІОГРАФІЇ, ВИБРАНІ ТВОРИ
УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТА ФРАГМЕНТИ
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЇХНЬОГО ДОРОБКУ

Іван Збура (1860-1940) – перший український поет у Канаді. Народився в с. Звинячі Чортківського повіту в Галичині. Прибув до Канади 1898 р., поселився в околиці Стар, Альберта, де й прожив усе своє життя. Помер в Едмонтоні, похований на цвинтарі поблизу Лямонту. Його вірш «Канадійські емігранти», датований «Бівер Крік, 30 грудня 1898 р.», надруковано в американській Свободі 2 лютого 1899 р. Зрідка виступав цей віршар у канадській пресі пізніше. Його «Фармерські злидні» вміщені в Новому шляху за 20 грудня 1932 р.

КАНАДІЙСЬКІ ЕМІГРАНТИ

(Уривки)

Бодай же вам, приятелі,
Не снилось ніколи,
Як нам гірко покидати
Своє рідне поле!
Щоб ми були не виділи,
Ані ваші очі,
Як то гірко вандрувати
З дітьми серед ночі.
Пречистая Діво мати,
Не дай же нам погибати,
Бідним русинам!
Через море переплисти,
А тут в Канаді осісти
Допоможи нам!
Нещасливий русин там,
Але все він винен сам,
Що він низько ся кланяв,
Панам руки він лизав.
Там нещасний чоловік,
Гіркий, як хрін, єго вік,
А нам милий тут Бівер Крік.

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Михайло Говда (1874-1953) – другий український поет у Канаді. Народився в Галичині, приїхав до Канади 1898 р., працював тут перекладачем і займався громадською діяльністю. Його вірш «Руському народу» надруковано 31 серпня 1899 р. в «Свободі». Інший Говдин вірш, «До Канади», перекладений на англійську мову Е. Томпсоном, надруковано 1905 р. в одному бостонському

часописі. Це був перший англомовний віршований переклад української поезії взагалі. Український оригінал, на жаль, не зберігся, не відомо, чи був будь-коли надрукований.

РУСЬКОМУ НАРОДУ

Пишуть із краю, що мучать нас люто,
Що і дихнути несила,
Із усіх боків так нам вже круто,
Що і страва нам вже не мила.
В села з'їжджають секвестратори
І тягнуть кожухи з хати,
Слідять жандарми кожної пори,
Чи де про збір не чувати.
А прийдуть тії славні вибори,
Ясніють на місці гвери,
Хрунів, як бидло, поять з обори –
Нам друкать виборчі папери!
Ой, горе! горе!
Слезі проліті,
Ніхто вас з лиць не осушить,
Мов ви для ока людського скриті,
Мов плач і нікого не взрушить.
Но ні! бо цвітом вже процвітають
Ніжним борці молодії,
І на ножі за рудою шукають –
Не трать, народе, надії!
Будеш, нещасливий, ще панувати
По всій землі України,
Перейдеш з підлих хат у палати,
Лиш не віддайся ти ліні!

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Сава Чернецький (1873-1934), прибувши з Галичини до Канади влітку 1899 р., прожив у Вінніпезі приблизно рік. Він був щонайменше п'ятим українським поетом у цій країні. Почав друкувати свої твори, вірші та оповідання у Свободі 1900 р., коли й переїхав до Америки і працював там якийсь час редактором і агентом Українського Народного Союзу. Його можна вважати за першого українського прозаїка в Канаді – оповідання «З глибини пропасти», написане у Вінніпезі, надруковано у «Свободі» (1900). Близько 20 віршів С. Чернецького передруковано в «Українському голосі» (Вінніпег) 2 лютого 1966 р.

ОДНА ЛИШ КАЛИНА

Усе відмінне, Канадо, в тобі;
Рослини, пташки, звірина –
Сумно і важко, неначе в гробі,
Нашого тутки нічого нема.
Одна лиш калина, єдина рослина
Тут прийнялася – люба калина.
В лісах, мочарах, глухій пустині,
Де лиш наш нарід днесь жиє,
Всюди побачиш корчі калини – їх тут повно всюди є.
А в ті часи горя, кривди години,
Народ ся скаржить одній калині...
Душно у місті, вийду на поле
І тут нічо мя не тягне.
Сумно і чужо, як ще ніколи,
Серденько своє щось прагне.
Тоді до лісу чимдуж прямую,
Там ся калинов хоть налюбую ...
О любко пісней народу мого!
І тебе біда тут загнала,
Щоб на час суму, суму важкого,
Вигнанцям сили додала?
Прийми же подяку, калино мила,
Бо лиш ти в горю нас не лишила.

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Симон Паламарюк відомий як автор одного довгого вірша «Піснь про Канаду» (112 рядків), що був надрукований у збірці «**Журавлі**» (Скрентон, США, 1904) і передрукований в «**Українському голосі**» 5 липня 1967 р. Автор походив із Буковини. Відомостей про його життя не збереглося, зате «Піснь про Канаду» має багато різновидів, її використував Т. Федик та інші.

ПІСНЬ ПРО КАНАДУ

(Уривок)

Ой, Канадо, Канадочко,
Яка ж ти зрадлива!
Не з одного господаря
Тут драба зробила.
Ой, Канадо, Канадочко,
Та й ти, Манітобо,
Жиє в тобі руський нарід,
Як тая худоба...
В нас у краю по садочках

Ой, тут наші руські люди
З фармів не вживають,
Лишень ходять по Канаді,
Роботи шукають.
Ой, Боже мій милостивий,
Матінко Христова,
Комарі ми стяли шию, –
Як буряк, червона.
Ой, Канадо, Канадочко,

Скрізь пtiчки співають,
А в Канаді лиш комарі,
Як гаддя, кусають.
Тут, гадали наші люди,
Що будуть панами,
А вони тут на роботу
Всі ідуть з торбами.

Ой, тут в літі дні гарячі,
А ночі студені,
Через те тут наші люди
Ходять засмучені.

Яка ж ти не мила!
Бодай же ти, Канадочко,
Нікому не снила.
Ой, тут в літі дні гарячі
І сонечко гріє,
На другий день мороз ставав –
Аж земля біліє.

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Теодор Федик (1873-1949), прибувши до Канади з Галичини 1905 р., був дяком у Вінніпезі. Автор коломийок, що разом із фольклорними творами інших віршувальників вийшли в світ окремою книгою – «Пісні про Канаду і Австрію» (Вінніпег, 1908). П'яте видання з'явилося 1914 р., а шосте – під назвою «Пісні імігрантів про Старий і Новий Край (Пісні про Канаду і Австрію)» 1927 р. Нібито розійшлося 50.000 примірників цієї книжки. «Пісні про Канаду і Австрію» (Вінніпег, 1908). П'яте видання з'явилося 1914 р., а шосте – під назвою «Пісні імігрантів про Старий і Новий Край (Пісні про Канаду і Австрію)» 1927 р. Нібито розійшлося 50.000 примірників цієї книжки.

Взяв си хліба у торбину
Та став вандрувати:
Пішов же він по Канаді
Роботи шукати.
Ой, з'їв же він той запас,
Вже більше не має;
Приклякає на коліна,
Ягідок збирає.
Найшов же він ту роботу
Та й взяв їй робити,
Дають тачки, нову шуфлю,
Каміння возити.
Ой, возить він те каміння,
Чогось гірко плаче,
Бо він свої України
Зараз не побачить.
Ой, так наш тут любий нарід
Гіренько бідує,
Лишить в буді жінку, діти,
Сам пішки вандрує.

Ой, вандрує по Канаді,
Роботи шукає,
А тут жінка з діточками
З голоду згибає.

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Дарія Могилянська (псевдонім Д. Конашевич, потім Янди, а тепер Мек Мюллен) нар. в Гімлі, Манітоба. Виховувалась в Інституті ім. Петра Могили в Саскатуні (1919-26). Активна діячка Союзу Українок Канади. Почала писати ще в студентські роки, її фольклорні вірші примикають до піонерської доби, дарма що вони написані й видані значно пізніше. Збірки: «Думки летять на Україну» (Едмонтон, 1962), «Пісні мого серця» (Едмонтон, 1964). Англійською мовою: «Сапайіап Таревігу» (Вінніпег, 1970). Авторка статті «Вплив могилянок на українське культурно-організаційне життя в Канаді».

ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ

В Канаді я родилася,
В Канаді зростала,
Тебе любить, рідний краю,
Я не перестала.
Люблю тебе, Україно,
Серцем і душею.
Хотіла б я в тобі жити –
Дозволу не маю.
Твоя краса, твоя пісня
Мене так чарують!
Моє серце, моя душа
За всім тим сумують.

Туга мене забирає,
Вдень, вночі карає,
До рідної України
Любов притягає.
Туга серце огортає,
Душа молить Бога,
Щоб мені на Україну
Відкрилась дорога.
Щоб туди ще поїхати,
Для народу жити,
Працювати для народу,
Вкраїну любити

(із «Антології української поезії в Канаді» (упоряд. Яр Славутич))

Євген Маланюк народився 20 січня 1897 року в Архангороді на Херсонщині (тепер село Новоархангельськ Кіровоградської обл.). Закінчив Єлисаветградське реальне училище і вступив до Петербурзького політехнічного інституту. Але з початком світової війни став слухачем Військової школи в Києві, після закінчення якої його направили на Південно-Західний фронт, де Є. Маланюк познайомився з начальником штабу першої Туркестанської дивізії полковником Євгеном Мешковським, який після вибуху Жовтневої революції закликає його повернутись на Батьківщину, щоб взяти участь в обороні української держави.

Євген Маланюк працює в Генеральному Штабі України, пізніше стає ад'ютантом генерала Василя Тютюнника, командуючого Наддніпрянською Армією УНР. У 1920 році опиняється в таборі для інтернованих поблизу польського міста Коліша. Разом із кількома друзями (Ю. Дараган, М Чирський, М. Грива та інші) видає журнал «Веселка», де побачили світ його перші поезії.

1923 року разом із Михайлом Селегієм і Михайлом Осикою випускає в світ невелику збірку поезій «Озимина». Пізніше перебрався до Чехословаччини, там у Подєбрадах закінчив гідротехнічний відділ Української господарської академії. Брав активну участь у суспільно-політичному житті. У міжвоєнний період з'являються в світ його збірки поезій «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939).

Наприкінці другої світової війни Євген Маланюк переїжджає до Німеччини, а пізніше до Нью-Йорка. Вже за океаном виходить його поема «П'ята симфонія» (1954), збірки «Влада» (1951), «Остання весна» (1959), «Серпень» (1964). Культурологічні розвідки та літературно-критичні праці зібрані в двох томах «Книги спостережень» (1962, 1966). Вже після його смерті побачила світ збірка «Перстень і посох» (1972).

У США поет працює в інженерному бюро в Нью-Йорку. В цьому мегаполісі 16 лютого 1968 року Є.Маланюк і помер. Похований на кладовищі в Саут-Баунд-Бруці в Нью-Джерсі, яке часто називають українським пантеоном.

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Євген Маланюк. ДО СПРАВЖНЬОГО ШЕВЧЕНКА

(стаття із «Книги спостережень»)

*Вступне слово на академії Української Студентської Громади
у Варшаві 1937 р.*

I.

Ані великою помилкою, ані надто химерним парадоксом не буде твердження, що Тараса Шевченка – живого і нескореного – уздірили ми допіру по історичній провесні 1917 року. І з того часу вдивляємося все напруженіш і уважніш в його невинно зростаючу постать.

Потрібне було аж тектонічне зрушення історії, потрібен був аж племінний того вогню, що в нім «її, окрадену, збудять», потрібні були аж «мартівські» і дні України, щоб в димові і пожежах революції, з першими судорожними відрухами поволі притомніючого Лазаря, побачили ми, здавалося б, знайоме, але яке ж відмінне обличчя, і відчули тисячократне спотужнілий, палючий і спалюючий дух.

Тільки ми, читаючи тепер, напр. Костомарова, як то «муза Шевченка роздирала завісу», як то «і страшно, і солодко, і болоче, і сп'янююче було зазирати туди», – вповні, а навіть ще гостріше уявляємо собі вражіння перших слухачів його поезії, вражіння його сучасників.

«Волосся настовпувалося в мене на голові» писав старий Основ'яненко. «Широко він обняв Україну з її могилами кривавими, з її страшною славою... і з того часу всі в нас поділились на живих і мертвих» – пророчо додав Куліш.

Кажу: тільки ми, себто покоління мартівських ід і наступні.

З родоводами чільних людей нашої нібито-селянської нації треба бути взагалі дуже обережними, щоб не повторювати кепського анекдоту про також ніби «музицьке» чи там «різночинське» походження Коцюбинського, який теж ще досі уходив, поруч Стефаніка, за мало не «клясово свідомого» співця

«батрацької недолі». Як тепер усталено, Коцюбинський, що за життя лише натякав фанатичним мужиколобам про своє боярське походження, не робив жадної, як витикав йому Єфремов, містифікації естета. І по мечу, а ще більш, по кужелі був він таки дуже доброго й дуже старого коріння тай годі.

Не треба й занадто дослівно брати Шевченкового прізвища та все валити на його багатостраждальне кріпацтво. Бо, передовсім, не приймав він його і не прийняв але до смерті ані фізично, ані морально, ані особисто, ані національне. «З затиснутими п'ястками ліг він в домовину» – так в найсвітлішій – у пізнішого лідера есерів – моменті національної свідомости писав колись про Шевченка покійний Сріблянський-Микита Шаповал.

Людину, що ціле життя шукала дороги до «прадідів козацьких», до побіди і потуги, поета, що в його творах образ «вміти панувати» звучить як ляйт-мотив від юнацьких коломийкових поем почавши й на пізній ямбічній ліриці скінчивши, – таку людину й такого поета не треба безустанку називати «мужицьким бунтарем», чи там «співцем кріпацької недолі». Не годиться, як казали у нас у старовину.

Був бо він – паном, та ще й он яким. Був він ним і в нашій літературі, що мала титульованих і нобілітованих, і в нашій історії. Епітет «мужицький» чи не вперше застосував до нього в недвозначно, хоч і підсвідомо-згірдливім, типово-інтелігентським тоні саме злий геній «пропащого часу. (В монументальній Біографії Кониського подається друге прізвище Шевченка – Грушівський.). Серед панів і панків, що нагвалт робили з Шевченка «мужика», – перше місце, без сумніву, належить панові професорові Драгоманову. Франко назвав професора *Gente Ruthenus – natione Russus*. Але ось що бачили в Шевченкові не-рутенці з роду, а таки правдиві москалі.

Ось що говорить одвертий ворог всього українського, знаний повістяр Іван Тургенєв: «Широкоплечий, кремезний Шевченко являв суцільну постать к о з а к а... Про життя своє на вигнанні промовчував... Почуття гідности (Тургенєв називав це «самолюбієм») у Шевченка було дуже сильне... без нього, без віри в своє покликання він неминуче загинув би на своїм закаспійсьім вигнанні... Переконавання, що запали йому в душу з дитинства, залишилися незахитано-м і ц н і... При таких почутті гідности була в нім незфальшована скромність... Взагалі, була то натура пристрасна, широка, здушена, але не зломана долею... поет і патріот».

А ось вражіння поета Якова Полонского: «Навіть убрання його – щось вроді жупана і високої шапки – не могло тоді (десь коло 1860 р. – Є. М.) вразити мене екзотизмом: такі людські костюми щодня попадалися на Невськім (Проспекті), як рівнож в товаристві, серед пишних пань і фраків... Шевченко зовсім не робив вражіння людини прибитої долею: він поводився просто і вільно, і ніколи не ніяковів, як то буває в осіб, фортуною покривджених і тому опанованих бісом постійної амбітної гризоти. Кажуть, що хитрість характеристична риса малоросіян; Шевченко в таким разі був би різким винятком з загального типу, бож він був людиною у вищій мірі нелукавою, загально-одвертою й навіть безстрашною в тім сенсі, що його непоміrkована мова часто-густо змушувала інших тремтіти за нього, або затулювати вуха й втікати... Він жив стремлінням і

тим козацьким духом, що був його душею... Відвідуючи Шевченка, я довідався з його розмов, що він не любить нашого П у ш к і н а і то не тому, щоб вважав його за плохого поета, лише просто тому, що Пушкін – був автором поеми «Полтава»: Шевченко дивився на Кочубея, що найменше як на донощика... Даремно я переконував Шевченка, що – з своєї точки погляду – Пушкін мав рацію..., та Шевченко тим сильніше лаяв Пушкіна, чим палкіш я його боронив...

Шевченко не був з тих, що легко мирилися з інакодумцями, надто, коли предметом тих думок чи дискусії була його батьківщина.

...Пам'ятаю також, що на Катерину II Шевченко дивився лише як на винну запровадження на Україні кріпацтва – і більш знати нічого не хотів, ні чути, ні бачити»...

Якось слабо в'яжуться з «канонічною» іконою «співця мужицької недолі» ці портрети, зарисовані ворожою або чужою рукою, отже зарисовані більш, аніж, мовляв, об'єктивно.

Цей «мужик» – певно не за своє лише «мужицтво» був прийнятий в сальонах тієї найвищої інтелектуальної еліти імперії, що формально жила більш-менш спільним життям з Заходом. І серед тієї еліти «мужик» Шевченко не лише почувався рівним, але й був загально шанованим, як, словами Тургенєва кажучи, «поет і патріот» країни, що її значно менш від Тургенєва «русский» Лермонтов назвав в р. 1840 «печальною отчизной» того племені,» яке –

У чуждых опоры не просит
И в гордом покое
Насмешку и зло переносит.

Цей «мужик» вмів не лише заховуватися, як рівний, серед багатьох титульованих і славнозвісних, але й вмів серед них заховати духову дистанцію і духову височину, що відрізняють генія, навіть і в товаристві молодого Льва Толстого, з яким, до речі, познайомили його 8 квітня 1858 року в польськiм домі Крунівiча.

Вистачить запитувати взятий навмання уривок з «Щоденника», як ось: «З театру зайшов я до Білозерського й застав у нього Кавеліна. З розмови про минулу й майбутню долю слов'ян перейшли ми до психології та філософії і просиділи до 3-ої години ранку». (22. IV. 1858 р.) А. Кавелін був видатний філософ-правник, професор петербурзького університету і, до речі, дуже антицаристських переконань.

Аджеж ні для кого не є таємницею, що 80-90 роки минулого століття, врешті і особливо останні десятиліття перед роком 1917, не виключаючи й доби р. 1905, можна загально окреслити, як заникання в нашiм суспільствi шевченківських емоцій, пізніш щось подібне до особливого паралічу відчуття Шевченка. Може, навіть не так його творів, як передовсім промінюючої крізь них особистості поета.

Про ніякі «роздирання завіс» і «настовпужене волосся» біля 80-ох років м. с. вже не було й мови.

Про те, що устами Шевченка, мовляв Куліш, «увесь наш нарід заспівав про свою долю» – вже майже ніхто не пам'ятав. «Нарід» був тоді всього лишень російським «народом», себто «беднейшим крестянством», – отже і поезія Шевченка зробилася чимсь в роді додатку до етнографічного фолклору, а самого поета, здавалося вже раз на завше, пошито було в «співця селянської недолі», «поета-самоука», «бунтаря», літературного Кармелюка...

Валуєвський указ і по-валуєвські практики щодо «присипляння» і «окрадання» – дали свої наслідки. Міркою цієї приспаности і окрадености суспільства щодо Шевченкової спадщини може служити такий людський документ, як напр. драгоманівська брошура: «Шевченко, українофіли і соціалізм», при якій читанні тепер у нас теж «настовпжується волосся», хоч, розуміється, зовсім з інших, аніж у Основ'яненка, почувань.

Звичайно, були й тоді Кониський і Антонович, Франко і Грінченко, який м. ін. був автором першої по 1905 р. живої праці про поезію Шевченка, був, врешті, батько сучасної шевченкології – Доманицький. Але ми тут говоримо не про винятки, а про загал суспільства, про те просвітянсько-драгоманівське тло, якого нездолані рештки бачимо й досі.

На тім тлі і в тій атмосфері покалічена цензурою і впень закобзарена суспільством поезія Шевченка обернулася в вельмишановну, але майже мертву реліквію, а образ Шевченка сплющився і завмер народницькою іконою, перед якою час від часу відбувалися нелегальні і безнадійно-панахидні відправи. На іконі тій, в згоді з народницькими канонами, лавреат академії мистецтв і академік гравюри фігурував у відповідній канонічній уніформі, себто в шапці і колеусі, що сталися зловісним символом на довгі десятиліття.

Як далекою є ця ікона тій живій постаті, що за ці трудні роки навчилися ми і привчаємося бачити в Шевченкові!

Коли читаємо тепер у листі Куліша до дружини від 8 червня 1857 року, в рік повороту Шевченка з заслання: «Маркевич (син історика – Е. М.) ходить по Петербургу в жупані, в шараварах, в кучмі й кобеняку, збуджуючи загальну сенсацію серед джигунів і джигуних», а «Макаров теж замовляє собі таке вбрання», – то бачимо, як же фатально відбилася на уяві цілого покоління зовнішня дрібничка: випадкова, одна з останніх, фотографія Шевченка в тодішнім попросту моднім убранні, яке Шевченко носив, безперечно, з певним пієтизмом, чи може викликом, мовляв «почванитися перед московками».

Ті зовнішні, здавалося, навік залякли, навіки забронзовані народницькі акцесорії тепер нарешті знято з Шевченка wraz з їх психологічними наслідками. Знято без ніякої шкоди не то національної, але навіть і «народної».

II

Шевченко був «бунтарем», лише бунтарем в тій гігантській області, що зветься романтизмом, беручи істоту, сенс і значіння цього явища в історії культури як найширше.

Колись у не дуже вдалій, бо написаній по-російському (певно лише для княжни Варвари Репніної) своїй поемі одштовхувався він досить іронічно від Байрона. Розуміється, Шевченко мав до того підстави. Але з тією

парадоксальністю, яку визначає справжнє життя, можна твердити, що при цілій несхожості їх, – лінія, що сполучує ім'я Байрона з кількома іншими романтиками на сході Європи, найбільш, може, просто і безпосередньо йде саме до Шевченка, а не, приміром, до трагічно-поверхового, зовнішньо-блискучого Пушкіна чи навіть – до глибокого, але істотно-відмінного від Байрона – Лермонтова.

Той духовий, передовсім етично-творчий, ладунок, що логічно допровадив автора «Чайлд Гарольда» до вояцької смерти в як же глибоко-символічній боротьбі – не за сучасну йому Грецію, лише за древню колыску нашого світу – Елладу, той самий ладунок, може ще більш сконцентрований, більш динамічний, носив в собі й Шевченко. Можна говорити лише про різне у п о с т а т н е н н я тієї духової енергії, про відмінні форми її реалізації.

Тема «Шевченко і романтизм» є темою складною і занадто ризиковною, особливо при коротких зформулюваннях.

Але хай вільно буде поставити в формі запитання здогад, чи не був же романтизм, як явище історичне, бунтом – одідиченої нами від а н т и к и – особистости, загроженої зловісним наступом «прогресу» всілякої механістики, наступом гальванізованого темними силами ідола матерії, ідола колективно-розкладової безобличности, безособовости? Тієї безформної, заразливо-трупної, смертоносної потвори, що під псевдонімом «гуманізму», «просвічености», «соціалізму», загалом матеріалізму, поглинала всяку особовість, отже й національну, всяку органічність, отже й культурну, всяку історичність і всякий лик, отже «образ Божий».

Романтизм теоретично обіймає кінець XVIII і початок XIX століть. Це німецька Sturm- und Drangperiode, що вибухнула з туманного ядра німецької містики і глибоких покладів німецького середньовіччя. Це Johann Gottfried Herder з його історіософічними візіями і Stimmen der Voelker, що, безперечно були зразком для передшевченківських збірників українських народніх пісень. Це – відроджена гердерівська Humanitaet, що була – в певнім аспекті – сигналізацією сучасного націоналізму... Це – Фіхте, Новаліс, Шатобріан... Так, все те кульмінаційні точки філософії і здійснення романтизму.

Але романтизм, як реакція духа на матеріалізм, на матеріалістичний тоталізм, був значно ширший і грандіозніший, істотніший, особливо в тій області, де панував і прометействував Шевченко, отже області народу, нації, її культурно-історичної особовости та її історичної долі.

Як «атомізуюча» філософія батька матеріалізму Демокріта була (зрештою, лише дрібним епізодом) у сфері античної культури, так у сфері тієї ж, одідиченої нами, культури був вже і романтизм з його мітами про боротьбу титанів і вічну плідотворчу чинність матерії-природи.

Романтизм живе в середньовіччю і ренесансі. Він чуйно стоїть на сторожі людини і народу, лише не в змеханізованім і деградованім значенні цих слів з минулого століття. Від Еразма з Роттердаму до Фюербера, до звulгаризованого «мавп'ячого» дарвінізму, від Спінози до Маркса і його російських коронованих і некоронованих наступників – сили абсолютного зла безнастанно намагалися детронізувати людину, як образ і подобиє Бога, перетяти зв'язок людини з

божеством, в и д и х н у т и, видмухнути з неї те живе, що вдихнув був в Адама Творець, і спровадити людину н а з а д , до тварини, до глини, до мертвої порохніючої матерії. Цей останній експеримент, не без успіху, переводять совєтські смертороби.

Романтизм ХІХ ст. був пророчим бунтом проти того страшного, що непомітно набрякало в знерухомленій, знечуленій і заколисаний всілякою оффенбахівщиною Європі, того, що досягло максимального напруження у 80-90 роках і, нарешті, – крізь вирву великої війни вирвалося на поверхню передовсім там, де абсолютне зло – століттями – не знаходило для себе спротиву.

З тіла вже наполовину мертвої, урочисто оголошеної за «неісторичну», нації зроджений чудом, зроджений наперекір, мовляв, «законам» канонізованого матеріалізму і раціоналізму («буття визначає свідомість»), Шевченко і як поет, і як особистість, був живим запереченням тих «законів». Може внутрішньо найправдивіше втілення романтизму, він, цей ніби «мужик», здолав – крізь всі лаштунки петербурзької імперії Миколи І уздріти її д і й с н у, потенційно-большевицьку диявольську суть. Крізь лаштунки, які враз з «декабристами», з Пушкіном, з ліберальним дворянством, з свіжовипродуктованим слов'янофільством та народництвом і іншою орнаментикою, – засліплювали і знечулювали голови багатьох, дуже багатьох панів з освіти і з уродження. Він – бувший кріпак – вогнем своєї романтичної душі, інстинктом своєї благородної раси і чуйністю своєї вірної крові – відчув і закипів таким гнівом до псевдоімперської потвори і такою любов'ю до свого zagrożеного народу, що і цим гнівом, і цею любов'ю нарід його віджив, живе і житиме.

Щось дуже глибоке, щось дуже древнє, немов гомерівське, таїться в його своєріднім, плястично-намацальнім, позбавленім всякого месіянстичного туману, романтизмі. Можна було б назвати той романтизм реалістичним, коли б таке окреслення мало мистецький сенс і не було так скомпромітоване численними Белінськими.

При цілій своїй вибуховості і вулканічності поезія Шевченка є, однак же, в якійсь сенсі так космічно-згармонізована, так органічно-форемна, що мимоволі той її романтизм хотілося б окреслити, як романтизм а н т и ч н и й, формою і тоном безперечно ближчий, скажім, до Вергілія аніж до Байрона.

Романтизм Шевченка з якоюсь античною простотою ніколи – навіть в найбільш ніби містичній спробі, як «Великий Лях», – не відривається від землі, від м а т е р і- землі, ще стисліше – від України. Він якимось по-античному свято, незломно вірить в її невичерпально-родючу, творчу силу, в незрадливий колобіг – оту античну циклічність – весни і осени, літа й зими. Тому якимось не разять поруч себе, а навпаки органічно поєднуються в одну цілість Гонта й «Садок вишневий», кривавий бенкет Тараса Трясила й цінціннатське «Поставлю хату і кімнату». Так і здається, що після реву чорноморських бурунів, після «пекла Скутарі», після «козацької плати» – грізний переможний Гамалія поверне Україні звільнених з неволі синів і – хто знає? – може опиниться біля плугу, на пасіці, в холодку... І це зовсім не тому, що українець любить «відпочити» – ми знаємо, що ті хуторяни вмиль обернуться в генералів і адміралів знову. По Шевченкових героях, ще завше

є люди (в Шевченківським значінні того слова), герої інших його романтичних сучасників – при всій їх мистецькій і моральній правдивості – видаються – трохи штучними, трохи, подекуди, театральними.

III

Так. Він був «бунтарем», тільки не в тій «селянській», соціально-звуженій площині, до якої його ласкаво припасували (та й досі припасовують) передовсім любезні земляки.

Поет, в якого словнику либонь найчастіше зустрічаємо такі слова, як «слава», (улюблене слово!) як «лицарство», як «прадідівська земля» і «кров», що нею вона «напоєна», ті «la terre et les torts», до яких на заході Європи покоління XIX ст. дійде остаточно геть пізніше, вже за нашої пам'яті, – такий поет є дуже далекий від обожуваного за російськими зразками, а – в українському сенсі – глибоко-фальшивого «мужицтва». Наш бо селянин, двигаючи на собі почесний тягар вікових і національних обов'язків, і будучи фактичним спадкоємцем періодично відумираючої шляхти, – є може найбільшим аристократом серед селянства Європи. Аджеж ще р. 1827 подорожник-чужинець, описуючи селянське весілля нотує, що «барвінком і рутою українці обвивають предківський меч, який, як жезло путеводне, несуть перед молодятами і до церкви, і з церкви». (И. Кульжинській – «Малороссійская деревня», Москва 1827.). А в VI віці до Р. Х. – туземці України, що їх Геродот називав скитами, мали попри культ Землі – дружини Зевеса (як пише Геродот), також культ Меча, який був ідолом. Від VI. в. до Р. Х. і аж до XIX в. по Р. Х. – такою є міра того аристократизму і тієї культури. І що ж є підставою їх, як не органічна тяглість контакту з власною землею? До цього щойно тепер доходять найбільш вдумливі соціологи, ревідуючи і реставруючи правдивий культурний сенс так довго забріхуваного поняття «селянин».

Що ж говорити про «селянськість» на тій землі, де – беручи в історичній перспективі – ціла історія зводиться до періодичного перековування селянського плуга на лицарський меч і навпаки!

...Щоб дорисувати цей ледве нашкіцований профіль живого Шевченка, а не іконописно-народницької і вже, на щастя, безповоротно минулої фікції, додамо, що 18 лютого 1860 року, себто за рік до своєї смерті, цей великий українець з стислою простотою і пророчою відповідальністю справжнього генія написав в своїй автобіографії: «Історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини».

Недарма і Тургенєв, і Полонській в своїх спогадах про Шевченка ужили слова «козак». Воно в половині XIX ст. ще носило на собі національний і, що дуже важне, елітарний відблиск провідної верстви України XVI-XVII століть. Вкладаючи своє життя в історію своєї батьківщини, «кріпак» Шевченко був свідомий свого творчого, «обаполи времени» пов'язуючого чину.

Бо був він, повторюю, козак, себто пан, та ще й над панами, що одразу загетьманував над всіма тими Гребінками, Галаганами, Лизогубами, Маркевичами... Недарма – дехто з них називав його «отаманом».

Був він свідомий, що своєю визвольною, переможною, панівною поезією випростує тих, що «похилились», що зробилися «душевбогими», відродить самий і н с т и н к т панування:

Може зійдуть і виростуть ножі обоюдні,
Розпанахають погане гниле серце трудне
І вицідять сукровату, і наллють живої
Козацької тії крові, чистої, святої...

До «рабів незрячих – гречкосіїв», до «німих підлих рабів», до «підніжків» і «овечих натур», до «капусти головатой» різних повітових «громадівців», до «мільйонів полян, дулібів і древлян», як стисло в «Юродивім» окреслює він українську національну дійсність, до «недолюдків», – він вогненний видає наказ: «Будьте люди!», «Схаменіться!», – яке глибоке й яке ж стисле це слово! – відчуйте той сором, що Я відчуваю за ваше внутрішнє каліцтво, каліцтво недолюдків, неповних, часткових істот. Аджеж ви «козацькі діти», «лицарські сини».

«Будьте люди» – в устах Шевченка то велике слово бути «людиною», бо то – «образ Божий», а він, як правдивий геній, носив у собі полум'яну віру в Бога.

«Будьте люди», значить будьте народом, будьте нацією так, як ваші славні козацькі прадіди.

«Отамане – пише він з кінцем 1844 року до Кухаренка – якби ти знав, що тут робиться!... Козацтво ожило! Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться доля, козак заспіва».

Це була його вічна мрія, що от-от мала втілитися – то в Петербурзі серед молодих земляків, яких там повно було, то в Києві навколо кирило-методіївського жертовника... І на засланні вже, все ж таки, –

...Іноді старий козак
Верзеться грішному...

Він не дочекався втілення. Болюче коротко, трагічно-хутко перед нашими вже очима сліпучим, здавалося навіки реальним, видивом майнуло те чудо. 1917 року сталося:

Трупи встали
І очі розкрили.

Під звуки національного гимну, що в нім пурпурове яріє історично-шевченківське «покажем, що ми браття козацького роду» йшли від 1917 р. у кривавий бій сотні і тисячі тих, в яких серці співало полум'я його духа, сотні і тисячі воскресених Шевченком у XX столітті «лицарських синів», «козацьких дітей».

Бо знана строфа з послання до Основ'яненка «наша дума, наша пісня» запропонована була «культурником» Кулішем. В оригіналі вона звучала цілком інакше:

Наш завзятий Головатий
Не вмере, не загине...

Головатий – останній кошовий останньої Січі, останній слід українського меча.

IV

Може ніде так повно, хоч і так вибухово, не втілилася ця в ґрунті речі антична, але романтично-полум'яна в своїй вірі в органічність і в своїй ненависті до механічності, утвердженість Шевченка в законі життя, в формотворчій плідності матері-землі, як саме в поезії «Бували війни й військовії свари...».

Поезія та, написана була Шевченком десь за пару місяців перед смертю, в Петербурзі, можливо, в його хмурій, каззонній майстерні при Академії, де він мешкав і де ґраверною голкою та кислотами на мідних дошках робив свої останні мідьорити. Текст тієї поезії має свою трагікомічну історію. Записаний був чужою рукою (до т. зв. «більшого» зшитка) і непроредагований поетом. Отож наслідком того, до останнього часу замість «жеруть і тлять старого дуб а», як виходило не лише з головного образу поезії, з цілого її антично-органічного сенсу, а й навіть з рими – «любо», читали «жеруть і тлять старого дід а», що було зовсім явною нісенітницею. Ще р. 1903 один з дослідників в «Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка» радив читати той вірш правильно, але, очевидно, так міцно було приспано, як вже говорилося, саме відчуття Шевченка в суспільстві, так був він міцно законсервований в уяві читачів, як співець «мужицької недолі» та «самоук», що ніхто не рішався зробити цієї очевидної коректури.

Минуло все, та не пропало.

Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть.
І без сокири –

Це Шевченко виразно натякає саме на тих добролюбових і чернишевських, що «всеросійсько» закликали «К т о п о р у зовіте Русь» і чийм товариством і «впливами» советські писарі нині компромітують Шевченка. Далі проривається типово-шевченківське вибухово-запекле пророцтво:

Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,

Роздавить вашого кумира
Людській шашелі!

В цьому образі старого дуба, що з нього, хоч точеного шашелями, виростають зелені парості невичерпального, незнищального і переможного ж и т т я, – сконцентрована вся органічна і убійча для матеріялістичних смертотворців і смертопоклонників – філософія Шевченка.

Є якийсь величний символ і обітниця в тім, що його роковини припадають саме на час провесни, на дні, коли природа збуджується до життя, а мати-земля до творчости.

І день його народження і день його скону (11. III. – 10. III), замикаються в одне коло, творять один замкнутий цикл – символ вічності.

(режим доступу до публікації:

http://uahistory.info/2007/08/28/evgen_malanjuk_kniga_sposterezhen_do_spravzhnogo_shevchenka.html)

**Оксана Гольник ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ ЄВГЕНА
МАЛАНЮКА: ПРАКТИКА МОНОГРАФІНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ
(розвідки про Т.Шевченка та М.Гоголя)
(фрагмент статті)**

... Вартим уваги є той факт, що переважна частина есеїстичних роздумів Є.Маланюка – це роздуми про долю митців, тих, хто є носієм національної ментальності, її виразником. Особистість – предмет різновекторних обсервацій поета-критика. Особливого значення ці авторські рецепції набувають у контексті вирішення Є.Маланюком головної проблеми – проблеми становлення української державності, власне шляху до неї. Вирішення цього магістрального питання виводило автора на визначення значущості **Особистості** для процесу становлення і самовизначення нації...

... Варто звернути увагу на те, що Є.Маланюк прагне всебічно пізнати героя своїх есеїстичних спостережень, відчувати його, проникнути у свідомість і пізнати позасвідоме, приховуване цією людиною... Максимально наближаючись до створення психоаналітичної студії («портретування»), присвяченій певному письменникові, Є.Маланюк долав брак «українського Фрейда», який би адекватно дослідив українську культуру...

Відправною точкою роздумів критика в цьому аспекті була національна домінанта духовності й особистості письменника... Так, зринала тема «національної істоти» і «малороса», персоналізованої в літературно-критичному доробкові Є.Маланюка іменами Т.Шевченка та М.Гоголя – головних духовних антиподів ХІХ століття, двох символів розщепленості української душі...

Особливістю побудови праць, присвячених цим двом митцям, є протиставлення Т.Шевченка і М.Гоголя. Саме в такій конфронтації Є.Маланюк міг більш яскраво і повнокровно представити ту чи іншу постать...

Дослідження Є.Маланюка, присвячені Т.Шевченкові та М.Гоголю, містять певну парадигму авторського підходу до осмислення та критерії оцінки цих постатей. Відправною точкою розмислів критика є майже беззаперечне

твердження про їхню геніальність... Розгортання Є.Маланюком зіставного аналізу цих двох представників національної еліти ХІХ століття було обумовлено близькими обставинами й умовами приходу в літературу, мистецького становлення... Оцінюючи стан культури цієї доби, Є.Маланюк вживає вислів «цвинтарна тиша», а ведучи мову про літературу цього періоду, порівнює її з політичною дійсністю часу, яка існувала «для домашньої потреби». Отож, література носила ознаки провінційності... Обидва вони, представники українського етнотипу, опиняються у Петербурзі – культурному центрі Російської імперії ХІХ століття, – якому ведеться відіграти важливу роль у їхньому становленні як митців й у процесі їх національної самоідентифікації...

Є.Маланюк наголошує на ностальгії як каталізаторові художньої творчості і власної національної самоідентифікації. Перебуваючи у чужому культурному і мовному середовищі, кожен із них звертається до літературної творчості як засобу духовного порятунку від жорстокої дійсності. У випадку з Т.Шевченком ностальгія спровокувала загострення його ідентифікації як українця...

Із М.Гоголем процес був дещо складнішим. По-перше, Є.Маланюк вказує на *національну ущербність*, «*національно-недокрівну душу*» письменника, сформованого у середовищі української аристократії, що переживала період занепаду і вольової кризи. Якщо Т.Шевченка у його «петербурзькому сирітстві» рятувала реальна Україна (спогади про кріпацьку дійсність, родина), то М.Гоголь, перебуваючи «у чужому похмурому місті творить ...у ностальгічній гарячці (передусім для себе самого) паноптикальну імітацію Україну... Отож, на думку дослідника, відсутність духовного зв'язку з реальною (селянською, яка не пізнала процесів національного переродження, залишилася ментально здоровою) Україною призвела до поступового відходу М.Гоголя від Батьківщини...

Говорячи про шляхи, способи реалізації таланту та характер їх впливу на особистість митців М.Гоголя і Т.Шевченка, Є.Маланюк приходить до висновку, що.. поетична практика Кобзаря, відзначалася динамізмом і носила формотворчий характер, консолідувала й давала духовні орієнтири українському народові; тоді, як штучно щеплена на чужий ґрунт творчість М.Гоголя, діяла на самознищення самого митця...

...Є.Маланюк свідомий не лише свого завдання осмислити психопатологію особистостей двох митців, але й виконання завдань, які лежать у власне філологічній площині: осмислити поетику, творчу манеру художників... Ведучи мову про стильову домінанту митців, дослідник відштовхується від загальноприйнятої в літературознавстві думки про приналежність їх до романтизму. Втім усталене розуміння естетики романтизму у Є.Маланюка доповнене феноменологічними декораціями, репрезентованими через опозиції «реальність» – «нежиттєвість», «динамізм» і «чинність» – «мертвотність», «оживлення» – «омертвіння». Вони також носять романтичні ознаки, але це свідчить про світогляду домінанту автора студій. Розглядаючи романтизм Т.Шевченка, Є.Маланюк зазначає, що він ніколи не був абстрактним і канонічним... Отож, Шевченків *романтизм динамічний, вітаїстичний, консолідує, заряджений енергією чину...*, тоді, як романтизм М.Гоголя через

«національну недокрівність» митця був засобом відтворення, але не перетворення дійсності... Репрезентативною у зіставних спостереженнях дослідника-пражанина над постатями М.Гоголя і Т.Шевченка є **опозиція плачу – сміху** як знакових ідейно-естетичних домінант творчості митців. Якщо говорити про «плач» Т.Шевченка, то... На поетикальному рівні Є.Маланюк простежує перетворення «плачу» в **інвективність** поетичних виступів Т.Шевченка...

... В умовах духовного запустіння нації, провінційності її культури **смій** М.Гоголя **був танатичним**: в складних умовах історичного занепаду українства... Відповідно дослідником були названі репрезентативні характеристики гоголівської манери: сатира, скепсис, «жорстока любов до нещастненьких».

Отож, практика Є.Маланюка по створенню монографічних портретів письменників має такі особливості: по-перше, автор аналізує психологію, внутрішній світ митців як чинники їхніх художніх світів і творчих почерків. По-друге, головним критерієм його оцінок є характер національної самоідентифікації художників слова, національної інтенційності їхніх творів. При цьому висновки Є.Маланюка сформульовані через опозицію: національна цілісність (Т.Шевченко) і національна недокрівність, роздвоєність (М.Гоголь). Ця опозиція застосовувалася Є.Маланюком й до розгляду творчості інших митців ... і, таким чином, набувала властивостей **оригінальної авторської методології**. Вона переносилася автором і на питання етнопсихології: анатомуючи «душу народу», Є.Маланюк активно звертався до теми національної повнокровності і малоросійства. Таким чином, вона набувала *культурософського значення*. По-третє, для повноти реконструкції психології митця критик залучав листи, спогади сучасників, власне висловлювання художників слова, їхні щоденники, літературознавчі праці та історичні студії. По-четверте, Є.Маланюк виявив себе добрим літературознавцем, чутливим до художнього слова, підтекстів, що дає можливість твердити про його ґрунтовну теоретико-літературознавчу підготовку.

(Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб. наукових праць – Вип.29/ ред. колегія: Г.Ф.Семенюк, А.В. Козлов (відп. ред.) та ін. – Ч.2. – К.: Твім інтер, 2010. – С 133 – 145)

Оксана Гольник КОНЕПЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Є.МАЛАНЮКА

(фрагмент статті)

«...примітивізація підходів до класифікації літературних явищ була чужою Є.Маланюкові, проте головною засадою його концепції був зв'язок політичного самовираження народу певного періоду й літературний продукт, який творився у цей час. Йдеться про зв'язок **міри вияву національного** в політиці та ментальності (самостійництво, рух до державництва) і його реалізація в мистецтві...

Свій задум періодизації української літератури Є.Маланюк виклав реферативно в публікації 1932 року в «Літературно-науковому віснику» праці

«Українська література у світлі сучасності». Дослідник робить спробу системно осмислити явища української літератури й пов'язує її розвиток із певними суспільно-політичними умовами: «Найбільш характеристична прикмета нашої літератури, – зазначає автор, – це її історична ф р а г м е н т а р н і с т ь... наша література більш уявляла собою ряд особистостей (рідко – плеяд), аніж ту стали організовану чинність народу, що її називаємо літературою, розуміється причина цього є дуже проста: яким би потенціально потужним й не були духовні, а зокрема мистецькі сили народу, все ж їх наочний вияв, *їх матеріалізація залежить від об'єктивно-політичних умов, в яких даний нарід перебуває*» (Маланюк Є. Українська література в світлі сучасності / Євген Маланюк // Маланюк Є. Повернення. Поезії, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи. – Львів: Світ, 2005. Далі – цитати за цим виданням). На його думку, історія української літератури має такі «фрагменти»: варяго-візантійський період, який співвідноситься з добою державності Київської Русі; козацький; ХІХ століття й ХХ. Ведучи мову про особливості розвитку мистецтва слова в І період, Є.Маланюк акцентує увагу на домінуванні еллінізму в політиці та мистецтві: література й духовність формувалася «під теплим подувом еллінського Півдня». Це була своєрідна елліно-візантійська культура (риси: естетизм, філософічність, мрійництво, ідеалізм, індивідуалізм), яка зазнала поразку в зіткненні зі Сходом. Варто відзначити, що автор концепції застосовує вже апробовану в поезії та есеїстиці ідеологему (сказати б, авторську міфологему) Схід – Захід, де захід – це елітарність, філософічність, організованість, плекання культури, духовність, лицарство, освіта; схід – руйнівна стихійна сила, «азіатчина», існування і взаємини із зовнішнім світом якої визначаються інстинктами завойовників, жорстокістю, деконструкцією*.

Фатальна боротьба Сходу і Заходу, якою позначена культура та свідомість українця ХІІІ–ХV століття, «проросла» дивовижною властивістю української психіки – «бароковістю» – такою собі «недовершеною готикою» (у метафориці Є.Маланюка «готика» – символ державності, чинності, філософічності мислення, духовності, зразком яких була середньовічна культура Європи). Українська чинність цього періоду – це, на думку Є.Маланюка, перекотиполе – козацтво й запорізьтво. Втім згодом «дух Заходу просякає життя»: підноситься вартість людської особистості, суспільство «жадібно поглинає освіту», латина стає мовою освіченого Києва, стабілізується церква. Цей час розквіту української чинності (державності) завершується трагедією Хмельниччини та «похмуро романтичним вечором Мазепи».

Є.Маланюк здобутки української культури цього періоду називає ренесансними й пов'язує за такими подіями: повернення до культурного обігу Аристотеля і Вергілія, Петрарки і Бекона, Еразма і Декарта, Ляйбніца і німецької містики; роботи З.Копистенського «Россія», постатями Зизанія, Петра Могили, Кирила Транквіліона, Голятовського, Барановича, Беринди, Феофана

* Примітка. Є.Маланюк антитезу Схід – Захід використовує для опису протилежних культурних і ментальних парадигм, презентованих у світовій історії (руйнування – консолідація, стихійність – організованість, варварство – аристократизм і т.д.). Автор розглядає історію людства, його культурних форм як результат протистояння цих двох форм духовності.

Прокоповича. Але, на жаль, в умовах політичного безсилля та непевності наука і культура набувають обрисів «схоластики» й характеризуються «одірваністю від народу». Отже, саме в цей час закладаються, на думку дослідника, *умови національного самозбереження нації – посилюється історизм наукового та літературного пошуків*. Віянням піднесення національного духу (для автора праці цей дух ідентифікувався із потугами державності, мілітарності й асоціативно співвідносився із «духом антики» – своєрідним золотим віком буття народу) стала творчість Г.Сковороди – зразок літератури та літературно-філософської думки європейського гатунку. Ця ж «антика» оживала й у травестованій «Енеїді» І.Котляревського, що свідчило про безупинний рух народу до своєї національної самоідентифікації та формуванні національної самосвідомості.

Інтенсивний розвиток ця тенденція набуває в час приходу в літературу М.Гоголя та Т.Шевченка. В ідейно-естетичному просторі їхніх творів вона набуває специфічних виявів і відповідно впливала на культурний і духовний простори народу, виконувала формотворчі функції національної свідомості.

Ведучи розмову про М.Гоголя, Є.Маланюк звертається до вже виведеної і вивіреної логічної схеми духовного «малоросійства» письменника, його розкладального для української душі впливу. Але при цьому автор усвідомлює, що М.Гоголь і сам був продуктом епохи отруєння національної душі імперськими міфами. Наслідком цього було те, що представник еліти переживає трагічне роздвоєння, відходить від Батьківщини й мученицьки переживає цей духовний розрив, кидається в пошук «батьківщини душі» і зрештою, нищить російську літературу – донора, отруюючи й українську душу: «Гоголь – нащадок козацької старшини...остаточно пориває з батьківщиною на те, щоб «всево себе умертвівши» ... служити імперії, в якій бачив фантом вигаданої «Руси». Природа тяжко покарала за ці експерименти і Гоголя, і Росію: Росію, літературу якої – перед тим сонячну, пушкінську, – Гоголь отруїв трупним ядом своєї «умертвільонної душі». Він символізував остаточне втягнення української шляхетської інтелігенції Петербургом. Символізував операцію обезголовлення народу смертельною механікою невдалої імперії». Є.Маланюк говорить також про специфічний гоголівський тип, який усимволізував «самоотверженність малоросійську», котра заступила «черкаську шатость».

На противагу М. Гоголю, Т. Шевченко став творцем акумульованої енергії відродження нації, репрезентував у своїй творчості істинно історизм «антики». Завдяки його появі в духовному просторі українського народу відбулася консолідація народу, витворення еліти – носія нового типу мислення – державницького, його поезія засвідчила внутрішньою суцільністю нації, її не смертельність.

Таким чином, Є.Маланюк, *торкаючись питань власне літературознавчого, історико-літературного порядку, тісно пов'язував їх з проблемами етнопсихології та культурософії українського народу*.

Вибудовуючи свою парадигму осмислення історичного процесу існування української літератури, дослідник, послуговуючись *оригінальною концепцією*

існування в культурі (літературі) геніїв і талановитих, дає характеристики й визначає причини недореалізованості таких митців XIX століття, як П.Куліш, І.Франко, Леся Українка, В.Стефаник та ін. Їх автор називає «рядовими робітниками літератури», письменниками «з рисами геніальності, або – недорозцвілих геніїв». Осмислюючи їхні долі й причини «недорозцвілості», автор актуалізує низку питань культурософського та психологічного характеру, проблем національного розвитку, які стали на перешкоді повноцінній самореалізації цих художників слова. Серед головних проблем буття національної літератури й духовних провідників народу-письменників Є. Маланюк називає: проблему «пошматованості національної психології»; віковічну «потребу наповнити пустелю нашої культури всебічно, тим то й були вони людьми-академіями», проблему «біографічної комплікації» (прикладом була Леся Українка, котра, на думку автора, ніколи не піднялася до рівня національного митця, якби не драма особистого характеру), «відсутність суспільства» (усамітненість митця, відсутність можливості «приходу» до свого читача), і зрештою, відсутність меценатства як інституту підтримки національної культури і літератури. Усі ці питання були близькі Є.Маланюкові-поетові: у «Нотатниках» знаходимо його роздуми про елітарність митця для українського суспільства, вимушеність переходу письменника в іншу літературу через брак можливостей творчої самореалізації в національній, відсутність «дідичів»-меценатів, які забезпечували б свободу творчої самореалізації і т.д.

Картина розвитку літератури XIX століття у праці Є.Маланюка багата на авторські спостереження, узагальнення, формулювання та виведення формул буття української літератури. Така ґрунтовна аналітична робота забезпечила адекватний підхід до осмислення сучасного Маланюкові літературного процесу й забезпечила завдяки виробленій схемі, парадигмі та риторики системність осмислення художніх явищ 20–30-х років XX століття.

У роздумах про сучасний літпроцес Є.Маланюк дотримується обраної лінії розгляду естетичних явищ у зв'язку з історичними та політичними перипетіями буття нації. Це осмислення збагачується й дисциплінується накладання на прояви художньої свідомості типології психотипів митців, розробленої автором («гоголівський комплекс» і «Шевченкова вулканічна енергія», геній і талановитий)...»

(Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград, 2011.– Випуск 94. — С. 174–182.)

Юрій Липа (син І.Липи) – український письменник, публіцист, лікар, історіософ, громадський діяч, учасник національно-визвольної боротьби 1917-1920 рр. Народився у 1900 р., здобув середню освіту і розпочав літературну діяльність у Одесі (1917). 1918 -1919 рр. вивчав право в Новоросійському університеті (Одеса). У 1920 р. емігрував до Польщі, закінчив медичний факультет Познанського університету (1929), згодом – школу військових лікарів у

Варшаві (1931). Очолював літературне об'єднання українських письменників «Танк» (1929).

У 1943 р. повернувся в Галичину, працював лікарем у Яворові. Розстріляний НКВД у с. Бунів Львівської області (1944). Автор поетичних збірок «Світлість» (1925), «Суворість» (1931), «Вірую» (1938), історичного роману «Козаки в Московії» (1935), трьох книг оповідань під загальною назвою «Нотатник» (1936-1937), праць «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941), «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині» (1937), «Ліки під ногами» (1943).

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової) Режим доступу до публікації: <http://ukrlife.org/main/minerva/prazka.htm> Далі цит за цим виданням)

Юрій Липа ПЕТЬКА КЛИН, НАЛЬОТЧИК

I

Злодії оповістили війну денікінській поліції в Одесі. Війну відкриту. Ніколи одесити не мали ліпшої забави.

Молдаванка, Романівка, портові околиці й інші передмістя великого (на той час майже мільйонного) міста зародилися від невеличких груп блідих, часто в елегантних френчах мужчин. Були опоясані биндами набоїв і мали рушниці, хоч звикли частіше уживати револьверів. Усадовилися в амбразурах вікон, в піддахах, в брамах, за колонками ганків, за пнями акацій (більшість акацій була вже зрубана під час революції!) і зустрічали раптовим скаженим обстрілом несміливі відділи денікінської поліції з великими бляхами на каплоухих картузах і довгих, як спідниця, чорних шинелях. Казали, що злодії мали опанувати місто і раз назавжди розгромити його. А може, і встановити в місті свою владу.

Цього було забагато і для безталанної адміністрації денікінців: кількатисячним відділам поліції, набраної з утікачів з цілої України та з кількох чисто російських формацій, наказано було оточити непокірні передмістя (де по заході сонця взагалі боялися показуватись золоті наплечники) і, крок за кроком посуваючися, очистити від непевних елементів.

Відділи поліції зустріли кулемети і вогонь добре зорганізованих партизанів. Певна владна пиха запанувала між злодіями від кільканадцяти останніх місяців: вони використовували місто, поділивши його на ділянки, стрижуци міщан регулярно, як стадо овець. Серед тисяч «блатяків» найбільше вирізнялася і верховодила група «нальотчиків», що працювали майже без помічників, входячи з револьвером до помешкання і відбираючи все цінне від його переляканих мешканців. До тисячі нальотів відбувалося протягом однієї ночі. Підпільна тоді більшовицька партія трактувала з нальотчиками про поділ влади на випадок повстання проти білих, – і злодії вимагали на випадок повстання права мати своїх представників у комісаріатах поліції. Упорядчики більших філантропійних концертів просили в газетах п.п. злодіїв не ограбовувати осіб, що мають квитки з того концерту, – і громадяни сміливо

ішли на такі концерти, бо в ту ніч запізнілих прохожих навіть без квитка не ограбовувано.

І тепер, стріляючи в зненавиджених «фараонів»-поліціантів, злодії кидали в павзах найдотепніші кпини і глузування. Поліція втратила свій авторитет після того, як перелякана і жаліслива почала ходити громадно з червоними прапорами і дозволила роз'юшеним юрбам убивати, як зайців, своїх агентів, старшин і підстаршин.

Злодії мали також симпатію серед населення, навіть часто серед пограбованих: бо виявляли часом більше шляхетності і доброго серця, як т. зв. ідейні армії. Про нальотчиків оповідано легенди, співано пісні, імена видатніших у всіх були на устах.

Коло одного з невеличких залізничних містків, легко киненого над брудною вулицею передмістя, кипів бій. Поліція уклалася за невисокими барикадами на одному кінці мосту; на другім, перескакуючи з місця на місце, ховаючися за балки і залізні виступи, метушилися злодії. Ініціатива наступу була в їх руках. Вони цупко тримали в шорах пасивний настрій, не даючи й голови висунути поліціантам. Командував злодіями легкими покриками й погрозами малий в'юнкий чоловічок кріпкої будови і смуглявий з лиця.

Найогідніші лайки цідив він крізь зуби, але лице мав завжди спокійне на танцюрному тілі. Кожний шарпливий рух проводиря додавав відваги злодіям: їх сірі постави, що зручно цілили й ховалися, все зближуючись, здавалося, змусять тяжких поліцаїв до втечі, ганебної й безповоротної. Зі сторони поліцаїв вистріли все рідшали.

Малий отаманчик злодіїв витягнув свій револьвер, готуючися до останнього рішучого заклику, коли з-над барикад виглянуло темне око Максима і кулемет затахкав просто в лице остовпілим злодіям.

Ватажок злодіїв скочив на бік і розглянувся: його жовніри розпорснулися на мості, як сірі кульки ртуті, декотрі падали і волоклися, труп одного завис на поруччах, перехилився, незграбно зсунувся нижче, аж полетів на дно сірої вулиці. Більшість злодіїв відхлюпнула назад, велика хвиля жаху понесла їх на своєму гребені.

– Стать, стать фартові, а то пришию, – різким, тонким від обурення голосом крикнув він – стать фартові! – гукав далі, на переміну цілючи то в одного, то в другого, обернувшись плечима до кулемету, завзятий, із жеврійними жовтими очима.

Злодії спинилися з дивним виразом вагання на лицах. Кулі ляскотіли далі, але їм наказував сам Петька Клин.

– Стать, стать фартові, а то пришию, – різким тоном, що підвладні ждуть на місці, але не йдуть за ним, знав тепер, або він упаде і вони розтечуться, або переможе і згнітить відразу прокляті чорні шинелі з кулеметами. І, йдучи наперед, Петька Клин витягнув з-за паса дві ручні гранати і механічно приготував їх до вибуху, весь час ідучи рівним кроком, як сновида, дошками мосту. Кулемет лютував як скажений, безхмарне небо синіло немилосердною синню. З одного боку дивилися на Клина його товариші, з другого – поліцаї, а

він вийшов майже на середину мосту. Нараз якась куля вцілила його в бедро, і він, ойкнувши, упав на коліна. Крик болю десятикратно сильніший відізвався з боку злодіїв, поліцаїв, стріляючи, встали з-за барикад майже в увесь зріст. Тоді, ранений, чуючи, що слабне, Петька Клин кинув обидві гранати в ненависну живу істоту, в кулемет.

Його очі були вже мутні, але він усе ж чув, як вибухнула одна граната, як за нею пішла скринька з набоями поліцаїв, і відізналася з долу, з вулиці друга граната. Чув ще радісні вигуки своїх співбойовиків.

Кілька товаришів підбігло до Петьки і забралися до його рани. Куля пройшла стегно, утворивши малий отвір і велику кратерувату рану, вилету на передній частині тіла.

– Петька, тебе ранили ззаду, – гукнув дехто схвилюваний і додав непевно: – В тебе стріляв хтось з наших.

– Я знаю хто, – відповів Петька Клин блідий, і хоч не знав, хто стрілив, але, прагнучи зістатись провідником до кінця, додав: – Я піймаю його ще .

Петька спробував – сісти, але застогнав і схилився зомлілий, поклавши голову на чорній рейці.

II.

Це була, здається, єдина правдива перемога, що її «блатні» мали над «фараонами», єдиний факт, коли «фараони» втікали панічно. Як нагло почалася та своєрідна війна, так нагло і скінчилася. Тіні злодіїв з револьверами і гвинтівками розтанули в сутінях жовтавих домів і льохів одеських передмість, поховалися в розгалужених катакомбах. Це був звичайний нальот, тільки на широку скалю: нальот десяти тисяч злодіїв.

Петька Клин ранений не лежав довго. Не знищили його свого часу кілька літ каторги, не знищила його й рана.

Тим часом денікинці віддали Одесу большевикам.

На Молдаванці кіно «Уранія» функціонувало вже від четвертої, зима дев'ятнадцятого року була тепла в Одесі, і двері кіна були широко відчинені: крізь двері виливалося на вулицю триндикання струнного оркестру і голосний регіт і свист глядачів. Господар кіна і двоє молодих височенних його помічників стояли коло дверей уважні й рішучі: міг, кулаками прокладаючи собі дорогу, безплатно увійти непевний понурливець, могла сама шановна публічність, незадоволена фільмом, з оглушливим риком, забравши крісла з кіна, посунути лавою на вулицю.

Оподалік під найбільшою лямпою став Петька Клин, широко розставивши ноги. Рана його гоїлася: він ходив уже «на грубе діло». Ліву руку тримав у кишені, правою взявши граційно ножичок, як перо, довбав ним у зубах на доказ, що сьогодні мав пишну вечерю. Довбав і звисока відповідав на привітання товаришів і адораторів.

Останній акт скінчився, чорна юрба людей розлилася. Показавши себе і оглянувши інших, Петька Клин повагом попростував вздовж вулиці, блискучої в поливі проміння повного місяця. Ішов колихаючись, ситий і задоволений.

З якогось закутного шиночку в підвалі п'яні голоси виплескували слова задирливої пісеньки про нього ж, Петьку Клина:

...Драстуй, Петько Клин. Де Бог тебе несе?..

Все мертвіші квартали міста переходив він, облитий місяцем, і старався іти так, щоб його тінь зливалася з тінню низьких домків. Нараз насторожився, озирнувся і в цей же мент самі ноги понесли його: Петька Клин біг легко, він летів, як кинений камінь, за ним майже без звуку скакали шість-сім тіней. В руках одної з чорних постатей, озирнувшись, побачив Петька срібну блискавку ножа і не придивлявся більше.

Кожне передмістя ненавиділо інше, кожний, скажім, долішній кут Кривої Балки ненавидів горішній кут; для найжорстокіших битв не було писано кодексів і правил. Коли кілька духовитих «парнів» чи «хлопців» уночі зустріли «чужака», вони не гаяли часу на розмови, – до розмов були фінські ножі.

Петька пізнав кількох, це були люди готові вбити просто для забави, люди, що невисоко стояли в злодійській ієрархії, де для чільніших потрібний розум і зручна, талановита воля. Це були звичайні збіри, під'юджені кимсь. І Петька чув за спиною їх глухаві, придушені прокляття. Коло рамена Петьки свиснув ніж і впав із дзенькотом. Петька відскочив набік задиханий, він не мав більше сил і ліва нога його боліла і наливалася олив'яною тяжкістю. Він крикнув, біжучи, з викривленим болісно видом і, чуючи тільки тяжке сапання своїх переслідників, свиснув в два пальці різко і завзято. Та ніхто з його «шпани», з його прихильників не був у близькості.

Петька Клин побіг ще трохи і станув, тримаючи в руках ніж.

За ним бігло лишень трьох, з них один широкоплечий, випередивши своїх, зблизився до Петьки в кілька скоків, замахнувся, не влучив і впав з блюзнірствами на устах, упав як скошений, довгий, нерухомий.

Петька знову знявся бігти.

Цю частину міста, де вони тепер бігли, він знав якнайкраще. Відчинена брама і сад за парканом манили його; він перемахнув паркан і перед тим, як зникнути в спасенній зеленій тиші і темряві, – оглянувся.

Кількадесят кроків від нього були троє, що лаялися і грозили йому, трохи далі двоє нагнулося над раненим, з підколених грудей його виривався свист, а він, запінений кривавою піною, хрипів: «Чекай, я ж тебе достану!» Десь далеко біг мовчки один відсталий.

Вроджене почуття театральності Петьки перемогло в цю хвилину страх, – він зіп'явся над парканом, щоб кинути їм кілька насмішок, аж раптом червоним огником блиснув револьвер у одного з переслідників, стрілив і другий, Петька зник як маріонетка, потягнена за шнурок.

В темряві великого садка здивування огорнуло його: вони стріляли в нього, це не була звичайна бійка, герць, комусь залежало на забиттю його.

III.

Більшовики мали різні рецепти для показання, що авторитет влади не згинув остаточно і що на романтичну озвірілість населення у них знайдеться

обрахована озвірілість черезвичайки. Розстріли були акомпанементом до найбезглуздіших наказів. Тим більше до наказів мобілізаційних.

Злодійські квартали вони зуміли прибрати сьак-так до рук: недарма стільки злодійських «богів» і «шармачів» були їх комісарами.

Під впливом переконувань розстрілами і агітацією за «найсправжнішим урядом пролетаріату» посунули й передмістя на заклик і утворили кілька спеціальних полків імені котрогось з визначніших червоних. А 1-й «комуністический» полк складався виключно із злодіїв. Серед них був і Петька Клинь, потягнений загальним рухом.

Це була провесна двадцятого року, коли полк мав вирушати в поле. Збірним пунктом цього полку був головний двірець Одеси, і жоден полк не вирушив так мальовничо.

Злодії винайняли усіх ліпших візників, яких могли знайти, і вирушили на двірець гусаком: фіакр за фіакром. В кожному повозі сидів новоспечений комуністичний герой, маючи поруч для потіхи серця якусь Соню або Шуру. Були п'яні цілковито, співали своїх злодійських пісень, де порівнювали злодіїв з цитринами в липовій алеї, і грали на ручних гармоніях.

З таким же веселим гамором вирушили вони, попрощавшись з усіма і вислухавши кільканадцять комісарських промов.

Одеса-Головна лежить, як відомо, в середині міста і потяг спиняється ще кілька разів на менших станціях Одеси.

Коли військові теплушки станули по годині їзди на станції Одеса-Товарова, хміль почав опускати голову Петьки Клиня і отверезений він виглянув крізь двері. Неспокійна, галаслива й весела Одеса промовляла до нього кожним домом, кожним камінцем і сільветками прохожих. З старого базару, Петька бачив, вертали пташниці з голубами, з курми, вбрані в оранжеві, блакитні і фіолетові шалі, дикі селяни-каменярі йшли юрбою до Нерубайська, білі від порошу, як дияволи летіли на порожніх бендюгах стрімкими вулицями бендюжники, зморщені німці-колоністи в сірих кашкетах везли поволеньки вино на продаж, коло тору стала юрба сапальниць з Дальника, кріпких, насмішкуватих, високогрудих, у червоних і жовтих хустках.

Звіявся вітер, і Петька втягнув в себе запах моря, смоли і в'яленої риби. Море обізвалося до нього здалека. Море, найгарніше, найславніше і наймогутніше, над котрим Петька виріс, ловлячи рибу на прожиток самоловом, печеруючи мідії й раки, купаючися в сонці, солоній воді і сваволі. Від моря і повсталася його любов до барвистості і різноманітності. Петька Клинь глянув на подібні до себе постаті товаришів у заялзених, зелених сорочинах, на підлу зовнішню однаковість, – страх охопив його за своє будуче і нараз, усміхаючись жовтими очима, заспівав він про надзвичайного злодія-бога, котрому перед судом однаково, скільки зарізав і вбив, та не однаково йому, що товариші його без нього на волі будуть тепер красти й грабувати.

Потім, сплюнувши і вилаявши осоловілих товаришів, здер із себе жовнірське лахміття з відзнаками, зручно вискочив з теплушки, підбіг трохи,

зробив кілька сороміцьких рухів у бік повільного потягу і впірнув між жовті доми.

Вістка про втечу Петьки Клина розповсюдилася серед злодіїв, і хміль почав покидати їх, а ненависть до офіційної влади взяла гору над страхом перед розстрілами. Злодії пішли за прикладом Петьки.

Коли поїзд дошкутильгав врешті до Одеси-Застави, від 1-го «комуністичного» полку зісталось з семисот тільки сімнадцять жовнірів і то тільки тому, що вони, упившись непробудно, нікуди втікати не могли.

Одеса голодна і холодна сміялася з цієї історії.

IV

Більшовицька влада, ображена в своїх амбіціях, постановила помститися. Лукавства і сприту їй не бракувало. За кілька місяців доп'яла свого.

Колишніх жовнірів 1-го комуністичного полку ловлено всіми способами. Одних зловлено без клопоту, бо злодії, ошукавши більшовиків і висміявши їх, забули про них швидко і основно. Других зловлено по довшому попередньому висліджуванні. Петька укривався довго і клявся, що не дасться живим, однак його піймали сонного в його укриванці і, побивши тяжко за спробу втекти, привели, як і всіх, до портового військового комісаріату.

Там уже було кілька сот його товаришів. Дехто сидів мовчазливо, думаючи про близький свій розстріл за дезерцію, а більшість ревіла безжурних пісень, дехто навіть мав з собою трохи самогону. Що мали з ними робити, того ніхто не знав.

Врешті мертволиці китайці загнали їх багнетами до величезної берлини на збіжжя. Чорнявий комісар вже тепер без пафосу, дивлячися, прочитав їм розпорядження, що вони, як дезертири, мають бути відставлені до диспозиції військової влади в Севастополі. Скінчивши, махнув рукою і, попихані багнетами китайців, арештовані влилися довгими пасмами в чорне нутро берлини.

Над їх головами заригловано люки, за кілька хвилин малий пароплавчик-катер потягнув дебету й широку берлину далі й далі за мол і маяк одеський, вздовж Аркадійського берега, аж в кінці берлина заколихалася на хвилях відкритого моря. На небі пливли олив'яні хмари, між ними і хвилями шугали мовчазливі чайки.

В середині берлини було спочатку тихо, аж обізвалося кілька голосів злісних, тривожних:

– Ломи, братця! Чи ж нам погибати?

Потім заговорили інші, вкінці майже з усіх уст вирвався рик злоби і відчаю.

Душність, що все збільшувалася, побуджувала майже до шаленства: сотні рук били в стіни, в стелю й дно берлини, аж поки знайшли слабе місце: люки берлини почали підноситися помірно й опадати, поволі вигиналися засуви; ззовні видавалось: берлина віддихає, як велика жаба. Вкінці вигнуті риглі і великі замки заломилися, трісли дошки дверей і в'язні вискочили на поміст.

Попереду всіх із потовченими до крові кулаками, як розлючене звіря, вискочив Петька Клин, плигнув по-котячому і станув. Ніде на облавках не було видно ні сторожі, ні взагалі людини.

Петька підбіг до краю берлини: ген-ген далеко втівав, попихкуючи димом, катер. На обрію стало якесь судно. А довкола фіюлетилося море, накрите сірим обрешклим небом. Неспокій в'язнів перейшов раптом у певність, що їх хочуть віддати смерті з голоду. Лайки, змішані з сльозами безсилості, посиляли в'язні навздогін катерові, що зникав. І чим меншою робилася плямка-сильветка пароплавчика, тим істеричніше кляли й плакали в'язні.

Петька Клин мовчав, його невелика постать напружилася, він дивився в інший бік і, здавалося, нюшив повітря.

Сильветка іншого корабля видалася знайомою: Петька надвереджував зір, приглядаючися йому. Тим часом корабель, зловісний і сірий, виконував якісь еволюції, аж блиснула золота риска в хмарці білого диму над його бортами і гук стрілу розпанахав простір.

– Це «Алмаз» у нас стріляє, братухи! – повернувся Петька до змовклих товаришів і додав: – Тепер, мабуть, смерть на нас приходить.

Коли ще можна було мати сумнів при першій невдалій стрілі, то при другій відламки злісно плюснули навколо берлини. Справа була ясна: «Алмаз», крейсер військовий, мав з наказу більшовиків затопити берлину дезертирів.

На помості берлини знялася галаслива й безпорадна метушня. Дехто сподівався ще врятуватися – мовляв – не влучать, дехто готувався до скоку в воду, не знаючи, в котрій бік плисти, дехто вився з безсилості, не вміючи плавати, не знаючи, що робити.

Один Петька Клин, сівши на поруччя, здавалося, закаменів: де і як далеко є вони від берега, це єдине панувало в його мислі. Однак мла не давала побачити йому берега, а як довго провадив їх берлину катер, не міг він облічити в заперті.

В той час хтось упав йому до ніг, обвивши його коліна руками.

– Петька! – мову його переливали схлипування. – Петька, прости мене, товаришу! Перед смертю прости мій гріх! Прости, – однаково всі тут загинемо! То я в тебе стріляв на мості на Мельниціях, то я намовляв людей, щоб тебе вбили, коли ти вертався з «Уранії», то я тепер «масалок» навів на тебе сонного!

Білявий, з білими віями і бровами, переляканий, зворушений близькою смертю, слинявив слова молодий товариш Петьки – злодій тупий і мстивий – Васька Мацан. Він часто сидів по тюрмах, старші злодії висміювали його згорблену постать і голову, втягнену в плечі.

– Ти, Юдо! – спокійно сказав Петька, дивлячись на нього згори. Ти, – і додав найпрезирливішу лайку, яку знав. – За що ж ти хотів мене вбити?

«Алмаз» знов стрілив і знов схибив. Стоп води звівся і впав на берлину.

– Фартовий – ти дуже вдачний, усе тобі, як із рукава сиплеться: тебе всі хвалять, тебе дівчата люблять, про тебе пісню склали, – скимлив безбровий, зіщулюючися від гуркоту вибуху й погляду Петьки. – Я хотів, щоб і про мене знали й співали, я теж... тепер, прости, Петька, – і так усі згинемо.

– Ти... – з огидою буркнув Петька і звівся, як під ударом бича; його сильне і зграбне тіло не хотіло гинути, а згадка про пісню додала йому віри в себе.

– Ти... – і він відіпхнув ногою Мацана, відіпхнув, не дивлячись, не маючи часу на лютість; очі Петьки блищали, і хода прибрала ціхи котячої звинності і вовчої жорстокості. Уже йдучи, скинув з себе зайве убрання, черевики і, не задумуючись, не спиняючись, кинувся в море.

Випірнув, порснув і поплив, не вибираючи напряду, інстинктивно, рішучо і швидко.

Інстинкт не ошукав його, за годину Петька побачив силуету стрункої Генуезької башти на Золотому березі, де темніли кипариси і туї, де блакитніли і білили дахи віл, де, впавши на золотий пісок між червоними скелями, можна солодко думати про існування.

Злодій лежав змучений. «О Марі, о Марі»! співав над ним неаполітанську пісеньку чистий жіночий голос і тужно гримів клявір у близькій віллі.

Крейсер «Алмаз» вистрілив ще кілька разів. Революційні гарматчики не є блискучі, але й вони можуть при кінці влучити. З пробитим боком, ушкодженим середнім помостом, берлина зачерпнула води, одначе не втонула. Тоді останні постріли рознесли її нестеменно на кавалки.

V.

Раз перебута велика небезпека дає здоровим людям відчувати світ стократно уяскравленим. Петька чув у собі силу непомірну, і зухвалість його не мала границь. Це був апогей його злодійської романтики. Він остаточно вибрав за свій фах нальотництво і тут у винахідливості і відвазі перевищив своїх попередників.

Одночасно всі вчинки Петьки прибрали відтінь мальовничості; оточення від нього чекало гри, і він давав ту гру цілою істотою в час небезпеки і в час відпочинку.

Він почував себе навіть поетом. Коли гармонія грала фруктовий танець або інші злодійські куплети, завзято і різко виспівував він рядки про вчасні удатні виправи і хвалився своєю здобиччю, притоптуючи з поважним обличчям у колі цікавих слухачів.

Одного разу під час такого танцю здалось йому, що в віддалі кільканадцяти кроків з'явилася згорблена постать Мацана.

– Стій, Васько! – з радісною злобою викрикнув Клин і, коли той не послухав, підніс з землі червоний, як кров, уламок граніту і кинув услід постаті.

Незнайомий обернувся, – ні, то не був Васька Мацан!

Налети Петьки були кпинами з більшовицьких інституцій порядку. За його голову визначили велику грошову премію; на нього полювали і більшовицькі патрулі, і навіть не більшовики, щоб дістати нагороду. А він, сполучуючи нерозумну недбайливість про власну безпеку із дотепними хитрощами, вислизувався з рук переслідників.

Остання пригода Петьки Клина сталася на вулиці Болгарській, оспіваній у багатьох злодійських піснях. Болгарська належала тоді до району діяльності Петьки.

В глуху ніч запалився одноповерховий будинок, запалився здолу, як величезне огнище, гургочучи вогнем і пахкаючи димом і сажею. Води не було тоді в Одесі: водотяг не давав води з Дністра, і вогневики, розбиваючи гаками і сокирами сусідні дерев'яні прибудівлі, на спосіб московитський, ліквідували пожежу. Дім мав згоріти. Відділ міліції став довкола, не пускаючи цікавих мешканців близько до пожежі. Заводила купка погорільців у білизні.

В той час з'явилася в вікні першого поверху чорна, зручна і розважна постать із невеликою торбиною за пасом. Постать зробила маєстатичний рух привіту для юрби на долі.

– Це Петька Клин! – закричали голоси звідти. – Драстуй, Петько Клин!

Міліція і патрулі червоноармійців, що наблизилися, не надумуючися, дали безладну сальву до силуетки злодійського героя.

Петька Клин зник, але знов з'явився в вікні на коротко, щоб показати юрбі, що йому нічого не сталося. Рев радості і хвали був йому відповіддю і не вмовкав довго, хоч Петька зник у глибині покоїв.

Невідомо, чи він сам підпалив цей старий дерев'яний дім, чи з'явився на пожежу, щоб «купити» дещо для себе? Може, його кликало видовище і подив юрби? В кожному разі він чув на долі клекотіння сотень здивованих голосів, і це була найсолодша музика для нього. В покоях було повно диму, але Петька, не зачепивши ані крісла, ступав м'яко, зручно вилущував найцінніше і кидав у торбину. Ще кілька хвиль, і він мав замір через горище дістатися на дах, а звідти на інші і зникнути.

Жовніри перестали стріляти і хмуρο дивилися в огонь і дим, подразнені лайками і кпинами зраділої юрби. Вкінці офіцер патруля, порозмовлявши стиха з начальником міліціантів, звернувся до патруля з окликом:

– Струнко! Хто хоче йти на охотника ловити Петьку Клина, – і згадав про грошову нагороду й службове підвищення, – нехай виступить наперед.

Ні один із жовнірів не виступив: всі мовчки дивилися, як огонь, знищивши двері партеру і вікна, лизав перший поверх.

– То ти підеш, – коротко сказав офіцер на першого з ряду жовніра, високого пранцюватого руданя. Той виступив блідий, скинув шинелю і, не зводячи очей з дверей в огні, пішов просто на них, як лунатик. Дерево шипіло, тріщали зруби, полум'я відбивалося на мідяних касках огневиків. Одначе ледве рудань вступив до челюстей дверей, як велика балка, іскрячися в диму дрібним полумінням, упала на нещасливого, роздроблюючи йому череп. Убрання його згоріло відразу; звуглена чорна шкіра шкварчала і лупалася, виказуючи червоні м'язи. Руки і ноги почали корчитися. М'язи живота і хрящі ребер перепалилися, почали розпадатися суглоби. Жінки в юрбі зойкали.

Офіцер стояв, нічого не кажучи, біля застиглих у напруженню жовнірів, – і цим разом Петьці видно судилося звійнути.

Тоді, мов опанований шалом, із навіженим обличчям продерся крізь ряди міліції невисокий блондин і став поред офіцером.

– Я достану Петьку Клина! – гукнув він, а його білі вії тремтіли і безбарвне, зм'яте лице було повне змісту, змісту найглибшої, бо майже безпричинної ненависті.

Офіцер повторив йому слова про нагороду і дав револьвер. Мацан (бо це був він) не взяв нічого, він зм'яв вправним оком в огні будинок і нараз, кинувшись вперед, як голодне звіря, почав видряпуватися по ринвах і рухах на даху дому. Гаряче залізо пекло йому руки, ринви не раз відламувалися під його тягарем, але він ліз уперто і зближувався до цілі.

Юрби замовкли. По правім і по лівім боці стояли сотні людей, залюднивши довгу вулицю.

Вкінці Мацан став на даху, однак усі мовчали, вдивляючися в його силуету. Начальник патрулю взяв папіроску, постукавши нею об металеву папіросницю.

Майже одночасно з трохи розгубленою силуетою Мацана випірнула друга силуета, звинна, рішуча, напружена. Випірнула, поклала награвовані речі, і два вороги кинулися один на одного. Не билися на ножі: душили один одного, дряпали кігтями, кусали оскаженіло і сліпо. На долі сотні голів колихалися до танку їх боротьби. Офіцер як став із незапаленою папіроскою, так і зостався стояти.

Петька Клин був трохи менший від свого противника, але жорстокість, радше якесь право на жорстокість сповнювали радістю усе його тіло. Він чув, що його ворог слабне, і з прокляттями без сенсу й розуміння тягнув Мацана на край даху.

Там і зависли вони, дві чорні постаті, облиті червоною загравою, безлиці і нелюдські, часом показуючи білі немилосердні ікли.

Мацан упав. Петька гнітив його груди коліном, душність відбирала покопаному чуття, – сліпий, глухий і безпам'ятний полетів він на діл, на балки і дошки в полум'ї.

Ніхто не стріляв у Петьку, коли він тяжко звівся на ноги, і хисткою ходою ступив кілька кроків на даху. Він був утомлений і то не так боротьбою, як замахом на його славу, замахом безустанним, терпеливим і лютим. Васька Мацан занадто переслідував Петьку, щоб можна було так легко повірити в смерть Васьки. Петька Клин ступив ще кілька кроків, завагався і знов пішов на край даху.

І то було початком його кінця. Він глянув униз, де лежало тіло задушеного Васьки, дим клубами обтулив його і Петька захитався, усміхнувся блідо до юрби на долі і стратив рівновагу. Тільки це, а не кулі, котрі свистіли довкола нього, змусило його скочити на діл.

Він упав, але звівся відразу: його попалення були незначні. Петька Клин побіг і був відразу оточений жовнірами.

І відразу спокій запанував у цьому хороброму і злочинному сотворінню. Нальотчик Петька Клин знав, що його чекає. Нальотчики, піймані на місці, мають бути розстріляні.

З офіцером говорив презирливо і безпардонно. На питання: Де його спільники? – показав широким жестом на юрбу направо, а потім наліво від себе. На питання про прізвища спільників засміявся і нічого не сказав.

А втім, і сам офіцер поспішав: справа була для нього також ясна.

Зробивши кілька нотаток у себе в записнику, що за той час Петька весело й помпатично перегукувався з приятелями й товаришами, офіцер скомандував жовнірам відсунути юрбу направо й наліво. Юрба розсунулася, як при театральній виставі, і утворила широкий коридор, даючи місце Петьці коло муру насупроти пожарища. Міліціонери оточили ланцюгом звільнене місце, жовніри стали в дворяді лице в лице з самотнім Петькою Клином – що трохи шкутильгав. Між ним і жовнірами вийшов офіцер, сухо і з поспіхом прочитав присуд на смерть за нальотництво і ворогування з пролетарським урядом. Скінчивши читання, хотів відійти на бік і дати знак до стріляння, але Петька Клин з тим самим своїм згірдливым і театральним усміхом попросив дозволу від офіцера заспівати своє «останнє танго».

Тривога перебігла лицем офіцера, чи це не є нова хитрість Петьки Клина, але розглянувшись направо й наліво, дозволив Петьці кивненням голови. Своїм жовнірам, одначе, дав наказ узяти Петьку на приціл.

Тоді Петька почав співати свою останню пісню. Співав різким фальцетом, як завжди трохи глумливо усміхаючися й ілюструючи свій спів рухами рук. Співав припертий до муру, на нього дивилися немигаючі дула двадцяти чотирьох рушниць, цікаво приглядався трохи згорблений офіцер, не без співчуття і пошани, як відважні на відважного, дивилися збоку міліціанти з багнетами на рушницях, а з юрби праворуч і ліворуч виривалися зойки, зітхання і плачі, але зрідка, бо люди хотіли слухати.

Петька оповідав про свої пригоди на морі, де він їздив на торговельнім судні, оповідав дешевими римами і з пафосом про кількість убивств, котрі поповнив, і здавалося, виростав червоно освітлений пожарищем, а металеві шоломи огневиків всі були звернені в його бік, нерухомі і блискучі.

Оповідав Петька про те, як зрадливо хотів його вбити товариш, і про те, як він переміг його в чесній борні, а рушниці в руках жовнірів почали злегка дрижати, певне, від утоми.

Вкінці заспівав Петька про свою власну смерть і фальшивим фальцетом у тужній мелодії старався передати, як глибоко він

«...попід стіною

Співає своє останнє танго!»

По цих словах ударила команда:

– Огонь!

Петька Клин не впав, хоч гримаса болю змінила його лице: він упав лише по другій сальві, а жовніри дали сальву ще втретє до бездушних останків людини.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Юрій Липа ГАДЮЧКИ

Мартуся їхала трамваєм. Далеко ще було – кільканадцять кілометрів за Прагою. Така сіра подорож.

Трамвай звернув із Вацлавського намістя у бік Староміського і став: насупроти із Пшикопів ішов інший і теж став, як велика обрескла гусінь серед комашні, бо то чехи верталися з якоїсь паради.

Раптом ударила музика духового оркестру.

Грім оркестру відізвався в людських серцях. І люди сміялися, перегукувалися й ішли. Ряди гірняків у чорних шапочках, шинелях із пелеринами і кирками за поясом, ряди соколів у сірожовтих і червоних сорочках, легіонери французькі, італійські, російські, інші військові в беретах, в підгорнутих збоку капелюшках з перами, в американських кашкетах із ромбами – всі йдуть живою, гарячою стіною...

– «Ах, якби то був Київ! – думає Мартуся. – Велика Володимирська, Прорізна, Хрещатик»...

Бліда й змучена, примружує очі й бачить легкі шлички кавалерії, що тріпотять на вітрі з-над Дніпра, і високих синьожупанників у сивих смушевих шапках.

– Наші, наше...

Розплющує очі: ні, це – чехи, чехи, чехи. Куди не глянеш – чужа радість, не наша. Така чужа радість.

Сиділа, прикривши очі рукою, затихла, зібгана. Як мала, змучена, гострозуба звіринка.

Треба знову було їхати, треба було йти, треба було ще їхати, щось говорити, пропихатися. Над очами боліло, затискувало.

Нарешті – Кобиліси. Височилися димарі й комини фабрик. Жовтавих будиночків не рясно. Осінь їх робить ще самотнішими.

Під ногами дзявчить грязючка. Довкола ж Кобилісів – болота. І це з них повзе передвечірній туман і затирає обриси фабрик і домів.

Господар Мартусі й її брата – різник. До нього – вхід з вулиці, до них – з городу. Півкімнатки без вікон – Марусі, а кімнатка з вікном і столом посередині – її брата.

В кімнаті – передвечір.

– Знаєш, Мартусю, – каже брат, а чорні очі його тепер дивні, майже незрячі від мрії. – Знаєш, Мартусю, я мушу знайти на вулиці доларовий банкнот. Я його майже бачу, такий зелений. Як я йду вулицею, я завжди уважно дивлюсь під ноги. Кажу тобі, Мартусю, я його знайду...

Він оповідає, а його подовгасте, жовте від ревматизму лице світиться. Він вчиться на натуральних курсах і йому легко мріяти. Мартуся ж – студентка, вона інша, вона знає життя.

– Не розбалакуйся занадто, – каже Мартуся суворо. Брат заговкає і дивиться, як швидко малі, сухі сестрині ручки витягають і вбивають голку в натягнене на обруч рішельє.

Вони вже похлептали картопляної юшки, але їм голодно. І от брат починає оповідати «про їжу». Про те, що можна їсти. Сміється з того, як то

студенти в Україні колись бідували, бо жили на самій ковбасі та салі з хлібом. І починає описувати звичайний кусень сала, кусень ковбаси.

Мартуся думає про життя, про те, що треба б купити теплої білизни для брата, що брат її мерзне і завжди має мокрі ноги. Думає й про недорогий плащик для себе, що бачила на Карловій вулиці. Але чує те, що говорить брат про ковбаси, і їй робиться недобре, темно в очах, – ні, це темно надворі.

– Світи лампу! – кричить сердито.

Брат світить лампу, а на світло приходять два сусіди, що не мають у себе світла: Артим і хімік. Білявий, рябий і гостроносий Артимович – старшина запорозького корпусу – тепер на електротехнічних курсах.

– Артиме, маєш тютюн? – з хитрим лицем-вузликом питається його хімік з академії в Подебрадах.

– Ні, – відповідає білявий.

– А сірники?

– Ні, – відповідає спокійно.

– Ну, то закурим, бра’! – говорить хімік і сміється швиденько й гостро. Потім оповідає про нову моду в Подебрадах, в українській академії.

Там постійно була нова мода.

Розгоралася в мозках тисячі українців під крилами замку короля св. Юрія й огортала всіх: молодь, їх батьків, кривих і самих професорів. Навіть чехи, що вчилися в українській академії, піддавалися тим настроям.

Спочатку постала мода на партійні демонстрації. У душних, повних тютюнового диму покоїках, у великих залах до вправ, у темних шиночках збиралися групи людей, виносили постанови і демонстрували. Ліві відтінки проти правих, проти центральних, тамті між собою. І раптом за киненим гаслом – кільканадцять дзигликів підносилося угору і грозило. Потім членам партій обридло було бути невмолимыми. Ущухли суди, зсірілі закиди...

Комівуаяжери кинули гасло: вельос! Тоді під Подебрадами серед кучерявих садів показалися сотні велосипедистів. Наколесниками стали всі: професори, студентки, діти, сиві діди.

Потім частина забралась до шоферства, і вечорами цілі родини розмовляли тільки про порівняльну вартість автових марок і про замкні свічі.

Шахи і футбол прийшли майже одночасно, на них виховались майстри.

Але головню хвиля попливла іншим річищем – шукати себе в питтю. Засновано Академію Пиття, де ректором був студент-фахівець, що не раз іспитував доцентів, випивачів-аматорів. Щоб досягти гідності члена Найяснішої Академії, суворий статут вимагав багато дисциплінованості і фантазії. Оповідали дива про те, що діялося за замкненими дверима льокалю цієї «Академії».

Непитущі й жінки забрались до літератури, і прийшла мода на писання повістей і віршів.

Молода мати одною рукою писала поему, а другою колихала дитину. Писали студенти на лекціях.

Найнеспокійніші, однак, думали про смерть серед так непотрібного і чужого спокою. Прийшла мода самогубства. Хіміки-асистенти постачали отруту. Свічка горіла коло самотнього ліжка студента, він писав щось гарне про себе, про Україну, клав лист коло себе, заживав отруту і чекав смерті. Деякі пробували топитись. Але хіміки не давали ніколи справжньої отрути, а тих, що топились, витягали люди з берега.

Не приходили ані смерть, ані життя. Бо хіба ж то було життя? По передсмертних криках, залізничних валках, гарматах і прокляттях раптом залягла тиша. (Тільки здалека, із тієї землі подзвонювали нібито шаблі, ніби кайдани)...

Брат Мартусі задрімав, сидючи на ліжку, Артим подумував коло столу, а подебрадець смішкував:

– Так от пливу я річкою в човні, барашкую. Бачу: без весла погано, а вже – півчовна води. Коли хлопці мене з берега смішать-оповідають. Щоб я сміявся. А що засміюсь, – води більше прихлюпне. «Хлопці, втопите, – сміюся». – «Не втонеш!» – ізнов. І так собі забавляємось, а човен іде під воду.

– Витягли вас?

Мартуся швиденько довбала шитво й зиркала від часу до часу на розкритий підручник перед собою.

– Витягли. Що там! Не пропадеш так легко. Подебрадець устав, походив – і не засміявся. Очі його посіріли, глибоко запалися, він почав нервово пригладжувати своє нерясне волосся. Потім сів, потираючи ліві груди.

– Заколело, – сказав ніби до себе. І запитався потім: – Де ж Михайло?

І всі зчудувались, що нема Михайла.

Михайло-гарматчик, а тепер – шофером. Дужий, кремезний чолов'яга, а на його обвітреному лиці блискали малі блакитні, приязні очі. Він кохав Мартусю, хоч ніколи про це не казав. Як міг, то приходив увечорі, сідав у кутку і дивився на проворні руки Мартусі, і слухав її жіночого голосу, і віддано усміхався до неї з темряви.

Тоді застукало на сходах, закрипіли двері і з-під одвірка вихилив велику, волохату голову Михайло.

– От, – сказала Мартуся докірливо, – а ми на вас че каємо!

Михайло усміхався лагідно, поглянув на всіх, а потім поклав на стіл щось велике, завинене в хустку. Зчинився гамір, усі кинулись розпаковувати.

– Гриби!

– Але що то за гриби?

Гриби лежали жовтавою масою, повигинані, вихрясті і вогкі.

– Сироїжки, – сказав впевнено хімік, але скуштував одного, пожував і скривився.

– Опеньки, козубеньки?..

– Чи ж ви самі збирали?

– Сам, – оживився Михайло, – там за фабрикою, знаєте, там, де ті болота. А ці гриби, я знаю, можна їсти, – в нас на Поділлі на них кажуть «гадючки».

Потім витягнув із куртки масло в папірці.

– Та воно ж мокре, та й ви самі мокрі! – скрикнула Мартуся, сплескуючи руками.

– То, бачте, провалився я, – соромився велетень, – в копанку.

– Сушіться мені зараз!

– Та я тільки по пояс... Михайла забрали мужчини.

Гриби треба було виварити, а потім підсмажити. А смажучи, Мартуся думала, що вона ніколи не чула про такі гриби – гадючки!

– Празькі гадючки будем їсти! – зашепотів брат над її вухом.

Потім всі, тримаючи кусень хліба в руці, блискучими очима дивилися на велику миску з грибками, що парувала. Дивились і повторювали потиху:

– Гадючки.

Виросли для них на болотах десь під вогкою чужою Прагою, і вони мусили їх їсти.

Знаєш, – прошепотів брат, нахиляючись до сестри, – мені здається, що я мов би самогубство поповнюю. Може, то отрута – ті гриби?

– То не їж, – сказала сердито сестра й хотіла відсунути від нього тарілку з грибами. Вона вірила в Михайла.

– Я голодний, – промовив ще тихше брат і кинувся їсти.

– Дуже добрі гриби, – хвалив Артимович. – Коли б, людоньки, чарка горілки до того, – зітхнув хімік.

– Немає, голубе, більше, – засоромлено пояснював Михайло, тільки на масло й хліб зосталось. Що на мойому старому Форді заробиш? Усе на репарації йде.

– Якби тут мій бунчужний Верша...

Артимович скінчив їсти і оповів про свого бунчужного Вершу. Як то прийшли вони в мале сільце, а там голо, нема чого їсти, бо перед тим Окрема Кінна дивізія все виїла. Одна бабка, люди кажуть, усе має, але не дасть і не продасть: у ніякі гроші не вірить. Одну любов однак має – котів, і в себе їх силу розмножила. Наловив бунчужний Верша котів, несе в мішку, коти м'явчать, бабка на призьбі сидить.

Тут Артимович вдарив тоненьким голосом.

– Куди, козаче, Божі творенія несеш?

– А куди ж, бабушко, – відповідав басом, – звісно, топить!

– Не топи, добра душе, я тобі за них заплачу.

– Я, бабко, грошей не приймаю, я, бабко, чоловік воєнний, голодний...

– То дам тобі їсти!

– А то діло друге. Давай курку, яйця...

Потім говорив брат Мартусі про матуральні курси, потім знову усі про битву під Вознесенськом, потім про професорів, про іспити, потім знову про Кам'янець. Так дивно на зміну: то лопотіння прапорів армії, то шелести сторінок підручників. Коли б їх тепер покилкав на війну, – вони б засміялись щасливо і прийшли. Усміхнулися б над своїми клопатами, підручниками, допомагали, заробітками, благодійними товариствами – і пішли б у блакитну Україну.

– Пізно! – сказала Мартуся, і всі зірвалися з місць.

Тільки один Михайло сидів іще хвилинку, як зачарований, зорюючи за кожним рухом її дрібного тільця, ловлячи кожен погляд і кожен усміх.

Вночі Мартуся спала тяжко.

Снилося їй, що вона встала, вікно відчинила, а за вікном стоять тисячі війська, тільки то не військо, а тисячі смертей-костомас у білих габах із опущеною блискучою косою. Потім місяць плив, – але був чорний.

Потім лиця жорстокі, уперті в чернечих рясах зближались до її ліжка з усіх боків, швидко бубонячи щось до себе. Мартуся відпихала їх круглі голови, а вони все зближувались і – раптом почали її душити.

Мартуся з криком зірвалася з ліжка.

Їй стало страшно. Вона гадала, що то прийшла її остання година, їй здавалося, що то гадючки, затроєні гриби, її вбивають. Вона злякалась за брата, вискочила з ліжка, побігла і стала серед покою. Кров лопотіла в її мозку.

Потихеньку підійшла до ліжка брата, він спав спокійно, рівно дихав, був здоровий.

Тривога шарпала дівчиною, серце її щеміло, колотилось, вона сахнулась від вікна до дверей і відчинила їх. Одразу ж за порогом пливла тепла, майже пружна імла. Ця імла світилась, – може, десь за нею був і місяць.

Мартусю огорнув страх невиразний, страх найбільший, як після страшних казок у дитинстві. Вона стояла серед кімнати в коротенькій сорочечці, худенька, ясноволоса, і слухала. Прикладала руку до серця, зляканого, повного жаху – слухала.

– Боже, – почала говорити Мартуся, – поможи це пережити, поможи це все пережити...

Вона говорила виразно «це все», щоб хтось «це все» зрозумів і «це все» відчув. Хтось високо. Хтось – над нею.

Так проказавши кілька разів, заспокоїлась, заснула і спала аж до ранку.

Вранці, ще в сірому досвітку – якась людина наполохана таракотіла пальцями по шибах, бігала нетерпляче перед вікнами.

Коли Мартуся відчинила вікно, – там був Михайло у футряній куртці до праці, він важко дихав, уста його кривились.

Він відітхнув повними грудьми.

– Я так боявся за вас. Я цілу ніч не спав. Я думав, – а таки, може, вони отрутні?

Вінстояв, як добрий великий ведмідь, і трясся від болю.

– Що отрутне?

– Гадючки.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Віра Просалова ПРОЗА «СПІЗНІЛОГО ПОКОЛІННЯ»

(фрагмент передмови до хрестоматії «Празька школа»)

«З-поміж інших представників «Празької школи» Ю.Липа як прозаїк виявився чи не найяскравіше. Він залишив три книги «Нотатника», роман «Козаки в Московії» та ще кілька прозових творів. Поява його нових амплуа – прозаїка, літературознавця, соціолога, політолога – витіснила в ньому поета. Книги нарисів і повістей про перипетії змагань і їх трагічні наслідки Ю.Липа назвав «Нотатником» не випадково, підкреслюючи цим стислість здійснених записів, достовірність зображеного, подеколи репортажний характер. Це об'єднане спільною назвою трикнижжя варто розглядати (згідно з авторським задумом) як «нотатки» з письменницького записника. Відповідно до обраної форми нотування здійснювалося за адресним принципом, що підкреслювалося заголовками: «Рубан», «Гринів», «Коваль Супрун» та ін. Очевидно, що прототипами зображених героїв були реальні особи, яких міг знати письменник. Не виключено, що у процесі роботи над «Нотатником» він користувався своїм записником. Принаймні, географічна конкретність творів давала підстави для таких тверджень.

Ю.Липа зображує критичні, межові моменти, коли, як висловився один із героїв, «меч говорить, і копита тупотять», і ллється кров. Герої «Нотатника» постають у сумнівах, ваганнях, у стихії боротьби. Кинуті у вир суспільно-політичних катаклізмів, вони розкриваються то у великому визвольному пориві, то у болісному переживанні гнітючого *vae victis*. Рубан, Гринів, Моренко, Супрун – постаті колоритні, своєрідні і напрочуд життєві. Віддані ідеї, окрилені мрією, вони виявляють дивовижну стійкість, сміливо дивляться смерті у вічі. «Він [Моренко. – В.П.] панував над ними, бо не боявся того, чого вони боялись. Смерті чужої і своєї власної смерті». Таким зображується вісімнадцятирічний учасник подій, який позбавився наївних ілюзій, що «Україна прийде сама». Смерть людини, що сталася на його очах, приголомшила героя: «Почув у пальцях, як багнет пройшов легко крізь щось, мов крізь полотно, і роздер потім щось, ніби гумове. Вартівник застогнав страшно (Моренко гадав – весь світ то чує, – хоч то був слабкий стогін) і впав, зложившись вдвоє коло ніг хлопця». Разюча невідповідність між сприйнятим і реальним передає те нервово збудження, яке пережив Моренко і яке розкололо для нього світ мовби надвоє: на світле минуле і жахливе теперішнє, що змушує його боротися за національну ідею. Юрій Липа як безпосередній учасник боїв з більшовиками в Одесі у грудні 1917 – січні 1918 років зображує Моренка своїм ровесником – недосвідченим, мрійливим, романтичним, проте відданим Україні.

Змальовані у творах події нерідко відбувалися у добре знаній письменникові Одесі, поділеній на ареали впливу, строкатій, розбурханій зміною влади. Закономірно, що найбільше місця відводилося в них парадоксальному, вражаючому, незвичайному. Трагікомічний випадок кількісного роздування формованих більшовиками загонів знайшов відображення в оповіданні «Петька Клинь, нальотчик». Його головний герой – ватажок злочинської групи, що затято бореться з будь-якими претендентами на лідерство. У поведінці нальотчика стільки розрахованих на публіку ефектів, стільки вродженого артистизму, що він стає улюбленцем ним же ошуканих людей. Про нього говорять, складають пісні,

легенди – і це підносить його у власних очах, а в інших викликає заздрість. Для передачі змісту «блатної» пісні автор вдається до парафрази, бо ця пісня не має ні вагомого змісту, ні естетичної вартості, адже підпорядкована вихвалянню «нальотчика», тобто того, хто відзначився у нальотах на чужі помешкання. Складена про Петьку Клима пісня стає наскрізною деталлю у творі: самого нальотчика вона підбадьорює, додає йому сил, а в іншого злодія – у Васьки Мацана – викликає заздрість, смертельну ненависть. Неодноразові згадки про цю пісню змушують автора щоразу знаходити інші засоби її передачі. Крім переказу змісту, пісня подається через сприйняття натовпу, котрий зображується неоднорідним: «Співав припертий до муру, на нього дивилися немигаючі дула двадцяти чотирьох рушниць, цікаво приглядався трохи згорблений офіцер, не без співчуття і пошани, як відважні на відважного дивилися збоку міліціанти з багнетами на рушницях, а з юрби праворуч і ліворуч виривалися зойки, зітхання і плачі...». Процесуальність зображеного передається нагнітанням дієслівних форм: Петька «почав співати», «співав різким фальцетом», «співав припертий до муру», «в кінці заспівав ... про свою власну смерть». Багатоголосся, широка шкала оцінок присутніх при цьому (від звичайної цікавості – до співчуття і захоплення) надають описаному багатовимірності. Сюжет оповідання «Петька Клима, нальотчик» будувався на нагнітанні найбільш напружених і ефектних з точки зору «режисури» сцен. Незначні епізоди опускалися, щоб тримати читача у постійній напрузі. Для відтворення колориту злодійського середовища письменник вводив у текст арготизми («фараони», «блатяки», «масалки» та ін.), що надавали експресивності і переконливості висловлюванням.

У творах «Нотатника» відбилися особисті враження, симпатії і антипатії автора, прагнення збагнути глибини людської душі. Ю. Липі притаманні психологічна точність, лікарська допитливість, доскіпливість у встановленні «діагнозу», рентгеноскопія людської душі.

Автор «Нотатника», прагнучи «зрозуміти свій час, зрозуміти людей, людські стремління», виступає не суддею, а свідком, який зберігає трагічні перипетії, щоб донести закарбоване в своїй пам'яті до майбутніх поколінь. Звичайно, не можна все звести до фіксації подій, долі, авторська індивідуальність виявляється в оцінці окремих історичних осіб, в особливій прихильності до одеського типу і колориту, в осмисленні трагічного перебігу подій, що позначилися на долі всього народу.

Для «Нотатника», крім того, характерне захоплення морською стихією – незбагненою, непідвладною, таємничою. Картини моря не стільки зображальні, скільки виражальні. Безкрає і непостійне, воно нагадує про боротьбу, про силу розбурханої стихії, наводить на філософські роздуми: «Море – це був простір без видимих границь і без видимих перепон, не раз лагідний і відкритий для всіх, навіть найслабших, а небезпечний. Під ногами людини була завжди прірва і знищення. Плюскіт хвиль нагадував про смерть». Так сприймає море людина, яка не раз зустрічалася зі смертю віч-на-віч, яка у морському безмежжі знаходила аналогії з суспільно-політичними катаклізмами і з людським життям зокрема.

Ю.Липа у «Нотатнику» не прагнув ввести свого посередника: близький йому Гринів загинув у розквіті сил, розважливий Моренко діяв лише в однойменному творі, письменник-початківець Єрлець з новели «Література» розкривався здебільшого поза текстом (у своєму рішенні допомагати пораненому виконати доручене). Наведена у цьому творі розмова Єрлеця і досвідченого Приступка про літературу – це спроба самооцінки, виявлення різних акцентів у ставленні до літератури. Тим більше, що в зображений період сам письменник був початківцем, тому його розмови з Іваном Липою чи частими гостями родини (у них бували М.Коцюбинський, О.Маковей, Б.Грінченко, В.Самійленко, О.Олесь, М.Вороний, Г.Чупринка) могли послужити матеріалом для твору. Почувши написане Єрлецем, Приступко передбачає, що скажуть рецензенти, критики про нього. Він висловлюється образно: «Не вітряки інтелігентської буденщини, не сморід мужицького пригнічення, та й не Афонська гора естетів, – а щось інше тепер буде на чолі». Сам автор пережив пошуки того, що окреслив Приступко, але це збіг на певному етапі. Площини мовлення персонажів і автора перетинаються, але частково, бо це збіг у чомусь одному, конкретному, а не у всьому. Alter ego автора, отже, не має цільності, розпадається на ряд персонажів.

Своєрідність «Нотатника» у тому, що окремий текст поставав у контексті інших, які разом відбивали мозаїку національно-визвольної боротьби та гнітючої адаптації після поразки. Герої цих нотаток розкривалися переважно у діях (якщо не брати до уваги табірного життя), адже доба не давала часу для роздумів. Центральною постаттю нерідко виявлялася сильна особистість, що висвітлювалася багатоаспектно, з різних точок зору. Більшість творів відзначалася чіткими просторовими координатами. Міжтекстовий зв'язок виявлявся у жанровій зумовленості текстів-«нотаток», у перегуку творів, що відбивали події в основному зі збереженням хронологічної послідовності, у зверненні до народнопоетичної стилістики»

Леонід Мосендз народився 1897 р. у м. Могилеві-Подільському в родині державного урядовця. 1915 р. закінчив у Вінниці учительську семінарію. У роки Першої світової війни перебував у російській армії, потім вступив до війська УНР. Після поразки УНР емігрував. З польської Ченстохови у 1922 р. переїхав до Чехословаччини, де 1923-24 р. закінчив гімназію і вступив на хіміко-технологічний факультет Української господарської академії в Подебрадах. 1928 р. одержує тут диплом інженера-технолога й залишається в УГА асистентом.

У 1931 р. він захищає докторську дисертацію з проблем переробки нафти, працює в лабораторіях. У час пробудження Закарпаття Мосендз у 1937-38 р. викладає в Державній академії в Сваляві; а після окупації Закарпаття переїжджає до Братислави. У 1945 р. виїздить до Австрії. У м. Інсбруку Мосендз подружив з Ю. Кленом (О. Бургардтом), з яким разом 1947 р. видав (під спільним псевдонімом Порфирій Горотак) збірку пародійних віршів «Дияволичні параболи». У 1946 р. тяжко хворий на сухоти переїжджає до Швейцарії, де в м. Бльонав

1948 р. помирає. Його спадщина багата: збірка «Зодіак» (1941), три поеми «Вічний корабель» (1940), «Канітферштан» (1945) і «Волинський рік» (1948), три збірки новел і оповідань («Засів», «Людина покірна», «Відплата») і роман «Останній пророк» (посм. видання 1960). Виявив себе також у публіцистиці, перекладах.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Леонід Мосендз ЛЮДИНА ПОКІРНА

– Ви хочете мати характеристику так званої культурної людини? Добре! Ось вона: гомо леніс – людина покірна. . .

І Давид зупинив на кожному з нас свій переколивий погляд.

Казати чи властиво прорікати парадокси більшої чи меншої вартости було Давидові найбільшою насолодою й навіть його привілеєм. Ми не протестували проти цього привілею, бо по-перше, Давид був незмінним головою клубу, якому слово належало не в чергу й без обмеження. А по-друге, – сидіти часом мовчки в заїзді «У підтоптаних парубків» не така вже й велика приємність. А за виголошенням парадоксу пішли зараз же Давидові пояснення й обґрунтування. Для цього ми й збиралися.

До речі: заїзд називався «У кавалерів», але Давид перейменував його на «Підтоптаних парубків». Ми й у цім випадку з ним не сперечались. Бо хто ж і ходить до шинку між восьмою та дванадцятою годинами вечора, як не такі підтоптані парубки, як ми, – говорили про нас заздрі язики, до клубу не приналежні.

Пересвідчившись поглядом, що ми добре второпали його раптові твердження, Давид завзявся його обґрунтуванням.

– Коли це з минулого знаєте ви такі випадки, щоб людство давалося так покірно, так безгласно й сіро, еп gros сказав би я, мордуватися, як не в сучасне століття?.. Велика європейська війна!.. Всі, без виключення всі народи йшли до неї як вівці на різню, як подорожні до каси за квитками на потяг. І чим культурніша нація – тим ніби більше вона виявляла покори й послуху. Так-таки аж у чергу ставали на кровопуск...

Найбільш культурно відсталі країни вийшли з війни найскорше. Ви скажете, що вони не вгомонилися ще й досі? Ну, та це вже інша справа. Почати то вони почали нову різанину, але в тім новім їхнім розгардіяші більше вже значно більше індивідуальної ненависти чи стремлінь, аніж в європейській війні. Там усе те взаємонищення мало суворо-систематичний, механізований напрямок, тут же – була війна кожного з усіма, безтолоч, безголов'я й безлад впрост планетарного масштабу.

Та не в цім справа. Я хочу підкреслити лише високу організованість, систематичність і механізацію нищення, що так характеристичні були для великої війни. І в тім, що революція вибухла саме в час отого пляномірного взаємонищення, вважаю зайвий доказ моєї характеристики культурної людини: покірність, слухняність у всім ході життя, починаючи від моди й кінчаючи смертю...

Візьміть ви дику тварину. Інстинктом чує смерть, утікає або бореться з загибіллю до загину. Вовк лягає на спину й об'юшений кров'ю вишкірює зуби, ведмідь втулюється задом у хащі й борониться до останнього. Та що там ведмідь! Навіть миша починає кусати, коли її вже напівзадавлену тягнуть з пастки. Одна лише вівця трохи помекає та й підставляє шию... Бо то ж свійська, культурна тварина!... А де ви тепер знайдете на світі диких овець? Бачив, здається, раз Пржевальський, та й то, мабуть, з п'яних очей..

Отже вся та велика воєнна епопея й усі наступні революції з їхнім терором тому лише й ударили так міцно по культурі, що основою її є покора: жертви звикли до законности, до порядку, до системи. Мовчки й у чергу ставали чи то під кулю чекіста, чи то під кулемет. Тьху!...

Давид аж плюнув з нехиті:

Культуру, що дає себе так легко нищити, що виховує таких вівце-людей, – і культурою не рахував би!... Знав же я лише одну справді культурну людину, яка згинула не по-культурному. Я вам цей випадок розкажу...

Ви знаєте Крас? Звичайно ж, знаєте... Велика залізнична станція, могутній залізничний вузол... Завжди Содом паротягів, гудків, вагонів, стрілок, диму й руху. Дивлячись на всю ту переплутану мережу залізничного життя, я завжди дивувався, як можна ним керувати. Дивуюся й досі. Але знаю, що керують...

На Красі одним з таких керівників був інженер Калер. Уже його зовнішність, здається, давала йому право на відповідальну посаду. Могутня постать шахтаря, пронизливий зір, ковані риси обличчя, глибокий голос... До того ще не абиякий інтелектуальний розвиток.

Ми були знайомі. І коли я часом дивувався усій систематизованості залізничного діла, він тільки посміхався й переконливо гуркотів:

Організація, система, розум...

А коли система порушиться, розум схибить? Що тоді?

- Не порушиться! Ми витримаємо!...

Хто це «ми», – Калер не пояснював.

Але з впевненої твердості його тону я вгадував, що він має на думці сотні тих сильних, дисциплінованих і звиклих до механічного порядку працівників, які тримають організацію великих життєвих артерій і не дають їм загинути... Не з яких-будь високих цілей, а просто із звички до порядку, норми, із звички до виконання й удержання в рівному темпі раз налагодженого механізму, із звички до зовнішньої культури.

Пам'ятаєте всі ви також добре, як зразу змінився темп залізничного життя під час війни. Мені, що в цьому нічого не розумію, і то здавалося, що він прискорився сказано. І тоді я мав нагоду зустрічатися з Калером. Він абсолютно не змінився. Тільки працював ще більше й якимось у високій мірі був задоволений з своєї праці.

– Ви тільки подумайте, – казав він, – яка це насолода! Бачити, знати, що праці ще збільшиться, що вона ускладниться, і відчувати, що вистачить сили ще на більший темп її, вистачить сили тримати її в руках і керувати нею. Ця свідомість дає мені найбільшу насолоду...

І Калер цілими днями пропадав у глибині корпусу управління.

Але нарешті все луснуло. І з таким гуркотом, що навіть мертві обернулися в могилах. Ви пам'ятаєте кінець 17-го початок 13-го років! Пам'ятаєте тую розбещену хвилю диких звірів, що по-звіряче запротестувала проти покори, порядку, проти заведеного механізму й кинулася заплавою з заходу на схід... кожна звірюка до свого леговища... Калерова самовпевненість захиталася...

– А що буде тепер? – запитував я. – Рипить ваш механізм, зметуть його ці хвили!...

– Може, може... Але зметуть разом з нами...

зі мною... Та зметуть не покірного й уступливого, а в боротьбі! Я не дамся! Хай же спробують

І спробували.

Упродовж двох останніх місяців сімнадцятого року Крас був упрост заплавлений людським потоком, що без стриму плив додому. Вимагали вагонів, паротягів, одправки потягів не в чергу... Все якнайскорше, зараз же, аби хутчий від'їхати якнайдалі від західньої, зораної лопатами й набоями смуги землі.

Налагоджений механізм розвалювався на очах. До Красу доходили відомості, що на тих, або інших залізничних вузлах розбещені маси самі бралися за справу свого пересування, коли управління не могло задовольнити їхніх негайних вимог. Самі складали потяги, самі керували ними. І перевантажені валки сунули без порядку й системи, як розбурхані зі сну гадюки.

Машини руйнувалися, осі горіли, вагони, потяги злітали під насипи... А керівники діла були безраді й безпомічні перед многоголовим хижим звіром, який нарешті ліг на спину й почав ляцати зубами.

Звір покоштував і крови. На Красі довідувалися про розправи над керівниками залізничного діла на інших вузлах, доходили відомості про повішаних на ліхтарнях, застрілених, або просто затовчених на смерть, чи спалених у паротягових печах.

Калер схуд і змарнів, але міцно тримав у руках переляканий залізничний персонал і геройськими зусиллями стримував хвилю, що заплавила його володіння.

На Красі ще не було ексцесів, персонал ще тримав у руках керму діла... І юрба, що сунула на схід, ще під'їжджаючи до станції, знала що на Красі с ще сліди зненавидженого порядку, а над цим порядком стоїть такий Калер, старорежимник, інженер...

Калерове ім'я знали по всій лінії. Його ненавиділа розбурхана юрба, що заливала сірою хвилею кутки станції, але підлягала його розпорядженням. І потяги з Красу відходили в міру потреби, не перевантажені, машини не псувалися.

Сіра маса чекала черги й сваволі виявляла лише на безконечних мітингах глухими погрозами проти Калера.

Убогий, переляканий залізничний ревком завжди в скрутних випадках ховався за Калерові плечі, а тому раз-у-раз щастило заспокоювати численні делегації, що приходили за потягами від різних штабів, полків, батерій, чи дивізій. Але настрої мас що день ставав вибуховішим. До Різдва залишилося кілька днів. Мітинг ішов за мітингом, погрози на Калеру адресу ставали все зліснішими.

Але ніхто не відважувався виступити проти нього активно. У саму повинь мітингових погроз з'являвся звичайно безстрашний Калер... Уже сама його могутня постать та глибокий, переконливий тон голосу викликали в тільки що злісно-агресивній юрбі заспокоєні оклики: «правильно, правильно!».

Було 24-го грудня. Я зайшов на двірець, і перший, кого я зустрів із знайомих, був Калер. Він кудись поспішав і похапцем стиснув мені руку:

– Іду на вантажну рампу. Там пристав ешелон з Долини. У Долині вони розбили двірець, вбили начальника, що не хотів пустити їхнього потягу без черги, і з'явилися сюди. Тут їх ставлять у чергу. По телефону мене викликали туди. На рампі всі перелякані. Поспішаю!...

Я хотів затримати Калера, але він зробив кілька кроків, упірнув між вагони й уже зник. А я попрямував довшою дорогою теж до рампи.

Довга, одноманітна вантажна рампа посіріла рід вояцьких шинель. Від юрби долітав грізний гуркіт та вітер доносив мішанину запахів: людського поту, чобіт, вогкості, шинель, хліба й махорки, – запахів, що так властиві скупченій військовій масі.

Моя напіввійськова, спролетаризована зовнішність дуже сприяла тому, що я міг вільно обертатися серед натовпу, не звертаючи нічиєї уваги.

Уже перше моє враження було таке, що має скоїтися щось незвичайне: звір спробував крові й хотів її ще. Треба було тільки сигналу. Поки ж що мітингували.

Якийсь здоровий, як дуб, сибіряка з рештками колишніх відзнак на наплечниках, стояв на артилерійській скрині й кидав у натовп усю злісну неохайність і безглузду скаженість мітингових доказів. Мені було нудно й жахливо.

Ви ж пам'ятаєте подібні мітингові промови. У ній було все: триста років висмоктування крові... утиски... катьолок... робітники... революція й контрреволюція... Взагалі всі заклики й гасла роздратованої примітивної людини, що не знає й не може підшукати слів і виразів для вислову своєї розбурханої підсвідомої жадоби. Тому вона накопичує злість на наївність, безглуздий патос на нудьгу, безсоромність на родинну ніжність...

Юрба дихала в один такт з промовцем. Вона бачила його очима свої далекі домівки, від яких якась многоголова безлика буржуазія, якась дідьківська почваро-контрреволюція тримала їх так довго на віддалі тисяч кілометрів і ще тут, на поворотнім шляху, ставить перепони..

Уже при загальному реві: «правильно, правильно», була прийнята резолюція йти до депо й силоміць узяти паротяг. Уже юрба, брязкаючи рушницями, хитнулася рухом, як на скриню вискочив Калер. Він був у чорному залізничному плащі з відзнакою на кашкеті, чисто виголений, увесь уосіблення волі й дисципліни, так зненавиджених розбещеним гуртом.

Юрба спинилась, на мент притихла й вибухнула скаженим вульканом довго стримуваної жадоби крони: Калера пізнали. Я почув лише перші його слова:

– Товариші! – Далі Калерів голос стратився в гуркотливій лявіні революційної ненависти. Треба було справді грому й бурі, щоб перегаласувати натовп...

Ще від Калера долетіло до мене кілька слів. І враз коротким штовханом натовп хитнувся в бік скрині, і Калер зник:

— Смерть йому! Кров п'ють!... Контрреволюція!... Буржуї...

Юрба як стрибнула, так ураз і спинилась. Затягнений у середину, я опинився близько ліхтарного стовпа біля рампи. Під стовпом також опинилася гарматна скриня, а на ній кілька скриньок під набоїв.

На скриньку кількадесять хижих рук висадили враз Калера, над ним задряпалась по стовпу людська ошишелена малпа з мотузком у зубах.

Мій мозок закам'янів. Пригнічуюча свідомість безпорадності й сором безсилля притиснули тім'я...

Але Калер стояв на ешафоті нерухомо й рівно та дивився гордовито кудись далеко понад головами юрби. Тільки обличчя побіліло, та очі стали більшими. З підборіддя стікав на розшарпану, розхристану шинель струмочок крові.

Шинельна малпа спустила мотузку з ліхтарні, сибіряк нахлиснув аркан на шию Калерові. Малпа підтягнула мотузку. Юрба шпурляла в жертву найогидніші вигуки... Я вже не відчував ані свого тіла, ані оточення й тільки не відривав очей з Калера.

Тільки-но вибити з-під ніг маленькі скриньки, на яких стояв Калер, і на мотузці загойдається лише шкаралупа волі...

Юрба ревля... Калер, здавалось, задубів...

Вояк-сибіряк зіскочив зі скрині. Його обличчя приходилося нарівні з Калеровими ногами. Тільки простягнути до скриньок руку... І тоді сталося наймогутніше...

Калерове обличчя враз ожило й ціле мов би метнуло грім і блискавку. Миттєвим рухом його права нога піднеслася й зі страшною, останньою силою вдарила вперед, в обличчя сибіряка...

Я вам кажу, це був мент, мить... Почувся хряскіт, бризнула кров, сибіряк мотнувся й осів... А на натягненім мотузці загойдалося Калерове тіло!...

— Це, панове, була смерть культурної людини?... Чи ні?...

(друкується за виданням: Мосендз Л. Людина покірна/ Леонід Мосендз. – Вінніпег, 1951)

Леонід Мосендз РОКСОЛАНА

Кажуть, що якийсь французький маршал завжди носив при собі «залізний запас» півсотні золотих дубльонів. Вони були призначені тим, щонайменше двом, воякам, які б при бесіді зовсім не згадували жінок. Підсідаючи до вояцьких гуртків, маршал вислухав безліч усіляких балачок. Але його дубльони так при нім і залишилися...

Шкода, що не заходив він на наші збори. Дубльони були б наші. Лише не сьогодні.

— Я думаю, що історія Роксолани, – взяв слово до розмови наймолодший з нас віком, але найстарший член клубу, – є вимислом значно пізнішої доби, ніж коли вона могла статися... Так мені якось здається...

– Чому ж вам так якось здається? – голосом без ніякого забарвлення обіззався Давид, навіть не обертаючись до молодика. Цей його тон часто вибивав прелегентів із колії. Але юнак не дався:

– Так! Коли я думаю про тодішню Роксолану, українську бранку, що, продана ясирем до Царгороду, стала султаншею, то мені здається, що вся історія про неї лише вигадка. Бо ніби зробившись по вірі туркинею, матір'ю султанят, ворогів свого народу, вона все-таки, мовляв, залишилася в душі українкою. Нібито перед своїм чоловіком вона завжди ставала в обороні батьківщини й своїх колишніх одновірців-земляків... Не розумію...

– Чого ж ви саме не розумієте? – знов тим самим тоном обіззався Давид.

– Я не розумію, як могла вона стати султаншею... З наказу, з примусу... з гвалту!... – почав запалюватися юнак.

– А хто це вам казав, що з наказу, примусу, гвалтом?... А може, цілком добровільно, радісно, з любов'ю... – холодні, рівні Давидові слова капали як вода на розжевлене залізо.

– Ну, добре! Хай навіть і добровільно! Але, як могла Роксолана до тієї добровільності дійти? Бо ж як вона могла забути ніч, коли люди її чоловіка, хай і султана, спалили її дім, пробили списом матір, згвалтували сестер і задушили арканом батька? Хіба це забувається?... А як могла забути шлях ясиру через Дике Поле?... Ті покривавлені ноги, потріскані від нагаїв плечі бранців, безумні очі бранок?... Чи ж у звуках султанових поцілунків не чувся їй тріск грудей, що їх пробиває турецький спис?... Чи ж власна дитина, султанове байстря, ніколи не пригадувало їй тих малих – менших з її роду, побитих на згрищах поруйнованих сіл?... Чи не здавалося їй, щасливій матері султанських дітей, що ось вона плекає в них найлютіших ворогів свого народу... Та що говорити! Не можу я зрозуміти одного: як могла вона забути й примиритися?...

Юнак схвильовано зупинився. Дуже, видно, близько торкалася його ця тема. Але Давид уже обернувся й пильно дивився на запалене обличчя юнака.

– Ну, і... – підштовхнув він його. А в голосі вже затремтіла цікавість.

– Коли я говорю, що не розумію, то маю на увазі двояку поведінку Роксолани, порівнюю її з нормальною людиною. Що таке нормальна людина? Не будемо сперечатися за абстрактну дефініцію. Але нормальна людина – це, наприклад, така, що, скажемо, в однім листі не засилатиме повідомлення про... смерть своєї матері й власне весілля! Розуміється? Через це й думаю, що таку Роксолану, – на два боки добру: туркам і українцям, Христові й Магометові, – видумали значно пізніше... Мабуть, ті, що самі були в Роксоланинім положенні... Вигадали, щоб виправдати самим собі свою власну поведінку... Я гадаю, що це сталося в тій добі життя нашого народу, коли на місце суворих чинів нашої історії почала заповзати безплідна медитація. За нею, світовими шляхами, присунула психологія й самообсервація та зачали поволі витискати з життя розуміння безкомпромісовості. Вони то в оцінці життєвих подій взялися відогравати невластиву їм роль. Бо з великих аналітичних засобів стали обезвольюючими знаряддями людського духа. Це знаряддя часом не знає меж.

Замість того, щоб лише розділяти складники для легшого пізнання, воно їх розжирає, нищить, обезличує... Тому ми, дивлячись на таку Роксолану, ставимо себе на її місце. Тому ніби можемо собі з'ясувати її душевні процеси... І ось у нас уже знищена гострота аналізу, ми вже безсилі її осудити, ми безцільно бідкаємося над її долею й виправдуємо її, як, може, б це робили самі над собою... Тому, я гадаю, що на початку лише тої доби нашої історії, яку я назвав би двохміральною добою компромісу, могла створитися легенда про Роксолану, українську жінку з двома покривленими душами...

Юнак замовк, переходячи по нас очима. Мовчали й ми. Мене вразило, як просякнув він Давидовими поглядами.

– Я беру слово, – спокійно обізвався Давид і обернувся до молодика.

– Хочу підкреслити, що з провідною вашою думкою цілком погоджуюся. Хоч ви знаєте, що мені все приємніше не погоджуватися. Але мушу признати, що маєте рацію, не розуміючи примирення Роксолани-бранки з своїм положенням, хоч би й султанші. Але смію звернути ласкаву увагу зборів на один момент вашого нерозуміння Роксоланової поведінки. Саме тим, що ви її не розумієте, ви самі впадаєте в оте зачароване коло висвітлювань і з'ясовувань, яке так гостро відкинули й відбили. Ось самі ви вже зачаровані тим процесом аналізу, який вам так не подобається, але за яким і ви тужите, бо в чомусь непевні. А тому теж щось хочете з'ясувати... Через це дозволите мені докінчити цю історію з Роксоланою за вас?

– Дуже прошу, пане голово, – радісно обізвався молодик. І кожен з нас додав мовчки якийсь рух згоди.

– Я не буду вам нічого з'ясовувати у цій справі. Роксолана зі знаної легенди жила давно. Хай же її висвітлює легенда. Я ж говоритиму про дійсність. Про модерну Роксолану, модерного султана, про нашу живу сучасність. Що ця подія сталася в ті роки нашої боротьби – це надає їй більшої життєвості. Бо то була доба, в якій випробовувалися характери. На майбутнє. Усе непотрібне відійшло. Досвід, традиція й воля залишилися назавжди...

Так ось, панове, впродовж одного дев'ятнадцятого року змінив я кілька професій. Усе було непутяще. Але так десь на початку року був я прийнятий до залізничної служби. Став магазинером на одній великій залізничній станції. Доглядати було що. Станція знаходилась недалеко від фронту воєнних подій, її магазини були повні всіляких засобів. Війна багато спотребувала, демобілізація розшарпала, рознесла, розікрала ще більше. Але лишилося ще дуже багато. Ці залишки вже dokonувала революція. Усі революційні влади, які захоплювали цей залізничний вузол, перш за все брали на обрахунок склади матеріалів, роблячи мене відповідальним за їхнє збереження. З непевними помічниками й злодійською сторожею я марно бився, щоб зберегти нам хоч рештки цих великих засобів.

Це мені не завжди щастило. Всілякі комісії в першу чергу арештували мене. Опісля ставили свою сторожу, на день або два. А нарешті вибирали все найкраще й або відвозили, або продавали, незважаючи на жодні протести. За протести ж можна було висіти.

Моїм безпосереднім шефом був молодий інженер. Війни він не зазнав, бо був залишений при залізничній службі. Був працьовитий, енергійний, рішучий. Гарний тип чоловіки й людини. Ми з ним знали, навіщо й для кого мусимо берегти склади, й усю свою енергію й хитрощі мобілізували на це діло.

Мій інженер ніколи не мав часу. Праці в нього в тій добі було досить. Але для одної речі в нього все вистачало часу. Начальник станції мав двох доньок. У старшу з них мій шеф був закоханий. Вони були варті одне одного. Перш за все пасували зовнішністю. Таких красунь, як його наречена, мало було в околиці. На них радісно було дивитися, коли вони де-будь з'являлися удвох.

Є люди, в яких закохання ніби підломлює життєву енергію. Вони стають мрійливо-сонними, зітхають, блукають думками десь у безвісті, стають непридатними до життя. Інші ніби перероджуються. З них випромінюються якісь життєві промені енергії й волі, що просвітлюють усе їхнє оточення.

Мій інженер не переродився, а лише ніби многократно помножив свій життєвий потенціал. Сила і радість життя так і порскали з нього. Не знаю, як закохання подіяло на його наречену. Але кажу вам – вони обоє виглядали, як боги. І коли я зустрічався з ними – мені часом здавалось, що з їхніх очей прискають іскри. Це була дійсно пара, яку зрідка парує мудра природа, щоб показати решті живих усю глибину й красу досконалого кохання.

Так мені принаймні тоді здавалося.

Саме на початку провесни з'явився на станції якийсь революційний штаб. У першу чергу взяли «на учот» мої склади й поставили біля них свою варту. Я в ентій раз мусів вислухати революційний тарарам моїх обов'язків і наслідків їхнього невиконання. Усе було, як завжди. Я очікував, що, грабанувши досить з народного маєтку, штаб за який тиждень вибереться геть. Але помилився, начальникові штабу не хотілося вирушати.

Цей бувший старшина регулярної московської армії, ставши більшовиком і комуністом, міг сміливо конкурувати з моїм інженером щодо зовнішніх якостей чоловіки. Певний у собі, як кожний розвезений жінками джигун, він звернув свою пильну увагу на наречену мого інженера. Він почав заходити до канцелярії, де вона працювала, він усюди сам «стремлявся» їй просто ввічі.

Мій інженер навіть не захмарився. Він знав про залицання москаля, як знала про це ціла станція. Зрештою, москаль і не таївся. Та всім було ясно, що він не має ніяких шансів. Я принаймні був глибоко переконаний, що його намагання зайві й безцільні. Як могла проміняти, як могла навіть подумати, проміняти свого нареченого та гордовита красуня? Проміняти ще й на ворога свого народу. А я мав усі підстави рахувати її в курсі тих справ, які в'язали мене з її нареченим.

Здається, що й начальник штабу нарешті зрозумів свою невдачу. Бо раптом перервав усі свої залицання. Що сталося між ним і нареченою мого інженера – я не знаю. Але тоді вперше я бачив свого шефа в люті.

– Ну, тепер уже цей штаб покотиться під сто чортів, – думалося мені. Та я не знав ще московської вдачі. Як грім з неба вдарили мене одного ранку оголошення військового стану над містом і околицею. Разом з ним вивішено в

найсуворіших тонах складене розпорядження здати до штабу всю зброю. Термін призначався до вечора того самого дня. Хто б не здав цієї зброї, буде – після обшуків на другий день – поставлений перед військовий трибунал. Йому загрожував розстріл.

Я не зрозумів зразу мети цього розпорядження. Таких розпоряджень ми бачили вже перед тим багато. Успіх їхній був вельми незначний. Зброї не зносив ніхто і ніде її не знаходили. За себе я не боявся, бо мав право в службі носити зброю. Але чомусь мені прийшло до голови, що цей наказ спеціально для когось виданий. Для кого саме – я зрозумів на другий день.

Уже ранком цього другого дня прибігли до мене повідомити, що з наказу начальника штабу був переведений трус у мого шефа. У нього знайшли рушницю, револьвер і бомбу. Трус робили в неприсутності самого інженера. Він був десь у роз'їзді. Я не знав, на якому місці свого великого району міг він знаходитися. І мене стиснуло за серце.

Я кинувся до начальника станції. Він теж був занепокоєний. Я просив його дати телеграми по лінії, щоб якось попередити свого інженера: він не смів уже з'явитися сюди. Все було марне. Наші старання залишилися без наслідків. Бо, не діставши жодного попередження, він ввечері з'явився додому й зараз же був арештований. Рано мав бути над ним суд.

Тепер ціла тактика підлого москаля мені була ясна. Він вигадав цю ганебну гру з станом облоги й зброєю. Та це вийшло ще огидніше, ніж простий, тоді звичайний розстріл «у порядку червоного терору».

Але на огірчення не було часу. Інженера треба було рятувати. У першу чергу як голову нашої організації, великого патріота. Я пішов до штабу сам. Але начальник штабу не дав мені й говорити. Я не пізнавав його. Увесь зовнішній блиск культури й людяності зліз із нього. Він шипів люттю й сичав як гад, гостро й ненависно:

– Закони облоги ви знаєте. Я їх міняти не можу. Моє розпорядження про видачу зброї не було виконано. Нічого не можу зробити. Суд скаже своє слово.

І з студеного сичання раптом вибухнув вулкан злоби:

– А зрештою це буде наукою для вас, хахлів? Советський суд повчить вас «самостойности»!

Це вже була недвозначна погроза. Хоч я був певен, що він ще не знає про нашу організацію, але інтуїція ненависті підказувала йому, що «хакли» не сплять. Далі просити – було б лише пониженням.

Я вийшов з дверей. За ними вже чекали начальник станції з жінкою. На вислід їхнього прохання я не чекав, бо знав його, а побіг лише до їхньої хати. Наречена мого інженера була вдома. Вона сиділа з сестрою в кімнаті. Сестра була заплакана, а вона сиділа як кам'яна й гляділа невидючими очима. Я говорив до неї, але вона не обзивалася. На ній нічого не було знати, крім скам'яніння. Такого стану я не бачив ще ніколи. Прийшли батьки. З їхніх облич було видно безмежний одчай. Ми нічого не говорили. Вона зрозуміла, бо, не міняючи пози, запитала:

– Можна до нього?

– Ні, – глухо відповів батько.

Знов важка мовчанка оп'яла нас.

– Лишіть мене саму, – обізвалася вона до нас.

Батьки стрепенулися перелякано, а вона додала просто й рівно:

– Не бійтеся. Я собі нічого не зроблю. Але лишіть мене саму.

Я вийшов пригноблений і ніби побитий. Тієї ночі я не спав. Я бігав по кімнаті, і мій мозок працював шаленим темпом над темою: визволити інженера. Нічого не можна було вдіяти. Нічого. Не було часу, не було людей...

О сьомій годині ранку я був знов у штабі. Мене не впустили. Суд уже зібрався. Я ходив сам по доріжці під парканом будинку, де відігравалася підла комедія, і хвилини мені зупинились. Ці ж півгодини – були як рік.

Нарешті, брязкаючи острогами, з шаблями в руках, вивели кати мого інженера на ганок. Я кинувся до нього, але мене відштовхнули. Він же стояв блідий, але спокійний і на мій погляд одчаю лише знизав плечима. Це був кінець.

Його вели москалі геть по доріжці, я дивився за ним услід, і не помітив, що начальник штабу стоїть переді мною. Він був якийсь сіро-зелений в обличчі, але тримався байдуже:

– Трибунал виконав свій революційний обов'язок. Розстріл. За дві години, там...

Він махнув рукою до парку, круто повернувся на закаблуках і пішов геть.

Я знов кинувся до начальника станції. Він був на службі, але жінки вже зрання пішли самі просити до штабу й ще не повернулися. Я не знаходив собі місця й побіг за ними. Вони йшли назад. Мати й сестра – як дві Ніоби. Лише наречена інженера рівна, ще більш кам'яна, як учора, з невидючими очима й механічними рухами.

Я наближався до них безпомічний і безпорадний, не знаходячи в себе перших слів. І тут мов життя вдарило по нареченій мого інженера. Вона спинилась, озирнулась, ніби прочуявши лише в цей мент, і, прудко обернувшись, швидко пішла, майже побігла назад.

Ми остовпіли й не зараз кинулися за нею. Вона ж поспішала й уже знов була перед помешканням начальника штабу. Мати й сестра щось їй кричали. Здається, гукав і я. Але вона навіть не обернулась. Сторожа біля дверей не хотіла її пускати. Але це тривало лише хвилинку. Вона штовхнула вояка й зникла за дверима. Даремно мати й сестра намагалися дістатися за нею. Москалі їх мовчки підштовхували, і вони стояли коло плота й трусилися від стриманого плачу. Я стояв біля них, не маючи змоги їх залишити, і безсилий що-будь робити. Скільки там пройшло часу – я не знаю. Але на ганок вискочив якийсь революційний тип, підбіг до нас і подав мені складений лист паперу. Жінки кинулися до мене. Та ми помилялися. Це був лише підписаний начальником штабу дозвіл для мене, лише для мене, побачитися з в'язнем. Це були вже наслідки.

«Революційний тип» – інакше не можу назвати того осібняка – якусь мішанину з робітника, вчителя й сектярського проповідника, – повів мене до будинку. Жінки вчепилися до мене, бажаючи йти теж. Але сторожа їх знов не пустила. І вони залишилися біля воріт, а я пішов зі своїм провідником далі. Ми обійшли цілий великий дім, колишні репрезентаційні покої, і увійшли додому з другого ходу. У колишній прийомній, на обідраній канапі сидів мій шеф. Два конвоїри чаділи махоркою й дивилися байдуже на запорошене оточення.

Він побачив мене і встав. На лиці його не було пізнати нічого. Усміхаючись, подав мені руку, і від цього стиску мужньої руки холод свідомості торкнувся мого серця.

– Маєте п'ять хвилин на балачку, – виступив ззаду провідник.

Він витяг годинник і відступив. А п'ять останніх хвилин, панове, це і мало і... дуже багато. На дрібні речі мало...

З легкою усмішкою дивився на мене інженер. Потім почав говорити, і голос його звучав рівно і твердо, але якось ніби здалека:

– Ви мене не забудете?

– Ніколи!

Я зрозумів, що він хотів цим сказати.

– Добре. Цього мені досить. Я близьких, ви знаєте, не маю. Що вам віддадуть – візьміть собі. Йй – він спинився і на хвилинку замовк – скажіть...

– Не смієте говорити по-хахляцьки! Не смієте! – раптово заверещав «тип». – Я не розумію вашого «мові»! Говоріть «па-руські».

Цей вереск ніби вразив інженера. Він випростався і гукнув на типа:

– Мовчати, хаме! Говорю, як хочу.

Тип заверещав, запінився, конвой підскочив до нас, мене схопили за руки й виштовхнули в двері. Але за собою я ще почув міцний голос:

– Не забудьте!...

Тип вибіг за мною.

– Ага, змовлятися. Бандіти, контрреволюціонери, мазепинці! І вам пора б бути з ним разом!...

Я лише обернувся, плюнув і пішов геть. Жінки чекали на мене. Коротке й безнадійне було моє справоздання. О десятій годині присуд мав бути виконаний. Не допомогла наречена, яка ще досі не вернулася.

До десятої години залишалося вже небагато. Я, хоч був певен, що помилування не буде, але все ж чогось чекав. Чекали ми троє, приковані до плота, під байдужими поглядами вартових москалів. Вулиця ж не була вже порожня. Здаля, цілком здаля стояли боязкі гуртки й боялися підходити до нас трьох. Ми були немов проказою позначені, страшні оточенню своєю близькістю до смерті.

І нарешті все стало звичайним і простим. Бо є межі нашому напруженню, межі, за якими піднесення вражінь вже не викликає жодної реакції. Я вже досяг того порога. З десять озброєних москалів пройшло доріжкою парку до заднього входу дому. А за хвилинку показався мій інженер, оточений катами. Він обернувся, побачив нас, хотів спинитися і, мабуть, щось крикнути. Але удар

прикладом у спину майже звалив його з ніг. Він тріпнувся вперед і, відштовхнутий конвоєм, пішов по доріжці в глибину парку.

А нареченої не було видно. Не було видно й начальника штабу. Стара мати щось зрозуміла, бо лише зойкнула:

– Де ж вона?! – і покотилася долі.

Я кинувся її підносити, до нас таки підбігли відважніші з густої вже юрби, яка зібралася на краю вулиці. Врешті мати трохи очуняла, але сальва з глибини парку знов кинула нею об землю...

Як це все скінчилося – зайво говорити... До вечора я сидів у начальника станції біля цілої родини. Лише старшої не було й досі вдома...

Ми сиділи, мов задубілі. Вже смерком, лише мовчки стиснувши руки всім, я повернувся до себе. Засвітив свічку, узяв наплечник і револьвер та подався через городи геть за місто...

Давид замовк, ніби скінчив своє оповідання. Але почулися невдоволені голоси:

– Це все? Де ж тут Роксолана? Що сталося з ними?...

– Я ще не скінчив, – обізвався Давид, як затихло зворушення. – До міста я вернувся переодягнений через два тижні. Тоді бачив і наречену мого інженера. Штаб саме вирушав з міста. У гарному повозі сидів начальник, веселий і сяючий, а біля нього така ж весела і, здавалося, навіть балакуча наречена мого покійного шефа...

– Не може бути!... – вирвалося з кількох уст слухачів.

– І я тоді не вірив своїм очам і думав, що не може бути цього, – спокійно продовжував далі Давид. – Але чому власне не може бути?

– Як? Лише за два тижні? За два лише тижні? – поволі перепитав схвилюваний голос юнака.

– Егеж, егеж! За два лише тижні – як завжди рівно відповідав Давид. – Таж у легенді про Роксолану, султанську бранку, нічого не говориться про часову дистанцію, яка ділила нещасну українську дівчину від щасливої турецької пані. Мабуть, не була та дистанція довша, ніж для модерної ксолани... Га? Як же ви думаєте? – І в голосі Давида зазвучала іронія.

Та ми, здається, нічого не думали. Лише хтось з нас знов висунувся з запитом:

– А не знаєте ви, часом, що з цією Роксоланою сталося?

Давид відповів запитанням:

– Знаєте ви Четверне?

Більшість з нас знала це мальовниче село. Серед родючої подільської рівнини лежить крута, прекрута балка з стрімкими стінами. На дні велике село, укрите в гущавині садків.

– Отож на виїзді з Четверного, – доказував Давид, – ми закопали увесь цілісінький штаб. До одного!...

– А Роксолана? Роксолана?

– І Роксолану теж...

Був кінець зборів. Усі вставали до відходу. Молодик ще заговорив:

– Я зрозумів вас, пане голово: не висвітлювати, а реагувати... Ось сенс життя!... Так?

– Висновок не злий. Найкраще ж у нім те, що ви його зробили самі, – спокійно обізвався Давид.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Віра Просалова ПРОЗА «СПІЗНІЛОГО ПОКОЛІННЯ»

(фрагмент передмови до хрестоматії «Празька школа»)

«Проза вченого-хіміка Л.Мосендза багата і в тематичному, і в жанровому (оповідання, повість, роман) аспектах. Вона однозначно виходить за межі традиційно українських вимірів як за тематикою, так і за стилістикою. Інтелект вченого, що прагнув пізнати все – від альфи до омеги, відчувався у творах, реалізуючись у промовах героїв, котрі переважно розповідають про вчинки, ніж діють, хоч і не гучно, проте свідомо демонструють свою ерудицію.

Збірка «Відплата» (1939) складалася з шести творів («Птах високого лету», «І'ha Ragata», «Лист, «Євшан-зілля», «Ненависть», «Мінерва»), навіяних добою Середньовіччя і Відродження. Самі заголовки творів «відсилали» то до покровительки ремесел і мистецтв Мінерви, то до легенди про чарівне зілля та художніх творів про нього («Отрок» М.Обачного, «Половці і отрок» О.Олеся, «Євшан-зілля» М.Вороного, «Володимир Мономах» В.Кулаковського та ін.). Оповідання «Мінерва» будувалося на розкритті зв'язків Сковороди не так із зовнішнім світом, як з провидінням, що допомагає мудрим. Г.Сковорода, прислухаючись до голосу своєї душі, сам стає носієм мудрості. Таємничий голос повертає його до рідних ланів, щоб він віддав те, чим сам збагатився у чужих краях: «То не туга за Мінервою – мудрістю гнала його з місця на місце. То сама його душа Мінерва сповнена вкрай назбираними скарбами, тягла його роздати їх по тій землі, з якої вона вийшла». Мінервою, отже, стає його душа, а давньоримська богиня мудрості знаходить собі гідного спадкоємця в його особі.

Уже назвою оповідання «Євшан-зілля» підкреслювався зв'язок з джерелом, проте з самого початку твору наголошувалося на відштовхуванні від відомої легенди. Твір починався там, де вона закінчувалася, тобто зв'язок з попереднім текстом мав характер продовження, а не наслідування. «І коли Отрок, юнак-ханенко, понюхав чарівного Євшан-зілля, що приніс йому гудець Оря від його батька хана Сірчана, – згадав ураз свою половецьку вітчину й утік із Орею з ворожого Києва до привільних степів».

«Так кінчається легенда про чарівне зілля. Але тут лише-но починається історія самого ханенка Отрока», – зазначає письменник, повідомляючи читачеві, що першоджерело не повторюється. Отже, читач, прийнявши умови угоди з автором, ставав інтерпретатором тексту, прочитував у ньому новий зміст на основі зіставлень з попереднім. Як відомо з Галицько-Волинського літопису за Іпатівським списком, син половецького хана повернувся на батьківщину завдяки чарівному євшан-зіллю. З цього повернення і починається розвиток сюжету у творі Л.Мосендза, причому у зворотному напрямку: новий хан прагне тричі подолати Русь, що дала йому колись притулок. Проте всі спроби виявлялися

марними: «стояла Русь мов стіна святої Софії». І тоді, за порадою Кобяка, половці вирішили перейняти руських богів, які здавалися їм сильнішими. Із запозиченням чужих богів народ-завойовник перетворився у покірну отару, а євшан-зілля стало звичайним сіном. Не зброєю русичі подолали завойовників, а вищим ступенем розвитку, своєю ідеологією. Розв'язка твору – наслідок фатальної помилки, за яку хан добровільно розплачується життям. Таким чином, зображений «поїзд мертвих», що везе спочатку батька, потім сина, служить своєрідним обрамленням твору. Навіть звуковий супровід збережено при цьому: «Коні коцали копитами об копита, сполохані ховрашки вискакували з-під ніг...»; «І знов, як перед роками, мчав страшний поїзд нічною тишею. Лише коцало копито об копито, шелестіли трави...». Спостерігається, проте, суттєва відмінність, зумовлена тим, що смерть старого хана закономірна, а його сина передчасна, викликана усвідомленням загибелі довго виношуваного плану. Зіставлення цього тексту з легендою дає підстави твердити про появу нового тексту, відмінного від першоджерела.

Якщо збірка Л.Мосендза «Відплата» вписувалася у контекст ідейно-естетичних пошуків Юрія Клена, то «Людина покірна» – у контекст «Нотатника» Ю.Липи. Збірка «Людина покірна» об'єднала твори про події національно-визвольної боротьби. «Сі новели, – відзначав рецензент, – се міцний протест нової людини проти дриглястих душ, проти так званої «культури вівце-людей», що дає себе так легко нищити всякому брутальному чоботові»¹. Зі співвідношення заголовка і вміщених у збірці творів ставала зрозумілою невідповідність між ними, що прояснювалася зіставленням із збіркою «Відплата». Людині, котра мужніла у визвольному змаганні, проте не досягла бажаного, протиставлялися сильні особистості іншої доби. Від такого зіставлення зі здобувачами, справжніми переможцями непокірна людина здавалася менш помітною на тлі велетнів духу. Мабуть, у процесі визрівання і реалізації задуму нашаровувалися різні аналогії і зіставлення.

Непохитна людина асоціювалася у Л.Мосендза з берладником – одним з найулюбленіших образів, що засвідчував регіональну закоріненість автора. Оповідання «Берладник» тематично перегукувалося з поезією «Берладницька секстина»: твори зображують наполегливого здобувача – людину завзяту і рішучу, здатну на героїчні справи. Дід Яким з оповідання «Берладник» постає спадкоємцем героїчних традицій. Небагатослівний і витривалий, він раптом розговорився, тобто в текст оповідання вмонтовується його оповідь. Письменник при цьому передає не стільки зміст його слів, скільки враження від них слухача: «А з-за обрію мчали татарські загони, переслідувані козаками, сунули на північ бундючні яничари, щоб за мить утікати через Дністрові пороги, з криком і гомоном чвалували галасливі волохи, нещасний Хмельниченко похапцем переправлявся на той бік, Дорошенко з надією й жалем вдивлявся з горбів у розшарпану батьківщину...». Своєрідність цього «тексту в тексті» полягає в тому, що авторство при цьому не змінюється. Письменник лише віддає свій «голос» діду, таким чином змінюється лише суб'єкт мовлення.

В оповіданні «Берладник» розмова представників двох поколінь – старшого і молодшого – коментується всезнаючим автором, котрий, за

класифікацією М.Бахтіна, оволодіває героєм, щоб вписати його у контекст славних предків: «Тільки нащадки берладників, тих гульливих і одчайдушних попередників січового стрілецтва, нащадки громадян вільного Берладу, що їх завжди тягло на волю рідних балок і горбів, до неприступних скельних притулків над Дністром, – тільки вони могли мати такі думки». Згадка про володаря Берладського князівства як про «нещасного Івана Берладника» готує читача до трагічного фіналу – героїчної смерті діда, цього вірного захисника рідної землі.

Пафос збірки «Людина покірна» спрямований проти психології так званих «вівце-людей», яким протиставляється сильна особистість, що мужніє у вирі національно-визвольної боротьби. Міжтекстовий зв'язок творів простежується у своєрідній заангажованості оповідача, котрий прагне вразити слухачів парадоксальністю висновків, які знаходять подальше обґрунтування у його висловлюваннях. Цей принцип організації художнього матеріалу повторюється в оповіданнях «Людина покірна», «Роксолана», «Поворот козака Майкла Смайльза» та ін. Оповідання, які ввійшли до збірки, становлять єдиний макротекст, що підкреслюється заспівним характером першого твору («Ви хочете мати характеристику так званої культурної людини? Добре! Ось вона: гомо леніс – людина покірна...») і завершальним контрапунктом останнього («Я не пам'ятаю далі вже нічого, – докінчував Давид. – Опам'ятався десь аж ввечері, коли чекісти покинули фільварок. З розстріляних не спасся ніхто»).

Л.Мосендз, як і його сучасники (Є.Маланюк, О.Лятуринська та ін.), звертався до відомих у літературі образів. Образ Роксолани в його однойменному творі вимальовувався внаслідок перетину різних дискурсів, що виникли упродовж віків. Роксолана розкривається тепер у вирі громадянської війни, що змушує її зробити свій особистий вибір, продиктований власною волею. Дискусія, яка виникла у творі між оповідачем і юнаком, передає множинність можливих інтерпретацій цього образу. Юнаку належить цікаве припущення про джерела однієї з версій: «Через це й думаю, що таку Роксолану, – на два боки добру: туркам і українцям, Христові й Магометові, – видумали значно пізніше... Мабуть, ті, що самі були в Роксоланинім положенні... Вигадали, щоб виправдати самим собі свою власну поведінку...». Новітня Роксолана, про яку оповідає присутнім Давид, після розправи над її нареченим приховала свій справжній намір. Вдаючи протилежне, вона скористалася нагодою, щоб помститися ворогам. Давид опускає подробиці здійсненої помсти, дає змогу кожному слухачеві зробити свій висновок. Його оповідь супроводжується зображенням реакції слухачів, які то слухають мовчки, то виявляють нетерплячість, то висловлюють подив. Завдяки цьому образ героїні вимальовується багатоаспектно, крізь призму сприйняття різних дійових осіб. Процес відштовхування від усвідомлення душевного роздвоєння Роксолани завершився наближенням до нього, адже героїня Л.Мосендза, граючи роль щасливої з убивцею свого нареченого, теж могла комусь здатися незрозумілою, теж викликала подив своєю поведінкою. Таким чином, у новій інтерпретації відчувався відгомін уже відомої версії, заперечуваної спочатку. У схожості інтерпретації спостерігалася і відмінність, що виявилася у реалізованості задуманого героїнею.

Ремінісцентність, алюзійність творів Л.Мосендза сприяли актуалізації історичного досвіду народу. За допомогою ономастичних алюзій («Ворскла, Жовті Води й Полтава, Грінвальд і Сарагоса, Царгород і Відень»), що нагадували про історичні події, перипетії роду Яхненків з оповідання «Великий Лук» вписувалися у контекст історії. Джерелом цих відсилань був родовід Мосендзів, частково описаний в автобіографічній повісті «Засів», у поемі «Волинський рік». Оскільки предки письменника відзначалися честолюбністю, то у тексті закономірно виникали ремінісценції зі «Словом о полку Ігоревім...»; окремі фрагменти, як, скажімо, «шукаючи собі честі, а батьківщині слави», поставали поверх тексту-першоджерела.

Головним героєм оповідання «Великий Лук» був Марко, тобто письменник дав цьому персонажу ім'я свого батька, котрий рано помер. Знаменним виявилось також те, що Марко народився тоді, коли у бою загинув його батько. Великий Лук, який віщував смерть, згодом у руках Марка став символом відплати: «Дух Великого Лука повернувся до країни предків з величезним почотом...», бо завдяки йому вдалося знищити увесь ворожий курінь.

У збірці «Людина покірна» сильна особистість протиставлялася масі, яка, за авторською характеристикою, знала лише «вагання, панічність, страх перед ризиком», проте не виявляла інстинкту самозбереження. В оповіданні «На утвор» наводилися конкретні приклади, коли інертна маса сама прирікала себе «на утвор», тобто на знищення. Заголовок твору створював ефект очікування незвичайного, і заданий ним тон підтримувався упродовж усього тексту. Втрата людиною інстинкту самозбереження стала тут предметом пильної уваги і втягувала у своє силове поле подібні ситуації. Однією з них був той випадок, про який оповів Давид – оповідач і водночас учасник подій. Його тактика цього разу полягала в тому, щоб спочатку вразити, заінтригувати присутніх, а вже потім звертаннями чи запитаннями до них підтримувати увагу. Тому і почав він з жарту про нібито винайдений спосіб омолодження, а потім перевів розмову на серйозне: «Бачили ви, панове, як у гірській колибі доять вівці. Навіть не мекаючи, товпляться вони до вузької вулички, де м'язисті руки вівчарів витискають з їхніх вимен молоко. Таким самим гуртово-отарним, покірно-бездушним був цілий процес викликуваних людей. І куди ж? На смерть!... А вони навіть товпилися, як ті вівці перед дійкою!...». Оповідь Давида – не сухе повідомлення, а емоційний, розрахований на слухачів монолог, що супроводжувався постійними звертаннями: «Згадайте, панове, як...»; «Знаєте, може, як...»; «Пам'ятаєте, як часом...». Він розказував про те, як потрапив у в'язницю і пропонував приреченим на «розход» людям тікати звідти, але це викликало у них лише жах. І хоч знайти підтримки у заляканих «вівце-людей» йому не вдалося, проте, скориставшись несподіваною ситуацією (що забули зачинити двері камери), він втік. При цьому оповідач не намагався прикрасити свою втечу, витворити з себе новітнього богатиря, він говорив про це просто, без будь-яких зовнішніх ефектів, бо шанував слухачів.

Введення Л.Мосендзом у твори оповідача, котрий бачив чи чув те, про що розказував, надавало їм емоційності, переконливості. Нерідко достовірність зображеного підкреслювалася епіграфом-присвятою, як, наприклад, «пам'яті

брата» («Брат»). Зв'язок з позатекстовою реальністю, у даному разі – з загибеллю близької людини, надавав цьому оповіданню особливого ліризму. Невисловлена, нереалізована любов до слабкого фізично, але сильного духом брата бриніла у кожному його рядку, особливо в отому повторюваному звертанні «братіку милий!». В оповіданні «Брат» дистанція між автором і оповідачем стає мінімальною, бо мова йде про духовне випростання його рідного брата, що вразило і, очевидно, вплинуло на нього самого. Для автора було важливим зафіксувати мить переродження, перетворення «крихкого, тендітного, мовчазного» юнака у свідомого борця, котрий вирішив іти на «жнива», тобто виборювати волю. Алюзія «жнива» сприймалася лише в контексті, у зв'язку з протиставленням людей безсловесній худобі. «З села вже багато пішло на жнива!... Значить, і вони не захотіли бути худобою, відчули свою людськість...», – підкреслює герой. Його переконаність, що бриніла в повторюваному «піду», усвідомлення вирішального моменту історії змушували діяти: «Знаєш, я гадаю, що як ми прогавимо цей дев'ятнадцятий рік, а його вже половина геть, то ніколи не спроможемося на свою власну долю...». Цим оповіданням письменник відгукнувся на звинувачення Є.Маланюка у «черкаській шатості» («Звідціль черкаська твоя шатость / І рабська кров твоя звідціль...») як однієї з причин поразки, тому і ввів у текст твору підказку «черкаська»: «О, ти шарлатний дев'ятнадцятий роche! У твоїй сухувійній весні й пустельно-гарячому літі починає відроджуватися «черкаська» завзятість!». Характерно, що ні зображена подія, ні місце дії (біля Бугу) ніяк не пов'язані з Черкасами, тобто слово «черкаська» служило розпізнанню попереднього контексту і розумінню того нового змісту, який виник під впливом цього маркера. М.Бахтіну належить цікава ідея розглядати людський вчинок як потенційний текст, що потребує діалогічного контексту. Вчинок брата, котрий спочатку говорив, переконував, а потім, уже не чекаючи згоди, відійшов туди, де чулися гармати, був і сприйнятий, і належно оцінений, отже, увійшов у діалогічний контекст художнього твору.

Зі стратегічної точки зору важливою є форма включення «чужого» слова у текст, його помітність, можливість розпізнання. Строкате іншомовне середовище, в якому працювали українські письменники-емігранти, створювало сприятливий ґрунт для чужомовних включень в україномовні тексти. Нерідко ці включення мали підсвідомий характер і оформлялися згідно з українським правописом 1929 року. Вони свідчили, з одного боку, про вплив чужомовного континууму, а з іншого – про певний рівень акліматизації у ньому.

У розташуванні оповідань у збірці «Людина покірна», на перший погляд, не відчувається певної логіки, проте вона простежується у тонкій грі автора, котрий вибудовує ці тексти як розказані у чоловічому гурті. Невипадково збірка завершується оповіданням «Поворот козака Майкла Смайльза», що зображує, як «з попелу американської прерії знов зроджується Фенікс української душі». Велика буква виконує тут функцію виділення комунікативно-значущого слова. Парадоксальність поєднання винесених у заголовок слів проявляється все тим же оповідачем, котрому (не без труднощів) вдалося відновити цю незвичайну історію: пробудження в американського підданого генів козака зі Сміли. Якщо

вже Смайлз успадкував їх, то рід, котрий має таких завзятих спадкоємців, не може зникнути безслідно. Так, незважаючи на трагічну кінцівку – розстріл полонених, оповідання вселяло надію, віру у незнищенність українського роду.

В останні роки життя Л.Мосендз інтенсивно працював над романом, що мав стати вінцем усього його творчого життя. Роботі над «Останнім пророком» передувала значна підготовка: студіювання Біблії, Талмуду, історії Палестини і Риму, старогрецької мови. Над цим твором письменник, як стверджував Б.Кравців, працював «із прикметною йому, як науковцеві, ґрунтовністю і систематичністю», почавши роботу над романом у 1935 році у Чехословаччині і продовживши її в Австрії та Швейцарії. Хворий письменник вважав цей твір «візиткою» з ложа хвороби, дописуючи його в умовах ізоляції. Нерозривна єдність автора з народом відчувалася не у прикутості до української тематики, а у віднайденні складного симбіозу загальнолюдського і національного, у відчутті суголосності трагічної долі ізраїльського та українського народів.

У романі «Останній пророк» письменник проповідує, точніше, намагається проповідувати устами героїв. Це твір, у якому послідовно відтворюються різні точки зору – незалежні одна від одної, нерідко діаметрально протилежні за характером, це твір, герой якого творить себе і в процесі самотворення – світ, це, зрештою, художня спроба самого письменника вповісти устами пророка заповітне. Мотив пророцтва генетично притаманний роману, в якому зображується Іоанн Предтеча, адже тільки пророк здатний здійснити прорив з минулого в майбутнє. Пройнятий тугою за провідником, справжнім вождем, цей роман ті проблеми, які хвилювали українців, уводив у коло знакових, невідкладних, що потребують нагального осмислення.

Доля останнього пророка, що готував до приходу Месії, була для Л.Мосендза тим імпульсом, який давав змогу прилучитися до вічності. Сумніви і вагання, духовні пошуки письменника вилилися у творі, хоч, безперечно, немає потреби ототожнювати «біографічного» автора (М.Бахтін) і його героя – і не лише через значну часову дистанцію між ними, а й тому, що подібне ототожнення призведе до нівеляції поліфонії цього широко закроєного художнього полотна, яке зображувало переломний період історії, тобто той час, коли особливо гостро відчувалася потреба у передбаченнях.

Місцем дії у романі стала поневолена римлянами Палестина, що чекала появи Месії, тобто Палестина на рубежі двох епох – Дохристової і Христової. Багатостраждальному народу, котрий після довгих блукань знайшов землю обітовану, тепер загрожувало нове лихо – стагнація під гнітом могутнього Риму і розчинення в чужій історії. Культ римського імператора, культ сили послідовно насаджувався завойованим, і наслідком цього впливу було б духовне рабство, їх поглинання завойовниками. Культурна експансія римлян виявлялася у зневазі до законів і традицій іудеїв, у запровадженому переписі населення, що викликав опір, зокрема в Галілеї. Проте Самарія і Юдея поставилися до перепису поміркованіше, ніж, скажімо, мешканці заораного римлянами Сефорісу.

У творі осмислюється філософія духу у процесі його становлення, що протистоїть руїні – спочатку ще не усвідомленій, а потім все глибшій – по мірі

того, як упевненішою ставала хода римського легіонера по палестинській землі. Конкретизація змісту «руїна» виявлялася у насильницьки здійснюваному переписі населення, у спробах Ірода втриматися на троні будь-якою ціною – навіть шляхом знищення усіх немовлят, у знищенні міст, що намагалися чинити опір, проте найглибшою вона була у людських душах. Під впливом неволі ослаблювався інстинкт самозбереження, а постійні чвари підривали імунні сили поневоленого народу. Л.Мосендз, можливо, через відсутність необхідних матеріалів не показав у творі спалахи народного обурення і протесту, здебільшого зосередивши увагу на наслідках поразки: «кращі загинули, гірші зігнулися ще нижче», запанували зневіра і покора. Отже, звертається увага на зміни у свідомості поневолених, що зневірилися у появі Месії і тому змирилися зі своїм становищем.

Єрусалим поставав у творі як святе місто і як образ людської спільноти, що пов'язла у гріхах і тому потребувала духовного наставника, котрий би вивів її на справжній шлях. Місто, яке спочатку вразило Єгоханана величчю храмів, безліччю паломників, згодом сприймалося ним як місто облуди, як «хворе серце». Навіть учні при храмі, котрі мали б відчувати його святість, швидше нагадували робочих волів, що покійно виконують повинність, ніж слуг народу.

Історія життя Єгоханана – останнього пророка, котрий був свідком пришествя Месії, давала змогу Л.Мосендзові відгукнутися на все: на потреби часу, який вимагав розробки нової тактики, на поклик далекої України, що перебувала у мороці невідання, на міжемігрантську гризню тощо. Єгоханан – активний персонаж, увесь час знаходиться у пошуку, у самостановленні. Молодший від Христа лише на шість місяців, він досить критично оцінює побачене. Справжньому пророку, на думку Л.Мосендза, притаманні винятковість, виключна саможертвовність, підпорядкування особистого інтересам громади. Його поведінка – це свого роду проповідь, адже пророки, як стверджує О.Мень, – це, з одного боку, «люди, нерозривно зв'язані зі своїм народом і зі своєю епохою, в яку вони міцно вписані, і їх важко зрозуміти, якщо відокремити від історичного тла; і одночасно – це натхненні провісники Божі, чия проповідь іде безкінечно далі їх країни і їх часу». Природа пророків подвійна: вони вбирають божественне і людське, у конкретиці невиразних буднів прагнуть до духовної досконалості і чистоти. Отже, вони – люди, покликані Богом, провісники Його волі, проте вони не можуть дорівнятися до Нього. Їхнє призначення – дослухатися до слова Божого і повідомляти його людям, тобто готувати їх до приходу Месії.

Історія створення роману та листування останніх років переконують у тому, що задуманий твір лишився недописаним. Посмертне видання частин «Батьки», «Вибранець», «Манівці» не вичерпує авторського задуму, адже герой так і не самовизначився, точніше, не розкрився у своїй конструктивній діяльності. Його манівці мали б уже скінчитися. Що ж до кінцівки третього розділу, то вона справді заслуговує на увагу: після участі в експропріації скарбу Беназара, яка призвела до смерті багатія, Єгоханан відвідує Хеврон (у тексті Геброн) і переконується, що з землею батьків його вже ніщо не пов'язує. Повернувшись до Єрусалиму, він не поспішає до зелотів, а шукає допомоги для хворого сина Закхії і змушує своєю наполегливістю і переконаністю зупинитися ессена, для котрого це

означає звернутися до проблем нижчого за станом. «Ти посквернитися боїшся дихом уст нещасного, але забуваєш, що сказав Єдиний: милість давайте...», – наголошує він. Отже, кінцівка третього розділу готує читача до сприйняття нового періоду життя Єгоханана – його розходження з зелотами і зближення з ессенами, які прагнули врятувати ізраїльський народ від занепаду, морально оздоровити суспільство. Проте це так і лишилося у творчих планах письменника, котрий так і не встиг закінчити роман.

Літературність Л. Мосендза обумовлена тим, що він був людиною широкого діапазону, здатною вести діалог з європейськими інтелектуалами. Якщо епічні спроби Юрія Клена ще викликали сумнів щодо того, чи це проза прозаїка, чи проза поета, то твори Л. Мосендза відповідали «законам» епічних жанрів»

**Передмова до збірки Л. Мосендза «Людина покірна»
від редакції Клубу любителів української книги**
(Передмова//Мосендз Л. Людина покірна. – Вінніпег, 1951. – С. 7-10.)

Чергова книжка КПУК, що її пропонуємо увазі наших Читачів, – це друге видання збірки новель видатного українського письменника Леоніда Мосендза п. н. «Людина покірна». Перше видання цієї збірки появилось 1937 р. у видавництві Івана Тиктора «Українська Бібліотека» у Львові.

Автор «Людини покірної», Леонід Маркович Мосендз, народився 1891 р. в Могилеві на Поділлі в родині державного урядовця. Уже змалку Л. Мосендз одержав дуже дбайливе національне виховання, бо родина Мосендзів належала до найсвідоміших українських родин, а «Кобзар» Шевченка, нелегального забороненого одеського видання, був, поруч інших українських книжок, неначе національною Євангелією їхнього дому.

Закінчивши середню освіту, Мосендз був покликаний у 1916 р. до російської армії і призначений до старшинської школи. З вибухом революції 1917 р. він бере участь в українізації частин армії, зложених з українців. З проголошенням Української Народньої Республіки Л. Мосендз стає в ряди будівничих молодій держави. Та вже незабаром обов'язок боротьби з московським нагздником кличе Л. Мосендза в бойові лави української армії. Цей обов'язок виконує він у складі Наливайківського полку 1-ої Запорізької Дивізії, з повною посвятою аж до кінця, тобто до хвилини переходу армії УНР за Збруч 19 – 20 листопада 1920 р.

Після звільнення з таборів інтернованих і короткого перебування в Польщі Л. Мосендз виїхав до Чехословаччини, де для українців існували корисні умовини навчання. У Празі кінчить він студії Осетії із ступенем доктора.

В українському громадському, культурному, науковому й політичному житті Л. Мосендз бере постійну активну участь аж до смерті. У Празі він є одним з основників Легії Українських Націоналістів. З хвилиною упадку Чехословаччини він поспішає в Карпатську Україну, щоб там допомагати в будові державного життя. Після березневої катастрофи 1939 р. Л. Мосендз переїжджає до Братислави. У тому гасі він одружується, та вже по кількох роках, перед новою

московською навалою, примушений залишити дружину й маленьку донечку, іде на нове вигнання.

Але воєнні лихоліття, а передусім постійні матеріальні злидні, зруйнували дорешти і без того слабке здоров'я письменника. Хворий на туберкульозу легенів, Л. Мосендз перебував у Зефельді в Австрії без потрібного матеріального забезпечення, без належної уваги до нього з боку нашого еміграційного громадянства. Восени 1946 р. стан здоров'я Л. Мосендза погіршився так, що був близький до катастрофи. Лікування в санаторії в Зефельді небагато помагало, бо в повоєнній Австрії не було потрібних ліків, ані харчів, без яких не можна було й думати про успішне лікування недуги легенів. Це піддало думку приятелям Мосендза відвезти його негайно на лікування до Швейцарії, єдиної в тій частині Європи країни, не знищеної війною. Довелося побороти цілу низку перешкод, в першу чергу фінансових, і врешті пощастило примістити Мосендза в санаторії Міжнародного Червоного Хреста «Де Моттекс» у Блонав у французькій частині Швейцарії. Але на лікування було вже за пізно. Після ще майже дворічних важких змагань з недугою Л. Мосендз помер у санаторії під гас другої операції дня 13 жовтня 1948 р.

Літературна спадщина Л. Мосендза надзвичайно багата, але, на жаль, ще й досі не зібрана, ні не досліджена. Багато з неї пропало у воєнній завірюсі. Збереглися тільки ті твори покійного, що були надруковані окремими виданнями, як ось: лірична драма «Вічний корабель», збірки віршів «Зодіак» і «Вінок сонетів», повість «Засів», збірки новел «Людина покірна» і «Помста», нарис «Канітферштан» і останній твір, присвячена донечці поема «Волинський рік».

Багато рукописів літературних творів Л. Мосендза ще й досі гекає свого видавця, напр., велика повість у 3-ьох томах з життя Св. Родини п. н. «Пророк» і ін.

У рр. 19145-1947 на сторінках українських літературних журналів на еміграції часто друкувалися надзвичайно цікаві й оригінальні вірші нікому невідомого автора Порфирія Горотака. Поява цього нового поета – сатирика викликала тоді велике зацікавлення серед українських читачів. Згодом, після смерті Ю. Клена й Л. Мосендза, виявилось, що Порфирій Горотак це спільний літературний псевдонім обох цих поетів. При співучасті М. Левицького вони видали друком теж окрему збірку віршів П. Горотака п. н. «Дияболічні параболи».

Усі твори Л. Мосендза єднає головна ідея – ідея людини «Високого лету», людини сильної волі й шляхетного неугнутого характеру. Мосендз непохитно вірив у велике майбутнє українського народу. Ця віра в нього плила з національним почуттям «поневолі, підсвідомо, як невідлучна частина духового організму», як писав у передмові до першого видання «Людини покірної» у 1937 р. ред. Л. Нигрицький, додаючи до цього, що «високо розвинений мистецький такт, шляхетність вислову та повне опанування форми ставлять Л. Мосендза на чільному місці в рядах сучасних українських письменників».

Не знижування, тільки прямування вгору, не плазування, тільки гідна постава – ось прикмети, що на них людина впродовж історії, побудувала безсмертні вартості.

Ці ідеї визнавав Мосендз, він їх оформлював у своїх творах. Цими ідеями він, поруг інших наших письменників, творив нову душу української людини – у протиставленні до намагань наших ворогів перетворити українця у слухняного раба, у «покірну людину».

Передаючи в руки наших Читачів нове видання «Людини покірної», бажаємо цим принаймні скромно, в міру наших можливостей, вшанувати пам'ять письменника, що стільки світлих поклав заслуг для розбудови української культури і . . . помер у самоті, без належної йому уваги й опіки.

Коли нам при цьому пощастить прихилити увагу нашого громадянства до тих живущих на еміграції вільних представників української культури, чия доля, так часто нагадує життєвий шлях Л. Мосендза, і цим припинитися до покращання умовин їхнього життя, – то ми вважатимемо наше завдання вповні виконаним.

Оксана Лятуринська народилася 1902 р. біля Вишневеця (звідси один з псевдонімів – Роксана Вишневецька) на Волині. З 1924 р. перебуває в Чехословаччині. Навчалася у Карловому університеті, Українській студії пластичного мистецтва, Чеській вищій промисловій школі у Празі. Працювала як маляр і скульптор, створила пам'ятник полеглим (1932), погруддя Т.Шевченка, С.Петлюри. Друкувалася у «Літературно-науковому віснику» («Віснику»), «Пробоем» та в інших періодичних виданнях. У Празі вийшли її збірки «Гусла» (1938) і «Княжа емаль» (1941).

У роки війни пережила загибель частини своїх творів. Після Другої світової війни жила в м.Ашафенбурзі (Німеччина), з 1949 р. – у США. Друге видання «Княжої емалі» (1956) включало також збірку «Веселка». Для дітей видала збірку новел «Материнки» (1946) і збірку віршів «Бедрик» (1956). Померла 1970 р. в м. Міннеаполісі у США.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Оксана Лятуринська МАТЕРИНКИ

Даремне було б виводити цю назву квіток-материнок від травиматеринки, якої вживають у нас знахарі для різних лікувань і яка росте чи не всюди. Ці квітки з тією травою нічого не мають спільного.

Вони росли на Материнщині – маленькому хутірці, і, може, тому їх діти так назвали, тим більше, що ніде інде їх не можна було знайти.

Всі люди, хто їх тільки не побачив, були заздрі на ці материнки, пробували пересаджувати до себе. А от на, ніде вони не приймалися!

Як вони справді називались? – Хто його знає. Ніхто ні зблизька, ні здалека про це не міг нічого сказати. Може, про це можна було довідатися щось у старолатинських ботанічних атласах. Пригадую, допавшись колись такої книги, я загляділа під рубрикою дивовижної флори якісь квіти – Sancta mater чи щось подібне. Але вони не були такі, як материнки. Материнки були далеко кращі, і з тим в один голос погоджувались усі діти з Материнщини.

Їхній колір був сивоблакитний, оквіття подібне до оквіття повних стокрот, тільки трохи більше. Якби не той колір, вони б майже цілком були подібні до квіток Атосу, так званих "слізок Матері Божої".

Про ці слізки, що ростуть лише на Атосі, тамошні ченці розповідають таке:

«Мати Божа ходила по горах, плакала:
її Син мав бути розп'ятий!
Вона питала Місяця, Вона питала Сонечка:
"Чим полегшити йому муки?"»
Ніхто не знав, лише Земля-праматір:
«Слізьми, своєю мукою!»
Мати Божа ходила по горах і плакала,
Просила Місяця, просила Сонечка:
«Будь свідком моєї печалі!»
Місяць посвітив, Сонечко пригріло,
Земля сльози квіточками позбирала».
В слізках перламутром блистіла справжня сльоза.
В материнках завжди стояла синя роса.
Слізки пахли бальзамами і кипарисом.
Материнки – чимсь дуже наближеним –
маминою хутрянкою.

Вони росли на галявах Материнщини з ранньої весни до пізньої осені. Іноді здавалось, що вони ростуть і взимку на глибокому снігу, особливо ввечері, як приплющиш трохи очі.

В домі материнок, сухих або свіжих, завжди повно. Вони стояли в їдальні на столі, в дитячій біля узголів'я, в божниці біля слізок.

Вони, ніби як слізки, ніколи й не в'янули.

Коли хтось з дітей був далеко від дому, йому посиляли материнку. Тоді дитині ставало легше на душі: хтось знав про неї, хтось пам'ятав! І згадка про Материнщину була однією пахучою материнкою.

Тепер усіх дітей з хутора розігнала хуртовина в різні сторони. І ніхто вже їм не пошле материнку. А вони так би втішились, якби хтось хоч сказав, чи ще ростуть материнки на Материнщині.

Якби хтось з вас чув про це – перекажіть!

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Оксана Лятуринська ЛЯЛЬКА

«Лялька! Лялька! Лялька!» – несло з усіх коридорів і гурми хлопчаків бігли за маленькою дівчиною, що хотіла від них втекти на шкільний двір. Але, заскочена з усіх боків, вона мусіла зупинитись; притулилася до стіни і вся тремтіла, мов зацьковане звірятко. Хлопчаки, то один то другий, підходили ближче, доторкались до її кісок, білих як льон, розглядали рожеве личко та її маленькі ручки й ніжки. «Дивись, дивись, чисто лялька! А яке м'якесеньке волосся! А ніжки, а ручки – чи бачив хтось такі? – мов у котика!»

Та Злотка – так ця дівчинка справді називалась – ховала ручки в суконку і, ледве не плачучи, не знала, куди сховати ніжки, її темні очі з безмежним жахом дивилися на хлопців. Вона, приїхавши з хутора, уперше прийшла до сільської школи, ще ні трохи не оговталась, а тут такі влови! Всі хлопці, розхрістані, скудовчені, розбишацькі, здавались їй не інакше, як якимись вовкулаками.

Нічого злого не було в цьому хлопчачому подиві. Просто, вони ще не бачили такої дівчинки. Але кажіть щось впійманій пташці! Туліть її та гладьте, а вона все дивиться, як би вирватися.

Щось подібне відчувала і Злотка. Цей вічний крик – «Лялька! Лялька! Лялька!» – в її вухах звучав мов лайка. Дотики пекли, ніби найгірша ганьба. Вона радо б віддала свою найкращу стрічку хлопчачим як викуп, лише щоб вони її не займали. Та, на біду, хлопчаків не цікавила стрічка і вони улаштовували такі влови щодня.

І не набридало! А може дійсно було цікаво бачити, як маленька дівчинка, піймавшись, то збирається плакати від переляку, то гнівно тупає ніжкою.

Один рятунок від хлопчаків був шкільний дзвінок. Як тільки задзеленчить, – вони розсипались, як горобці, по всіх клясах і нарешті давали Злотці спокій, але не надовго – до другої перерви.

Найбільше Злотка боялась Ярка Вітрогона.

Це був уже великий хлопець, ледви не парубок. Він ніколи не вчився, вічно сидів у тій самій клясі і тільки бешкетував.

Його батько, який жив далеко в повіті, коли приїздив, казав не раз: «Мій Ярکو буде свині пасти!» Або: «Ярко дістане по заслугі – вовчий паспорт!» Або ще: «Не інакше, як Ярکو буде примушений одягнути ведмежі чоботи!»

Злотку дуже цікавило, що то за вовчий паспорт і що то за ведмежі чоботи? І вона довідалась таке: Вовчий паспорт – це ніби арештантський. Ніхто нікого з таким паспортом ніде не прийме, ані за свинопаса. Ведмежі чоботи – це щось на кшталт вояцьких, тільки вони всюди набиті гострими гвіздками, що так і шпигають.

Злотці було трохи шкода Ярка, що дістане вовчий паспорт і буде примушений носити ведмежі чоботи. Але коли ж він такий злий, то хай носить і то якнайхутче!

Це ж він першим починав завжди переймати її! Це ж він найбільше кричав: «Лялька! Лялька! Лялька!» І це ж він, а не хтось інший найбільше тріпав її кіски!

Дні проходили. Ярکو Вітрогон все ще був у школі і не йшов пасти свині. Від його вигадок вся школа щодня ходила ходором. Учителі бралися за голову і тільки з огляду на батька не викидали Ярка зі школи. А вже бідна Злотка боялась зробити й два кроки з-поза шкільної лави, не те що вийти на коридор.

Все ж Ярکو знаходив способи крикнути їй навздогін: «Лялька! Лялька! Лялька!» або послати рукою цілунок, або... ні! таки напевне це він, хто відважився покласти їй в торбинку на книжки листка з намальованою квіткою і з віршем:

«Ти лети, лети, листочку, до замкового дімочку, де сидить уся в коральках лялька, лялька, лялька, лялька, мила, мила, мила Злотка, в її рученьках стокротка».

Як тільки Злотка, прийшовши додому, знайшла цього листка і прочитала, – скорше, щоб ніхто не бачив, подерла його на кусочки й кинула через вікно до парку.

Надворі був вітер. Один кусочок ледь-ледь не влетів Злотчиному братові до книжки. Злотка страшенно налякалась: ану ж, брат з нього вичитає усю її ганьбу? І те, що її лають лялькою, і, те, що хтось насмілюється її називати «милою Злотою». Ще б так бракувало попасти братам, тим страшним глузівникам, на зуб! Вона хутчій вибігла з кімнати, позбирала всі кусники і спалила їх на свічці. Після цього Злотка почувала себе так, ніби випалила на собі якесь ганебне тавро.

Та листки з'являлися щодня і вже не по одному, а по кілька. Злотка ледве не плакала від злоти. Хоч вони не всі були однією рукою написані, вона все думала, що це від Ярка, і, не читаючи, нищила їх із квітками до останнього кусника.

Ах, як вона бажала тому Яркові ведмежих чобіт!

Ах, як вона просила: «Боженьку, дай щоб Ярко дістав по заслугі! І вовчий пашпорт і ті ведмежі чоботи! Боженьку, зроби це якнайхутчій!»

Раз, прийшовши зі школи і заглянувши в торбинку, Злотка не знайшла жадного ганебного листка і відідхнула.

Коли прийшла пора робити завдання на завтра, вона спокійно при братах вийняла з торбинки свою читанку, розгорнула і... Боженьку! Як почали сипатися з читанки листки і з стокротками, і з рожами!

Злотка змертвіла.

А брати за листки і давай читати: «Я до замку ходжу, ходжу, все приношу красну рожу, все для Злотки, Злотки-злючки, в її сніжно-білі ручки».

Тут брати в регіт, а за хвилю знов давай читати: «Мій листочок долетів. Був він Ляльці не во гнів. Лялька з успіхом читала, до шухлядки укладала...» Ні, далі слухати не можна було ніяк! Злотка вискочила і погналась.

Аж увечері знайшли її в парку, заплакану і люту на братів, на Ярка й на цілий світ.

Якось так випало, що наступного дня вона не мусіла йти до школи і не мусіла зустрінутися з ненависним Ярком. Злотка від'їхала на довший час на хутір за кілька верств.

Ніколи вже в своєму житті вона не побачила Ярка, до речі, й не бажала бачити. Але його ведмежі чоботи й вовчий пашпорт, хотіла вона чи не хотіла, бачила майже щоночі. І скажіть но, де? – На своїх власних ногах і в своїй власній кишені!

(із видання: Лятуринська О. Зібрані твори/ Оксана Лятуринська. – Торонто: Видання організації українок Канади, 1983)

Оксана Лятуринська МАМУРКА

Є таке прислів'я: живуча, мов кітка.

І хто б перечив цьому, якби знав усі пригоди нашої Мамурки? Про це я й хочу розповісти.

Народилася вона зі своїми братами й сестрами однієї провесни на горищі.

Діти це якось викрили і заходилися помагати її матері Прамурці кормити котенят. А було їх аж дванадцятьоро! І всі як один: сіренькі з білими лапками – так, як мати. Не можна було їх ані розрізнити, через це не можна було й назвати, хіба кожному почепити іншу биндочку.

Діти щодня тягли на горище мисочки з молоком, нахиляли до них мордочки котенят, але ці, ще сліпі, тільки порскали. Прамурка, перехилившись набік, спокійно дивилася на це і мружила очі. В кутках її рота щось грало. Вона сміялась! З дітей чи з котенят?

Уліта – старша керівниця страшенно лаялась, нібито не на дітей, а на миски, що раз-по-раз спадали їй на голову, коли вона щось робила в сінях. «А бодай вони усі порозбивалися!» – тільки було й чуєш.

А ці миски, дійсно, ніби чорт штовхав. Та ж тримаєш їх добре в руці, лізеш по драбині якнайобачніше, от вже останній щабель – і на горищі, як тут трах! – і з миски черепки, а з молока і сам Бог не розбере що.

Уліта вже почала лаяти не миски, а котенят: «А бодай вони всі виздыхали!»

Нарешті їй терпець урвався. Після однієї такої okazji, вона почала кричати: «Хай пані йдуть подивляться, куди дівається молоко! Та ж онде – на гноїще, та ж на ту ненасить! Як так піде далі, то ненастарчиш того молока: то котюгам, то псюгам, то чорти-знати кому!»

Пані почала її вговкувати: – Але ж, Уліто, слава Богу, маємо молока досить, з того не збідніємо!

Та розгнівана Уліта ніяк не могла заспокоїтися: – Еге, не збідніємо! Та ж на горищі маємо тої ненаситі дванадцятьоро штук, на сіннику – вісімнадцятьоро, а ще о-от окотиться четверта кітка.

І, бачачи, що з панею не можна дорозумітися, Уліта злісно повернулась, і в її очах заблис недобрий вогник.

Відполудня діти застукали Уліту біля Річки, як вона топила котенят. Вони почали кричати, що вона не сміє цього робити, що вони поскаржаться мамі, що мама їй покаже, як топити котенята. Та Уліта з цього лише сміялась.

Всі котенята вже поринули на дно, тільки одне все ще борсалось, хапалося передніми лапками за сухий комиш і штикало до нього своєю сліпою голівкою. А та безжалісна Уліта все відпихала його від берега чоботом.

Діти кинулись до річки і витягли котенятко з води, коли вже воно цілком вибілося з сил і поринало. Мокре, змерзле, воно тремтіло, як осиковий лист. Діти його за пазуху й хутчій додому. Там поклали його в кімнаті біля грубки, знайшли Прамурку, що розгублено шукала всюди своїх діточок, і поклали її біля нього.

Прамурка жалібно нявкала. Мабуть, хотіла сказати, що вона мала їх більше, ніж одне. Але коли котенятко притулилось до неї, вона на хвилину забула за це і почала його лизати.

Враз, пригадавши, схоплювалась, бігла на горище, обшукувала кожен кут, спускалась по зовнішній стіні на подвір'я, гналась до саду – і верталась ні з чим.

Тоді вона починала лизати врятоване котенятко ще з більшою запопадливістю.

Пройшло кілька день. Прамурка, мабуть, побачила всю марність своїх шукань. Вона довше задержувалась у кімнаті, поїла котенятко і дрімала біля нього.

Тепер лише іноді крізь сон, було, занявкає, напружить ноги, ніби пригадає собі, що кудись вона мала бігти, але забула вже куди.

А котенятко росло, давно вже відкрило свої каламутно-сині очі, хлептало, запхикує, з мисочки і гралось зі своїм хвостиком.

Треба вже було дати йому наймення. Після великої наради між собою та зі старшими, після ретельного обслідування, до якого роду котенятко належить, діти дали йому наймення Мармурка.

Мармурка була дуже мила. З нею гарно гралось з клубочком «у мишку», з фуркалом «у горобчика», тільки не подобалось їй гратися «у торохкало», – це коли їй прив'язували до хвостика папірець. Тоді вона, забувши, що від свого хвостика не втечеш, перелякано бігла від нього щодуху, а він все за нею. Мама заборонила цю жорстоку гру.

Хоч Мамурка мала молока вдосталь, не могла заперечити в собі своєї хижацької крові. Вона йшла з Прамуркою на лови, сідала в коморі біля мишачої нірки, заглядала до неї і терпеливо очікувала, поки вискочить мишка. Коли таке ставалось, і необачна мишка вискакувала, Мамурка скоком наздоганяла її та хапала зубами за спину. Мишка, вкусивши кітку за ніс, визволялась і, напевне б, щоразу втекла, якби не наспівала тут Прамурка і не хапала мишку за карк. Так стара кітка привчала молоду, як треба поводитися на ловах.

За деякий час бозна вже скільки мишок тяжіло на душі у Мамурки. Її почали діти приписувати й таке, що вона, може, й не робила, як от подушення морських свинок, кроликів, голуб'ят і соловейків.

Це все відштовхувало від неї дітей, і вони злораділи, коли бачили її з надірваним вухом чи скаліченим носом. Але, на диво, Уліта тільки тепер почала жалувати Мамурку. Сама давала їй молока і завжди захищала перед якимсь обвинуваченням.

Раз Уліта прибігла до мами, тримаючи за хвіст величезного щура: «Дивіться но, дивіться но, пані, що та Мамурка втяла: задушила такого щура! На таке ще ніхто з котів не відважився з того часу, як загинув «сибіряк» – її батько.

Уліта хвалилася тим перед усіма і ледве не повісила Мамурці на груди медаль.

А Мамурці було цілком не до того. З покусаними вухами, зі зле почухраним кожушком вона вилежувалась щось кілька днів.

Дійсно, від цієї кітки було це геройство. З щурами ледве справлявся пещуролов. Її батько – величезний сибірський котюга, на всі щурачі хитрощі бувалець, так і загинув від щурів.

Може, тут частка вини була й Улітина. Якби припустити, що вона пустила його до глибокого льоху, замкнула й забула про це, адже міг би він здохнути там з голоду? Правда, Уліта відхрещувалася від того, та чи їй можна вірити? Скільки вона божилася при цілком очевидній брехні перед псами. З того часу пудель почав оминати її та й увесь котячий рід на три гони.

Ще не один раз прийшлося Мамурці шукати дороги додому, а все якось знаходила. Таки хтось з пастушків за цукерку запродав її цій знайомій пані, що страх бажала мати Мамурку в себе.

Та не довго тішилась пані своєю власністю. Як не догоджувала вона кітці. Мамурка як тільки допалась за вікно – і драла!

Коли любиш свій дім, як не любити огнище?

Мамурка залюбки вигрівалась на череві. Але про це ніхто не відав і не здогадувався.

Якось Уліта наклала під плиту дров і підпалила. Коли вогонь зайнявся, щось почало ворухитися під плитою й перекидати поліна. Перелякана Уліта хутчій відчинила дверцята. З них, як стріла, вискочила напівобгоріла Мамурка.

Уліта схопила її за ноги й кинула об землю, щоб добити. Мамурка миттю з землі на всі чотири, і хвіть! – і пропала.

Довгий час не показувалась. Всі вже думали, що десь дійшла.

А от ні! Мамурка прийшла якось і сіла в кухні на печі, чорна і страшна. Хто не знав Мамурки раніш, і її пригоди, тепер мав її, потворну, за домовика.

І хай! Домовик вартує щастя дому.

(із видання: Лятуринська О. Зібрані твори/ Оксана Лятуринська. – Торонто: Видання організації українок Канади, 1983)

Віра Просалова ПРОЗА «СПІЗНІЛОГО ПОКОЛІННЯ»

(фрагмент передмови до хрестоматії «Празька школа»)

«...Проза О.Лятуринської і частково О.Ольжича незначна за обсягом, розрахована здебільшого на дітей і тому представлена у цьому виданні окремими творами. О.Теліга лише пробувала свої сили у прозі, про що свідчить фрагмент «Або-або». У цьому суголосному з поезією творі юна Ніна розкривається у драматичний період життя. Як співробітниця канцелярії вона постає перед вибором: або скоритися волі завідувача і лишитися на роботі, або зберегти свою гідність, заплативши за це дорогою ціною – місцем роботи. Ніна – не «рабиня», ладна заради родини йти на все, але, за класифікацією авторки, і не «товариш», бо кар'єризм їй чужий. Зіставленням поведінки п'ятнадцятирічної дівчини і професора, котрий підкорився волі дружини, увиразнюються різні життєві позиції. Письменниця викриває беззаконня, свавілля, конформізм, утверджуючи

новий тип жінки – сильної, принципової, гордої особистості, наполегливо вивіряє свої думки долею героїні...»

Олена Теліга народилася 1906 р. в Іллінському під Москвою у родині вченого-гідротехніка І.Шовгенева. Дитинство минуло у Петербурзі. У 1917 р. родина переїхала до Києва, навчалася у трудовій школі, гімназії. З 1923 р. О.Теліга в еміграції. У Чехословаччині закінчила матуральні курси, навчалася в Українському педагогічному інституті ім. М.Драгоманова, увійшла в коло Празької поетичної школи.

У 1929 р. переїздить до Варшави, працює манекенницею, вчителькою, друкується у «Літературно-науковому віснику». З 1939 р. – у Кракові, очолює літературно-мистецьке товариство «Зарево», працює в Культурній Референтурі Проводу ОУН.

У роки Другої світової війни налагоджує літературне життя в окупованому Києві, очолює Спілку письменників, редагує тижневик «Літаври». Розстріляна гестапівцями в Бабиному Яру (1942) разом з І.Ірлявським, І.Рогачем, М.Телігою. Поезія і публіцистика О.Теліги вийшли посмертно: «Душа на сторожі» (1946), «Прапори духа» (1947), «Полум'яні межі» (1977), «О краю мій...» (1999).

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Олена Теліга ПАРТАЧІ ЖИТТЯ

(До проблеми цивільної відваги)

Відвага і мужність. Може ніколи ще в жодній добі і не повторювали ми так часто ці вирази, як повторюємо їх тепер. На високий п'єдестал ставимо героїв визвольних змагань, присвячуємо їм віршем і прозою безліч друківаних сторінок і влаштовуємо на їх честь щороку десятки академій. Творимо культ героїзму, культ тих людей, що не побоялися віддати своє життя зі зброєю в руках під час зриву, в повній нервового напруження підпільній праці, чи, як Великий Шевченко, у боротьбі цілого свого життя проти московської влади з небезпечними вибухами-бомбами в руках – своїми динамічними творами.

Академії, ювілеї на честь наших героїв – так, і це все потрібно. Може, не так буденно часто, але все ж потрібно. Бо чим вищий п'єдестал побудуємо для тих, що стали символом наших визвольних змагань, тим далі падатиме роз'яснююче світло від цього символу – тим ширші маси будуть бачити яскравий дороговказ для свого життя і для своєї боротьби. І тому в мільйони рупорів мусимо кричати про наших героїв і на найвищих висотах різьбити їх імена і чини, щоб у найдальших закутинах наших земель усім було видно незабутні постаті у весь їх величний зріст.

Але поза масами, що лише здалеку дивляться на недосяжні взірці, маємо ми цілі ряди людей, які можуть безпосередньо стикатися з ними або їх чинами та творчістю, і тому мають власне це важне і відповідальне завдання: насвітлювати

яскраво і правдиво ці постаті і, перебираючи від них їх думки і ідеї, закріплювати їх у житті і в масі.

Та звичайно ті, що стоять тут же у підніжжі небосяжної вежі або ще ліпше – вигідно лежать коло неї, ніколи не в стані побачити її найвищого шпиля. Для цього вони мусять не лише випростуватися і підняти догори голови, а часом і зійти на якесь підвищення. Так, для того щоб вміти бачити справжнє обличчя велетнів, людям, що можуть стикатися з ними, – треба бодай трохи піднятися до їх рівня і мати в собі хоч щось з їх відваги. Бо недаремно сказав Т.Карляйль у своїх нарисах «Герої і героїчне в історії», що «потрібний не лише герой, а й світ вартий його, який не виглядав би як одна суцільна маса льокаїв. У протилежному випадку герої перейдуть для світа, а що найважливіше – і для нації – майже безслідно».

Ці слова великого англійця є для нас завжди актуальними. Бо ніде, як у нас, не було стільки поодиноких героїв, найсміливіші вчинки яких зависали в повітрі, бо довкола стояла суцільна маса льокаїв, яка кидалася помагати не їм, а «правдивим панам» в знаках наведення. Маса, яка не могла їх зрозуміти, і сміливі вчинки яких видавалися цій масі не героїчними, а дикими і безглуздими, нечемними і небезпечними. Бо льокай, по словах того ж Карляйля, не пізнає правдивого героя, хоч і дивиться на нього. Це ж цілком ясно. З професійною прецизністю він правильно оцінить його клясове походження і маєтковий стан, зауважить непоголене обличчя, стоптані черевики чи навіть відірваний вішак, але ніколи не зуміє побачити якоїсь риси вийнятковості, яка перекреслює всі ці дрібниці, і ніколи не зуміє, стоячи коло нього, побачити його головокружної височини.

Тому були у нас лицарі абсурду і власне така маса, що ідею цих лицарів обертала в абсурд своєю байдужістю до неї і чемністю та терпимістю супроти ворогів. Тому-то тими лицарями абсурду були у нас не лише герої Базару, Крут, Білас і Данилишин, а й такі постаті, як Шевченко, Міхновський, Олена Пчілка, Франко і Леся Українка, сучасники яких, – і то не темна маса, а найближче оточення, інтелігенти, – або не розуміли цілої їхньої величі, або – що було ще далеко гірше – навіть розуміли і, захоплюючися ними, не могли позбутися своєї льокайської психіки. Завдяки їй вони боялися одвертою підтримкою цих героїчних і адорованих ними одиниць викликати недовір'я і охолодження до себе свого зненавидженого «пана». І та порода хитрих льокаїв, що широко розчиняла двері перед героєм і била йому земні поклони, коли того не бачили пани, та не пізнавала його і гнала в шию, коли хтось з тих панів був присутній, – була, безперечно, більш огидна і більш небезпечна, ніж ті виразно окреслені, тупі раби, що справді не відчували, з ким мають до діла і, незалежно від ситуації, дерев'яно, але щиро виконували свій обов'язок – не звертати уваги, гнати.

Отже, коли ми так часто називаємо Шевченка і кількох йому подібних проповідниками або творцями повного життя нації і людини, то як же можна назвати тих, що перешкоджають на шляху до творення цього життя, що не раз свідомо, по чужому наказу, валять вже його збудовані підвалини, навіть розуміючи їх цінність, як не тими, що його руйнують і псують, себто, кажучи коротко і без куртуазії, – партачами життя.

Партачі життя. Так, це для них найбільш відповідна назва. Це ж вони є ті, «що все дивились, та мовчали, та мовчки чухали чуби», в той час коли не раз одним словом, одним посуненням могли б підтримати якусь велику правду або, навпаки, знищити якесь велике зло, дати сатисфакцію людині, що має рацію, а передусім, одним словом, так чи ні, залежно від своїх переконань, – врятувати свою людську гідність. Портачі життя, це є ті люди, що не мають звичайної, не героїської, а буденної цивільної відваги, без опертя якої найвищий героїзм зависав у повітрі, не пустивши коріння ані в землю, ані в маси. Тому власне тепер, коли стільки слів присвячується героїзмові, мусимо сказати собі одверто: культ героїзму є не до подумання без культу цивільної відваги, про яку чомусь – забуваємо цілковито.

Коли ми придивимося ближче і докладніше до постаті Шевченка, то побачимо, що він мусить бути для нас найяскравішим подвійним символом – і героїзму, і цивільної відваги. Бо не лише в творах Шевченка, а майже на кожній сторінці його «Щоденника» і в усіх спогадах і працях про нього бачимо ми докази його особистої цивільної відваги, гаряче бажання бачити таку відвагу у своєму оточенні та найбільшу погорду, яку диктувала йому його шляхетна прямолінійна вдача до всіх партачів життя, з усіма їх крутістьми, яких він вважав більшими ворогами, як ворогів явних.

Не так тії вороги, як добрії люди –
І окрадуть жалуючи, плачучи осудять, –

обурювався Шевченко. Бо сам він не міг не лише, жалуючи, окрадати, а й дивитися, як хтось когось окрадає, і не zareагувати на це відразу ж – що він вважав нормальною прикметою правдивої людини. «На те й лихо, щоб з цим лихом битись». І з дрібним, і з великим.

«Бачити щось злого і не втручатися, – пише про Шевченка у «Вістнику» його дослідник Арак, – цього він не міг уявити. Бо це ж було б дивно, щоб побачити – і не покарати».

Те, що для партачів життя є звичайною річчю, навіть просто добрим вихованням, мовчати там, де вони бачать зло, що не зачіпає безпосередньо їхнього добробуту, – те є не до подумання у Шевченка. Він швидше вибачить образу, нанесену собі, бо тут він має право прощати. «Прощати ж за когось, маючи можливість стати в його оборону, це вже шляхетність чужим коштом» (Арак – «Проповідник повного життя»). Не гідна правдивої людини, отже – передусім Шевченка.

Портачі ж життя ображаються лише за себе і то там, де ця образа принесе їм якусь користь, а не погіршить стосунків з потрібними людьми і їхнього матеріального стану. Натомість образу іншого, навіть свого приятеля чи однопумця, вони вибачають щедро і легко, цілою душею, не раз поспівчуваючи в очі ображеному, але на цьому те співчуття і кінчається.

Вони вважають, що лихо є не на те, щоб з ним битися, лише на те, щоб його тактовно обминати. А б'ються хай інші, яких вони вважають за дурнів, і то

б'ються в якийсь такий спосіб, щоб їх спокій від цього не терпів. Партачі життя не раз мають вистачальну кількість розуму, щоб зрозуміти, хто має рацію, але ніколи не мають настільки відваги і чесности, щоб стати по боці проповідника якоїсь правди, доки він не став загальнознаним і так би сказати усанкціонованим проповідником. Вони не стають ні обіч, ні проти, але вони і не сидять спокійно, продовжуючи свою «незалежну» роботу.

Вони, як соняшники, хилять свої голови то в один, то в другий бік, залежно від того, в який саме бік падає сонце загальної opinii чи чийогось успіху і де саме можна витягнути максимум матеріальної користи для себе. Під час бурі, під час боротьби, під час гострого напруження двох сторін, коли невідомо, кого чекає перемога, вони нездецидовано плутаються між одними і другими, кажучи компліменти то одним, то другим, готові стати кожної хвилини при боці все одно якого переможця, помагаючи йому лише в його останньому ударі, щоб цим дешевим коштом купити собі право бути пізніше в перших рядах коло нього.

І в той час, коли переможці, поконавши ворога, відразу ж рвуться до нової боротьби з живим, це власне вони ще довго дотоптують своїми чобітками покнаного противника, щоб крутнути закаблуком вже на його трупі – і з глибоким версальським поклоном схилитися перед новим сходячим сонцем.

І найцікавіше, що те, що не дається багатьом героїчним зусиллям, це завжди вдається партачам життя.

Псуючи життя, поборюючи не живе, а мертве, заплутуючи правду, удосконалившись просто в цьому мистецтві, партачі життя зробили собі з нього свій фах. Руйнуючи все живе, гаряче і незалежне, руйнуючи свою власну гідність, самі вони завжди живуть з цього і завдяки цьому – якнайліпше. Бо в той час, як інші переживають всі злети і неповодження своєї ідеї, разом з нею виходячи на сонце або усуваючися в найглибшу тінь, партачі життя є завжди елітою, незмінно, після всіх завірюх виринаючи біля нових тронів – все одно яких володарів – і з енергією, не зужитою на абсурд якоїсь ідеї, відштовхуючи навіть тих, що всі свої сили віддали власне цьому, нарешті тріумфуючому, абсурду.

Річ зрозуміла, що люди такого типу не змогли зрозуміти Шевченка й інших йому подібних, а Шевченко стояв у морі своїх земляків, мов велетенська скеля, яку це море обіймало і цілувало під час припливу, але під час відпливу відкочувалося так далеко, що навіть пісок коло скелі робився сухим і шорстким.

Всі ми знаємо, що багато сучасників Шевченка плакали над його поезіями і в приватних розмовах називали його пророком. Всі ми знаємо, скільки рефератів, ювілеїв, віршів і розвідок було присвячено Шевченкові по смерті, але ось прочитаємо у «Вістнику» за 1939 рік статтю Арака «Шевченко і його оточення», і ми відчуємо не лише те, яким він був самотнім серед своїх сучасників, а – що важніше – відчуємо, що й тепер, коли ми з перспективи століття могли побачити в цілий зріст його велетенську постать і оцінити його феноменальну спадщину, коли б він воскрес і почав жити між нами, його самотність не змінилася б. Дарма, що вогненне слово Шевченкової творчості зуміло створити цілі когорти героїв, але навіть воно не в силі було прищепити нашій масі, головним чином її провідній верстві, тієї цивільної відваги, яка б підтримувала й оцінювала

очайдушні чини цих героїв, і бодай у скромний спосіб, не ризикуючи життям, лише – найбільше – добробутом, затверджувала б в цьому житті і їх вчинки, і їх авторитет.

Тому так легко уявити собі, якби Шевченко зі своїм бунтівним характером, незалежною та блискучою думкою і гострим язиком жив у наші часи і серед нашого суспільства, в додаток, коли тепер нема моди на хлопоманство і нема колишньої безжурної степової гостинності, які не раз змушували оточувати Шевченка бодай поверховною увагою еліти. Можна уявити, як обминало б його багато людей, не знаючи, чи захоплюватися його товариством, чи боятися його, чи хвалити його твори, чи лаяти їх, а головне – коли і перед ким що казати, не ставлячи себе в прикре положення.

Адже ж Шевченко завжди був абсолютно невихований в очах багатьох зі свого оточення, людина, що завжди загострювала боротьбу з ворогами свого народу, завзято билася з лихом і інших, що відмахувалися, хотіла втягати в цей бій. Одним словом – безперечно, не був скромним і лагідним паном, побажаним у тактовному товаристві.

Адже ж, по словах його дослідника, деякі люди почували себе, перебуваючи в його товаристві, так, немов з запаленою свічкою в руках стояли в порохівім льоху. Так почувало б себе багато людей і тепер коло нього.

Наприклад, у Києві в 1846 році Шевченко був у домі одного пана, де перед кількома гостями читав свої полум'яні вірші, і то читав з чуттям і запалом.

Як пізніше той пан оповідав про це читання і про почування, які він мав тоді? Думаєте, що це було захоплення і схвилювання? Може, велика радість почути нові глибокі думки, в прекрасній формі з уст самого пророка? Нічого подібного.

Ось як виглядали почування добродія, що тремтів за свій спокій. «Я весь час дивився на двері, бо боявся, щоб хто-небудь сторонній не підслухав, і потиху наказав льокаєві, щоб він прийшов і голосно сказав, що мене кличе генерал-губернатор. Льокай виконав це доручення. Гості, звичайно, поспішили розійтися. А з ними – хвала Богу – і Шевченко».

Цілком натурально, що ті, для яких найважливішим був власний спокій і згода з усіма впливовими людьми, боялися стикатися з таким динамітом. Недаремно той же дослідник стверджує, що серед численних прихильників і друзів Шевченка буквально ні один не дав йому ніколи ідейної підтримки. Йому співчували, його жаліли, дехто допомагав, але не було ні однієї людини, що принципово похвалила б сам Шевченків вчинок, взятий ним тон або тактику і позицію в боротьбі і не рахували б в данім разі його, Шевченка, заблудшою неслухняною овечкою.

Дивні відношення заіснували по суті між Шевченком і його оточенням. З нелюдською силою перебрав Шевченко з ослабілих рук того оточення і взагалі з рук цілого свого народу весь гнів, всю ненависть до ворога. Але в його творчих руках ці розкидані колись дрібні й заіржавілі стріли обернулися в таку тяжку і небезпечну зброю, що цієї зброї злякалися всі вороги, тому що вона була скерована проти них, а свої тому, що він осмілювався витягнути на світ те, що у них

лише переховувалося в замкнених кімнатах. Тому, що він кричав ворогам від їх імени про те, про що вони могли лише шепотіти між собою, поглядаючи на двері. Одним словом, для них він був занадто небезпечним приятелем, який не лише пожалів їх, а почав і битися за них, щоправда, сам, але вживаючи і їхню зброю, яку грізний ворог міг пізнати.

Тому ніхто до нього не писав з наляканих приятелів, коли він був на засланні в Кос-Аральськiм фортi, тому він був таким самотнім у своїй столиці Києві, переїздом через неї у 1859 році, коли абсолютно ніхто з його численних адораторів не відвідав і не вшанував його, бо просто таки боялися увійти до цього льоху з динамітом з запаленими свічками підтримки і зрозуміння.

Чим же ризикували ті люди, коли б відвідали Шевченка? Смертю? Засланням? Тортурами? Нічого подібного. Лише кривим оком якогось зверхника чи впливового приятеля, доганою якогось перестрашеного вуйка й охолодженням кількох знайомих московських патріотів. В крайньому випадку, якимсь трусом і коротким арештом. І страх перед такими дрібницями зупинив людей, що розуміли всю велич і відвагу Шевченка, перед відданням належної пошани людині, що для свободи і щастя свого народу ризикувала весь час своїм життям.

Отже, чи може бути правдиве розуміння героїства без звичайної цивільної відваги? На це можна дати тільки одну відповідь. Ні, тисячу разів ні.

Що ж то є ця цивільна відвага, яка необхідна для тріумфу будь-якої ідеї? Які її основні прикмети?

То є вміння сказати «ні», коли від тебе вимагаються речі, противні твоїй гідності і твоїм переконанням. Те вміння сказати ні, про яке так блискуче писав Донцов і за яке йому колись будуть ставити пам'ятники і влаштовувати ювілеї, але якого ніяк не хотіли зрозуміти.

То є вміння бути собою у всіх обставинах і перед людьми різних поглядів і різних становищ, одверто маніфестувати і боронити свої власні переконання і людей, думки яких ти ділиш.

То є вміння підтримувати людей, яких ти шануєш, ризикуючи навіть з цього приводу різними неприємностями та охолодженням з боку інших. І то є, зрештою, вміння сказати в очі гірку правду тим, кому ця правда належить, а не шепотіти її по кутах іншим, нагороджуючи при зустрічі об'єкт своїх шепотінь дружнім поглядом і сердечним стиском руки.

Але вміння говорити в очі гірку правду – це зовсім не значить, що ми маємо ще більше культивувати у себе рису, в якій вже і так являємося недосяжними віртуозами. Себто це не значить, що треба при зустрічі зі старим симпатичним приятелем, якого ми давно не бачили, півгодини розводитися над тим, як він постарівся і знищився, з диявольською сатисфакцією приглядатися, по скінченій зустрічі, як замість людини, повної енергії, що підійшла до нас, відходить похилена руїна, з почуттям, що вже стоїть однією ногою в труні.

Або під час якогось великого прийняття не варто голосно лаяти нової сукні і цілого, вас незадовольняючого, вигляду вашої милої сусідки, не звертаючи уваги на благальні погляди господині дому.

Ця цивільна відвага жодної ідеї не підтримає і нічому не допоможе, отже, ліпше дати їй раз назавжди спокій і перейти до тієї правдивої, яка таки існує в нашому житті і яка не раз найяскравіше виявляється в якомусь буденному факті.

Цивільну відвагу мав Міхновський. Під час якогось процесу, де він виступав як оборонець з блискучою промовою, до нього підійшов Володимир Короленко, один з наймодніших московських письменників того часу, адорований тодішнім суспільством, по походженню українець, із висловами захоплення і простягнув свою руку, щоб познайомитися. Міхновський не розтанув від проміння сонця слави пануючої нації і – сховавши свою руку за спину – коротко і ясно заявив: «я зрадникам свого народу руки не подаю», чим глибоко образив Короленка. Щоправда, лагідне оточення обурювалося таким нетактовним захованням Міхновського, але і вони пізніше визнали, що Короленко часто вертався до цього випадку і почав цікавитися українськими справами. Річ майже певна, що якби в своєму житті він натрапив би на ще кілька таких нетактовних заховань, українська література збагатилася б ще одним талановитим письменником.

Цивільну відвагу завжди мала Олена Пчілка, виявляючи її на кожному кроці, викликаючи здивування оточення і, здається, іноді навіть чоловіка.

Це вона з подиву гідною впертістю перекладала підручники своїх дітей на українську мову і сама вчила їх, в той час коли всі найбільші українські патріоти користалися російською школою, яка калічила душі молоді. Це вона завзято говорила в очі правду усім двоєдушним землякам, переслідуючи їх за моральне фарисейство. Це вона в Полтаві, на святі Котляревського, зігнорувала заборону наддніпрянцям виступати з українськими привітаннями і лише одна говорила у своїй мові, своєю відвагою фактично заткнувши горло присутній владі.

І чи ж дивно, що власне така мати дала своїй нації Лесю Українку, у якої цивільна відвага і погорда до партачів життя теж сягає найвищого шпиля. Великою цивільною відвагою вже була сама тематика її творчості, яку всі тоді не розуміли і переслідували, як екзотичного драпіжного звіря на мертвому полі тодішнього «свійського» народництва і сірого позитивізму. Зрештою, не розуміючи добре її творчості, партачі життя підсвідомо відчували цілу її погорду, що жила в ній, до таких, як вони.

Адже ж «Одержима» в поемі Лесі Українки більше, як ворогів Месії, в якого вірує, ненавидить його обережних і пасивних приятелів, не лише тих, що його розпинали, а й тих, що могли спати, коли він готувався до свого хресного шляху. З огидою оглядає вона сплячих учнів Христа в Гетсиманському саду, в тяжку для нього ніч, яку він самотньо переживає, час від часу безрезультатно звертаючися до своїх учнів. І для них у неї є лише такі слова:

Ви, сонне кодро. Світло опівночі
Не будить вас? Вам заграва кривава
Очей лінивих не здола розплющить?
Бодай вам вічний сон наляг на груди
І зморою душив вас без кінця,
Мені сто раз від вас миліші гади,

Бо в них таки либонь тепліша кров...
Каміння у пустині відкликалось
Потрійною луною, але ці
Не обізвуться, ні, дарма надія.

Людей, що в такий спосіб вірують в якусь ідею, ані Одержима, ані Леся Українка не можуть вважати своїми однодумцями, хоч би Бог, якому вони молились, і був той самий. Мало того, Леся Українка разом з Одержимою не вірить, що найвища самопожертва героя може щось змінити в такій юрбі, де навіть найближчі учні його сплять, коли він має гинути.

Для цієї самої юрби воскреснуть?
На це, либонь, не стало б і Месії.

Міхновський, Олена Пчілка, Леся Українка – великі взірці цивільної відваги. Але майже кожний їхній найдрібніший вчинок відразу ж викликав настороженість або й бурю ворожнечі не лише з боку партачів життя, а й з боку діяльних та лагідних земляків. Коли ми розглянемо спогади Чикаленка, Русової, Королева Старого, то побачимо, що сучасники не зносили їх власне за те, за що ми тепер влаштовуємо їм ювілеї. Адже ж Міхновського за його оригінальний, рішучий спосіб реагування Чикаленко на щодесятій сторінці називає позером і актором, але ці епітети можна ще вважати компліментами в порівнянні з іншими. Характерник в своїх цінних епізодах пише, що за часів нашої революції в українських часописах «Боротьба», «Народна воля» та «Робітничка газета» просто обкидають болотом Міхновського і кількох інших за те, що вони мали свою думку, були самостійниками і до соціалістичної партії не належали.

Так само кожний акт цивільної відваги Олени Пчілки відразу ж викликав протиакцію. Чикаленко радив цій людині, що мала виїняткове відчуття потреб нації, далеко глибше і правильніше, як він сам, кинути займатися цими питаннями, сидіти тихо і видавати журнал мод і вишивок. «Поступова» молодь бойкотувала її часопис за жидофобство. Софія ж Русова написала в своєму споміні про неї чесно і одверто:

«Ми недоцінювали тих рис прямолінійного її думання. Нас вражала різкість її доган і неприхильне поведіння з усіма, кого вона вважала не досить націоналістичних переконань. Ми її вважали шовіністкою в найбільшій значенні цього слова».

Але суд історії, історії страждань українського народу, виявив правдиву рацію її «шовінізму», її впертої прямолінійності. Неправильні всі наші мрії та надії на міжнародні зв'язки. Ось перед нами український нарід в абсолютній самоті душитися під московським настирливим знущенням, гине в ім'я ідеалу московської культури. Правду каже Донцов – в історії воюючого українства займе постать Олени Пчілки одне з найперших місць.

Приблизно так само більшість сучасників ставилася і до геніяльної дочки Олени Пчілки – Лесі Українки. Королів Старий в своєму спогаді про неї, друкованому в «Краківських вістях» цього року, згадує, як чужа вона була всім і яким незрозумілим був її шлях. Вона їм не подобалася. Не гарна, зле вдягнена, без смаку, і з дивними ідеями: в той час, коли всі хотіли лише трохи освіти для

народу, вона висловлювала таку жіночу химерну примху – боротьба за цей нарід і його цілковите визволення.

Але оскільки Софія Русова при кінці життя зрозуміла все творче, що колись недоцінювала в Олені Пчілки, то Королів Старий не зрозумів Лесі Українки й досі, кажучи, що вона, цей символ безкомпромісової збройної боротьби за повне життя націй і людини, – лише заперечила старі шляхи, але не вказала нових.

В той спосіб приймала наша еліта поступовання і творчість відважних одиниць. Річ зрозуміла, що навіть таке відношення оточення не могло стримати ці одиниці від впертого формування життя і мистецтва на свій спосіб. Бо це ж вони робили в протилежність партачам не для нагород і оплесків юрби, лише з глибокої духової потреби. Але оскільки зрозуміння оточення, головним чином його найвищої верстви, не було необхідним для духового зросту і творчості тих одиниць, то воно було, безумовно, необхідним для того, щоб вся та творчість, весь цей новий, глибокий світогляд міг бути поширеним серед мас.

Люди з найближчого оточення, це ж були ті, які могли запалювати тисячі свічок від великого вогню, біля якого вони стояли, і освітлювати тими свічками всі закутки...Могли черпати свіжу воду з самого джерела і давати її пити тим, що стояли далі, а вони не раз старалися всіма силами гасити той вогонь та засипати джерело і тоді змагалися так завзято, що і їм можна було б сказати те, що сказав Данилишин українцям-селянам, коли вони по довгому цькуванню схопили своїх героїв.

«Як будете так воювати, не бачити вам України ніколи».

Але в той час, коли правдивих пророків наше громадянство цькувало на всі боки, то воно ж не раз найбільшою підтримкою оточувало пророків фальшивих, приймаючи, як нову євангелію, кожную шкідливу дурницю, що від них походила.

Олена Пчілка, Леся Українка, Стефаник, врешті Донцов змагалися всіма своїми силами і талантом, аби створити новий тип українця. Вони закликали до чесности супроти своєї нації і своїх товаришів – закликали до боротьби і змагання, до великих пристрастей і почувань. Вони закликали так, що в найдальших закутинах вже починали чути і розуміти. Лише найближче оточення лишалося майже глухе. І тоді з'явився Великий Партач, незрівняний деструктивний талант, майстер свого цеху – Володимир Винниченко. Великий партач життя, політики і передусім душ нашої молоді, почав кидати в юрбу свої нові думки, які ця юрба легко приймала, як легшим є до прийняття примітивному смаку фальшивий діамант, аніж дорогоцінна перла, як приємнішим циганський романс, ніж музика Бетховена.

У творця нового життя – великі пристрасті і почування, за які варто віддати життя. У Великого Партача – теж пристрасті, лише дрібні й егоїстичні, за які не треба віддавати ні життя, ні свободи.

У творця життя – боротьба і змагання за все, отже, і за хліб щоденний; у Винниченка – соняшна машина, яка дбає про той хліб, замість людини, дозволяючи цій людині цілі дні дивитися в стелю або віддаватися своїм пристрастям.

І, нарешті, замість правдивого самоцвіту творців життя – великої чесности супроти своєї батьківщини і супроти своїх – найбільш блискучий фальшивий клейнод зі збірки Винниченка, його незрівняна теорія чесности з собою, яку, як кредо, прийняли тисячі наших інтелігентів, а зокрема студентів і гімназистів старших клас.

Цю чесність з собою наша молодь певного періоду всмоктала в себе блискавично, мов губка. Та і як було не всмоктати, коли така чесність з собою абсолютно ні до чого не зобов'язувала, легко і приємно розв'язувала всі питання і ще до того дозволяла почувати себе новою людиною революційного типу.

Наприклад, ледве заходило питання, чи йти, замість на виклад, до кіна – «чесність з собою» обов'язково давала стверджуючу відповідь. Таку саму відповідь діставалося на питання, чи переходити до чужого середовища, бо там вигідніше, чи кидати жінку з місячною дитиною або нареченого напередодні шлюбу. Натомість на питання – як віддати приятелеві позичені гроші, – чесність з собою завжди відповідала категоричним запереченням і блискуче аргументувала це тим, що властиво, чесно кажучи, ти цих грошей не хочеш віддавати, а волієш купити собі за них новий одяг.

Ця винниченківщина, яка штовхала нашу молодь на бездоріжжя аморальности, безхребетности та цинізму, так міцно в'їлася в осередок нашої еліти, так була визнана один час «новим свіжим повітрям», що людей, які таким повітрям не хотіли дихати, вважали опортуністами, як опортуністами вважали не раз тих, які творили справді нову душу нації, наприклад, Леся Українка, Донцов. Закидаючи їм назадицький шовінізм, перестарілу чесність або варварську жорстокість у боротьбі за свою батьківщину.

Великий Партач талановито і прецизійно гнув спину людям, яких вже почали випростовувати великі творці. Для цього він послуговувався цілою галереєю героїв, які приваблювали своїм неробством, скажемо – еротикою, та найголовніше, браком будь-яких принципів, що, як відомо, нікому життя не полегшують.

Але в цілій цій менажерії опинився один тип, цілком неподібний до інших, а передусім до самого Винниченка. Глибока симпатична постать, зроджена в уяві письменника у тяжку хвилину твердого переконання, що якби він, Володимир Винниченко, в своїй молодості зустрів колись відважного і безкомпромісового, який би взяв його за комір і вдарив пару разів по фізіономії – у переносному чи й фактичному значенні, – то він, Винниченко, може, не став би великим партачем, лише великим майстром життя.

З цієї глибокої нездійсненої туги зродилася постать твердого, як криця, відважного в своїх поглядах старого Сосенка, що в повісті «Хочу» плює у фізіономію автопортретові Винниченка, письменникові Халепі, говорить йому в обличчя багато гіркої правди, навертає його на свою віру, а навернувши, – підтримує його, мов рідного сина.

Та коли Винниченко лише випадково, в тяжку хвилину, відчув своєю руйніницькою душею, якою безкомпромісовою людиною мусить бути той, хто

змагається за якусь ідею і хоче її затвердити в житті, остільки Хвильовий, один з правдивих борців за нову людину, відчував цю правду все життя, аж до смерті.

Поруч з великими майстрами життя – Шевченком, Лесею Українкою і Донцовим – Микола Хвильовий був найбільш завзятим ворогом усіх партачів життя. Він розумів і відчував цілою своєю істотою, що творити або помагати комусь творити нове життя можуть лише люди, які абсолютно уявляють собі, як те життя має виглядати, люди, які до глибини душі зрозуміли якусь ідею і хочуть її перевести в дійсність понад всякі свої інтереси. Він зрозумів, що для тріумфу якоїсь ідеї потрібно нищити не лише її ворогів, а передусім усіх тих приплентачів, що нічого спільного не мають ні з цією, ні взагалі з жодною ідеєю, і мати не можуть, бо для них є лише одна ціль – використання кожної ситуації лише для своєї вигоди. Він зрозумів, що треба нищити тупість і міщанство в душах своїх чесних прихильників, бо інакше навіть чесні прихильники будуть кидати важкі колоди впоперек дороги власної ідеї або розсаджувати її динамітом зі звичайної глупоти, не орієнтуючися, чи зле роблять, чи добре, чи шкодять чужим, чи своїм.

А понад усе відчував Хвильовий, що не може бути прекрасною його Батьківщина, його Голуба Савоя, в якому б вона не була вигляді, коли люди в ній будуть нудні, несміливі і нецікаві, коли не переродити їх душі так, щоб вони навчилися бачити і шукати в світі і в оточенні ще щось, крім власної вигоди і дрібних пліток, навіть тоді, коли боротьба буде скінчена.

Тому Хвильовий не міг не захопитися жовтневою революцією тоді, коли «гриміла повінь і йшла духмяна романтика», коли в лісах і борах бачив він, «як блукали середньовічні лицарі», коли йому здавалося, що душі людей змінилися.

Але так само не міг він не отверезішати, ледве побачив, що ця повінь, ця духмяна романтика не дали нічого. Він відчув, що це був лише вихор, який крутнув все і знов поставив найгірші речі на своє старе місце, але натомість не було зовсім того буряного дощу, який змив би весь старий бруд і живою водою скропив би всі душі.

Хвильовий, як і його Мар'яна в «Завулку», побачив, що змінилася лише покривка, а зміст лишився незмінний. Десь змилися, згинули в безвісті правдиві люди революції, а на червоних тронах, за червоними прапорами і кокардами опинилися ті, які в жодну революцію ніколи не вірили, за неї не змагалися і думали лише про теплі посади. Ті ж самі дами, що колись зі сльозами зворушення вішали на свої стіни портрети Миколи II і наслідника, з таким же ж зворушенням прибивали тепер коло Леніна – Зінов'єва, кажучи в своє оправдання: «Що ж, він хоч і жид, але хороший».

Він побачив, як визначні діячі і діячки комуни на збори, для людей – вбирали бідний, пролетарський одяг і оберталися в «товаришів», а дома перебиралися в довгі шляфроки, гризли служницю, пліткували і говорили лише про те, де і що видрати для себе.

Так, революція відгула вже десь у бур'янах і почався черговий тріумф партачів життя. Того не могла знести ні Мар'яна, ні сам Хвильовий.

І ось тоді, мабуть, під час довгих безсонних ночей, під час безконечного самотнього ходження по кімнатах, прийшов Хвильовий до напівусвідомленого собою переконання, що єдиний шлях, яким він ще може йти, то є шлях не соціальної, а національної революції. Він рішив, що лише національна гордість і відокремленість може дати людям його нації повне життя, дати відвагу до змагання з конкретним ворогом і цим відірвати їх від міщанських егоїстичних інтересів та поширити їх обрії.

Тоді ж з великою послідовністю почав він йти новим, наміченим собою небезпечним шляхом, сподіваючися на кожному закруті удару в чоло. Але він рішив рятувати похилу душу свого народу і змагався за це завзято. У своїх памфлетах гостро виступав він проти всіх «Гартів», «Плугів» і інших літературних осередків, обсаджених типовими партачами життя, які за всяку ціну старалися обнизити рівень української культури, творячи з нашого мистецтва якусь плескату бездарність у вигляді поезій про найбільш виплекані буряки або прозу на взірць безсмертного «Сатани в бочці».

Він безжалісно бичував тупість міщанства і брак цивільної відваги свого оточення, а вже найбільшої сміливості досягнув він у своїй останній повісті – «Вальдшнепи», де висміяв дерев'яність «Кавалерів Червоного Прапора» і устами героїні Аглаї одверто виголосив ідею національної романтики.

Цієї сміливості було вже рішуче забагато для його московських братів. Почалася нагінка і цькування, які напевно могли б скінчитися мирно, коли б Хвильовий згодився піти шляхом Тичини, Рильського, Сосюри і інших партачів життя. Тоді і до цього часу друкувалися б його твори, щоправда, зовсім змінені, тоді і досі по радіо можна було б чути його голос, який складав би привітання для Соняшного Сталіна. А головне – він би жив, жив...

Але Хвильовий, правдивий майстер життя, не міг лишатися в ньому на те, щоб його партачити. Він творив його до останньої хвилини, поки міг, але пізніше – волів вибрати Творчу Смерть, аніж бездарне життя. І як правдивий, великий мистець – він не помилився. Вистрілом у свою голову він забив не лише себе. Він розстріляв однією кулею в багатьох серцях безвольну нерішучість і рабську покірність, яку розстрілював за життя словами.

Ця куля дала сили згинутися, а не зігнутися багатьом однодумцям Хвильового під час пізнішої, ще більшої нагінки оскаженілого ворога.

Ця куля і досі, протягом 8 літ від його смерті, вертається і розстрілює багато вагання і нерішучості в душах нашої молоді.

Бо майстер життя Хвильовий, один з найбільших ворогів його партачів, відчув цілою істотою, що лише прикладом великої цивільної відваги і безкомпромісовості, аж до смерті, можна впливати на душу свого оточення так, щоб воно із суцільної маси льокаїв обернулося в націю, варту своїх великих героїв.

(режим доступу до публікації: <http://ukrlife.org/main/evshan/partachi.html>)

Олена ТЕЛІГА АБО-АБО (Фрагмент)

В канцелярії, де була зайнята Ніна, з самого ранку був надзвичайний рух. Працівники бігали безнастанно по посвідки, бо завтра видавалися пайки й мануфактура.

Соняшний ранок, відлига, а тому на чоботях цілі фунти болота, що розкидалося мальовничими плямами по підлозі.

Біля самого входу, на лавці, сиділо декілька хлопців. Приїхали з села, щоб зробитися студентами, а сюди прийшли розпитати, як це перевести в життя. Кліпали очима, розглядалися довкола, а час від часу флегматично лушили зернята. Урядовці, минаючи їх, декілька разів кидали:

–Товариші, це вам не село.

Або:

– Товариші, це ж канцелярія.

Та на хлопців це не робило найменшого враження. Ніби не до них і зверталися.

З самого ранку Ніна була в русі. Вона була на посаді звичайного посильного, що розносить оповістки у всі кінці міста. Крім того, і оголошення виписувала, а поміж всіма роботами у канцелярії позичали її до бібліотеки і до деканатів політехніки, в якій мурах вона працювала.

У Ніни був чудовий настрій – завтра вона мала отримати пайок і мануфактуру, а сьогодні, замість того щоб хлюпати по болоті, їй довелося працювати нагорі, в деканаті. Там помічницею завідуючого канцелярією була Наталочка, яку за це називали «канцелярською кривою», назва, яка так не любила її з її довгими косами.

«Канцкриса» била на машині повістки, а Ніна надписувала їх своїм не дуже виробленим, п'ятнадцятилітнім письмом. В кімнаті було тепло, низенька груба («буржуйка») розпалася на червоно. А при ній так гарно було мріяти про минуле. Про дитячі роки з пухкими котлетами й золотими пиріжками, про вередливо недопите молоко, про нез'їдені зупи і сало, відтяте від шинки. Тепер було інакше: щоденний пшоняний куліш і брудна юшка, яка чомусь зветься кавою.

– Лектор Миколай Семенович Жаба, – перервала тишу Ніна, підписуючи якусь повістку. – Уяви собі, Наташо, виходиш ти заміж за людину, яка має таке прізвище, хоч би вона була найгарнішою в світі?

Наташа вложила новий аркуш паперу, задумалася на хвилину:

– Це прикро, але якби він був дійсно симпатичний, я все-таки вийшла б за нього. Зрештою, можна поставити на кінці «о» замість «а», і все гаразд. Навіть гарно: пані Жабо. Е, Ніно, в наші часи прізвище взагалі нічого не значить. Не подобається одне – зміниш на друге. Раз-два й готово. Чи ти можеш бути певною, коли знайомишся з ким-небудь, що він Кухаренко, а не Кохман, або ще якимось інакше? А ти вийшла б заміж за цього Жабу?

– Я? Не знаю... Ні... Я взагалі ніколи не вийду заміж.

Ніна почервоніла. Невідомо чому згадала вона майбутню вечірку, згадала, що йде весна, й на душі у неї стало так радісно, що вона забула свій голод, ненависну пшоняну кашу і зробила велику пляму на новій адресі.

– Якраз на повістці до нашого професора. Між іншим, щодо нашого професора... Вимий руки, ти вся в атраменті. Обличчя теж, ось тут, біля носа, як ти так вимазалась?.. Щодо професора... Ти чула, що з ним вчора було? Знаєш старшого майстра, комуніста Бабенка? Ну, є такий. Ще молодий, амбітний, але цілком неінтелігентний, двокласову школу скінчив. Та майстер, кажуть, дуже добрий. За те його всі цінять, але ж і бояться, бо, розумієш, комуніст, має зв'язки. А щодо сентиментів, то не дуже... Цього самого Бабенка ніколи не задовольняла та пошана, яку йому виявляли як здібному майстрові. Він захотів іншого. І уяви собі... ну, вгадай, чого він захотів?

– Звідки ж я знаю? А може, освідчився тобі?

– Ні. Цей Бабенко рішив зробитися ні більш ні менш як інженером-механіком. Скромне бажання, правда? Тільки не думай, що він для цього хотів кінчити вісім класів гімназії, а потім п'ять років політехнікума. Він рішив відбути пару практичних вправ у наших професорів, а потім просити, щоб йому підписали диплом. Просити. Чи ти знаєш, що то за прохання? Коротко й ясно: «або-або». І підписали: мовляв, скінчив повний курс механічного відділу й надається йому назва інженера. Але слухай далі.

Сиджу я вчора ввечері в нашого пана Олексія. Ще твоя мама була й моя теж. Сама знаєш, пані Ольга після того, як дізналася про смерть свого сина, сама ледве живе, отже, ми всі силкуємося хоч трохи її розважити.

Раптом входить посильний і подає старому повістку. Прохають прийти на урочистий підпис диплома інженера Бабенка, а потім на товариську вечерю до нього додому.

Пан Олексій прочитав, бідолаха, це на голос, захвилювався, почервонів весь. А потім заходив швидко по кімнаті й як не почне викрикувати.

– Я порядна людина, мене вечерею не підкупиш. Тридцять років вже професорую, ані одного ще диплома без іспитів не підписав.

І знов забігав по кімнаті, щось репетує, руками вимахує, а сам ледве не плаче.

– Ну і що ж, не пішов?

– Аякже ж. Тільки він трохи заспокоївся, як почала охкати й плакати пані Ольга, мовляв, що з ним буде, куди вони подінуться й що вона, хвора, буде робити... Адже ж інші підуть, бо вони люблять свою родину, вона у них на першому місці. Від підпису рука не відвалиться. Що ж робити, коли тепер весь світ перевернувся, а з вовками жити – по-вовчому вити. Потім ще щось торохтіла про те, що вона йому все життя своє офірувала, а він для неї такої дрібниці не може зробити.

А він, уявляєш, Ніно, стоїть, старий, сивий, і весь час повторює:

– Зрозумій, що не можу. Я не шахрай. Що ти на старі роки примушуєш мене зробити?

Довго вона його благала, нарешті замовкла й заплакала. Дивимося – й він замовк. Ми всі потихеньку й розійшлися по своїх кімнатах.

Аж по хвилі стою я в передпокою й бачу: виходить він в своєму парадному френчі. Знаєш, що з зеленої порт'єри, права кишеня вища, ліва –

нижча. Пройшов повз мене, ні слова не сказав, але ясно було, куди йде. А повернувся, мабуть, пізно, бо ніхто не чув. Вже сьогодні в деканаті дізналися, що всі до одного підписали диплом, а потім... А потім була чудова вечера з вином. Бабенко був у надзвичайнім гуморі, дуже привітний, всіх частував, а нашому старому весь час підливав. Той відмовлявся, а потім пив, як і всі...

– Я б не пішла й не пила, – сказала Ніна твердо.

– І пішла б, і пила б, коли б іншого виходу не було. Дивись, яка героїня. Шарлотта Корде. Та чого ти посмутніла? Ходім краще по квитки. Завканц вже, мабуть, повернув з обіду.

На широкому коридорі було весело й соняшно. Довгомісячний порошок аж танцював від радості в веселих проміннях. Сонце, весна й золото лилися крізь брудні вікна.

В канцелярії було порожньо. Тепер, коли в ній не було нікого, ще яскравіше кидався в очі її нечепурний вигляд. Підлога сіра від пороку, дивовижно вигаптована брунатним болотом, білими недокурками, якимись червоними скравками паперу й жовтим лушпинням гарбузового насіння. Біля дверей, під лавками, чітко вимальовувалися на темній підлозі декілька плевків майбутніх жреців науки.

Але й тут, як і в коридорі, цю вбогість і бруд весело освітлювало нахабне сонце крізь вікно, від бруду різнокольорове, мов вітраж, з відтиском чийхсь пальців.

– Як же ж тут гидко, – подумала Ніна, – як в помийній ямі.

Вона була сама. Наташа чекала її в коридорі.

Раптом двері відчинилися, але до кімнати ввійшов не завідувач канцелярією, а звичайний собі сторож з ганчіркою, відром і щіткою.

На устах його блукала усмішка. Ні, не блукала, а сиділа міцно й певно. Ніна дала йому дорогу – мабуть, прийшов робити порядок.

– А я до панночок справу маю, – звернувся він до неї. – Декілька разів сюда заходив, але вас не було.

– Я нагорі писала, в деканаті, – пояснила Ніна. (– Що за справа у нього до мене й чому «панночка», а не «товариш»?) – В чому справа?

– А в тому, що ви, панночко, мусите тут сьогодні добренько змити підлогу: бачите, яка брудна, та й того... вікно теж треба змити, і двері пошурувати варто, та й коридор, до сусідніх дверей. Я вже вам і води приніс, і щітку. Ось вже й поміч вам, хоч і не моє це діло.

Ніна здивовано глянула на відро, на ганчірку, на усмішку сторожа й нарешті зрозуміла: хочуть, щоб вона після цього дня праці, після всієї писанини поза годинами роботи, ще змила своїми руками весь цей бруд. Десь глибоко в душі зайнявся вогонь образи й гарячим полум'ям спалахнув на обличчі.

– Хто це сказав? – знайшла вона нарешті силу запитати спокійно.

– Як хто? – здивувався сторож. – Звичайно, завканц. А ось і він іде.

– Я ось кажу, щоб вона мила, а вона вередує, – звернувся він до чоловіка, який входив до канцелярії, – скажіть їй самі.

Він весело хіхикнув і відійшов набік, цікавий сцени, яка має відбутися.

До кімнати ввійшов завканц. З його темного френча звисала ціла серія різних ремінців і якихсь футлярів на олівці, сцизорики й навіть мапи. Розкішне галіфе пишно, як два самовари, віддувалося над високими чоботами із жовтої шкіри. Все це надавало йому військового вигляду, хоч з військом він зроду не мав нічого спільного.

– В чому справа? – пролунав його спокійний солідний голос. – Ви не хочете виконувати свої обов’язки, товаришко?

– Це ніколи не було моїм обов’язком. Я роблю, що від мене вимагається, цілі дні розвозжу повістки. Де ви бачили, щоб посильний складав каталоги, навіть німецькі? А я все роблю, бо то я все вмю, а підлогу змити не можу, – швидко забелькотала Ніна. – Подивіться, яка вона? У всіх деканатах це спеціальні баби роблять. Та й змучена я за цілий день праці і голодна дуже.

– Боже мій. Тільки бути спокійною, – пронеслася думка, – це, мабуть, помилка. Він сам зрозуміє. Не з дерева ж він.

– Я вам кажу, – знову пролунав дерев’яний голос, – що ви, товаришко, або вимієте підлогу, або... я знайду собі іншу працівницю, яка буде це робити. Не маємо стільки грошей, щоб розкидати їх направо й наліво. Кажу вам востаннє: підлога мусить бути вимита сьогодні і то добре. Візьміть ласкаво своїми ручками ганчірку.

Сторож у кутку хіхікав. Ніна відчула, як кудись далеко відривається від неї вся радість, яку вона носила в собі цілий день. Відірвалася й покотилася далеко по недокурках і гарбузовому насінню.

Кинутися на коліна під поглядами завканца й сторожа і шкребти, дряпати що є сили цю брудну вонючу підлогу? Кожна баба виміє її за годину, а вона буде вовтузитися цілий вечір, та й добре не змие. Зробити їм цю приємність? Цей театр?

Перед очима встала постать матері, яка чекає на сукно й цукор. Перед очима затріпотали всі олівці, ножики й мапи на грудях завканца й, як крізь сон, долетіли його слова:

– Бачу, що ви, товаришко, нарешті хочете мене послухати. Ось і добре. І столи відсуньте, всюди вимийте. А я буду тікати, бо дійсно погано робиться в цьому оточенню.

– Аякже, і під столом треба, і під лавками, – швидко заговорив сторож і затупотів до дверей. Цілим виразом свого обличчя він хотів продемонструвати, що й його нерви ні однієї хвилини більше не можуть витримати цієї атмосфери.

Ніна подивилась на ці два такі різні й однаково підлі обличчя. Хотілося ногою вдарити відро, а брудною ганчіркою хльоснути по задоволенім обличчі завканца й по його надзвичайному френчу.

– Не буду я мити вашу підлогу, мийте самі, – крикнула вона й вибігла на коридор, не чуючи затривожених питань Наташі.

Сонце по-старому світило крізь вікно, але Ніна вже не бачила ні його золота, ні весни. І нічого веселого не було в танцях порошу у весняному повітрі. Ні. Це просто був порошок, який давно було б змити.

На душі було сіро, тяжко й брудно, як все довкола. Як жива, стала перед очима мати, як живий, став весь тяжкий завтрашній день, без отримання їжі й одягу.

Але раптом в душі щось сіпнуло й розпач зник, як хворий вирваний зуб. І відразу ж хворе місце залила пекуча, незнана до того часу хвиля ненависті. І замість жалісних – вирвалися слова спокійні й жорстокі.

– Слухай, Наташа, я вже не буду тут працювати. Завканц примушував мене сьогодні мити підлогу. Розумієш, просто йому треба було мене викурити або висміяти. Я його вже давно дратую. І не тому, що зле працюю, а якраз тому, що осмілилася не киснути дома, а працювати й заробляти. Навіть помилки того тумана на оголошеннях виправляти. Якби я ще працювала з виглядом мучениці, то, може б, він стерпів мене. Бо я ж мушу бути для нього «жертвою революції» й ні до чого непридатним продуктом «гнилої інтелігенції». Але коли цей «продукт» радісно ганяє по місту з повістками, а потім голодний до вечора пише всяку потребу, він не може цього знести.

Краще буду маківники продавати, на городах працювати, і, повір мені, я з ним ще зустрінуся. Але в інших умовах і при інших обставинах.

На слідуючий день на місці Ніни працювала інша – родичка завканца.

Підлогу вимив сторож. Мануфактуру й пайок за цілий місяць одержала нова працівниця.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Микола Жулинський ПШЛА, БО ЗНАЛА: ПОВЕРНЕТЬСЯ!

(фрагмент статті про О. Телігу із дослідження «Олег Ольжич і Олена Теліга. Нариси про життя і творчість»)

«...Грудень 1939 р. остаточно ідейно та організаційно пов'язує Олену Телігу з Організацією Українських Націоналістів – зустріч у краківській кав'ярні «Фенікс» з Олегом Кандибою-Ольжичем важила для неї багато. Визначилася чітко задекларована мета: виборення незалежності Україні, її ж призначення в цій боротьбі – творити українську духовну революцію. А те, що «сірий натовп, похмурий натовп» намагається затиснути її волю, її енергію в лещата наклепів, образ, осудів й насміхів – не біда. Це лише мобілізує волю, сталить характер і бадьорить дух.

Олена Теліга поділяла позицію Олега Ольжича: Українську державу треба здобувати героїчною самопожертвою, бо ніхто не піднесе її на золотій таці. Українську державу треба будувати в свідомості кожного українця, кожного запалювати вірою в її неминучу прийдешність. Але для цього треба самому горіти цією незгасною вірою і не думати про те, чи розуміють тебе інші, чи поділяють твої переконання, чи готові йти з тобою за грань життя. Якщо ти гориш, тоді інших здатний запалити...

...Олена Теліга саме такою й була.

Вона суворо підпорядковувала себе «безсмертним і невмолимим вимогам нації», бо була переконана, що тільки повне підпорядкування себе інтересам нації й «дозволить їй стати перед світом у весь свій потужний зріст!» Про це Олена

Теліга писала в статті «Братерство в народі», різко застерігаючи своїх однодумців від використання «тріскучих слів і блискучих гасел», якими двадцять років більшовицька Москва засипала українську свідомість: «І коли ми несемо ідею українського націоналізму на свої землі, не сміє бути ні одного порожнього слова. Кожне гасло має вrostати в нашу землю, а не засмічувати її порожньою лускою. Коли говоримо про національну спільноту, мусимо її відчувати. Так, як тепер понад усе мусимо відчувати нерозривний зв'язок крові – братерство в народі»

Надзвичайно болісно поетеса переживала розкол з друзями, які підтримували уряд УНР в екзилі і не розуміли її переходу до Організації Українських Націоналістів, яка була в опозиції до нього. Свідомість, почуття не могли сприйняти роз'єднання недавніх друзів, побратимів, вона намагалася стулити ці дві половинки єдиного українського організму, але її відштовхували друзі, ображали й судили...

Та це був лише початок болісних переживань. У 1940 році відбувся розкол ОУН на два крила – бандерівців і мельниківців. Сповідуючи святу ідею братерства в народі, органічного відчуття нерозривного зв'язку крові, Олена Теліга не могла змиритися з абсурдною позицією тих, хто в ім'я пріоритету партійних програмових засад наважується на братовбивство.

Убивство пострілом у спину 30 серпня 1941 року на вулиці Житомира двох багатолітніх членів Проводу ОУН Миколи Сціборського і Омеляна Сеника-Грибівського потрясло Олену Телігу...

Отож – на зов Києва, в столицю України, де вона «мусіла вже бути давно», як писала 17 жовтня 1941 року з Рівного своєму чоловікові: «Моє ти золотко рідне, мій найліпший у світі Михайлику! Любий мій!..

Про Київ ходять тривожні чутки, хоч Ольжич шле радісні вістки з лейтмотивом – перемога за нами...

Що буде в Києві? Як? Не знаю! І сумно мені, що ти не їдеш зі мною, хоч хочу вірити, що швидко тебе у Києві побачу.

Рушай, рідний! Як тільки зможеш...»

Там, у Києві, її чекає натхнення і сувора, виснажлива праця, спрямована на відродження братерства в народі, національної свідомості, духовної пам'яті України. Перебирає на себе «Літературний додаток» до газети «Українське слово» і перетворює його на тижневик під символічною кличною назвою «Літаври». Несуть їй свої творіння, ідейно щирі, «заряджені» на вrostання в нову культурну атмосферу; приходять і ті, хто пристосувався в умовах більшовицького режиму і тепер готовий блискавично сподобатися новій владі... Олену Телігу це обурювало, зривало на гнів, на мовчазне відчуження, але вона себе впокорювала усвідомленою необхідністю підносити повсякчасно прапори національного духу...

Нове українське мистецтво, переконана Теліга, «мусить собі яскраво усвідомити, що є багато речей і справ, потрібних нашій нації, якими має займатися наука, пропаганда, навіть поліція, але ні в якому разі не мистецтво» Треба рішуче відрізнати публіцистичний твір, агітаційний листок, емоційно гарячий заклик від мистецького твору, бо «найяскравіший плакат є лише плакатом, а не образом».

Навіть у таких суворих обставинах «розкодування» суспільної свідомості від ідеологічних стереотипів і кліше, якими цілеспрямовано і ефективно оперувала комуністична пропаганда і література, Олена Теліга не дозволяє собі й не радить іншим опускатися до рівня московських агіток та метафорично пишнотілих творень українських радянських митців. Тільки висока культура мистецького самовираження, а отже – й образного втілення благородних ідей і значних для національної культури тем здатна відновити довіру до українського мистецтва, до українського слова і до тих благородних ідей та національних духовних «цінностей, які б скріплювали, а не розслаблювали душу нації»...

Олена Теліга в статті «До проблеми стилю» закликає створити свій стиль життя і творчості, який би відповідав переходовій добі, що нагадує «ніч зі сліпучими блискавицями, зі загравою ранку на обрії», стиль гострої і чесної реакції талановитого митця на несподівані спалахи народного духа, героїки звияжців, розбурханої стихії національного відродження, стиль простоти і лаконічності. Вона гаряче протестує проти фальшивої яскравості і бряцання імітації, що так вабить невироблені смаки жадібних до новизни і затуманює шляхетну простоту правдивого стилю духовно чистих митців.

Тоді й книга стане «духовною зброєю», прагнучи відродити віру в слово в той час, коли меч вважається чи не єдиним засобом виборення свободи. Вона нагадує слова лагідного, освіченого боярина Степана з драматичної поеми «Бояриня» Лесі Українки, який намагається заперечити гарячому поборникові збройного визволення України з-під московського ярма Іванові Перебийному: «Невже ж мушкет і шабля мають більше сили та чести, ніж перо та щире слово! Ні, учено мене не так!»

Симпатії Лесі Українки, як і Олени Теліги, на стороні мужнього і гордого Івана, який іде за покликом крові, а не Степана, який служить чужому цареві і губить чисту українську душу своєї дружини в рабській атмосфері московського двора. Але не можна недооцінювати великої заряджальної сили українського слова, яке було і буде духовним мечем нації в її боротьбі за духовне визволення з-під чужого слова, чужої ідеології, чужої віри.

Слово повинно стояти поруч із мечем, особливо в час відродження творчої української духовності, коли легковажити силою слова означає витрачати духовну міць, ідейну мужність, морально знесилюватися. Якщо людина духовно ослаблена, вона не здатна втримати в руках зброю. Ніякої погорди чи недовір'я до слова, бо книжки – це могутня духовна зброя, без якої народ сліпне, згасає і втрачає ідейну силу. Тому Олена Теліга прагне відродити довіру й віру до українського слова, до української книжки як до «духової зброї», бо пам'ятає: нагадує у своєму «Вступному слові на Академію в честь Івана Мазепи», що «цей великий політик, як ніхто інший, зрозумів, що велич нації і сила держави будується et arte et marte, себто мистецтвом і війною».

Вона нагадує про те, що Іван Мазепа, готуючись до збройного виборення незалежності України, зміцнював розбудовою національної культури і освіти дух народу – поставали храми, палаци, академії, школи. Бо розумів, що тільки

внутрішня єдність і духовна енергія народу є запорукою державності та її визначальною опорою.

Але ця внутрішня єдність нації, ця кровна спорідненість мільйонів, ця братерська єдність українства здобувається через національне усвідомлення, шляхом виховання в собі цивільної відваги.

«Що ж то є ця цивільна відвага, яка необхідна для тріумфу будь-якої ідеї? Які її основні прикмети?» – запитує сама в себе Олена Теліга у статті «Партачі життя». І відповідає: «То є передусім вміння сказати «ні», коли від тебе вимагаються речі, противні твоїй гідності і твоїм переконанням...

То є вміння бути собою у всіх обставинах і перед людьми різних поглядів і різних становищ, одверто маніфестувати і боронити свої власні переконання і людей, думки яких ти ділиш.

То є вміння підтримувати людей, яких ти шануєш, ризикуючи навіть з цього приводу різними неприємностями та охолодженням з боку інших. І то є, зрештою, вміння сказати в очі гірку правду тим, кому ця правда належить, а не шепотіти її по кутах іншим, нагороджуючи при зустрічі об'єкт своїх шепотінь дружнім поглядом і сердечним стиском руки».

Після 20-літнього більшовицького ідеологічного пресингу на свідомість українського народу, духовно і морально знесиленого голодоморами, винищенням національної еліти, нав'язуванням фальшивих цінностей та ідеологій необхідно було прискорити процес духовного оновлення нації, її морального оздоровлення – «національний організм виказує потребу оновлення».

Тому Теліга й поринає в цю буденно невиразну, здебільшого не ефективну працю референта культурницької комісії ОУН-мельниківців, що не сумнівалася: тільки відвага й мужність, віра й переконання, праця і самопожертва здатні очистити атмосферу національного життя від фальші, двоєдушності, морального фарисейства, почуття меншовартості, культурної маргинальності.

Олена Теліга згадує імена тих українців високої цивільної відваги, яких партачі життя ущемлювали недовірою і зневагою, страхом за своє благополуччя і гіркою отрутою пристосуванства. Боліло це на душі не їм, цим аморальним, безхребетним, цинічним партачам життя, а гордим і незалежним лицарям національної честі і високої цивільної відваги – від Шевченка, Лесі Українки до Хвильового.

Не так тії вороги, як добрії люди –

І окрадуть жалуючи, плачучи осудять, –

журився гордий і самотній Шевченко. Микола Хвильовий «волів вибрати Творчу Смерть, аніж бездарне життя», – свідчить Олена Теліга. – І як правдивий, великий мистець – він не помилився. Вистрілом у свою голову він забив не лише себе. Він розстріляв однією кулею в багатьох серцях безвольну нерішучість і рабську покірність, яку розстрілював за життя словами».

Ця куля продовжує розстрілювати сумніви, вагання, нерішучість у душах української молоді. Інша куля, куля німецького фашиста, яка ввійшла лютого

ранку 1942 року в серце людини великої цивільної відваги і безкомпромісності Олени Теліги, націлена й сьогодні в тих, хто ніяк не наважиться вирізнитися з суцільної маси лакеїв і злитися в братерському пориві зі своєю нацією...».

(Режим доступу до публікації: <http://ukrlife.org/main/evshan/julinsk.html>)

Олег Ольжич (О. Кандиба), син поета О. Олеся, народився 1907 р. у м. Житомирі. Дитинство провів у Пущі-Водиці поблизу Києва. У 1923 р. разом із матір'ю виїхав до Берліна, де перебував його батько. Університетські студії закінчив у Карловому університеті в Празі, захистив докторську дисертацію «Неолітична мальована кераміка Галичини». Був асистентом Українського вільного університету в Празі. Як археолог працював у чеському Національному музеї, брав участь в археологічних розкопках у Словаччині та інших країнах. 1938 р. читав лекції (слов'янська археологія) в Гарвардському університеті.

Перша збірка поезій «Рінь» вийшла у Львові 1935 р., друга – «Вежі» (1940) у Празі. Посмертно вийшла упорядкована автором збірка «Підзамча» (1946). У роки Другої світової війни О.Ольжич керував підпільною боротьбою на окупованій фашистами території України. У травні 1944 р. у Львові був заарештований і вивезений до концтабору, закатований гестапівцями у цьому ж році.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Олег Ольжич СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ

Світова війна застає українську поезію в періоді ліричного розцвіту під прапорами естетики й символізму. Репрезентована іменами М.Вороного, О.Олеся, Гр. Чупринки – над Дніпром та галицькою «Молодою Музою» (В.Пачовський, П.Карманський, Б.Лепкий та ін.), зрівши під подихом революції 1905 р. та світанком нової доби, що здіймався над мертвою австрійською імперією, вона, ця поезія, підносилася духом і падала разом із хвилею суспільного напруження подій.

У грізній стихії світової війни, що перекотилась через безвладне тіло української нації, потонув її болючий крик. Зусилля жменьки молоді, що в хаосі біснування намагається поставити на вітрі національний прапор українського легіону, приковують її очі й освітлюють морок.

Але б'є грім революції 1917 р., коли українські полки виходять на вулицю і над Україною сходить найсліпучіше сонце! Ціле море «сонця і блакиті» (Олесь) заливає землю. Тоді саме зазвучали «соняшні клярнети» молодого Тичини.

Та коротка революційна весна змінилася громовицею українсько-московської та українсько-польської війни. Чотири роки надлюдських зусиль та нечуваних жорстокостей і збройний відступ зраненої армії на еміграцію – підірвали голос української поезії, що кричав слова болю і заохоти у шалінні бурі, і створили грань її розвитку.

Чупринка бере до рук рушницю повстанця і падає під кулями Чека. Олесь, Вороний, В.Самійленко, С.Черкасенко, Пачовський – ідуть на еміграцію

виспівувати свій біль і незломану віру на холодному камінні чужих столиць. Інші замовкають назавжди. І коли чуємо ще тепер голоси поетів цієї генерації, поетів, що з них мало хто заломився (деякі з поетів старшого покоління під стихійним тисненням націоналістичної революції будяться з духової летаргії й, віднайшовши в собі нову віру в життя, стараються на оптимістичний тон переладувати ще недавно безнадійний голос своєї музи), то все це є голоси з минулого, чужі новій суворій добі.

Сучасна українська поезія – це нові люди і нові слова.

* * *

Література поділеної України виростає на кожному терені з відмінної суспільної дійсності, виставлена різним виливам. Постають місцеві осередки та зони, але духовна єдність нації не порушується. Всі ці місцеві явища мають тенденцію всенаціонального охоплення. Спільним знаменником цілої української суспільності, а тим і поезії, є щораз потужніше тиснення стихії націоналізму.

Найширший літературний процес був з природи речі на основному масиві української території – на Східних Українських Землях.

Епігони символізму: О.Слісаренко, Я.Савченко, Д.Загул, М.Терещенко скоро гублять тут голос. Перший іде до футуризму, щоб потім перейти на реалістичну прозу і нарешті із загальним розгромом української культури на СУЗ в 1930 р. бути зліквідованим. Решта падає жертвою офіційного «совєтського реалізму».

Д.Загул, а особливо марксістський «єрудит» Я.Савченко, ламають списи як критики за «пролетарську» літературу, але, обвинувачені в націоналістичних ухилах, – рівно ж ідуть на заслання, згл. пропадають безвісти.

Дуже характеристична роля припадає П.Тичині, центральній постаті української поезії перших років революції, якого вплив на розвиток української поезії був дуже значний. Глибоко самотнє явище: він найближче може бути окреслений як імпресіоніст. Тичина зріс із стихійного національного піднесення і ясної музики 1917 року, коли то «предки вийшли з могил» і над золотом київських церков замаячили «голуби і сонце» («Соняшні кларнети», 1918). Ясність доби розливається тут у радісну музику космосу, світлий пантеїзм. Тичина цього часу надзвичайний і неповторний майстер звуку. Його поезії викликають враження абсолютної нематеріальності, видаючись в'язкою музичних тонів, – така надзвичайна є ніжність барв, невловимість образів та граціозність конструкції. Поезії цієї Тичинової збірки нагадують найтонші мініатюри. Ліричний хист Тичини є неперевищений в українській поезії та знайде собі мало аналогій і в світовій літературі.

Та на Україну впала «горобина ніч», стали «всі шляхи в крові». Тичина побачив «Скорбну Матір», що бродить українськими житами, шукаючи тіла свого розп'ятого Сина! «Стоїть сторозтерзаний Київ», і Тичина гукає: «Діждеться Вкраїна свого Мойсея, не може так бути!» (Збірки «Замість сонетів та октав», 1920, «Плуг», 1920).

Большевицька влада скоро повела на виразну фігуру Тичини упертий і непереборчивий наступ. Під тиском поліційної критики, перед перспективою

кінця стількох українських культурних діячів, у його поезію проходять нові неорганічні «соціальні мотиви» та публіцистично-полемічний тон, деформуючи її основно, і поет одверто запитує себе: «а може, і собі поцілувати пантофлю папи?» («Вітер з України», 1927). Скоро він це й робить остаточно, стаючи формально на становищі «пролетарського реалізму». Тичина стає одним із придворних скоморохів, що мусять складати «вірші» на палацові події з приводу удушення червоного троцькістського візиря або на славу «найдемократичнішої у світі конституції» (останні збірки Тичини «Партія веде», «Чуття єдиної родини» і т.п.).

Імпресіоністом, як Тичина, був теж комунізуючий В.Чумак, чутливий лірик, дев'ятнадцятилітнім юнаком розстріляний денікінською контррозвідкою (збірка «Заспів», 1919). З часом його вірші попали в Соведах... на індекс.

Цікавою поставою був В.Еллан-Блакитний, член Центрального Комітету компартії України, редактор харківського офіціозу «Вісти». Він був поетом сильного вислову, що відбив незрівноваженість та динаміку революційної доби (збірка «Удари молота і серця», 1920). Як літературний критик, Еллан був першим теоретиком «пролетарської» літератури, висувуючи імпресіонізм як властивий для неї стиль. Рано померлий, він зазнав по смерті і офіційної (за «буржуазність») критики, бо большевизм прийняв офіційно за стиль «пролетарської культури» реалізм – і твори Еллана були останньо взяті також на індекс.

Тут треба згадати відомого М.Хвильового, більш знаного як прозаїка, основника літературної організації «Вопліте» та провідника в протимосковській боротьбі на полі літератури. Він був автором теж кількох збірок поезій («В електричний вік», 1921, «Молодість», 1921, «Досвітні симфонії», 1922). Їх характеризує романтично-імпресіоністичний стиль. Націоналіст Хвильовий завзято боровся проти наступу казенного реалізму, що був засобом духовного опанування української культури Москвою, і скінчив життя демонстративним самогубством (1933 р.).

Окрему групу творили футуристи з органом «Нова Генерація» та теорією «відмирання мистецтва». Проводив ними М.Семенко, характерна фігура екстравагантного снобізму (збірки «Дев'ять поем», 1918, «П'єро задається», 1918, «Кобзар», 1924 і т.д.).

З футуристів вийшов ряд поетів, що принесли з футуризму освіжений матеріал слова, динамічність та революційний дух. Футуристи гралися на найбільших комуністів, а в дійсності осмішували й компромітували комунізм. Журнал «Нова Генерація» був закритий за надто свавільне у советських умовах теоретизування та шкідницьку практику. М.Семенко зник без сліду. Г.Шкурупій, поет (збірки «Психотези», 1922, «Барабан», 1923, «Жаринки слів», 1925), цікавий прозаїк та критик, пішов на заслання, обвинувачений в приналежності до терористичної націоналістичної організації (1935).

Друга талановита постать, що вийшла з футуристів, був О.Влизько (збірки «За всіх скажу», 1927, «Моє ударне», 1929 і т. д.). Він дав українській поезії багаті морські мотиви та цікаву динамічну ритміку. Його творчість ціхує бадьорий бойовий світогляд, ясний оптимізм. Разом з іншими письменниками обвинувачений в підготовці терористичних актів проти советської влади, він був

разом з 28 товаришами з-поміж української еліти розстріляний за вироком військового суду 1935 р. З футуризму вплив нарешті пізніший член «Вапліте» М.Бажан (збірки «17-тий патруль», 1926, «Різьблена тінь», 1927), поет дуже виразної індивідуальності – культурний і своєрідний у своїй тематиці, трактуванні й формі. Найціннішою є його збірка «Будівлі» (1929), де поет досягає високої зрілості концепцій та експресивності вислову. Його пристрасне протиставлення московській духовності та глибоке почуття зв'язку з національною традицією стягнуло на нього урядові репресії. Бажан мусів замовкнути. В останні роки Бажан знову був допущений до літератури. Він робить благонадійні, формально високоякісні переклади (поема Шота Руставелі «Витязь у барсовій шкурі» тощо) та час від часу пише панегірики високопоставленим особам.

* * *

Найяскравішою появою на Східній Україні була київська школа неокласиків. Давня столиця України, Київ, від початку окупації протиставилася Харкову, що, як столиця «Советської Української Республіки», був ворітьми впливу московської комуністичної культури на Україні. В час розцвіту в Росії футуризму, імажинізму та урядової фаворизації на Україні «пролетарського реалізму» Україна в особі неокласиків протиставила їм національну творчість, оперту на класичній традиції та західній культурі й виразно ворожу духовно до азійсько-комуністичного наступу та витвореної ним дійсності. Чоловим поетом цієї течії був М.Рильський, ідеологічним провідником – М. Зеров.

М.Рильський почав друкуватися ще перед революцією. Перша його збірка «На білих островах» (1910), написана 16-літнім хлопцем, зраджує вплив символізму, але й виявляє вже основні для творчости Рильського класицистичні тенденції.

Дальші збірки поета («Під осінніми зорями», 1918, «Синя далечінь», 1922, «Поєми», 1924, «Крізь бурю й сніг», 1925, «Тринадцята весна», 1926) показують його вже у всій зрілості та завершеності. Рильський – поет неповторної особистости. Його неокласицизм не має в собі нічого з формалістичного холоду чи гіперболічної патетики та врочистости. Поезії Рильського ціхує особливе ліричне тепло. Класичним в нього є, попри античні мотиви й форми, основне: спокій та внутрішня гармонія духовости й віршу.

Будучи в своїй природі ліриком, Рильський, великий майстер, дає теж зразки прекрасного епічного стилю, зокрема у своїх перекладах (напр., «Пан Тадеуш» – Міцкевича).

М.Зеров – літературознавець, перекладач класичних авторів («Антологія римської поезії», 1920) – був чоловім теоретиком і критиком неокласиків. Професор української літератури на Київському університеті, властивий редактор київської трибуни неокласиків «Життя і Революція», він був тим, хто формулював позиції неокласицизму, обстоюючи зв'язок з європейською культурною спадщиною та високу культуру слова. Був він тим громозводом, що в нього били всі громи марксистівського Олімпу.

Але одночасово Зеров був і практиком своєї ідеї, видавши збірку оригінальних поезій «Камена» (1924), що клясичною досконалістю нагадують Герадія. Суворіший, холодніший в порівнянні до поезії Рильського клясицизм цієї збірки виразно вплинув на молоду українську поезію.

Третім великим неоклясиком був П.Филипович, рівно ж професор Київського університету та літературознавець. Більш динамічний, ніж два попередні, Филипович виявляє в своїх глибоких рефлексійних поезіях («Земля і вітер», 1922, «Простір», 1925) більший суспільний змісл та гостріше відчуття дійсности.

Вплив неоклясиків на українську літературу ставав щораз більший через світоглядну базу та культуру і якісний рівень їх творчости. Під їх сильним впливом стояв другий великий український літературний журнал – харківський «Червоний Шлях» та інш. Ряд молодих авторів згуртувався по цілій Україні навколо ідей цієї школи.

Д.Тась, О.Лан з їх спокійною формою, романтична Л.Могилянська, національний М.Антіох (обоє властиво найпізніші символісти), елегійний, часто емоційно нап'ятий Е.Плужник («Дні», 1926, «Рання осінь», 1927; в недовгому часі має вийти посмертна збірка поета – «Рівновага»), дуже культурний у своїй поезії автор старшої генерації М.Філянський та інші.

Окремої уваги заслуговує В.Мисик, молодий поет-«комсомолец» з пантеїстично-містичним відчуттям природи та глибоким духовим контактом з психікою українського села («Трави», 1927).

До неоклясиків прийшов в кінці своєї творчости теж Д.Фальківський («Чабан», 1925, «Обрії», 1927 та інші). Комуніст, відомий своїми пригноблено-розпучливими поезіями на тему спогадів з чекістської діяльности та духовного конфлікту між собою, як сином села, та чужим містом, Фальківський в цій своїй попередній творчості є ще реалістом. Справжнього майстерства досягає Фальківський у своїх пізніших речах. Зокрема, є він прекрасним баталістом.

Кінець неоклясиків був основний. З посиленням московського наступу на Україну під час колективізації приходить розгром культурної політики наркома освіти, «націонал-ухильника» М.Скрипника. Той кінчає самогубством, а на Україну приїздить Москвою уповноважений диктатор П.Постишев.

На неоклясиків приходить один із перших ударів. Зеров, що не визнав своїх помилок, а навіть публично обороняв на диспуті позиції Хвильового, пішов на заслання, де і помер. Рівно ж Филипович, Тась, Лан, Філянський, Антіох та інші зникли без сліду (Плужник помер 1936 р. на засланні). З Рильським та іншими величинами відбув «балачку» сам Постишев, і з того часу тонкий неоклясик раптом переродився в реаліста, що витрублює бадьорі салюти на адреси комуністичних вождів.

Мисик, обвинувачений в участі в націоналістичній терористичній організації, був засуджений на розстріл. Розстріляно тоді ж і за те ж і Фальківського (1935).

Хоч творчість неоклясиків і ціхував пасивний спротив, а не динамічна агресія, та, проте, в умовах тої дійсности це була теж відповідальна форма

боротьби. І цю школу треба вважати одним із першорядних факторів українського змагання з Москвою в ділянці культури.

Завзято розгромляючи всі противні літературно-мистецькі угруповання, большевизм так і не зумів витворити суцільної вимріяної «пролетарської» поезії. Люди починали «пролетарським реалізмом», а відходили у зовсім «непролетарський» і зовсім «не-реалістичний» бік, тому треба було ліквідувати і їх творчість, і самих людей. Так усунено довголітнього марксистівського трабанта – екстравагантного поета В.Поліщука («Сонячна міць», 1920, «Вибухи сили», 1922, «Книга повстань», 1922), що також пробував дати речі епічної форми.

Навіть дуже популярний у свій час – дитина большевицької революції – поет-комуніст В.Сосюра («Поезії», 1921; «Червона зима», 1922, «Місто», 1924, «Осінні зорі», 1924, «Вибрані поезії», 1925, «Юнь», 1927 та інші), лірик романтики «громадянської війни» та особистих переживань досить упадкового настрою, остільки розминувся з офіційними побажаннями, що попав був у немилість і був усунений з літератури. (Лише в останній час до неї знову був допущений).

Колишній символіст Терещенко, Масенко, Вирган, Усенко, Малишко або поети з такими прізвищами, як Первомайський, Іцик Фефер тощо, і кілька упокорених та зломаних постатей іншого світу, як Тичина чи Рильський, – не могли створити органічної сполуки, і мертве тіло це щохвили розвалювалось і рвалося. Над усім панує нестерпима задуха, й говорити про творчість при нагоді цієї бездушної продукції сурогатів зовсім не приходитьсь.

Всі таланти, все горіння й осяги знайшлися на другому, націоналістичному, боці барикади. Зліквідовано націоналістичні літературні організації «Ланка» й «Марс» («Майстерня революційного слова»), але зав'язок «пролетарської літератури» – організація письменників «Гарт» – вилонила із себе славнозвісне націоналістичне «Вапліте» і сама пізніше мусіла бути розв'язана. Те ж сталося і з широкою організацією селянських письменників «Плуг».

«Всеукраїнський Союз Пролетарських Письменників», що був створений владою, рівно ж мусілося зліквідувати. Але й у «Спілці Радянських Письменників України», організованій на місці ВУСПП та підпорядкованій прямо Москві, викривано стільки «ворогів народу» (до самих голів Спілки включно), що справді не видно кінця...

Так советська культурна політика на Україні в цілості потерпіла невідкличну поразку.

При виключно тяжких умовах розвитку національного мистецтва СУЗ зрозуміло, що свого повноцінного вияву українська поезія мусіла шукати деінде.

Цим тереном в першій мірі стала еміграція.

Перший зав'язок молодих літературних сил постав уже на початку 1922 р. у концентраційних польських таборах, де було інтерновано українське військо. З них вийшла більшість еміграційних поетів, як Липа, Маланюк, Дараган, Мосендз, Чирський, Грива та інші. Ця літературна молодь мала вже в таборі в Каліші свій орган «Веселка».

Покинувши пізніше табори і подавшись на студії до Центральної Європи, а в першій мірі до б. ЧСР, ця молодь розвинулась до групи виразних мистецьких індивідуальностей, якій судилося повновартно висловити нову українську духовість.

В атмосфері програної війни і багатої на біду й пониження еміграції ці поети не гублять морального контакту з життям краю та бойового духа. Навпаки, віддасть від рідної землі та інтенсивні емоції скитання дали цим еміграційним мистцям змогу повнішої перспективи й глибшого пережиття української дійсності. Вони піднімаються до висоти історіософського охоплення та справжнього патосу у вислові основного двигуна сучасного українства – національно-державної ідеї. Осередком їх став у першій мірі львівський «Літературно-Науковий Вісник», пізніше «Вісник», редагований Д.Донцовим, чернівецька «Самостійна Думка» і празький «Пробоем». Ця група може бути окреслена як виразно націоналістична.

Найперше треба згадати Ю.Дарагана з його філіграново-витонченою збіркою «Сагайдак» (1925), що відкрив сучасній українській поезії обрії княжої традиції. Це схоплення співзвучності між сучасністю і Княжою Україною, після століття оспівування волелюбної козаччини, наближення української духовності імперіального княжого середньовіччя стало для теперішнього українства джерелом великої духової потуги.

Наскрізь бадьора й повна віри поезія Дарагана, як і другого поета М.Гриви (обидва померли рано на туберкульозу, захоплену в таборах), є документом животворчої сили національної ідеї.

Історіософічні натяки Дарагана повно розвинув другий поет-емігрант Е.Маланюк («Стилет і стильос», 1925, «Гербарій», 1926, «Земля і залізо», 1931, «Земна Мадонна», 1934 і «Перстень Полікрата»). Майстер клясичного віршу, звичайно ямбового, Маланюк у ньому заховує всю несамоовитість пристрасти та широкі історіософічні концепції. Маланюк – весь протиставлення негативам українського минулого – шукає його формули й формули розв'язки для майбутнього. Основною концепцією України в Маланюка є «Скитська Еллада» – блаженна країна розквітлих вишень, яка падає жертвою нищильної азійської сили, стає «бранкою степовою». Історичний фатум може бути зломаний тільки через віднайдення суворих державницьких основ української психіки – «варяжська сталь і візантійська мідь». Щоб «степову Александрію» – Київ:

Власний Рим кордоном вперезав
І поруч Лаври станув Капітолій.

Покликом до цих психологічних варягів конструктивної основи українського духа і є вся поезія Маланюка, безпосередня, риторична, але завжди пережита й змістовна. Її голос дійшов і справив своє враження теж над Дніпром.

Дуже відмінною постаттю є Ю.Липа. І в нього основним двигуном є державно-національний, але дух і вислів Липи неповторно власні. Це вже синтез. Форма поезій Липи абсолютно адекватна змістові, від суворо-клясичної до нервово-ритмічної пульсації майже вільного віршу. Вона намагається «не

існувати». Постає з вільного, грізного наростання образів або ще більше – з самого оголення динамізму прагнень, що впливає безпосередньо, як могутня музика. Поезію Липи можна назвати поезією не інтелекту і не чуття, а – волі. Сугестивна її сила надзвичайна.

Липа, без сумніву, найповніше висловив українську духову сучасність. У нього нема раціоналістичних елементів: Липине відчуття української дійсності та історії наскрізь стихійне. Базою його духовости ще середньовіччя, але воно міцно лучиться із сучасністю через козацьку добу українського минулого, якої дух і стиль Липа відчув, як ніхто. Дві невеличкі збірки Липи, пастилево-лірична «Світлість» (1925) та особливо титанічно-могутня «Суворість» (1931) ще не дооцінені щодо своєї ваги та потенції засягу в українську літературу та збірну психіку.

Інша визначна індивідуальність еміграційної поезії є Л.Мосендз (збірки «Юнацька весна», 1933, «Зодіак», 1941). Теж у нього форма глуха і підкреслено недбала, але тим ясніше виступає шляхетна витриманість та тонкий смак у змісті. Мосендз – поет філософської рефлексії. В його злегка елегійних, а водночас глибоко мужніх та стоїчно бадьорих віршах чується дихання вічності. Українська збірна емоція та боротьба знаходять своє трактування в цій широкій, вічній площині і тим набувають виключно глибокого звучання.

Західня Волинь дала еміграції талановитого лірика О.Стефановича. Стефанович – поет особистого у своїй ранній творчості («Поезії», 1927, «Stephanos», 1939), поет ніжних, тонких імпресіоністичних реакцій, що нагадує часом Тичину. Пізніше його ліричний тон холоднішає, поезія більше об'єктивізується, заховуючись у крижано-холодну клясичну форму. Її основною ціхою є перфектна музичність, але відмінна від Тичининої, так би мовити – матеріяльного, зовнішнього характеру. В останні роки переважають у творчості Стефановича «мотиви есхатологічні».

До наймолодшого покоління, що зросло вже на еміграції, належить О.Ольжич. У збірці «Рінь» (1935) голосить поет – закоханий у мужню чистоту «залізного віку» – суворим, стислим віршем прихід нового віку героїв. У другій збірці («Вежі», 1940) – одному з найсміливіших проявів сучасної української лірики – поет нехтує літературною «манерою» взагалі. Збірка ця не є вже передчуттям нового, героїчного віку, а прямим висловом його: свого роду прямим чином української революційної дійсності інспірує поета тут вже не древній Рим («Рінь»), а конкретна українська земля в конкретному часі (Карпатська Україна, Городок Ягайлонський). Націоналістична українська сучасність тут чи не вперше з такою надособистою силою тужить в слові прорости свій простір і час і вилитись у патос нового поетичного символу!

О вітре, всі мури земного
впадуть,
як серце обернеш у сурму.
Найвищі-бо вежі духовости
ждуть
Твойого шаленого штурму.

З інших поетів треба відзначити теж легкого, елегантного, але наскрізь мужнього М.Чирського (помер 1942 р., повернувшись на батьківщину, до Кам'янця-Подільського: зб. «Емаль», 1941), та поеток О.Телігу й О.Лятуринську («Гусла», 1939, «Княжа емаль», 1941). Поетичне слово Лятуринської – часом важке, часом витончене, як філігран, але завжди міцне й монументальне. Джерело інспірації Лятуринської – доба княжа й давнина прапоганська. Лятуринська – один із найсамобутніших талантів у сучасній українській поезії. Відмінного характеру є творчість поетки жіночого І.Наріжної («Настрої», 1936). Меншої духової культури є зате творчість Н.Лівицької-Холодної з її еротиками («Вогонь і попіл», 1934) та поезіями патріотичними («Сім літер», 1937).

Майстром сонету є колишній київський неоклясик (від половини 30-х років – емігрант) Ю.Клен. З-під його пера вийшла поема про часи большевицького терору в Україні («Прокляті роки», 1937).

Література, а зокрема поезія Західної України, характеризується за часів польської окупації відпруженням щодо кількості та продуктивності авторів. Політична революційна активізація західного українського суспільства, націоналістичний рух, є тим річищем, куди спрямовується емоція й творча енергія молодшої генерації. Західні Землі дали окремих тип поетів, що пишуть тільки періодично, ідучи на чергових пару літ до тюрми, а на волі віддаються суспільній діяльності.

Б.Кравців – характерна постать західноукраїнської поезії. Виступивши молодечою збіркою «Дорога» (1925), потім «Промені» (1930), що зраджує ще деякий імпресіоністичний вплив (Тичина), Кравців сформувався під час свого трьохлітнього ув'язнення за свою націоналістичну діяльність. Його вислідом була збірка тюремних речей «Сонети і строфи» (1938). Їх класична форма й твердість нагадують різьби в граніті. Різьбою із слоневої кости здається теж дещо національно трактований переспів Кравціва біблійної «Пісні пісень» (1935). Зниження творчої динаміки спостерігаємо зате у збірці «Остання осінь», яку Кравців, опинившись на еміграції після окупації Галичини большевиками, випустив 1940 року у Празі. Остання збірка поета «Під чужими зорями» (1941) позначає дальший його ріст.

Натомість дуже безпосередній, але з мистецького боку нерівний, є В.М.Янів. Згадати ще треба динамічного В.Завадовича та холодного цизелятора сонетів – Кедре («Сонети», 1931). Виявом для цих поетів були, окрім львівського «Вісника», менші літературні органи, як «Дажбог», «Обрії», «Напередодні» тощо.

Поza тим знаходимо на Західній Україні поодинокі літературні постаті, що, хоч були інспіровані в основі націоналістичною стихією, стояли осторонь від її літературного вияву, шукаючи собі місця на сторінках консервативних чи ліберальних органів.

Найталановитішим із них був, без сумніву, Б.І.Антонич. Задебютувавши молодечою, незрівноваженою збіркою «Привітання життя», Антонич досягнув майстерного виразу у другій своїй збірці «Три перстені» (1934), де показався дуже незалежною постаттю на тлі української поезії. Збірка ця зраджує впливи імажинізму і має чар великої стилевої єдності, співучості і безпосередності.

Антонич – лірик, що свої інтимні емоції вміє висловити в прекрасно-наївних образах, повних чару й фантастики рідного йому лемківського фольклору, в якому чується дихання ще поганської української давнини.

Третя збірка Антонича «Знак Лева» (1936) значить шукання великого словесного матеріалу та монументального віршу. Витримана вона в важких «олійних» барвах (1939 р. вийшли посмертні збірки Антонича: «Зелена Євангелія» й «Ротації»).

Другий поет, С.Гординський, талановитий маляр, від ще не звучної поезії своєї першої збірки («Барви і лінії», 1933), залежної від французької лектури, знайшов в останній творчості («Буруни», 1936, «Слово про Ігорів полк» – переспів, «Римські ямби», 1937) контакт з українською дійсністю та поетичною традицією. Дзвінки, ефектовні вірші Гординського свідчать про безсумнівний хист автора, хоч він ще шукає свого індивідуального обличчя.

До Гординського подібний неоромантик Ю.Косач («Черлень», 1934, «Мить з майстром», 1936), активний теж у прозі.

Закарпаття було найвідсталішою українською територією. Доперва світова війна й українська революція 1917–1919 рр. розбудили цю землю, що почала здоганяти український материк. Це здоганяння втраченого часу відбиває постать Гренджі-Донського з його ще народницькою, типу ХІХ ст., поезією та молодшого від нього Зореслава («З серцем у руках», 1936, «Сонце і блакить», 1935), який вже віддзеркалює початок ХХ віку (вплив Олеся) та доростає поволі до сучасності.

Та наймолодша генерація поетів, до речі – дуже жива та соковита, вже стоїть на загальноукраїнському рівні культури. (Осягнення цього рівня найшло свій історичний вияв в повстанні й змаганнях 1938–1939 рр. держави Карпато-Української).

З цієї генерації треба згадати Боевіра з його дзвінким, ямбовим віршем та динамікою змісту, що нагадує Маланюка, поривистого М.Рішка («Гірські вітри», 1936), нестримного І.Колоса («Колос», 1939) та особливо вдумливого, схильного до широких ліричних впливів І.Ірлявського («Срібна земля», 1938, «Моя весна», 1940, «Вересень», 1941). Своєрідною, близькою народній стихії є постать К.Вагилевича («Україна непоборна», 1941). Після упадку Карпатської України Колос, Ірлявський, Вагилевич ідуть на еміграцію. Гуртувались ці поети навколо органу закарпатської молоді «Пробоем», виступаючи теж по центральних українських літературних журналах.

Культурний, а зокрема поетичний фермент, на невичерпаному Закарпатті є дуже сильний, так що від нього можна ще сподіватись багато.

Пропорційно плідна в українському літературному минулому Буковина з загальним розгромом свого культурного життя в двадцятих роках не дає ніякого визначного поетичного імені. Доперва в тридцятих роках навколо літературного журналу «Самостійна Думка» в Чернівцях зродилися молоді поетичні сили, що стоять на рівні загальноукраїнської духовності та літературної сучасності.

Це насамперед поетка Л.Мак, що, відсидівши за революційну діяльність якийсь час у тюрмі, пише стримані сонети, в першій мірі суспільної тематики. Більше самотутня, але менш літературно зріла є Т.Княгиницька, бурхливого

змісту й вислову. Звертає на себе увагу теж неспокійний Криштофович та брати Масюкевичі. Всі ці поети, подібно як і закарпатські, стимулюють і висловлюють тиснення новітньої націоналістичної духовости героїчного типу.

(Режим доступу до публікації: <http://ukrlife.org/main/evshan/julinsk.html>)

Олег Ольжич РУДЬКО **(Життєпис одного півня)**

Отже, я розповім вам про півня. Не про величезного слона чи хижого лева, а про звичайного півня, яких ви безліч бачили за своє молоде життя. Ви, може, не пригадуєте, але я знаю, що колись ви були з ним в дуже близьких відносинах. Він непереможно вабив вас до себе яскравістю барв та дзвінким голосом, і ви, пручаючись в обіймах матері, тяглись до нього малими рученятами.

Згодом, коли ви навчилися ходити та копатись в піску посеред подвір'я, ви відчули до нього пошану. Ви уступилися йому з дороги або, кинувши всі скарби, стрімголов бігли в сіни і причиняли за собою двері, коли він надходив занадто близько. Ще за якийсь час ви шпурляли в нього тоді, як виводив свою голосну пісню, грудками, і, нарешті, він став для вас зовсім байдужим. Предивний птах з закрученим хвостом перестав для вас існувати.

І от роки ви тішитеся з літа, нудьгуєте взимку і менше знаєте про те, що твориться в душі вашого колишнього приятеля, ніж він, що відчуваєте ви!

Сором! Сором! Отож – про півня. Слухайте!

* * *

В сінях було душно, і сіра чубата квочка, що два дні тому була перенесена сюди з прохолоди стайні, часто дихала розкритим дзьобом. Квітневе сонце таки добре припікало! Можна було б устати й напиться з мисочки, що стояла коло гнізда, але вона досиджувала сьогодні свій двадцятий день і обурювалась на саму згадку про воду чи пшоно, яке лежало поруч золоту купкою, не зачеплене ще від позавчора. Двадцять днів! Це вам не хруща проковтнути!

Її майже голі від сидіння груди горіли останнім огнем, який могла видушити матерня любов з виснаженого тіла. Ще доба, – ні, не доба, ще кілька годин – і прийде найщасливіший мент її життя, мент, за який можна віддати все, витерпіти всі муки!

Яйця були якраз в міру теплі, й, перевертаючи їх ніжно дзьобом з одного боку на другий, вона всією своєю істотою відчувала в кожному маленьке скорчене тільце і величну силу життя, що його наповняла. Година ще!

А проте я не оповідатиму, що сталося за годину. Я не малюватиму вам щастя матері, коли тріснула перша шкарлупина і почулось жалібне хлипання немовляти. Я не маю для цього гідних барв. Не згадуватиму і всіх тих переживань, що їх мали нові мокрі громадяни світу, коли ступили на межу свідомого життя. Вони мало чим різнилися від ваших власних, коли ви були в

такому становищі. Безліч незрозумілого, дивного і сила неприємного, як-от шкарлупка, що не хоче одстати від пупика, або погана колюча соломину.

Прийшла господиня і, вийнявши, щоб не подушилися між яйцями, тих, що вже обсохли, поклала в решето та поставила на піч. Тут зібралися вони всі п'ятнадцять (не було ні одного бовтуна чи заморка), тут навчилися підводитись на ноги і вперше відчували голод, що відтоді став їх найвірнішим товаришем на ціле життя.

Здебільшого лежали вони, притулившись одне до одного, і тихенько пищали, немов заспокоювали самі себе. Якийсь заворушиться, і всі прокидаються зі свого напівсну та вибухають жалібним лементом.

На другий день, після того, як квочка добре викупалася в піску та досхочу наїлася, під неї підпустили курчат.

Чи вона пізнала своїх дітей? Чи ті почули в ній матір? Пізнала! Почули! Почули і побігли до неї на перший ніжний поклик. Так, але, скажу вам, курка на 21 день сидіння має такий настрій, що прийняла б під свої крила цілий всесвіт. В цей час у ній знайде собі оборонця взагалі кожне курча, нехай воно навіть убереться вже в колодочки.

Хитаючись на непевних ногах, розбіглися наші малі по хаті і раптом, злякавшись чи то чорної тіні, чи власної самотності, летіли назад на тихий голос матері. Вони хотіли їсти. Мати це чула, і, коли чийсь великі руки покришили на долівку жовток з яйця і грудку пшоняної каші, кілька самі кинулись на неї, а решті почала пояснити призначення цих жовтих шматочків мати. Ніжне дрібненьке квоктання, щось наче: «так, так, так, так, так», що його вона ще в дитинстві чула від своєї матері, тепер само з'явилося на язичі. Брала зернятка каші і знов випускала їх з рота, боячись, щоб не проковтнути ненароком коштовної страви. Сама вона сміла їсти тільки гречку та житнє зерно, насипані поруч. Малеча хапала гливкий жовток, давилася, чмихала. Нарешті це обридло. Всіх стали більше цікавити очі першого найближчого або його жовтенькі пазурці. Вони здавались особливо смачними, і то один, то другий голосно шльопався на землю, коли сусіда занадто сильно сіпав його за палець.

Одно руденьке з двома блакитними латочками на спинці курча зацікавилася маминою бороною, підскочило і повисло на ній. Квочка несамохіть тріпнула головою, і мале покотилося по землі. Запам'ятайте собі це курча. Задля нього одного я почав своє оповідання. На вигляд було це звичайнісіньке мале курчатко, півник, з цікавим поглядом карих оченят та ледве помітним зубчастим гребінцем. Він довго не міг заспокоїтись після цієї пригоди, але це не пошкодило йому за хвилину вскочити по пояс у миску з водою, яку всі тепер учились пити.

Мокрий, він поліз під матір, але не міг там довго висидіти, виглядав то з-під крила, то спереду, вилазив на спину або біг геть і націлявся на стіні на поважну чорну муху.

Проте всьому буває кінець. Прийшов кінець і сонячному квітневому дню, і все товариство опинилося під піччю. Було темно, душно і не лишалося нічого іншого, як забитися в мамине пір'я і віддати себе на поталу тривожним снам.

* * *

Другого ранку, коли висохла роса, всіх винесено на двір. Стурбована квочка бігла ззаду, підсакувала, хочаби відняти свій скарб. Та нічого страшного не сталося, курчата знов були коло неї. Малеча дивувалася з усього, що бачила навколо. М'який порошок під ногами, довгі зелені травинки, які ніяким чином не можна висмикнути з землі, гаряче-гаряче світло, що сипалось згори, – все це і бентежило кожного, і наповняло душу веселощами.

Тепер вони вперше побачили інших схожих на маму істот. Довірливо бігли до їх і зразу ж розчаровувались. Ці сотворіння або, здивовані, йшли собі геть, або, гірше, – дзьобали малих боляче в тім'я. Мати мусила ставати в їх обороні, і за перший день їй довелося кілька разів витримати порядну бійку.

Треба сказати, що за час сидіння на яйцях багато подруг, які колись ставились до неї з належною пошаною, встигли цю пошану цілком втратити. Охляла та заклопотана, вона під час своїх коротких прогулянок не могла дати їм доброї відсічі, зате тепер, почувавши себе матір'ю, вона зважувалась ставати й проти тих, що на них колись навіть очей звести не сміла б.

Перед самим півнем, цим володарем курячих душ, вона своїм тілом закривала дітвору і, намагаючись не дивитись на його обурене обличчя, кричала хрипким голосом та молила йти геть. Любов робить героями. Колишня полохлива сіра курочка не вагалася тепер кинутися на голову Сіркові, що з виваленим язиком прийшов глянути на нових мешканців подвір'я, а кота Кирила вона погнала галопом через увесь двір до першої дірки в баркані.

Всі думають, що кури вміють лише цокотати та кудкудахкати. Ніхто з вас, певне, і не підозрівав, що у них є власна, розуміється, не подібна на людську, а проте багата і вироблена мова. Цією мовою можуть кури і висловлювати свої почуття чи бажання, і ділитися зробленими спостереженнями. Так, так! Я колись, ще малим хлоп'ям, досконало знав її та пробував навіть складати курячо-людський словник. Мені нічого не коштувало збентежити всю шановну громаду принесеною звісткою або примусити її сховатися перед вигаданою небезпекою. Я водив за собою цілу зграю поважних курок, задурених найпривабливішими обіцянками, і доводив до сказу гордовитого півня, кидаючи йому в обличчя тяжкі образи.

Досить сказати, що я заслужив щиру приязнь наших та сусідських курей, а між півнями нажив собі найлютіших ворогів. Не один вбачав у мені такого ж півня, як сам, і збройно виступав проти чужинця. Тому часто ходив я то з подряпаними руками, то з підбитим оком.

Отож цієї самої чудової мови вчилися тепер наші малі клубочки. Про значення одних згуків догадувались інстинктом, інших – навчалися з досвіду. Коли мати кричала довге «кре-е-е!» – всі бігли під баркан чи ховались в лопухах, бо це значило, що в повітрі є якась небезпека, шуліка абощо.

Як мати киркала одривчасто «кр, кр, кр!» (небезпека на землі) – малі розуміли, що треба уважати на kota, який, ідучи за своїми справами, щось занадто підозріло б'є хвостом. Вони й самі за матір'ю гукали зляканим голосом на нього, і цей голос скидався на сюркотіння цвіркунчиків.

Настали найщасливіші дні життя наших курчат, їх переселено з-під печі до курника, в перекинуту бочку. З ментом, коли господиня одчиняла вранці двері і сипала їсти, починався день самих насолод. Мати вела дівчорку крізь дірку в плоті на город, на грядки з різним зіллям, або мандрувала в сад, що весь заріс високими травами та кропивою. Там, мовляв, безпечніш, як на городі, звідки господиня захвачувала родину віником. До того попід тином лежали цілі купи старого листя, де чудесно можна було шукати різних хробаків.

Тут, на лоні природи, дівчора здобувала всю науку, що її має знати тижневе курча з доброї родини. Малпуючи матір, вони навчилися чухати собі ногою за вухом (і не падати при тому!) та дзьобиком розправляти пух на малих крильцях. Навчилися купатися в сухому піску, підкидаючи його вгору, наче дощик, лягати боком, відкинувши ноги, проти сонця і навіть удавати, що гребуться.

Малий Рудько всюди був перший. Чи то ковтати довжелезного хробака, чи заплутатись у траві і переполохати матір своїм вереском. Це він весь обробився у павутиння, він сам на сам зустрівся з загадковим зеленим коником.

Коли надвечір квочка вела всіх додому, курчата почували себе найщасливішими істотами в світі.

Вола їх були повні добірною стравою, переважували їх на бік, а дома чекала ще вечеря з рук господині. Переганяли одне одного, тріпотіли крильцями й удавали, що б'ються. У цій забаві однаково участь брали і півники, і курочки. Згодом одступили одні, поважніші півники, далі останні, й гра була полишена самим курочкам, що не зрадили їй аж до сивого волосу. Але це сталося потім. Тепер всі з однаковим захопленням стукали носиком у носик і робили це доти, доки не забували, чого вони, власне, стоять одне проти одного в таких страшних поставах. Е ні, не всі! Одне курчатко, мизинчик, якому господиня мусила допомогти вилупитись з яйця, не тішилося білим світом. Весь час бігло воно, жалібно квилячи, слідом за матір'ю і, коли вона хоч на хвилину спинялася, зараз ховалося під крило. Мати перш турбувалася, заспокоювала його ніжно, але скоро побачила, що йому однаково вже не топтати рясту, і зовсім перестала звертати на хоре увагу. І справді одного ранку воно не вибігло разом з усіма з бочки.

День минав за днем, і курчата незчулись, як гідкі палочки на крилах та хвості обернулись у красні новенькі пірця.

Наш Рудько мав хвостик не менший, ніж курочки. Це показувало на його низьке походження (півники добрих порід довго не мають хвоста), але Рудько тим не журився. Досить було навколо речей багато цікавіших, щоб звертати увагу на власний хвіст.

Взагалі за останній час настали в житті курчат поважні зміни. По-перше, вони ночували вже на сідалі, мов дорослі! Мати – посередині, діти довгою

низкою по обидва боки. Щовечора, звичайно, траплялась сила непорозумінь. Курочки лізли під матір або на неї, одні курчата, злітаючи, збивали з сідла інших; щоразу ніч заставляла когось на землі. Далі: їх перестали так смачно, як раніш, годувати. Але найдивніша зміна сталася в поводженні матері. Вона не була вже така дбайлива, як колись, і часто, ідучи поперед своєї родини, дзвінко-дзвінко цокотала. Цього вже курчата за нею ніколи не помічали, їм було навіть ніяково слухати. Згодом і ночувати вона стала не з ними, а з дорослими курми і, коли якесь занадто їй обридало, злегка дзьобала його в голову або плече.

Взагалі, давала зрозуміти, що старе минулося. «Що ж, як ми з своїм не в лад, то ми з ним і назад», – вирішили курчата, і тільки деякі курочки все не могли забути смачних шматочків з дзьоба матері і постійно наражались на неприємності.

Настала нова доба в житті родини. Курчата ще трималися купи і разом виправлялися на здобитки в старі знайомі місця. Але тепер на них самих лежали всі турботи про хліб насущний і про власну безпеку. Перед Рудьком послався широкий шлях самостійного існування, і він, не вагаючись, ступив на нього.

* * *

Рудько знайшов у собі новий хист. Він і сам не знав гаразд, як це сталося, але одного сонячного ранку, коли навколо горіли роси, зі старого саду почулось його хрипке, тремтяче «ку-ку-рі-ку».

Старий півень, що був саме на дворі, здивовано крутнув головою, а далі погіршливо скривився. Справді, це «кукуріку» було таке дитяче, таке несміливе, що й ми б з вами напевне засміялися, але самому співцеві здалось воно вершком мистецтва й сили. І з того часу Рудько повторював його кожної нагоди і взагалі без жодної нагоди. Раптом він непомірно виріс сам у своїх очах. Він не почував себе вже тим руденьким курчам з довгим хвостиком, яке кожний може безкарно ображати. Рудько розумів, що своїм співом сказав усьому світові про своє право на радощі життя і що він боротиметься за це право.

Сестри, які вже давно з зачудованням поглядали на його мужню бороду, тепер відчули до нього просто побожність, а брати... заздрість. Ця остання і призвела до того, що на другий день заспівав ще страшнішим голосом його старший сіренький брат, а за тиждень сім запальних горлянок з ранку до вечора, забувши про все на світі, намагалися переспівати одна одну. Дорослі кури глузливо посміхалися, і тільки мати зайшла одного разу в сад і, пильно подивившись на Рудька, з задоволенням виглядом подалася назад.

Але поруч з тим перед нашими півниками стали з'являтися питання, які раніш їх ніколи не турбували. Це питання їх взаємовідносин та становище кожного в їх тісній громаді. Колись з одної зовсім незначної причини виникла суперечка між Рудьком і його сірим братом. Таких непорозумінь траплялось вже досить, і вони зараз же забувались, але сьогодні кожний спитав себе, чому, власне, він, він має поступитись, спитав і враз почув себе гірко ображеним.

Бачили ви, як люто б'ються між собою старі півні? Отже, бійки малих півників бувають куди страшніші. Там змагаються два досвідчені вояки-лицарі,

два мистці у своєму фасі, тут – діти, недорослі діти стають до засліпленої боротьби, незручні, обняті одним гірким почуттям враженої гідності. Час такого змагання прийшов і для наших курчат, а початок йому поклали Рудько з братом.

Вони бились не день і не два. Бились посеред двору, в саду, навіть в темному курнику, бо обоє не мали сили злетіти на сідало, їх купали в бочці з водою, замикали в різних помешканнях. Даремне! Вгледівши один одного, бігли вони собі назустріч радісні, що зможуть знову гасити свою згагу ненависті. Найшла коса на камінь! Їх гребінці являли собою живе м'ясо, очі злипались від крові, пір'я на грудях зашкарубло. Коли раніш один міг легко перемогти, то тепер це було неможливе, їх завзятість дійшла до останнього, і вони майже не відчували болю.

Проте Сірій мав перевагу. Він бився розважніше, був витриваліший і багато більший. Йому ставало все легше і легше боротися з Рудьком, у якого зовсім запухло одне око. Сірій постійно був зверх, але, коли він хоч на хвилину випускав з дзьоба скривавлений гребінець Рудька, той сліпо ліз на нього знову. Сірого почала лякати ця безстрашність, це божевільне завзяття, і от одного ранку він побіг од Рудька...

У курей є одна негарна риса: вони б'ють лежачого. Боротьба Сірого з Рудьком дала початок для вияснення стосунків і між останніми півниками. Кожний з них витримав бій з кожним іншим, але всі хотіли використати слабкість Рудька (Сірого вони не зачіпали, бо той був не такий знесилений), щоб він визнав їх перевагу. І хворому Рудькові доводилося боронитися.

Навіть курочки, і ті підходили до нього тільки на те, щоб ударити в скривавлену голову, мабуть, помщаючись за якісь давні кривди. Зате, коли Рудько вичунав, він усім їм задав доброго хльосту. Встановився ось який ряд послуху: Рудько–Сірій–Чорний–Рябенький і т.д. Але була й така чудна річ: Чорний бив Рябенького, Рябенький помикав Жовтим, а цей знову ганяв Чорного.

Такі відносини скоро поклали край колишньому щасливому життю родини. Вона почала розсипатися. Перший утік Рябенький, бо йому не давав дихати Чорний. Другим подався Рудько; просто з туги по цілковитій незалежності. Незабаром тільки курочки тримались ще купи, а з ними цибатий Сивко, найбільший боягуз, що його всі лупцювали і який ще досі пищав подитячому.

У курячій суспільності панують суворі закони. Найважливішим з них є закон шанування старшого. Хай Ви будете які хочете мізерні, а коли хтось молодший за Вас на два дні, то малий він чи високий до неба, а мусить Вам коритися. Ви можете скубити його, можете ганяти по підвір'ю, і він не смітиме Вам слова сказати.

Правда, кожний закон можна обійти. Наприклад, Ваша шановна бабуса впродовж місяця не з'являється на подвір'ї. Що тоді? Вона губить права горожанства і трактується, як кожна зайда. Ви можете зробити вигляд, що її не пізнаєте, і хай стара поспробує вибороти собі давнє становище!

Вище посунутись по суспільній драбині можна також, коли Ви завокчете та набудете тим права бити всіх на праве й ліве плече. А досить Вам когось раз потовкти, і Ви назавжди займаєте його місце. О, кури на це мають дуже добру пам'ять! (От і кажи: куряча пам'ять!) Біда ж, коли хтось по темному або що ударить свого зверхника: довго тямитиме він цей нещасливий день!

Певне, що трапляються бунтарські душі, які не коряться благочестивим звичаям, але їх не можна брати на увагу. Вони роблять це на власну руку і самі знають, на що ідуть.

Все це найліпше було бачити за вечерею, коли все громадянство збиралось навколо господині. Кожний бив другого чи для того, щоб зірвати свою злість за те, що не може з'їсти сам всього зерна, чи просто для того, щоб показати, що має право його вдарити.

Скільки тут було вигуків, і справедливого гніву, і гіркої образи! Скільки погроз і жалібного нарікання!

Кожна курка щипала сусідню, кожна квочка лупила курчат чужого виводка, кожне курча вважало обов'язком скубнути свого меншого брата. Найгірше було тим, що їх покинула вже мати. За таких ніхто не заступався. На цьому вечірньому зібранні Рудько найближче стикався з товариством, тут почав свій переможний життєвий шлях.

Всі курчата молодших виводків ставились до нього з належним жахом. Двох пишних Марчуків, яких прикупив десь господар, він приборкав у перший же день, але Рудька пекло презирливе відношення до нього дорослих курок. Кожна з них могла видерти йому найліпше перо, йому, що співає незгірш за старого, могла з ганьбою прогнати геть від миски з водою, могла... Коли Рудько не хотів тікати, його так бито в голову, що він несамохіть кричав, наче двомісячний. Боронитись він перше не смів, тепер йому цього не дозволяла його лицарська честь.

Він одхиляв свою голову від ударів, примушував себе приємно всміхатися і показати тим, що він уважає все це за милу забаву, але коли якась занадто вже на нього напосідала, терпець вривався і Рудько одним мистецьким ударом вибивав з неї увесь гонор. Після такої пригоди курка ставала як шовкова і цілком визнавала в Рудькові дорослого.

Так мусив він переконати у своїй повнолітності усе старше громадянство і до початку вересня побачив, що далі йти нікуди. На горішнім щаблі життєвої драбини стояв великий сірий півень, пан і господар цілого подвір'я.

Відколи звели з поля хліб і коло клуні виросла величезна скирта, а на городі почали збирати картоплю, стали траплятися загадкові події. Одного вечора в курник зайшла господиня з синами (неприємні хлопці, але свої) і взялася знімати з сідала курчат. Один парубок схопив Рудька і закричав – «а цього також?» – «так!» і хотів запхнути в клітку, де вже шкреблося кілька полоняників. Та Рудько раптом тріпнувся, вирвався з рук і, спотикаючись, вибіг на двір. Там у бур'янах він і просидів до ранку.

На другий день усіх зловлених з огидною кліткою побачив він на возі. Господар (поважна людина) махнув батоном, кінь хвостом, і Рудько ніколи вже

їх не стрівав. Нічна пригода зробила на нього таке враження, що Рудько став диким та обережним і навіть ночувати почав десь на дереві. Його ще раз ловили вже вдень, але півень забився у хмиз, і хоч сам насилу звідти виліз, та зате лишився живим. І коли надворі складено дрова й господар з сином заходилися молотити жито, з давніх Рудькових знайомих товаришів дитинства лишилось дуже мало. Зникли деякі старі кури, зникли всі півники, крім Рябенького та сивого Дилди. Молодших курочок теж багатьох не стало, Рудько за ними, правда, не жалкував занадто. Тепер це був присадкуватий мідяно-червоний півень з довгим, ще мало закрученим хвостом, великим гребінцем та напрочуд мелодійним голосом. Йому лишалося вже дуже мало рости. На ногах у Рудька з'явилися невеличкі, не зроговілі ще остроги, а коло вух білили білі, як сніг, сережки.

Рябенький теж став струнким та вродливим юнаком, і тільки Дилда досі корчив з себе маленького. Старий півень щось став звертати на них свою увагу. Він побачив в юнаках небезпечних суперників і почав переслідування. Увечері не пускав у курник, вдень протурював з двору. Бідні парубки не мали ні хвилини спокою, але не мав його ще більш за них Старий. Заздрим оком стежив він за молодцями, застукував їх у глухих кутках, неочікувано з'являвся з-за рогу хати і бив, бив і ногами, і дзьобом. Перший не витримав Рябенький. Десь у третього сусіда знайшов він пару щирих курячих душ, що в самоті там проживали, у них днював і ночував. Сивий незрівняно розв'язав питання: просто не виходив аж до темна з саду. Не піддавався один Рудько. Правда, й він з горя заходив до сусідів і навіть дражнив там чудернацького волохатого півня, але здебільшого тримався двору, зручно уникаючи зустрічей зі Старим. Різними правдами і неправдами віднімав у нього курей, вів гуляти на город, на тік, розгрібав їм гній та здобував собі все більшу й більшу прихильність, особливо серед молодших. Старий вискакував з себе, біг, спотикаючись, туди і на чім світ стоїть гнав гречного молодика аж у діл, де колись росла капуста. А за хвилину, коли він, задиханий, вертався на подвір'я, Рудько вже вів своїх товаришок на вулицю збирати розсипаний овес. Та це ще нічого, але уявіть собі муку Старого, як чув він серед ночі майже поруч на сідалі мелодійний спів свого ворога.

Опало листя з дубів. Вранці стало неприємно ходити по землі, що за ніч вкривалася намороззю. Курей знов почали добре годувати. Зі ставка вернулися ситі качки, а гусей давно не ганяли пасти в поле. Вони цілий день сиділи дома і забирали собі щокращі шматки. Під час сну дошкуляв холод. Кури, сидячи на сідалі, настовбурчували пір'я і скидалися на великі темні клубки. А справжніх морозів ще, власне, й не було.

* * *

Одного ранку, коли відкрито курник, його мешканці побачили, що все навкруги укрилось пухкою білою ковдрою. Старі кури побігли до ганку, лишаючи за собою низки дрібних слідів, але молодь, що ніколи не бачила снігу, була страшенно збентежена. Рудько боязко ступав по землі, обтрушуючи після

кожного кроку ноги, а Сивий, розігнавшись, спинився посеред двору, з жахом поспробував сніг, став на одній нозі і вже не рушився з місця. Курочки просто – летіли через подвір'я, бились у вікна, падали і застрягали в снігу. Цей сніг вже не розтав. Хлопці розчистили доріжки, і на них обмежилось поле діяльності курей. Тут товклися і гуси, проходжувався кіт. Тільки пес Сірко не визнавав ніяких кордонів. Горобці нав'язали приятельські відносини з усіма мешканцями двора, до свині включно, бо на городі нічого не лишилося, а жити ж якось треба було. Навіть ворони, і ті прилітали поритися на смітнику. Зате кілька разів з'являвся вже коршак і одного разу попав просто проти вікон якусь курку, та вискочили люди і напад не повівся.

Перемерзли дві наймолодші курочки, а Рудько одморозив собі найкращий зубець на гребені.

Старий півень у своїй злості дійшов до останнього. Бігав за Рудьком доріжками, а в курнику заганяв на найвище сідало.

І призвів нарешті, необачний, до того, чого найбільше боявся. Одного дня Рудько став проти нього! Рудько вже кілька разів заступався за курей, коли, бувало, їх кривдив Старий, але завжди приймав за це належну кару. І цього разу Рудько на свої груди прийняв удар розлютованого Старого, але тепер він не побіг геть і враз переповнився шаленою хоробрістю. Йому нічого більше губити! Це Старий ставить на карту своє панування, а він хіба що свої муки! Старий на хвилину закам'янів від здивування, потім хижо блиснув очима і кинувся вперед...

Ніхто не б'ється так завзято, як повстанці. Бо знають, що їм нема дороги назад. Тому завжди стається, що півень-повстанець перемагає своїм завзяттям пана-гнобителя.

Ніхто не заходив у курник. Вони бились цілий день. А ввечері господиня побачила в двох різних кутках два скривавлених тіла. Коли вона взяла їх на руки, щоб змити поранені голови, малий рудий півень кинувся на великого сірого. Той зовсім не боронився. Старе тіло не витримало в борні. Не міг витримати ганьби і гордий дух. На другий день він був мертвий.

Рудько виборов собі своє щастя. Невеличкий півник, що був колись пухкеньким курчатком з двома блакитними латочками на спинці, взяв тепер на себе провід життям рідної громади. І показав себе гідним свого становища. Рудько належав до тих півнів-лицарів, міцних духом і шляхетних серцем, що сміло підставляють груди кожній небезпеці і останні їдять посиlane зерно.

Коли сонце почало дужче пригрівати і вода дзюрками побігла зі стріх, а горобці стали знімати невимовний галас, коли в стайні почало чути кудкудахання курей, що в яслах лишали теплі яєчка, коли нарешті з тих яєчок вилупились маленькі курчатка з блакитними латочками на спинках, Рудько відчув всю повноту свого щастя.

Уважний, дбайливий, він, здається, був усюди. Допомігав курці, що носилася з першим яйцем, знайти найвідповідніше для цього місце і заспокоював ту, яка вже знеслася. Він вчасно з'являвся на городі коло квочки з курчатами, і ворони, що прилітали сюди вже не для того, щоб порпатись у

смітнику, даремне топталились на гілках дерев, ласо поглядаючи на дрібні клубочки.

Двічі мав він у своєму дзьобі сіре пір'я яструба і від нього носив на щоці широкий рубець.

Дурного Сивого Дилду, який встиг вирости за цей час на величезного півнюру, що лякав усіх своїм безнадійним басом, він зовсім зігнав з двору. Так ніхто й не взяв, куди той подівся.

Тепер Рудько поширив свій вплив на цілу вулицю та сусідські двори і запевнив там собі блискуче положення. Кожний півень з того кутка пам'ятав день і ніч про мідяного півника, що так надпівняче побив його в першій і останній бійці. Бо незручному борцеві не допомагали ніякі хитрощі. Даремне було удавати, що ніби обом загрожує спільна небезпека і доцільніше звести рахунки іншим разом, даремне було робити вигляд, що дома чекає пильна справа. Рудько переслідував такого боягуза аж до самого його двору і там примушував прийняти бій. Отож, кажу, кожний півень міг завжди чекати, що на баркан рідного подвір'я злетить пишний Рудько і примусить його до найбільш принизливого, найбільш ганебного для кожного півня вияву покори: підняти вгору тремтячі крила і закинути куркою...

Рудько, як власної чести, боронив і чести свого народу. Увечері, коли до ганку сходилися всі кури і квочки приводили свої родини, гуси здалеку мусіли чекати своєї черги, а великий злісний гусак, що душив ногами малих курчат, не раз визнав перевагу Рудькового залізного дзьоба.

Нахабних дурних качок він любив одганяти так скоро, щоб у них запліталися ноги, і вони, зарившись носом у землю, ще довго крикали, дивуючись, як це воно сталося. Кіт Кирило, якому Рудько попри всі його чесноти не довіряв, смів ходити тепер лише по барканах та дахах, і часто траплялось, що голодний Сірко, дарма що клацав у повітрі зубами, мусів тікати у другий кінець двору від Рудькових острогів.

Ба й самій господині не дозволяв він зачіпати своїх курей. На цьому ґрунті виникали великі непорозуміння, і Рудько ледве не попав у борщ. Бо й дійсно, коли півневі здавалося, що господиня мучить котрусь курку, то він вважав своїм прямим обов'язком злетіти їй на груди або кинутись на спину. Не зважав на удари ногами чи дрючком і скоро примусив боятися себе навіть жвавих синів господаря. Рудько дійшов у своїй сваволі до того, що просто ганявся за кожним, хто виходив з хати, і, певне, йому не минути б казана, якби не велике горе, що звалилось на щасливе подвір'я.

Захворіло кілька курчат і на вечір були мертві. Вранці Рудько побачив, що дві курки не вийшли разом з усіма з курника. Сиділи настовбурчені на землі під сідалом і не озивалися на всі його заклики. Опівдні під барканом у кропиві лишилися сидіти ще три. Вночі кілька упало з сідала... Страшна пошесть на протязі двох тижнів винищила велику Рудькову родину. Устоявся тільки він сам та ще дві старі курки – бабусі. Кілька видужало, а курчата загинули майже всі.

Ця хвороба призвела до тої великої катастрофи, що цілком перевернула життя нашого півня. Господар вирішив завести добрих, породистих курей, і от одного дня на підвір'ї з'явилися 10 великих чорних курок. Але коли б то вони були самі, а то з ними був ще більший і ще чорніший півень з такими довгими ногами, що наш Рудько, не згинаючись, міг би пройти між ними. Ноги ногами, та це не дає права ходити по чужому подвір'ї, і Рудько порадив йому швидше вернутися, звідки прийшов. Той щось глумливо вигукнув, Рудько цього тільки й чекав, і... почалося!

Господар придбав також індика з індичкою, їх Рудько зразу не помітив. Вони, певне, були з одного двору з чорними курми, бо, коли індик вгледів, як у повітрі метнулося два тіла, і почув гнівний крик болю чорного велетня, він поспішив на поміч чужинцеві. Перістий птах на вигляд куди страшніший за шуліку, з голосам ще чуднішим від свого вигляду, про існування якого Рудько навіть не підозрював, тепер кинувся зненацька на нього ззаду. Та не було на світі нічого, що могло б примусити затремити мале серце червоного півника. Він відскочив убік, мить – і вдарив об землю рябою потворою. Чорний кинувся вперед, але Рудько перелетів через нього і, перш ніж той встиг обернутися, вже вп'явся йому острогами в спину.

Тим часом опам'ятався індик, а незграбний чужинець, лютуючи, став з страшною силою бити своїм дзьобом. На допомогу чоловікові з'явилась вірна індичка, і почалося огидне знущання.

Вони ганяли Рудька по двору, оббігали його з різних боків, і, доки він встигав збити з ніг індичку або потягти за кишку індика, Чорний вже топтався по ньому своїми ногами. Але він і на мить не подумав про втечу. Він, що ні разу не був переможений і відчував своє право! Рудько підбив чорному око, розрізав йому бороду, але удар падав за ударами, він заточувався, спотикався і лише надзвичайній зручності завдячував, що не лежав ще напівмертвий на землі. Тим часом Рудькові кури гідно стояли за честь свого роду у боротьбі з чужинками. Вона випала на їх користь. Одна навіть спробувала прогнати індичку, але злякалась і мусила щодуху тікати геть. На галас вибігла господиня і, вгледівши кров на голові Чорного, зловила Рудька і злісно шпурнула його в хлів, замкнувши дверцята. Там співав він свої бойові пісні, закликаючи велетня прийти битись крізь щілину, але той, певне що, й не думав про це. Він поводивсь у дворі, як дома, і полохав Рудькових курей. Рудько все бачив і терпів тяжкі муки.

Так минуло два дні. Господиня хотіла, щоб новак освоївся на чужині, і не випускала Рудька. Та він, гнівно довбаючи носом землю під дверима, вигріб добру яму, і на третій день Рудько був на волі! Господарі поїхали на поле. Індик з дружиною саме пішли прогулятися на город. Півень кинувся на подвір'ї і за клунею знайшов свого ворога...

Коли господиня вернулася додому, вона в сінях за цебром побачила хвіст свого укоханця. Рудько стояв і сіпав його за пір'я. Напівнепритомного індика знайшли у бур'янах. Його Рудько, певне, застукав після того, як упорався з Чорним. Він не мав на собі живого місця. Я не хочу, не можу розповідати вам

про лютування господарів і про всі знущання, що їх витерпів Рудько за те, що не схилив голови перед нахабним чужинцем. Згадалися і смерть Старого сірого півня, і прогнання Сивка, і взагалі Рудькова завзята вдача та оборонництво кривджених курок.

На ранок на возі в соломі, поруч з ворочком сиру та кількома головками капусти, лежав зв'язаний в ногах та крилах Рудько, а гнідий кінь, крутячи хвостом, ніс його в невідому далечінь.

* * *

Рудька ніхто не купував. Його брали в руки, роздували йому пір'я, але, побачивши на сухорлявому жиловому тілі самі синці, кидали назад на віз. І це було його щастям.

Господар злякався, що доведеться везти півня назад, збавляв ціну. Аж ось до воза підійшла старенька бабуся, підійшла й понесла Рудька селом, потім лісом, далі знов селом, Рудько бачив багато курей і багато різних півнів, співав до них, щоб показати, що нічого не боїться. Та вони з бабусею пройшли якоюсь хвірткою, і тут, посеред затишного, зарослого калачиками та гусячою травичкою подвір'ячка, ласкаво зустріли його чотири чорні курочки. Це подвір'я і широка сільська вулиця стали Рудькові новою батьківщиною. Правда, йому довелося одучити ходити сюди аж чотирьох півнів, з яких кожний уважав себе господарем, але це не забрало багато часу.

І коли ви вгледите десь малого червоного півня з пишним хвостом і покаліченим смілим обличчям, знайте, що це напевне мій Рудько!

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Микола Жулинський ТОЙ, ЩО СЕРЦЕ ОБЕРНУВ У СУРМУ

(фрагмент із статті про О. Ольжича із дослідження «Олег Ольжич і Олена Теліга.

Нариси про життя і творчість»)

«...Олександр Олесь чудом врятувався, коли жорстока, п'яна червоноармійська орда кривавого Муравйова захопила Київ і з невпинною лютістю спустошувала його...

... «Далі я не можу витримати! ...Я збожеволію», – розпачливо вигукує Олександр Олесь. Із дипломатичним паспортом Української Народної Республіки він виїздить за кордон. Спочатку займає пост культурного аташе в Будапешті, згодом перебирається до Праги. Пише листи дружині й синові, які важко долають голод і холод, страх за своє життя, жахи громадянської війни і знелюднення охоплених відчаєм оточуючих їх людей. Надсилає грошові перекази, та вони не доходять, домагається через Міжнародний Червоний Хрест їхнього виїзду з Радянської України. Опублікованою в 1921 році сатиричною, спрямованою проти діячів української еміграції збіркою «Перезва», яка з'явилася в 1923 році в дещо скороченому вигляді в Україні під назвою «Емігрантська перезва», відомий поет заслужив прихильність більшовицької влади, і вона «з ласки» В.Затонського і Х.Раковського дозволила наприкінці 1922 р. виїхати його родині з України. Зустрілися вони в січні 1923 року в Берліні, а звідти разом перебралися до Чехо-Словаччини.

У грудневому за 1921 рік листі дружини до Олександра Олеся зринає образ його сина, якого ніжно називали то Лютиком, то Лелекою: «Наш Лютик, ніжна квітка (ти пам'ятаєш, який він був раніше!) в великих чоботях (добре, що хоч вони є!) складає гілля в лісі, тягне з деревні мішок з борошном, підсипає рельси на залізниці. (Може, й не часто, але скоштував всього – заробітку ради!)».

Важка праця задля куска хліба, задля тепла в хаті заводить думки й настрої Віри Антонівни на хвилі відчаю і тривожних передчуттів трагічної долі її сина: «Ах, породивши дитину, роби з неї кого хочеш: англійця, поляка, зулуса, орангутанга, накінець – тільки не українця, бо, поступаючи інакше, приносиш велику жертву на вівтар патріотизму, на жертвеник вітчизни».

Мати не помилилась. І хоча юний Олег у Пущі-Водиці жив усамітненим життям, правда, не відособленим повністю від шкільного товариства, проте не почував себе затишно серед класово найжаченого загалу. Тому завів собі домашніх друзів – півня, курчат, кролів, з ними спілкувався, спостерігав за ними, їхнім життям, характерною поведінкою, намагався описати. Витворюється «життєпис одного півня» – оповідання «Рудько», яке з'явилося друком у 1928 році в Празі. Підписує свої перші прозові та поетичні твори, пародії, епіграми, жарти псевдонімами О.Лелека, О.Світанок, К.Костянтин, М.Запоточний, Д.Кардаш... Відомим став як поет Олег Ольжич. Від давньоруського князя Олега...»

(Режим доступу до публікації: <http://ukrlife.org/main/evshan/julinsk.html>)

Юрій Клен (Освальд Бургардт) народився 1891 р. в Сербинівці на Поділлі в родині німецького купця-колоніста. Закінчив київську гімназію, у 1911 р. вступив на філологічний факультет Київського університету, студіював західну і слов'янську філологію, історію літератури. З початком першої світової війни був депортований до Архангельської губернії. Повернувся до Києва у 1918 р., закінчив університет (1920) і був прийнятий до аспірантури при дослідному інституті УАН. Викладав разом з М.Зеровим у соціально-економічному технікумі с. Баришівки.

У Київському інституті народної освіти створив кафедру прикладного мистецтва (1930-1931), брав активну участь у роботі ВУАН. У 1931 р. виїхав до Німеччини, захистив докторську дисертацію «Головні мотиви творчості Леоніда Андрєєва» (1936).

У роки Другої світової війни служив перекладачем при штабі 17-ї армії. З 1943 р. працює викладачем в Українському вільному університеті (Прага), згодом – в Інсбруцькому (Австрія). Помер 1947 р. в Авсбурзі. Юрій Клен – автор збірки «Каравели» (1943), епопеї «Попіл імперій» (1943-1947), есе «Спогади про неокласиків» (1946), багатьох літературознавчих праць, перекладів з англійської, німецької, французької та інших мов.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Юрій Клен ПРИГОДИ АРХАНГЕЛА РАФАЇЛА

Тьмяним весняним вечором, насиченим подихом далекої грози, бузковими пахощами і запахом озону, в білій хмарі, лебединим плавом по землі

простували архангели Рафаїл і Михаїл. «Простували» не значить, що вони переступали ногами, бо п'яти їхні ледве-ледве торкалися трави й дорожнього порогу, а хмару, яка їх обкутувала, немовби вітром несло ген-ген.

Так прямуючи, вони розмовляли між собою, та не були то слова, що ними вони перекидалися і що їх десятками треба нанизувати, щоб віддати думку якусь. В одну мить, коротку, як мигтіння блискавиці, перелітала від одного до одного думка, що осявала чоло когось із них, і так само швидко мигтіла відповідь на неї. Від того обміну думками світляні спалахи грали на небі, і спалахи ті були їхні думки, що беззвучно займалися, на мить розсвітлювали околицю і згасали в насичених передгрозям просторах. Отже, віддати їхню бесіду – значить переложити її на нужденну людську мову, проміння на звуки, фарби на слова і витратити довгі хвилини на те, що «сказано» в один блискавичний момент. Спалахи Михаїлових думок мали багряну відтінь, тоді як у Рафаїлових була прозора голубінь, і випадкові перехожі, спостерігаючи ту гру зірниць, милувалися на феєрію невиданих кольорів.

Передава нашим нужденним способом висловлення, розмова їхня мала приблизно такий зміст:

РАФАЇЛ. Дивний той рід людський, замкнутий в межі простору і часу.

МИХАЇЛ. Дивний і не подібний до нас, первозданих, улюбленців Господніх, створених у добу досвітню.

РАФАЇЛ. До нас, Його любов'ю розпечених.

МИХАЇЛ. До нас, що сяємо, мов снігами короновані гір шпилі у першій промінній ранкової зорі.

РАФАЇЛ. Що сонмами і світоносними шерезами вилискуємо, мов туманами обкурений ланцюг гірські.

МИХАЇЛ. Що сонцесяйними крилами, мов щитами, оточуємо трон Господній.

РАФАЇЛ. Що є раменами Його, які, мов білим цвітом укрите галуззя черешень, простягаємось у простір.

МИХАЇЛ. Що є великими свічадами озер, які віддзеркалюють славу Його, наче сонця блиск нестерпучий.

РАФАЇЛ. Свічадами, які відбите нами сяйво знову вбирають у себе, бо назад воно відбивається склепінням небесним.

МИХАЇЛ. Якими ж іншими, відмінними від нас є люди!

РАФАЇЛ. Мов дим від багаття, що здіймається в височінь і розпливається в простори.

МИХАЇЛ. Мов фанфара суремна, що завмирає, прокотившись над полем бою.

РАФАЇЛ. Мов пахощі кущів бузкових і жасминових, що відцвітають за весну і літо.

МИХАЇЛ. І невже промені дій їхніх не вплітаються в симфонію світла, що, від склепіння відбившись, до нас повертається?

РАФАЇЛ. Невже ті промені, розчинившись, не тремтять у свічадах, якими є істоти наші?

МИХАЇЛ. Тремтять, може, так кволо, що тремтіння їхнього ми не помічаємо?

РАФАЇЛ. Якби так, то причетні люди були б до блаженства нашого.

МИХАЇЛ. Не докінчені, не довершені, вічно мінливі, то поривом у височінь недосяжну знесені, то виром падіння у безодню втягнуті, мчать вони у потоці ненастанному ставання.

РАФАЇЛ. Не так, як ми, довершені, докінчені, які перебуваємо не в потоці ставання, а в бутті немінливому, в сьйві незгасному.

МИХАЇЛ. Якого їхні очі не знесли б, бо осліпли б, і від дотику якого тіла їхні спопеліли б.

РАФАЇЛ. Тому й невільно нам, янголам, ставати перед очі їхні.

МИХАЇЛ. Але чи ж не являвся ти, Рафаїле, Товієві і чи не відбув з ним цілу подорож?

РАФАЇЛ. Так, але створив я собі для цього оболонку з густого астрального етеру, поволокою млистою спасав свою постать і от, подібний до людей, в оболонці не з плоті людської, став його супутником, його охоронцем в дорозі.

МИХАЇЛ. Таж і Гавриїл явився Марії, коли приніс їй звістку, що має вона породити Спасителя.

РАФАЇЛ. Так, та голова його була обкутана хмарою, крізь яку ледве пробивалося проміння лиця його, мла обдавала постать його, і так, у хмарі світляній, він став їй перед очі. Чи не закривав Мойсей лице своє покривалом, стаючи по розмові з Господом перед народом, бо після перебування його на Сінаї сяяло воно так, що очі людські того блиску знести не могли? І чи не онімів зі страху Захарія, коли, трьома тільки димами обкутаний, явився йому у храмі янгол?

МИХАЇЛ. Якби не ці оболоки, то на місці вмерла б людина, побачивши одного із безсмертних.

РАФАЇЛ. Невже ми такі страшні?

МИХАЇЛ. Ми прекрасні. Але людина красу здатна перенести тільки в певній мірі. Краса над міру її вбиває.

РАФАЇЛ. Отож є певна грань, за яку переступивши, краса переходить у жах.

МИХАЇЛ. І нема органів у людини, що ту красу надмірну сприйняти могли б. Так само понад міру міцний гук розриває їй вуха, і понад міру яскраве світло сліпотою очі вражає. Чи ж не сліпнуть вони вже назавжди від снігу, коли день перебуде людина серед сонцем залитих полярних пустель?

А що ж, коли око її вхопить край блискучої архангelloвої шати?

РАФАЇЛ. І дивна то нездатність нічого не бачити поза межами, тісно закресленими, часу і просторіні.

МИХАЇЛ. Для нас існує тільки позачасовість. Минуле, сучасне і майбутнє завжди перед нашими очима, і ми їх не відрізняємо одне від одного. Люди ж, охоплені мінливим потоком ставання, пропускають усе крізь отвір сучасного –

бувають між двома небуттями. Вони бачать тільки тримірний простір, тримірними самі будучи.

РАФАЇЛ. Чи ж не дивно, що одна тільки людина з усіх Господом створених істот знає, що судилося їй вмерти, що їй одній притаманне стремління мінятися, вдосконалюватися, з падінь і злетів творячи життя своє, та ще з роду в рід передаючи стремління до ще вищого злету, до ще глибших падінь?

МИХАЇЛ. Ми цього не знаємо, бо одразу створив нас Господь довершеними. У цьому ми споріднені зі звірми, бо й вони вийшли з рук Господніх докінченими, не закладено в них стремління стати чимсь іншим, стремління вдосконалитися. Буття їхнє, як і наше, сферичне, а життя людини – лінія, що йде в безконечність.

РАФАЇЛ. Отже, й поступу людському краю не покладено.

МИХАЇЛ. Чи не значить те, що людина може стати довершенішою за нас, янголів?

РАФАЇЛ. Або, йдучи в інший бік, стати огиднішою за демонів.

МИХАЇЛ. В жодному з тих напрямків грані Господь їй не поклав.

РАФАЇЛ. Людина оспівує і дерево, і квітку, і небо, і море, і демона, і тварину, і янгола, і землю, і сонце, і зорі, які теж є живими істотами, що летом прошивають небесні простори. Але чому всі замовчують людину? Про неї не склали ані пісню, ані казку тварина, ні небо, ні море, ні сонце, ні дерево, ні квітка.

МИХАЇЛ. Це тому, що всім їм соромно за людину, соромно за ту хитку і мінливу істоту, яка без потреби вбиває і нищить, яка потворить обличчя землі, не доходячи ніколи рівноваги і стійкої, тривалої форми. Як у родині соромно буває за невдалого сина, що пішов невірною стежкою розпусти, і про нього не говорять, існування його замовчують.

РАФАЇЛ. А чи не мовчать небо, море і квіти, і зорі, і сонце тому, що людина втілює найкращу їхню надію, і всі вони, віддих затамувавши, стежать, як та надія росте, набирає форми, розцвітає квітом багряним і голубим. Так у родині з тривогою і надією дивляться на химерну дитину, що є відмінна від усіх інших дітей, і потай себе питають, чи не є оті риси відмінності рисами, що виказують майбутнього генія, який стане гордістю світу?

МИХАЇЛ. Дві дороги відкриті людині: стати ганьбою всесвіту, або виправдати його потаємну надію.

РАФАЇЛ. Може, вклав Господь у людину свою найпалкішу мрію.

МИХАЇЛ. Аби та мрія не зрадила...

РАФАЇЛ. Як одного разу вже зрадила...

МИХАЇЛ. Ти згадав Люцифера. ..

РАФАЇЛ. Чи ж не дивно, що янгол пішов шляхом людських стремлінь, людських падінь і злетів...

МИХАЇЛ. А це тому, що Люцифера створено напівянголом, напівлюдиною, заложено в нього стремління до найвищого і до найнижчого.

Створено безсмертним, якому дана була змога дорівняти Богові або впасти на дно безодні.

РАФАЇЛ. Нам, усім іншим янголам, те стремління невідоме. Незмінними й остаточно сформленими вийшли ми з рук Господніх. Ми, улюбленці Його первоздані.

МИХАЇЛ. А чи не кохав Бог більше людину, ніж нас, відкривши їй, кволій і безсилій, шлях, яким простуючи вона може перевищити янголів і дорівняти Творцеві, бо не нам накреслив Він границю, якої не переступити.

РАФАЇЛ. Людям подарував Він Сина свого задля спасіння їхнього від гріха.

МИХАЇЛ. Чи ж можна собі уявити, що його розіп'ято задля спасіння янголів?

РАФАЇЛ. Ні, бо янголи не здатні грішити.

МИХАЇЛ. Чи можна собі уявити, що Його розіп'ято задля спасіння звірів?

РАФАЇЛ. Ні, бо звірі гріха не знають, навіть коли вони нищать інші живі істоти.

МИХАЇЛ. Чи ж не любить тоді, дійсно, Господь людину більше, ніж нас?

РАФАЇЛ. Як наймолодша в родині дитина завжди є улюбленцем батька.

МИХАЇЛ. Може, тому, що вона найбезпорадніша з усіх.

РАФАЇЛ. Не для людини, а для нас провів Господь межу, вище якої не злетіти.

РАФАЇЛ. Але за це подарував нам спокій і вічне блаженство.

МИХАЇЛ. А людині тривогу, неспокій, стремління...

РАФАЇЛ. Ми – ясні озера, що віддзеркалюють славу Господню.

МИХАЇЛ. А людина – потік, що мчить понад каміння, піною беручися, і в бігові своєму відриває брили підбережні і в брижах проміння тієї слави, спотворюючи, по-своєму переломлює.

Якби людина якась, простуючи поруч архангелів, була обдарована їхнім зором, їхньою спроможністю бачити речі, для звичайного ока невидимі, то була б вона дуже здивована, побачивши на площах великих міст, по сусідству з відомими їй вежами, церквами і ратушами такі будови, що ніколи там не стояли і цілком міняли зовнішній вигляд того міста, яке жило в їхній пам'яті. Ті будови відрізнялися від інших якоюсь прозорістю, вони немов пропускали крізь себе світло, наче були споруджені зі скла або сформовані зі згущеного туману, що відсвічував фосфоричним блиском.

То були споруди, ніколи не збудовані, але створені фантазією архітектів, що хотіли ними прикрасити місто, – нездійснені проекти, силою геніальної думки матеріалізовані, але не перетворені в камінь і крицю. Поруч інших таких дотикальних у своїй реальній речевості будов вони здавалися фантастичними спорудами з мережива і сну. Погляд архангелів довше спинявся на них, ніж на чомусь іншому. Коли вони простували голим степом, навколо них раптом виросло ціле місто таких прозоро-мережаних будівель – ніколи не здійснений план якогось будівничого, до найменших деталей опрацьований.

– Дивись, – мовив Михаїл, – оті прекрасні химери свідчать про одвічне стремління людське. Навіть те, що створено не руками, а тільки уявою людини, існує як реальне, незрушне і віщує Богові про її тугу, змагання і порив у неосяжне. Чи чуєш ти пісні, які ніколи не зродилися, бо були надто прекрасні? Чи чуєш музику, що ніколи не була записана, а тільки жила у душі творця її, як безсмертна мелодія? Наша перевага над людьми, що ми все те бачимо і чуємо, а їхнє око і вухо спроможне сприймати тільки надто грубі коливання матеріальної енергії.

– О, як би то цікаво було втілитися на кілька днів у людину, жити її стремліннями, не відчувати за собою ланцюг подій минулих, ані бачити картин майбутніх, на коротку мить обійняти короткий відтинок життя і вкласти в нього тугу за вічністю, відчувати, чим є людське страждання і туга, про яку говориться в піснях, пізнати нарешті, чим є таке почуття, як ненависть, зовсім невідома нам.

– Або жах, помста, прагнення до саможертви і тисяча інших речей, – з усміхом додав Михаїл.

– Чому не ввійти тобі в людське тіло і на короткий час не пережити все те?

– Людське тіло, яке я створив собі з астральної матерії, коли відвідав був Товія, не було справжнім тілом з плоті і крові, – мовив Рафаїл. – Воно було тільки машкарою, що прикривала мою янгольську суть. Отже, не могло відчувати те, що відчуває народжений від жінки.

– Тоді позич собі чуже тіло, – вкинув Михаїл.

– Я не можу позбавити людину життя, бо то було б душогубство, я тоді пограбував би в неї тіло, яке дано їй на те, щоб виконати певне завдання на світі. Не можу я ним заволодіти й під час сну, бо душа в тому стані ще занадто зв'язана з ним і не поступиться місцем. Що ж до мертвого тіла, то воно вже не надається для експерименту.

Саме в цей час архангели проходили передмістям Києва, а саме краєм Куренівки, і під розсохатим деревом побачили людину, що напівсиділа, напівлежала, трохи зсунувшись у рівчак. На голові в неї була засохла кров. Була вона, очевидно, без пам'яті; тхнуло від неї горілкою.

– Бачиш, – мовив Михаїл, – ось тобі людина, що, зайве хильнувши, забрела сюди, впала, головою вдарившись об камінь, не жива, але й не мертва, а десь на грані отих двох станів. Невідомо, чи повернеться вона до тверезого стану людини живої, душа її ще не відділилась від тіла, але десь далеко від нього блукає чи літає, довгим шнурком пуповини тільки ледве-ледве з ним зв'язана. Вона тобі спротиву не чинитиме, увійди в те тіло і силою волі приведи його до свідомості.

Проект припав до смаку Рафаїлові. Він тільки на мить замислився, чи зорієнтується в нових обставинах. Він знав, що людину звуть Андроним Лукичем Вертопрахом, знав, що їй тридцять два роки, що є вона рахівником державного банку і що нежоната. Але чи зможе він, заволодівши її тілом, виконувати всі функції урядовця і громадянина, бути свідомим усіх обов'язків,

які чекають на нього? Тепер перед його янгольським зором все є ясным, відкритим і безсумнівним, але як воно буде, коли він увійде в тіло, обмежене тісними обріями сірої буденщини, позбудеться своєї теперішньої всезнавчої проникливості і не матиме найпотрібнішого для буденних справ досвіду?

Але зразу він сказав собі, що, коли надто довго обмірковуватиме всі наслідки свого вчинку, то ніколи на чин не зважиться, бо рефлексія паралізує дію і гамлетизує життя.

Тому підійшов до людини, глянув у її брудне, патьоками засохлої крові покрите обличчя, глянув у вічі, що в нерухомості своїй закотилися під лоб, по якому розсипалися чорні пасма волосся, на рот, наполовину розкритий і, швидко здецидувавшись, припав усією своєю істотою до того тіла, мов наліг на двері замкненої хати, яку господар покинув, пішовши хтозна-куди. Двері під натиском тим подалися, затріщали, розчахлися, і гість не ввійшов, а впав до сіней, а тоді опинився в теплому, затхлому покої, де мав, не чекаючи хазяїна, почати господарювання своє.

Перше почуття Рафаїла-Вертопраха, коли він підняв голову, було почуття болю, усвідомлення того, що людською мовою зветься стражданням. У голові ще гуло від удару і від хмелю. Спираючись на дерево, він підвівся з землі, попробував був стояти самостійно, зробити кілька кроків, але заточився і мало не впав. Тоді постояв лицем проти вітру, аж у голові трохи пояснило і мозок запрацював. Він ще виразно відчував себе Рафаїлом, якого немов би зашили в тісний мішок, лишивши в ньому прорізи для вух і очей, щоб через них сприймати враження зовнішнього світу. Ще чітко в пам'яті стояв образ Михаїла, грізного архангела-побратима з полум'ястим мечем і білими крилами, що вилискували багрянцем, і ще миготіли в ній спалахи думок його. Але вже від мозку у єство його просякали якісь струмочки, які несли спогади з життя Вертопрахового, насамперед враження від останньої п'ятики, потім від зустрічей з жінками, від розмов з начальством, і образ Михаїла заступила постать дебелистого шефа канцелярії з орденом червоного прапора на грудях.

Архангел, що прийняв на себе оболочку людську, ясно відчував, що стоїть тепер на тій точці прямої лінії, від якої простісіньке, як шнур, простяглося продовження її в майбутнє, а коли глянути назад, то ця лінія роздвоювалась, одна віть того розгалуження вела в безконечність до емпіреїв, де хори блаженних стояли навколо трону Саваофового, а друга, відбігаючи також у минуле, вела крізь нужденне і неохайне життя Вертопрахове, майже аж до колиски його, і там уривалась: далі спогади не сягали.

Все ще поточуючись, Рафаїл попростував до міста. Не мав він великих труднощів знайти вулицю і відшукати дім, де на третьому поверсі містилося приміщення рахівника банку. Тут помагало притаманне янголові всезнавче усвідомлення всього, що є на світі, яке ще не загасло в ньому, а з другого боку – автоматична робота мозку, що був власністю Андрона Лукича і з непомильністю інстинкту вів його вулицями, де й поночі знаходив дорогу. Отож, увійшовши в дім і піднявшись сходами нагору, намацав у кишені Вертопрахового френча ключ, сунув у замок, повернув, увійшов до покою,

повернув вимикач; спалахнула електрична лампа на столі і зеленавим світлом залила розкидані на ньому папери. В горлі пекло. Налив з карафки склянку води й одним духом осушив. Освіжив чоло рушником, у холодну воду намоченим. Все це були звички Андрона Лукича, що їх механічно, цілком автоматично наслідував Рафаїл, не здаючи собі справи з того, що робить. У голові все ще гуло, і думки плутались – так що про якусь роботу сьогодні годі було думати. Тому ліг у ліжку й загасив світло. Приголомшений двома годинами перебування в тілі, очманілий від болю, сподівався, що вві сні, покинувши свою земну в'язницю, злине в емпіреї, щоб там відпочити, але сновиддя були якісь плутані, складалися з вражень Вертопрахового досвіду і не відсвіжували духу.

О пів до восьмої ранку задеренчало будило на столику в головах, і Рафаїл зірвався з ліжка. Досвід Андрона Лукича казав йому, що пора на службу. Швидко проковтнувши принесений йому до покою морквяний чай без цукру і пару скибок чорного, як земля, хліба («совєтського пряника», як його жартома називали), Рафаїл, перевіливши зміст портфеля, сунув його під пахву, надяг кепку і попрямував до банку.

Проходячи залею, де було багато столиків, здоровкався з товаришами-урядовцями. Деякі, поглядаючи на синяки над лобом, поблажливо або іронічно всміхались, але не розпитували, з досвіду, мабуть, знаючи, якого ті відзнаки походження. Коли минав стіл Варвари Митрофанівни, що відала грошовими переказами за кордон, вона зробила йому очко, але Рафаїл, не звернувши уваги, коротко вклонився і попрямував до свого столика, після чого Варвара Митрофанівна образилась і закопилила нижню губу.

Не міг весь час позбутися почуття двоїстості своєї особи: з одного боку, знав, що він архангел, який ще вчора бував у небесних просторах, з другого боку, все виразніше починав усвідомлювати свою тотожність з Андроним Лукичем Вертопрахом, викресавши з пам'яті факти його минулого. Дух, що жив своїми власними спогадами, був у дивній суперечці з мозком, що накопичив роками свої враження, залежно від яких автоматизував роботу тіла. Канцелярська праця була справжньою мукою для Рафаїла. Він, що звик одним, так мовити, духом вбирати в себе всю мудрість, яка може вміститися у творах Канта, у складних вичисленнях ціложиттєвої праці Ньютона, всю красу, що риде і від радості шаліє у музичних творах Бетховена (бо все це далеко не дорівнювало мудрості серафимів і нирванній екстазі херувимів), він, що, поглинаючи, схоплював це за одну блискавичну мить, мусів тепер годинами сидіти над обрахунками, по кілька разів перевіряючи, чи непомилково підсумовані довгі стовпці цифер на шпальтах його рахівничої книги. Куди ділася його здібність з блискавичною швидкістю схоплювати все! Якби не механізація мозкової праці Андрона Лукича, безпорадно потонув би він у цьому морі дрібничкового мотлоху. Він незабаром переконався, що й черевики не потрапив би собі зашнурувати, якби не підсвідома автоматичність у рухах пальців, яку завдячував досвідові Вертопраха. Але ж той Вертопрах вимагав і нагороду за те, що передав свій досвід новому хазяїнові свого тіла: за підрахунками Рафаїл відчув, що думка якось млявіше починає працювати, ніби чогось їй бракує.

Рука автоматично сягнула до кишені і витягла звідти коробку цигарок. Легені вимагали нікотину, мозок треба було підстьобнути отрутою, як ледачого коня.

То були концесії, які архангел мусив робити організмові людини. За два-три дні Рафаїл зовсім уже звик був до роботи, та іноді, сидючи за канцелярським столом, раптом згадував своє буяння в просторі і розмови з побратимами, і тоді болюче стискалось його людське серце, немов і воно тужило за тим, за чим тужив дух його. Але поволі ті спогади пригасали, затьмарювалися, так немов покривалися туманною поволокою, і робилися схожі на сновидіння, що їх уранці ще з подробицями пригадуєш, та протягом дня вони бліднуть, втрачають виразність контурів і випадають з пам'яті, витіснені звідти подіями навколишнього життя.

Трагічним було, що він не пригадував подій всього Вертопрахового життя, а мав невиразне про них уявлення. Пам'ять його добре функціонувала тільки з того моменту, як заволодів він його тілом. Швидко перейняв він від нього те, що стосувалось автоматизованої реакції на повсякденні явища, але діяв так, як діє, наприклад, тварина, загрибаючи по собі слід, або зозуля, кладучи яйце у чуже гніздо, себто цілком інстинктивно. Мозок говорив йому, що були у нього роки дитинства і юнацтва, але коли б йому довелося заповнити анкету, то він спромігся б тільки написати про буяння у горніх сферах, в яких лунала гармонія світів і хори безсмертних. Але ж і ті спогади за деякий час зблякли. Для архангела життя всього світу було як на долоні, воно лежало навіть поза межами часу, а для людини, якою він став, було воно мов книга за сімома печатями. Весь майже досвід потойбічний лишився за муром, що чим далі вище зростав, немов навіки відділивши його від усього, що не пов'язано з земним життям. Жоден звук з по той бік муру не добувався до нього.

Тому в минулому у Рафаїла утворювалась порожнеча, яку не знав, чим заповнити, а незнання найістотніших фактів Вертопрахового життя загрожувало несподіванками і небезпеками. Про те минуле нагадували йому тільки сни. Коли під час фізичного знечулення дух Рафаїла відділявся від тіла і летів невідомо куди (бо не зберігав того в пам'яті), у те тіло повертався, немов у стару, покинуту домівку, тонким шнуром пуповини ще зв'язаний з ним дух Вертопраха і, за старою звичкою, починав у тій домівці хазяйнувати; нишпорив по всіх закомарках, витягав з закутів запліснілі спогади, смакував їх, як смакує скупердяга або кацетник шкоринки черствого, забутого хліба, що десь завалювався, і по уривках тих снів, що, мов реп'яхи, чіплялися пам'яті, можна було в невиразних обрисах визначити образ того минулого, як учені на підставі дослідів над кількома знайденими кістками відтворюють кістяк передпотопової потвори. Не раз у тих снах фігурували пиятики, переховування якихось грошей, догани начальства за спізнення і недоліки в роботі. Бозна який мотлох витягував із закутків минулого Вертопрах, коли ночами навідувався в покинуту домівку, – дрібниці, над якими Рафаїл ніколи не задумувався під час свого робочого дня і що їх ранком, як сміття, вимітав із своєї свідомості. Інколи в тих снах маячили якісь жінки. Андрон Лукич обережно відслоняв їхні плечі, груди, хихотів і збурював кров у сплячому тілі.

Якими небезпеками загрожувало незнання фактів Вертопрахової біографії, показав Рафаїлові такий випадок.

Якось пізнім вечором до нього постукали в двері, і на порозі з'явилася Варвара Митрофанівна. Шпурнувши капелюха на канапу, вона впала на стілець і зайшлася плачем. Коли збентежений Рафаїл підійшов, щоб розпитати і потішити її, вона люто відштовхнула його й закричала:

– І доки це буде тривати, отака ваша поведінка! По всіх наших зустрічах, гулянках і вкупі проведених ночах ти поводишся так, ніби мене й не існує на світі. Вже три тижні, минаючи стіл мій, ледве узгіднюєш мене поглядом. А щоб підійти й обмінятися словом, про те й мови нема. А чим я на це заслужила?! Отакі всі ви! Пограєтесь, доб'єтесь, чого треба, а тоді кидаєте жінку!

Даремно Рафаїл намагався заспокоїти Варвару Митрофанівну. Чим більше старався, тим більшою зливою слів вона його затопляла, вичитувала йому всі його провини; і так він чимало дізнався з Вертопрахової біографії, всі ті невідомі факти нотуючи у своїй пам'яті.

Коли він вичерпав усі доводи, марно намагаючися втихомирити Варвару Митрофанівну, вона закінчила свою докірливу промову так:

– Віднині ви мені не Андросік, а Андрон Лукич, або товариш Вертопрах.

І тоді в відчаї, сам не знаючи, що каже, він кинув слова:

– Та ніякий з мене ні Андросік, ані Вертопрах, а просто Рафаїл, що не відповідає за вчинки іншого.

На мить жінка немов закам'яніла з подиву, а тоді в нападі раптової люті схопила склянку з недопитим чаєм і шпурнула йому в голову, за склянкою полетіла тарілка, за тарілкою ваза на квіти.

Рафаїл схопився і вибіг з хати.

– То ти ще з мене глузувати... – чув він услід.

Поблукавши години зо дві темними вулицями і повернувшись додому, знайшов свій pokій порожнім, на підлозі валялися черепки, шухляда з паперами була розбурена, листи, про існування яких Рафаїл нічого не знав, лежали подерті, гроші, що були в окремому коверті, зникли...

На другий ранок, явившись на працю, пройшов він, мов пес облитий, повз столик Варвари Митрофанівни, не зважившись глянути у її бік.

Через кілька днів начальник відділу (той, що з орденом червоного прапору) викликав до себе Рафаїла і висловив йому догану за якийсь недогляд, що трапився три місяці тому. До того ж шукалося якоїсь теки з паперами, що її давніше передано товаришеві рахівникові і якої товариш рахівник аніяк не міг собі пригадати, хоч як напружував свою пам'ять. Отже, вийшла подвійна догана. Рафаїл, звузивши межі своєї архангелової свідомості до тісного жаб'ячого виднокругу не дуже мудрої людини, почував себе, мов той каліка, що не може користуватися ногами, які скрізь його носили.

Відходячи, напівголосно сказав сам до себе: «Андрон заварив кашу, а ти, Рафаїле, хлєптай!» Але начальник почув ті слова і здивовано подивився йому вслід. Незабаром та фраза обійшла всю канцелярію, дійшла вона й до стола Варвари Митрофанівни, яка зіставила її з фразою аналогічною, яку сама кілька

день тому чула. Баришні зашушукались, позираючи на Рафаїла, та якось раптово урвали, коли той зирнув у їхній бік. Фраза «не всі вдома» облетіла столи. Варвара Митрофанівна намагалася знайти в цьому поясненні дивної Рафаїлової поведінки протягом останніх тижнів і навіть у душі пожаліла його. Від того дня всі баришні називали його не інакше, як «Рафалочка».

Все це було б ще нічого, якби справа не мала епілогу. Через десять днів слідчий певної установи викликав до себе Рафаїла і почав допитуватися, чи не є він родич посадженого у Луб'янку контрреволюціонера Рафальського, якому інкримінується державну зраду і змову проти уряду. Коли рахівник якнайрішучіше це заперечив, йому поставлено друге питання: чи не є він братом Казіміра Рафаловіча, заарештованого близько польського кордону й обвинуваченого у шпіднажі на користь Польщі, а як ні, то чим він це доведе, і чим може довести, що він справді Андрон Лукич Вертопрах.

Рафаїл почав посилатися на те, що його вже від такого-то року добре знають у місті і на службі, що документи у нього в порядку і виставлені органами державної міліції і що нарешті, коли він сам себе жартома іноді називає Рафаїлом, то це тому, що бабця його по жіночій лінії веде свій родовід від жидівської сім'ї Рафаллерів, члени якої всі були пролетарями і робітниками.

Та це не зовсім задовольнило слідчого. Вийнявши цигарницю з чужою золотою монограмою, він запропонував своєму співбесідникові закурити і ввічливо спитав, чи не взяв би він, щоб цілком себе очистити від підозри, агентурну роботу в установі, в якій працює. Рафаїл збентежився, трохи перелякався і, щоб відстрочити відповідь, попросив дати йому кілька тижнів на обдумання. Слідчий радо погодився і відпустив його.

Повернувшись додому, Рафаїл відчув гостру спрагу, яку можна було загасити тільки горілкою. Згадав, як він тиждень тому виміняв сорочку на самогон. Були то концесії, які робилося Вертопрахові, організм якого вперто вимагав того, в чому попередній хазяїн ніколи не відмовляв. Постановив тоді покласти цьому край. Запеклою була боротьба з Вертопрахом, що уночі приходив домагатися своїх прав і сіяв кукіль, який сховався там, де старанно вирощував золоту пшеницю Рафаїл, та глушив її.

Він виробив собі програму дня. Підіймався з ліжка дуже рано, робив гімнастику, обмивався холодною водою, тоді розтирав тіло, аж розливалась по ньому життєдарна теплінь. Це піддержувало в ньому свіжість і бадьорість упродовж цілого дня. Після служби купався часто у Дніпрі і часами човном гнав аж на Чорторий, вилежувався проти сонця на піску. Отож тіло його незабаром набрало смагляво-золотавого кольору і почало пашіти здоров'ям. Вертопрахова хвороблива блідота зникла, м'язи напружились, закруглились. Спрагу горілчану душив і нищив у зародку. Поволі навіть починав себе відчувати курити. Метою такого режиму було зробити тіло кріпким, позбавити його всіх поганих звичок і нахилів, що руйнували здоров'я, щоб передати його потім, як прийде слушний момент, колишньому хазяїнові у такому бездоганному стані, щоб воно уможливило йому йти тим шляхом, що веде вгору, словом, щоб Андрон Лукич Вертопрах (так думав Рафаїл,

пригадуючи свою розмову з Михаїлом) міг стати не соромом і ганьбою природи, а її великою надією і мав деякі шанси справдити її. Сам Вертопрах напочатку бунтувався проти такого йому накинutoго режиму, вночі він являвся у свою домівку, лютував, сварився, розкошував у похитливих мріях, пиячив і бешкетував, спокушав Рафаїла, як спокушали біси святого Антонія, а вранці Рафаїл вимітав усе те сміття, й оселя духу його, яку він ґрунтовно провітрював, ставала чистою, чепурною, сонячною. У дзеркалі він помітив, що навіть риси обличчя Вертопрахового шляхетнішають. Все ріділі й рідші ставали нічні відвідини колишнього хазяїна, і врешті він скорився, змирився, знітився і дозволив себе Рафаїлові вести, куди той хоче.

Якось увечері Рафаїл, проходячи повз церкву, почув спів і побачив у ній світло, увійшов і став у сутіні. Урочисто звучали слова священника і голоси на криласі, тьмяно мерехтіли воскові свічки перед золотими образами, і сльози навернулись на очі Рафаїлові, коли він згадав своїх осяйних побратимів, потоки сліпучого світла, в яких вони буяли, спокійні, нерухомі озера, що віддзеркалювали славу Господню, і крила архангелів, що блищали, мов проти сонця шпилі гірські, укриті вічними снігами, і гармонію сфер, що звучали безсмертними громами мелодій. Все це, забуте, приховане під мотлохом буденщини, засяяло, заграло всіми фарбами, променями діамантів і самоцвітів, фанфарами труб архангельських.

Під впливом церковного оточення загаслі спогади ожили, залили душу струмками світла, і Рафаїл навіть заплакав, подумавши, що нещасні люди ніколи того не бачили, але, тямлячи про існування іншого світу, знаходять кволий на нього натяк у присмерковому мерехтінні отих свічок, у грезеті золотистих риз та інших реквізитах церковної служби, співами наподоблюючи мелодію просторів. Він зрозумів, як важко людині, ніколи не бачивши краси небесної і слави Господньої, а тільки догадуючись про її існування, крізь темряву торувати ту дорогу, що йде вгору. Він зрозумів, чому за той небезпеками рясний шлях, що складається з ненастанних падінь з кручі і злетів понад хмари, Господь визначив таку високу нагороду, як змога стати вищими від янголів, нагороду, що може припасти бодай чи не одному з мільярдів. Він врешті зрозумів, що плисти в мінливому, бурхливому потоці ставання, самому щохвилини міняючись, складніша річ, аніж, вийшовши довершеним і докінченим з рук Творця, перебувати у стані буття нерухомого, у стані блаженства, заздалегідь тобі приреченого.

На другий ранок шеф зустрів Рафаїла з усмішкою на лиці.

– Ви що ж, друже, до церкви почали ходити. Богу починаєте молитися? Хі-хі-хі!

Як важко людині утриматися на стежці, яку вона собі обрала, і як важко визнатись, яке саме з багатьох розгалужень коротшою дорогою веде до мети, Рафаїлові довели дальші події наступних днів.

Близько десятої вечора після короткого стуку в кімнату його весело влетіла дівчина літ вісімнадцяти, кинулась йому на шию і розцілувала.

Радісно і швидко залопотіла, як важко їй було поночі відшукати його помешкання. Від її дощем промоченого плаща пахло свіжістю, як і від цілої істоти, що пахла молодістю і безжурністю. Побачивши його сконстерноване обличчя, вона раптом спитала, чи невже він не пізнає Галю, Галю, яку торік зустрів у Межигір'ї, з якою на березі Дніпра під зорями, а потім під полотняним дахом намету провів одну буйну, літню ніч. Рафаїл, з пантелику збитий, марно намагався викресати з мозку Вертопрахового той спогад, поспішив запевнити, що аякже, невже таку подію можна забути, то ж вона на все життя лишає слід. Він, мовляв, зразу був такий радісно-приголомшений, що не знайшовся що сказати. Тоді вона призналася, що, не маючи в Києві ні родичів, ані знайомих, явилася впрост до нього, сподіваючись, що він не відмовить їй пригостити до завітрішнього дня. Рафаїл безпорадно обвів поглядом кімнату і сказав, що не знає, чи буде їй вигідно, бо ж канапа така мала, що на ній ледве можна вдвох сидіти; але зрештою він може їй ліжко віддати, а сам піти попроситися на нічліг до когось із знайомих. Але вона жваво запротестувала: про це й мови не може бути, щоб він пішов з хати, та ще поночі, коли дощ хлющем ллє, та ж і її він під той дощ не вижене. А щодо ліжка, то воно таке широке, розлоге, дерев'яне, старовинної буржуйської фабрикації, що не то двоє, а троє примостяться на ньому. Невже у нього після ночівлі в наметі ще можуть бути якісь вагання!

Рафаїл зрозумів, що разом з долею Вертопраха перейняв на себе деякі його зобов'язання. Що ті зобов'язання взяті були на себе, може, в необачну хвилину, це не важить. Він мусить їх визнати, як, скажімо, новий уряд визнає зобов'язання попереднього уряду щодо позик і складених угод. Та, зрештою, чи не було б злочином вигнати цю дівчину під дощ, або лишити її на самоті, коли вона вже кілька днів перед тим раділа, що побачиться з ним? Ставши людиною, треба й по-людському поводитись, а не жити за янгольським уставом. А життя людське ціховане є тією властивістю, що людині ніяк не можна уникнути провини, за яку потім доводиться розплачуватися і покутувати. Ланцюгом причин і наслідків прикута вона до своєї долі земної.

Ніч, перебута з цією дівчиною, дала Рафаїлові якусь горду самопевність, що він тепер справжня, стовідсоткова людина, а не випадковий гість з емпіреїв, що завітав на коротку земну гастроль у глуху провінцію загумінкової якоїсь планети.

Аж по двох місяцях дістав він запрошення на розмову від слідчого тієї установи, яка вже раз його викликала. Слідчий, підкресливши, що термін на обдумання був йому навмисне збільшений, поставив Рафаїлові знов питання, чи здецидувався він і чи згоден тепер перебрати оту пропоновану йому агентуру. Рафаїл відповів, що за цей час встиг поінформуватися, що в його установі, державному банку, жодного контрреволюціонера нема, бо всі службовці не раз уже пройшли чистку, що всі вони просіяні і перевірені, за кожного з них він ручиться, а тому нема йому що викривати. На це слідчий відказав, що владу цікавлять не так контрреволюційні вчинки (бо від невсипущого ока жоден із них не укрився), а спосіб думання, настрої серед службовців, так звана «перспективна контрреволюція», бо наближається, мовляв, час небезпеки

державної, і про всяк випадок мусять бути еліміновані елементи, які є потенціальними контрреволюціонерами. Рафаїл відрік, що в тих справах нема у нього досвіду і нема до цього хисту. Тоді слідчий, грізно на нього глянувши, показав на товстенну течку, що лежала перед ним, і сказав, що це «Діло Рафаловича», в яке заплутаний є Вертопрах, що він його швидко виведе на чисту воду. Отож хай надумається і викаже спільників організації. До надумання йому знов дається два тижні, але не вдома, а тут, у гостинних мурах цього будинку. Покликаний міліціонер взяв його під свою опіку і повів коридором до камери. Коли відчинив, звідти вдарила в лице хвиля зіпсованого повітря і хаотичного галасу. Рафаїл опинився в приміщенні без столів і стільців. Якись обідранці, що грали на нарах у карти, привітали його радісним виттям «у-у-а-а!», що певно нагадувало бойовий клич туарегів. Оглянувши прибульця з ніг до голови, один із грачів мовив:

– Граймо на капелюха!

Хвилин за десять капелюх Рафаїлів помандрував у власність того, що виграв. Другою ставкою був його френч. Третьою чоботи. Рафаїл зрозумів, що потрапив до «блатних», френча ще віддав, але щодо чобіт, то вчинив опір. Тоді його повалили на підлогу, двоє сіли на плечі, третій схопив за руки, а двоє заходилися стягати чоботи, або «знімати колеса», як висловився один із них.

Ще тричі викликав слідчий до себе Рафаїла, але наслідків допити не давали, Рафаїл на нікого не зводив наклепів. Важко було тільки разом з «блатними», що цькували його, заганяли в кут, а раз навіть погралися ним «у м'яча», через усю камеру з рук до рук перекидаючи. Дуже боліло поламане ребро, і кров сочилася з трьох вибитих зубів.

Тут Рафаїл знов мав нагоду впевнитися, що людині ніяк не обминути того, щоб не взяти на себе якусь провину. «Видати» когось, себто звести наклеп на людей невинних, значило взяти на себе важкий гріх, а разом з тим повинність спокутувати його; все це збільшило б загальну кількість мук і зла на землі. Не «видавати» нікого значило надалі лишатися в цих неможливих умовах життєвих і наражати своє тіло на дальше калічення, а воно ж належало не йому, Рафаїлові, а Вертопрахові, який рано чи пізно з'явиться, і треба буде повернути йому те, що є його власністю. В якому ж стані він, Рафаїл, ту власність поверне?! Він же те тіло пестив, усю погань вимітав з нього, гартував на холоді і на сонці, і ось – тим самим несплатний борг супроти Вертопраха! Ані в одному, ані в другому випадку вини ніяк не можна було уникнути. Тут уперше відчув Рафаїл те почуття, що зветься у людей ненавистю і що його не знають янголи. Ненависті до мучителів, що не тільки тіло катують, а й дух хочуть убити. Як уникнути спідлення? Якщо це янголові важко, то оскільки важче воно мусіло бути людині?

Коли слідчий в четвертий раз покликав на допит Рафаїла, той здецидувався. Відразу зголосив, що хоче скласти «чистосердечне» зізнання. Допитувач зрадів, узяв перо, вмочив його в чорнило і приготувався записувати. Але в нерухомій поставі, з пером у руці, так і застиг, коли Рафаїл заговорив. Переслухуваний на самому початку ствердив, що він зовсім не є Андрон Лукич

Вертопрах, а... архангел Рафаїл. Він змалював красу емпіреїв і славу Господню, свічада-озера, що в них вона відбивається, струми пісень, що широкими ріками обтікають трон Саваофа (тут слідчий олівцем щось занотував у себе в книжечці), побратимів-архангелів, що крилами, мов горні сніги сліпучими, неначе щитами його оточили. Він сказав, що якби знайшов слова, які могли б віддати усе те сяйво (а слів таких у людській мові нема), то у нього, слідчого, мозок би луснув, бо не вмістив би в собі того, що виходить за межі уяви людської. Він розказав і про свою останню розмову з архистратигом Михаїлом, якому коряться незчисленні сонмища воїв небесних, з якими він колись прийде встановити лад справедливий на землі, а далі, як знайшов він на Куренівці майже бездушне тіло Вертопраха, заволодів ним і ось тепер несе всі наслідки, які витікають із того вчинку.

Рафаїл говорив щиро, сльози йому наворачталися на очі. Слідчий уважно слухав, іноді посмішка проступала на його устах, а коли Рафаїл скінчив, то запитав, чи не було у нього якихось особливих друзів серед архангелів, і тоді Рафаїл назвав Гавриїла. Слідчий знову щось занотував у книжечці. Відтак почав швидко писати. Протокол був невеликий, в ньому не згадувалося все те, про що оповідав переслухуваний: він мав тільки підписом ствердити приналежність свою до терористичної, монархістської організації «Союз Архангела Михаїла», яка існувала ще за царату і недобитки якої, готуючи збройне повстання, знов починали гуртуватися до купи. Переслухуваний, не зважаючи на протести слідчого, підписався не прізвиськом Вертопрах, а ім'ям Рафаїл, кажучи, що не сміє своєї провини звалювати на плечі іншому, а відповідає тільки за себе. Після цього його відпустили.

На другий день заарештований був діловод банку Агатангел Гаврилюк. Його, допитуючи, продержали цілих три тижні, але оскільки він мав бездоганне минуле, а саме свого часу приймав участь у боях проти Врангеля, Петлюри і Денікіна і нічого йому, крім туманного свідчення Вертопрахового, закинути не могли, його випустили. До того ж він уперто заперечував, що нібито був у тісних приятельських стосунках з Вертопрахом, що йменує себе також Рафаїлом. Натомість упродовж дальших п'яти тижнів було арештовано всіх Гаврилюків, Гавриленків і навіть росіян Гаврілових, що розкидані були по всьому великому СРСР, у Москві, Таганрозі, Батумі, Ростові і т. ін. Серед них був і серб Габріловіч, якого розстріляли, бо листувався він з емігрантами-білогвардійцями, що влаштували собі тепле кубельце у Белграді. З решти тридцять одного заарештованого двоє теж були розстріляні, троє звільнені, а решта помандрувала до Таймиру, на Колиму і на Печору. Найсумніше було, що заарештований був також отець Саватій, священник тієї церкви, яку відвідував Рафаїл. Інкримінувалось йому, що він під псевдонімом Саваоф очолює монархістську організацію «Союз Архангела Михаїла». Даремно Рафаїл потім інтерпелював у слідчого, доводив йому, що то непорозуміння, що слова його зовсім перекрутили. Слідчий дав йому зрозуміти, що хоч вважає Вертопраха за несповна розуму, але устами блазнів часами глаголає істина. Не важно, що та істина по-чудному переломилася у мозку її глашатая. До того ж йому,

Вертопрахові, що вже два роки є кандидатом партії, аніж не личить уступатися за священника. При цій ревеляції Рафаїл аж рота роззявив, занотовуючи собі ще один факт досі не в усіх деталях йому знайомої біографії Вертопраха.

Минуло, між іншим, чимало часу, поки йому в лікарні відремонтували поламане ребро та ще повставляли зуби. Коли він по всіх тих митарствах знову появився у банку, ніхто з службовців не запитував його, де він стільки часу пропадав. На привітання його ледве відповідали, взагалі уникали розмови з ним, навіть обминали, так наче він був зачумлений, від якого можна було заразитися. Але що поводяться так з усіма, що деякий час були під арештом, боячись контакту з ними, то це було в порядку речей. Один тільки діловод Гаврилюк підійшов першого ж дня до його стола, показав йому здоровенного кулака і мовив:

– Ще й мене, сучий син, вплутуєш у свою контру! Дивись, щоб не порохував тобі я ребра!

Через тиждень підійшов до Рафаїла шеф, що, очевидно, через слідчого був поінформований про його умовий стан (божевілья на релігійному ґрунті), і запитав, чи не поїхав би він у тритижневу відпустку на Кавказ, щоб підлікувати нерви. Рекомендується Тіберда, що лежить високо в горах і де прохолодне повітря добре впливає на нервову систему. Цю пропозицію товариш рахівник негайно ж і з радістю прийняв.

Опинившись у Тіберді, Рафаїл перші три дні зовсім не сидів у санаторії, а робив прогулянки до далеких водопадів, що в їхніх холодних струмках так приємно було остудити наморене тіло, заглядав у глибокі провалля, по дну яких зміїлися річки, сходяв на круті скелі, де росли ялиці, і серед тієї дикої краси почував себе ближче до своєї втраченої батьківщини, у якій щасливі істоти не зазнають ні болю, ні ненависті, ні наруги, ані жадоби помсти. Не раз порівнював колишню свою архангельську потугу з теперішньою своєю неміччю людською. Почував себе самотнім.

Одного дня побачив під кущем над потоком біляву, карооку дівчину, що босими ногами плюскалася у воді, і спинився здивований. Щось вразило його в тому обличчі, яке нагадувало йому херувимів, що уділом їхнім є чиста любов, протилежно серафимам, що кохаються тільки в безсмертній мудрості. Він підійшов і заговорив з нею, і людське кохання вперше торкнулося серця архангелового. Заразом усвідомив, що те кохання міг він спізнати тільки тому, що позичив у людини серце з плоті і крові. Промінь щастя, тим коханням дарований, був тільки кволим відблиском того щастя, що зазнавали янголи в емпіреях, але була в ньому якась солодкість і туга, якої янголи не знають.

– Дивись, – казав він, – ми тільки гості тут на землі, але ми істоти іншого світу. Уривки музики, в тому світі чути, ще бринять нам у вухах, і ми шукаємо тих мелодій тут, на землі. Ми шукаємо бодай відблиск, бодай промінь того саява, в якому дух наш бував в іншому світі, і часами здається, що ми його знаходимо у водопаді, у хвилі річній, в очах коханої або коханого, і тоді серця наші швидше б'ються. Ми щось пригадуємо, та не можемо пригадати. Тому туга довічна є супутницею нашого життя. Вдивляйся у синю смугу лісів над

обрієм – щось кличе тебе туди: то туга. Вдивляйся у блискучу далечінь морську, білими вітрилами метеликовану – щось кличе тебе туди: то туга. Вдивляйся у безмежний простір степів, де сонце закочується у травах високих – щось кличе тебе туди: то туга.

Так говорив закоханий, і слова ті йшли не від розуму Вертопрахового, а від душі Рафаїлової, але були вони пропущені крізь теплу кров Вертопрахового серця: у Рафаїла, що досі був чистим духом, народжувалася душа.

Незабаром Рафаїл і Ірина почали зустрічатися щодня і до вечора були нерозлучні, але раз його чекала несподіванка: вона не прийшла на умовлене місце, і він її потім побачив із струнким юнаком об руку. Це повторилось на другий і на третій день. Рафаїл відчув тоді тугу, якої ніколи не зазнавав, і пережив перші муки ревності – другий доказ, що у Рафаїла народилася душа.

На четвертий день зустрівшись з Іриною, він почув від неї, що приїхав у гості той наречений, з яким вона пару років знається. Приїхав, щоб забрати її додому, бо то ж завтра кінчається термін її перебування в санаторії. Коли він, усіма силами гамуючи егоїстичне почуття, побажав їй щастя у новому житті, вона раптом кинулась йому до грудей, заридала, сказала, що він розбудив у ній тугу, яка ніколи не загасне, і та туга приведе її до нього в Київ, бо нічого вона проти неї вдіяти не може, та й взагалі нема на неї ліків.

Збентежений, у нещасті своєму безмірно щасливий, він залишився сам добувати останній тиждень своєї відпустки.

Зараз після того прощання хвилева радість так залила його істоту, що душа відчула потребу зробити якесь добро. Зустрів на порозі санаторії одного з одпочивальників, Петра Кравченка, людину дуже нервову, що мала сьогодні якийсь надзвичайно заклопотаний і прибитий вираз. Учасливо спитав, у чому річ, і дізнався, що в Геленджик приїхала його, Кравченкова, дружина на два тільки дні, і він прагне її побачити, та не має наразі грошей, щоб поїхати. Рафаїл витяг з кишені триста карбованців і дав йому. У відповідь на збентежену, гарячу подяку сказав, що той робить йому велику радість, не відмовляючись прийняти цей незначний дарунок.

Останні дні були череваті неприємними несподіванками. Насамперед надійшов лист від банкової управи, де від товариша рахівника вимагалось дати підстави щодо витрати 1873 карб. 43 коп. у листопаді минулого року.

– Ну, й прислужився Вертопрах! – стиха пробурмотів Рафаїл. – Хто його знає, де ті підстави взяти.

Другий лист від місцевому повідомляв, що у згоді з місцевими партійними органами йому доручається зараз же по повороті перевести релігійну кампанію у Звенигородському районі. Тут, мабуть, прислужився слідчий, якому він розказав про своє колишнє перебування в емпіреях, а може, й товариш начальник, якому хтось доложив був, що бачив його в церкві. Отож учинками доводь їм тепер, що за три тижні позбувся тих забобонів і готов єси їх поборювати.

Найприкрішу звістку принесла з останньою поштою газета, в якій була замітка, що перехвилювала весь санаторій. Там повідомлялося про вбивство,

що сталося в Геленджику. Ніякий Кравченко приїхав несподівано на відвідини своєї дружини і застав її з полюбовником. Трьома пострілами поклав їх обох на місці. Мабуть, він заздалегідь був про все повідомлений, і вбивство було переднамірене, бо револьвера купив він уже в дорозі у якогось вірменина. У справу якось загадково замішаний рахівник Держбанку В., що фінансував і подорож, і купівлю револьвера.

Рафаїл був приголомшений: так добре діло, яке він думав зробити, обернулось на зло, і доля поклала на нього значну частину відповідальності за те, що сталося.

Трагічний ланцюг подій закручувався все більше. До того ще оці виправдальні документи щодо розтрата. Хитрий Вертопрах тут якось уже дав би собі раду, але не Рафаїл. А тут ще отой парадокс з антирелігійною пропагандою, що її доручається перевести нікому іншому, як одному з архангелів. О, як тепер Рафаїл прагнув повернути своє тіло Вертопрахові! На ніч, лягаючи спати, він себе тишив надією, що дух його, покинувши плоть, не повернеться до неї, а лишить її старому хазяїнові, що займе свою спустілу домівку. Але ж уранці він, прокинувшись, почував себе Рафаїлом. Був тільки один спосіб повернутися до емпіреїв: це силоміць перетяти шнур життя. Але ж тоді тіло, пошкоджене, не зможе бути домівкою, до якої мав би повернутися дух Вертопраха, щоб виконати до кінця своє земне завдання.

У тривозі і розгубленій ліг він до ліжка, перебираючи в пам'яті події свого п'ятимісячного перебування у людській подобі. Мала то бути передостання ніч його перебування в санаторії, і в ту ніч послано йому сновидіння, що ніби налагоджувало телевізійний зв'язок з його колишнім існуванням.

Приснилось йому, що він у великій залі суду, в тій залі багато місць для глядачів і слухачів, але зала порожня. Він один сидить на лаві підсудних, чекаючи приходу судді, і от суддя входить. Одягнений він у білу, як сніг, туніку, що оперезана срібним пасом, а на русьвім волоссі його золотий вінець із дубового листа. Він сідає за стіл і кладе перед собою велику теку.

— Рафаїле! — каже він, — без мого дозволу наважився ти вийти з кола призначеного тобі буття і ступити у швидкий потік ставання, у швидкий потік людських діл химерних і мінливих і взяти на себе непевну долю блукання земного. Невже ти не знав, що, покинувши ясні озера світла і сівши у човен, що несуть його хвилі гірського струменя, не владен ти був уникнути провини і включився у ланцюг причин і наслідків, за короткий час свого земного існування створивши те, що зветься кармою, у якій провина тягне за собою покуту і кару, кару і покуту, які створюють нову провину, що тягне за собою нову покуту і кару, і ланцюгу тому кінця немає. Ти хотів, порушивши коло призначення, допомогти Вертопрахові, але чи не погіршив ти його долю? Чи не доведеться тепер йому перебрати на себе твою карму, щоб дати тобі змогу повернутися у царство світла? І чи захоче він це зробити? Чи зможе він дати собі раду серед тих нових обставин, що ти створив самовільним втручанням у земне життя його?

Рафаїл мовчав. Тоді суддя сказав:

– Послухаймо, що скажуть свідки! – і розкрив теку.

Рафаїл окинув поглядом порожню залу.

– Варвара Митрофанівна! – пролунало в повітрі.

Рафаїл нікого не бачив, але почув, як совгнувся стілець, як хтось підвівся, і з глибини залу донісся голос Варвари Митрофанівни:

– Я свідчу! Рафаїл позбавив мене мого коханця, з яким я жила у згоді і мирі. У моєму безбарвному канцелярському житті був Вертопрах моїм барвистим канцелярським сонцем. Оманно прибравши постать його, Рафаїл мене відштовхнув, отруїв мою довіру і сон моїх ночей. Рафаїл винний!

– Галя! – вдруге пролунав голос серед глибокої тиші.

Знову почув Рафаїл совгання стільця, і після цього молодий, знайомий голос промовив з другого кінця залу:

– Рафаїл, прибравши постать коханця, що з ним я зустрілася однієї гарячої, літньої ночі, украв у нього мою любов. Під серцем я ношу Рафаїлову дитину, але чи схоче Андрон, повернувшись у своє тіло, признати ту дитину за свою? Я обвинувачую: Рафаїл винний!

Хвилина мовчання, і втретє лунає безпристрасний голос:

– Петро Кравченко!

Кравченко відповідає з іншого кінця порожньої зали:

– Я знав, що моя жінка має приїхати до свого коханця. Я довго роздумував, що мені робити, чи вбити, чи ні. Вже рішив був відсахнутися від цієї справи. Може, ніч одну не переспав би, та й годі. Та зустрівся мені на шляху Рафаїл і запропонував гроші. Жадоба помсти спалахнула в мені. Я поїхав і вбив. Може, Рафаїл хотів добре зробити, але хай буде проклята та година, коли я його зустрів! Без вини Рафаїл винний!

– Отець Саватій! – вчетверте розітнувся голос. Заговорив отець Саватій:

– Рафаїл не мав на думці нічого злого, але навіщо він пом'янув ім'я Господнє у тому місці, де не належить його згадувати? Чи ж у Письмі не сказано, що не треба метати бісеру, та ще перед кнурами? Ту його помилку я покутую у таймирській тундрі!

– Агатангел Гаврилюк! – вп'яте пролунав той самий голос.

І почав говорити Гаврилюк:

– Через необережність і необдуманість Рафаїла потрапив я у в'язницю. Три тижні мучився я, то годин по п'ять під стінкою стоячи, то сидючи ніч у холодній воді, то по три доби не дістаючи їжі. Та не був я винний у жодному злочині і спільників не мав. Але, щоб визволитись від мук, оскаржив невинних і звів на них наклепи. Рафаїлові вони це завдячують.

І почулися голоси:

– Ми, Гаврилюки, Гавриленки, Гаврілови, запроторені на Таймир, за Печору, на Колиму, обвинувачуємо, обвинувачуємо! Рафаїл винний!

– Усі свідки проти тебе! – суворим голосом мовив суддя. – Цього, що я чув, досить, щоб винести засуд. Але послухаймо ще останнього: Ірина!

І ген-ген за невидимою юрбою прозвучав голос:

– Рафаїл збудив у моїй душі тугу, якої я ніколи не знала. Дороговказною зіркою він світитиме мені на небі життя мого аж до кінця моїх днів. Хай буде благословенне ім'я його! Хай буде благословенний спогад про нього!

Суддя всміхнувся, закрив течку і мовив:

– Гаразд! Почекаємо, як справиться з завданням своїм Вертопрах! – і швидким кроком вийшов із зали.

Цілий ранок ходив Рафаїл під враженням сну цього. Він здавав собі справу з того, що поставив Вертопраха перед цілим рядом завдань, що їх розв'язати буде не так легко, коли доведеться йому узгляднити власні зобов'язання і ті, що прийме він у спадок від Рафаїла. Можливо, що він з усім швидше дасть собі раду. Але як же йому, Рафаїлові, до того часу полагодити заплутану банкову справу, як зробити, щоб відчепилися від нього з антирелігійною кампанією, як відкараськатись від нових допитів та анулювати підписаний ним протокол про участь у монархістській організації «Союз Архангела Михаїла», як полагодити ще плутанішу справу взаємин з Галею і Іриною? Треба виробити план дій і для цього напружити всі фібри мозкового апарату, що дістався йому у спадок від не дуже морального, не дуже мудрого, може, але хитрого і вивертливого Андрона Лукича.

Над цим роздумуючи, наближався Рафаїл до водопаду, шум якого вже долинав до нього. У глибокій задумі своїй не помітив, що вже кілька хвилин стоїть перед ним, а усвідомивши, звів очі до блискучих полотен, якими спадала вода зі скель, вилискуючи проти сонця так яскраво, що боляче було дивитися, і раптом – здригнувся.

Із-за тих сліпучих полотен, у срібному панцирі, у красі понадземній, що перекинулась у раптовий жах, у сяйві такому нестерпучо-ясному, що мозок розривався на частки, виступив і став проти нього з мечем у простягнутій руці – архистратиг Михаїл.

Не витримало земне тіло Рафаїла тієї краси, того жаху і мертво впало на землю, а сам він вийшов з нього, став поруч побратима, залитий сяйвом білих крил своїх, щоб разом з ним навіки повернутися до щасливих озер, що свічадами відбивають славу Господню, до того краю, де нема ні помсти, ні ненависті, ні ревнощів, ані провини і кари за неї, і так завершив круг свого короткого земного скитання, повертаючи тіло Вертопрахові, що мав зорієнтуватися в новій ситуації і розв'язати – невідомо ще як – складні питання, що за той час назріли.

Липень 1947. Лойташ, Тіроль.

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Юрій Клен ЧУДО ВОСКРЕСІННЯ

Білявий світанок. Ще сонце десь під обрієм. Ще хиляться квіти, обважнілі великими краплями роси. Ще навіть небо не рожевіє у півсвітлі-півсутіні ненародженого дня. Смуток, який лежить на травах і деревах, який проймає звичайно природу перед пробудженням її від сну, немов би розлився і в самому повітрі. Тільки самотня жінка блукає стежками саду і чогось шукає, чогось ви-

глядає. Де найду Його? Куди ж поклали Його тіло, чиє тіло я хочу вмастити пахучими мазями і начинити речовинами, що врятують його від тліну? А он і сам садівник, бо хто ж це інший може тут блукати у таку ранню годину? Чи не окликнути його? Так, він обертається на оклик. Але замість відповіді на питання коротко й пестливо кидає тільки одне слово:

– Маріє!

І враз немов блискавка пронизує жінку, така сліпуча, що, здається, розтопить її мозок, усе єство її, – і вся вона розчиниться у якомусь блаженному пориві, де змішалися жах, радість, здивування, непевність – і раптом певність, певність. ...Із криком «Учителю!» вона кидається Йому до ніг. Та чує голос, голос Його, такий знайомий:

– Не торкайся мене!

Але як же вона Його відразу не впізнала, Того, услід за ким ішла стільки років, біля ніг якого сиділа, слухаючи слів Його, хто став для неї сонцем, яке бачиш щодня і яке вело її крізь будні життєві, що раптом засяяли фарбами, як свято весільне?

Та чи це могло їй на думку впасти, що Той, кого вона бачила, розп'ятим, а потім мертвим, міг встати з гробу і ходити по саду у плоті своїй? Та чи ж не змінився й сам Він трохи, бо щось нове з'явилося в Його обличчі, немов відблиск саява неземного ліг на нього, яке немов спрозорило всю Його постать і тепер променіло з кожної бганки Його одягу. Тож недаром гукнув Він їй, застерігаючи: «Не торкайся мене!» Неначе сам дотик міг би спопелити її на місці!

Та не повірили учні словам її. Напівбожевільній від скорботи жінці явився привид у сутінках ранкових, витвір її хворої, подіями попередніх днів екзальтованої фантазії...

А ось двоє йдуть шляхом, що веде до Емауса. Під свіжим враженням недавніх подій вони розмовляють про те, що сталося, про те, як позбавили життя людину, що була мудрим великим учителем, ім'я якого згадується з побожністю; як пішла чутка, що він воскрес і ходить по землі. І ось подорожній якийсь пристав до них, почувши розмову їхню. О, він добре втямив науку розп'ятого, бо починає говорити, говорити, викладати так її, ніби все життя йшов за ним і слухав його. Серця тим двом горять, обличчя палають, слухаючи слів, що западають аж у саму душу, розгоряючись там кострищем великим. Та ось вони вже коло мети. Пора й повечеряти. Він бере хліб і ламає його, благословляє... і по тому рухові рук його, по тому, як він хліб розломив, вони вже пізнають... Пізнають, чи ні? Та це ж питомий йому рух, якого не сплутаєш з жестом іншої людини! Чи ж не спостерігали вони здалека, як той хліб завжди ламав перед натовпом?! Вже несподіваний викрик майже вихоплюється їм з горла. Та раптом... нема Його. Немов розтанув у весінньому повітрі, розплився. Та чи це був Він справді? Чи не омана то? Але у вухах ще звучать слова Його, руки ще тримають хліб, що його Він розломив. Так і вони теж стали свідками, що підуть свідчити перед світом, що Розп'ятий ходить по землі.

І ширяться, ширяться чутки. То тут, то там Розп'ятий нібито об'явився. Тож жінки знайшли уранці печеру, що правила за гріб, порожньою, чи ж не бачили вони двох юнаків у білих одягах, з світлосяйними обличчями, які сказали: «Що ви шукаєте живого серед мертвих!» Та чи ж можна вірити жінкам, які все перебільшують і часто виплід уяви своєї приймають і видають за дійсність? А ті учні, що бачили його на самотній дорозі. Та чи ж мало брехунів на світі, що їм справляє радість оповідати байки і казки!

– Не повірю, поки не вкладу пальців своїх у рани його, – каже Хома.

О, його не обдуриш, він ніколи не вірить, поки сам не побачить, не намацає.

– Дурниці, – так коментує він кожне оповідання про нібито воскреслого.

І ось у хаті при замкнених дверях і вікнах зібралися вірні, ті, що ходили за Ним, що плачуть за Ним. Вони сперечаються, то доводячи, то спростовуючи чутки про воскреслого. І раптом – серед покою, для всіх зримий, у звичайному одягу своєму стоїть Він і чути вітання його:

– Мир з вами!

Всі, скам'янівши, німіють, з жахом і подивом дивляться і не знають: вірити чи не вірити. «А чи ж не може то бути хтось схожий на Нього, що іменем Його прикривається та вводить в оману людей? – така думка шугає в голові Хоми. – Бо якось по-іншому променіють очі йому й сбличчя».

І раптом чути голос Його, такий знайомий, – о, той голос не сплутаєш з ніяким іншим:

– О, ходи сюди, Хомо, поклади пальці в рани мої, – і Хома підходить, намацує рани на руках і ногах, і Той, ще загадковий і нерозгаданий, бере його руку і кладе собі під серце, і там Хома намацує глибоку рану, що пробив її спис.

– Бачу, дотикаюся плоті і вірю! – викликає він.

І Той, уже пізнаний, незаперечний в існуванні своєму, лагідно каже:

– Блаженні ті, що не бачили, а вірять.

Тоді Хома падає Йому до ніг, а все тіло його здригається від плачу.

Чому так важко повірити в те, що називається дивом? Чи ж не сповнене див усе доколишнє життя наше? Чи не є дивом саме наше існування? Те, що пересуваємось по землі? Що матерія мозку нашого мислить? Що хвилі етеру, увійшовши в око наше, викликають враження барв? Що планети кружать у річному танку і навколо сонця? Що сонцям тим, які горять у просторі, числа і краю нема? Що самі ми з усією нашою планетною системою летимо, падаємо у спіральній кружінні у прірву, яка дна не має?

Ми не називаємо це дивом, бо це є повсякденне. Уперше побачивши, як магніт притягає залізо, ми ладні це прийняти за диво. Але що земля притягає наше тіло до себе і не дає йому зависнути в повітрі, ми не називаємо дивом, бо так звикли до цього, що навіть не усвідомлюємо.

А існування життя на землі! Серед різних форм того існування чи не є одна, що й нам у нерозгаданості своїй здається дивом, а саме – еволюція метелика?

Он повзе гідкий хробак по землі, чи по дереві, годується листям, жере, жере, не бачить нічого з того, що підноситься над його хробачим краєвидом, і ось він, ніби стомлений життям своїм приземним, тче навколо себе густе павутиння, кокон, мумію і поринає в летаргічний сон. Отой самотканий саркофаг береже його від випадковостей життя: вже не з'їсть його птах під час того сну, такого на смерть схожого. І в саркофазі тому відбувається дивна метаморфоза: огидний хробак поволі перероджується в чарівного метелика, що, розгортаючи крила, розриває кокон свій і вилітає в простір, сяючи весельчатими барвами крил своїх.

Чи ж не є оте, досі незбагнуте переродження хробака в метелика символом довічного воскресіння? Символом з мертвих встання Христового і посмертного злету душі нашої, яка житиме у сферах етерних, де горить вічна слава Господня?

Так, а чому ж ми не знаємо, не відаємо про те майбутнє душ наших буяння у сферах горніх? – запитаєте ви. А чи ж тямить хробак, що можливе, крім його, хробачого повзання по землі, якесь інше існування, що є летом і буянням з квіту на квіт, куштуванням меду з келихів квіткових, купанням у променях соняшних? А якби йому, хробакові, показати метелика, чи пізнав би він себе у тому крилатому створінні, він, що, до землі прикутий, не спроможний побачити те, що діється вище, понад видноколом його хробачого краєвиду?..

(із хрестоматії «Празька школа» (за ред. В. Просалової))

Віра Просалова ПРОЗА «СПІЗНІЛОГО ПОКОЛІННЯ»

(фрагмент передмови до хрестоматії «Празька школа»)

«... Проза Юрія Клена виняткова у тому плані, що дає змогу простежити складність переходу від ліричного самовираження до пошуків епічних форм. І хоч цей перехід, як правило, – процес складний і неоднозначний, але можна стверджувати, що він відбувся: письменник дав зразки справжньої прози. Показовим є саме літературне ім'я письменника – Юрій Клен, яким засвідчувався безпосередній зв'язок з українською національною традицією. «По-справжньому власне ім'я індивіда, – вважає І.Смирнов, – те, під яким він приховується, його так званий псевдонім – той єдиний особистий знак, який суб'єкт присвоює собі сам, а не отримує ззовні...». Самоозначення письменника в цьому плані нам здається найпосутнішим.

Мова вже відомого поета – автора збірки «Каравели» – у прозі змінюється: вона стає мовою про емоції і пережиті відчуття. У нарисі «Черга», наприклад, немає героя, який би активно діяв. Рушійною силою сюжету стають зіставлення черг, «чергоньок і чергиняток»: хлібної, мануфактурної, трамвайної та інших. Особистісне сприйняття цього «витвору революції» постає в описовій формі: «Вона [тобто черга. – В.П.] привчає до повільного і ненастанного руху вперед. Вона велика школа, що виховує в людині терпець. Вона навчає використовувати кожну хвилину життя...». Автор, розмірковуючи над парадоксами мануфактурної черги, веде уявну розмову зі співбесідником: «необачною жінкою чи чоловіком»,

котрі не допилювали чи не могли допилювати потрібного талону і тому мусили переплачувати, скажімо, за взуття. Оця орієнтація на співрозмовника – спосіб викласти свої думки, висловити своє бачення подій, тобто у суб'єктивній формі подати об'єктивне. Апогеєм стає зображення письменником «черги без назви», що має свої закони і непередбачуваний сценарій, що пробуджує інстинкт помсти за ув'язнених батька, матір, брата, сестру, за заморожених і розстріляних. Пов'язуючи окремі фрагменти твору, письменник не просто описує, а й дає волю почуттям, вводить поетичні принципи організації художнього тексту. Ліричні фрагменти нарису об'єднуються в єдине ціле фольклорним принципом троїстості. Таким чином, можемо визнати, що твір будується переважно за «законами» ліричних, а не епічних жанрів.

Дійовими особами у творах Юрія Клена поставали не лише земні істоти, а й архангели, Ісус Христос. Письменник відчував себе громадянином не конкретної країни, а Всесвіту, тому й розмірковував про взаємозумовленість усього в світі. У новелі «Чудо Воскресіння» передавалося відчуття незримості присутності Всевишнього, передбачення розмови з ним, відкриття для себе інших орієнтирів у житті, вищого сенсу буття. Юрій Клен змалював Месію у складному і суперечливому оточенні, коли Він демонстрував свою божественну силу, своїми діями доводив перемогу добра над злом. Мотив чуда співвідносився автором з земними дивами, з перетворенням гидкого хробака в чарівного метелика. Подібні несподівані метаморфози – не лише засіб переконання у можливості чудес, а й вияв зачудування земним світом. «А якби йому, хробакові, показати метелика, чи пізнав би він себе у тому крилатому створінні...» . Це, власне, авторські роздуми про людську душу, земне і небесне, сакральне і профанне.

У новелі «Чудо Воскресіння» Христос поставав то садівником, що обходив сад, то подорожнім, котрий пропагував ідеї розп'ятого, то великим страдником, який покійно терпів муки. Ставленням до інших Він запрограмував ставлення до Себе. Множинність, багатогранність виявів – знак Його всюдиприсутності, всевидючості, а трикратна поява (перед Марією Магдалиною, учнями, Хомою) – завершеності, абсолютного ступеня вияву. Це художня інтерпретація земного життя Христа. Новозавітні колізії у прозі Юрія Клена поставали у двох планах: у зображенні здійснених Ісусом див та у протиставленні їх жорстоким реаліям доби.

Оповідання «Пригоди архангела Рафаїла» (1947) відзначається напруженим сюжетом, свідчить про уміння автора приковувати увагу читача до проблем людського існування у нелюдських умовах, гріховності і спокути. Щоб збагнути людей, архангел Рафаїл увійшов у плоть Андрона Лукича Вертопраха – рахівника державного банку, став, по суті, його ангелом-охоронцем. Висока духовність, втілена у людській плоті, неминуче постає перед земними спокусами, життєвими випробуваннями. Як у цих умовах уникнути спідлення, не піддатися спокусі помсти? Чи людина фатально приречена на помилки і гріхопадіння? Як не намагався Рафаїл-Андрон подолати гріховність людського буття, не змізерніти у життєвих випробуваннях, проте мимоволі відчував, як обставини все міцніше захоплювали його у свій вир. Коли мова йшла про його сподівання чи

побоювання, хід подій виявлявся йому непідвладним. Навіть Рафаїл, «звуживши межі своєї архангелової свідомості до тісного жаб'ячого виднокругу не дуже мудрої людини, почував себе, мов той каліка, що не може користуватися ногами, які скрізь його носили». Невблаганні події вриваються у його життя і змушують не стільки діяти, скільки викручуватися. Його щирі зізнання про побратимів-архангелів, радше схожі на вияви божевілля, ніж на розповідь про реальні події, а головне, що вони призводили до арештів усіх Гаврилових, Гаврилюків і т.п. Треба віддати належне сміливості автора, котрий слугу Божого спустив з едему на грішну землю, показавши його в умовах радянської дійсності, зображеної як панування Антихриста, як справжнє пекло. Опозиції *небо – земля, рай – пекло, світло – темрява, верх – низ* підкреслювали недосяжність щастя, одвічну людську тугу за мрією. Напружена сюжетна колізія змушувала замислюватися над тим, чи спроможна людина перебороти обставини, зберегти свою божественну сутність у нелюдських умовах.

Суд, який приснився Рафаїлові, – це вияв його нечистого сумління, усвідомлення того, що він (хоч і несвідомо) завдав страждань іншим. Це невблаганний суд, під час якого обвинувачем і підсудним постає, власне, одна особа, котра не визнає ніяких пом'якшувальних обставин. Разом з тим виникає питання: якщо вже архангел у людській подобі не може собі дати ради, то як має почуватися звичайна рядова людина у цих перипетіях. Чи здатна вона витримати цей іспит? У чому її призначення?

Юрій Клен не пародіює архангелів, не знущається над церковними святощами, як це було прийнято в радянській літературі, він зближує різні сфери – горню і земну, продовжує релігійно-містичну традицію в художньому освоєнні біблійної тематики. Апокаліптичні візії не нагнітаються, адже автор прагне лише застерегти, попередити, бо людина сама вільна вибирати між добром і злом, сама мусить дбати про своє духовне очищення, сама повинна «крізь темряву торувати ту дорогу, що йде вгору». Рятунком для неї має стати зброя добра.

У несподіваних життєвих перипетіях, у які потрапляють персонажі Юрія Клена, вбачається нерідко вищий сенс: Антось Кшетуський – не пара, скажімо, Оксані з оповідання «Яблука», тому поява Антона Перебийноса в її садку – закономірність, обумовлена потребою виправити цю невідповідність. Мотив несподіванки суттєво змінює ситуацію, «перевертає» планований перебіг подій: Оксана, зіставивши негідну поведінку свого коханого і лицарську незнайомця, віддає перевагу останньому і добровільно погоджується на шлюб з ним. Антін Перебийніс, хоч і готовий за честь і гідність змагатися навіть з вовчою зграєю, проте під впливом дівочої вроди і сліз блискавично змінює рішення: замість вірної смерті обирає вінчання з тією, котру бачив уперше. І хоч планувати чи вирішувати суб'єкти дії можуть, здавалось би, самі, але зображена у творі колізія переконує, що і на ці дії героїв мають вплив зовнішні чинники, які корегують чи змінюють передбачуване.

Елементи несподіванки виявляються і у новелі «Медальйон», що відзначається драматично напруженим сюжетом, загадковістю долі героїв. Андрій Гармаш, наприклад, врятувавши княгиню з донькою, міг би розраховувати

на велику винагороду, проте він навіть не думає про це, не піддається спокусі затишного життя, а прагне пізнати світ. І саме жадоба незвіданого, усвідомлена життєва позиція змушує його залишити лікарню, де він мав і добрий харч, і догляд, і затишок. Тепер, не маючи власної хати, він «володів усіма байраками, чагарниками і хуторами, що траплялися на його дорозі».

У творі виділяються дві сюжетні лінії, що розвиваються паралельно: перипетії мандрівного життя Андрія та викликані його вчинком добродіяння княгині Сангушко, котра щедро наділяла убогих, утримувала притулки для калік. На розвиток сюжету впливає мотив омани: княгиня на підставі знайденого нею у мертвого Йосипа Барика медальйона вважає його рятівником своєї доньки. Той медальйон, який мав би відкрити вбивці шлях у майбутнє, раптом призвів до його несподіваної смерті: «Усвідомив у раптовому переляку, що ланцюжок обірвався, і медальйон покотився на піскувату дорогу, за мить він потрапить під колеса або під копита коней, – медальйон, що був талісманом, який відімкне двері до скарбниці, яка криє у собі гори невидимих ще для ока самоцвітів...». Під час спроби врятувати свій талісман Барика загинув – і це сприймається як закономірна відплата за усі його злодіяння. Таким чином, неадекватна вчиненому винагорода дістанеться все-таки не вбивці, а його дітям, котрі не можуть відповідати за злочини батька. Правда, про це княгиня ніколи не дізнається, адже і рятівник, і злочинець мертві. Автор не намагається замість хибної версії подати іншу інтерпретацію подій, бо зло і так виявилось покараним...».

Григорій Костюк – український політичний діяч, учений-літературознавець, критик, мемуарист, лауреат премії імені Володимира Винниченка, довголітній голова ОУП «Слово», дійсний член УВАН та НТШ, член НСПУ. Член Міжнародного ПЕН-клубу.

Народився Г. Костюк 12 жовтня (25 жовтня за новим стилем) 1902 у селі Боришківці, нині Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Середню освіту здобув у Кам'янці-Подільському. 1929 року закінчив Київський інститут народної освіти, потім аспірантуру інституту імені Шевченка в Харкові, захистив кандидатську дисертацію. Викладав історію української літератури в Харківському педагогічному інституті професійної освіти, з початку 1934 року – у Луганському інституті народної освіти. У листопаді 1934 року звільнено за націоналістичні прояви в лекціях та перекичування програми. 25 листопада 1935 року заарештовано в Києві. Постановою Особливої наради при НКВС від 3 липня 1936 року заслано на 5 років у концтабір у Воркуті. Від грудня 1940 року до липня 1944 року жив і працював (здебільшого не за фахом) у Слов'янську, Києві, Львові. У липні 1944 року емігрував на Захід. До 1951 року – у таборах для «переміщених осіб» в Німеччині. У лютому 1952 року виїхав до США. Помер 3 жовтня 2002, Сільвер-Спрінг, США) – український літературознавець. Член Міжнародного ПЕН-клубу. Псевдоніми – Г. Залужний, Б. Подоляк. Помер 2002 року в місті Сільвер-Спрінг, штат Мериленд. Поховано на українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Костюк Григорій Олександрович – автор наукових праць «Панас Мирний. Життя і творчість» (1931), «The Fall of Postyshev» (1954), «Stalinist Rule in the Ukraine» (1960), «Володимир Винниченко і його доба» (1980), «У світі ідей та образів» (1983); книг «З літопису літературного життя в діаспорі» (1971), спогадів «Окаянні роки» (1978), «Зустрічі й прощання» (Т. 1. – 1987, Т. 2. – 1998), «Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі)» (2002) та ін. Підготував до видання два томи «Щоденника» В.Винниченка, п'ятитомне видання творів М.Хвильового (1978–1986), твори М.Куліша (1955), П.Филиповича, М.Драй-Хмари та ін.

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Костецький Ігор Богданович. Письменник, перекладач, критик, режисер, видавець. Справжнє ім'я – Мерзляков Ігор В'ячеславович. Народився 1913 р. в Києві. Його батько був педагогом вокалу. Майбутній літературний псевдонім письменника – Костецький – був прізвищем його матері. У 1928-му Костецький закінчив семирічку. Він одержав театральну освіту і пізніше працював режисером в Ленінграді, Москві та на Уралі. У 1919-1924, 1940-1942 рр. жив у Вінниці. Костецький був особисто знайомий і листувався з провідними представниками західного модернізму, такими як Езра Паунд, Томас Еліот та Арнольд Шенберг. У 1950-1960х роках Костецький був редактором ілюстрованого часопису «Україна і Світ». У кінці 50-х років заснував видавництво «На горі», що спеціалізувалося на виданні перекладної літератури українською мовою та української поезії. Костецький був одружений з письменницею Елізабет Котмасер. Письменник помер 1983 року в м. Швайггайм біля Штутгарта (Німеччина), похований там же.

Костецький належав до засновників і чільних теоретиків Мистецького українського руху в еміграції та найяскравіших українських письменників-модерністів свого покоління. Його літературну спадщину складають оповідання, повісті, романи, п'єси, вірші, подорожня проза, кіносценарії, есеї, українські переклади творів світової літератури.

Творчість: роман «Мертвих більше нема» (незавершений), повісті «День святого», «Мій третій Рим», збірки оповідань «Оповідання про переможців» (1946), «Там де початок чуда» (1948), п'єси «Спокуси несвятого Антона» (1946), «Близнята ще зустрінуться» (1947), «Дійство про велику людину» (1948), літературознавчі розвідки: «Стефан Георге: Особистість, доба, спадщина» (1971), «Советская театральная политика и система Станиславского» (1956).

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Іван Багряний (справжнє ім'я – Іван Павлович Лозов'яга (Лозов'ягін)) народився 2 жовтня 1906 р. в с. Куземин на Полтавщині (тепер Сумська область) у родині робітника-муляра. У 1912 – 1916 рр. хлопець навчався в церковно-парафіяльній школі в Охтирці, згодом у вищій початковій школі та у Краснопільській художньо-керамічній школі. У 1920 році він став свідком жорстокої розправи чекістів із його дядьком і 92-річним дідом на пасіці (кололи багнетами, стріляли з револьверів), їх смерть страшенно вразила хлопця. Усе це народжувало протест у душі Івана. У 1922 – 1926 рр. він викладав малювання,

працював на шахтах Донбасу, а у 1924 році вступив до Охтирської філії організації селянських письменників «Плуг». Учителював, заробляючи на прожиток. Писав вірші. Протягом 1926 – 1930 рр. Іван навчався в Київському художньому інституті, але диплома не отримав, бо виявив себе «політично неблагодійним». Входив до організації МАРС. У 1928 році І. Багрянний написав роман у віршах «Скелька». Наступного року з'явилася друком збірка поезій І. Багряного «До меж заказаних». Наступні книжки «В поті чола» і «Комета» потрапляють тільки до портфеля НКВС. Того ж року він написав поему «Аве Марія». У 1930 році харківське видавництво «Книгоспілка» видало роман у віршах «Скелька». Волелюбний пафос твору привернув увагу офіційної критики – «Скельку» було конфісковано. У 1932 р. І. Багрянний був заарештований у Харкові «за політичний самостійницький український ухил в літературі і політиці...», засуджений на п'ять років концтаборів БАМЛАГУ (Байкало-амурський лагерь). У 1936 р. І. Багрянний утік, переховувався між українцями Зеленого Клину на Далекому Сході. Через два роки письменник повернувся додому, був повторно заарештований, сидів у Харківській в'язниці 2 роки й 7 місяців. У 1940 р. з відбитими легенями й нирками був звільнений під нагляд. Знову оселився в Охтирці, працював декоратором у місцевому театрі, редагував газету «Голос Охтирщини», після початку війни потрапив до народного ополчення, працював у ОУН: малював листівки, плакати, складав пісні, виступав перед воїнами УПА. У 1944 р. І. Багрянний розійшовся в поглядах з керівництвом УПА і сам, без родини, емігрував до Словаччини, а згодом до Німеччини. Новий Ульм стає місцем його постійного перебування в еміграції. Завдяки І. Багряному це місто стало центром українського культурного відродження, демократично-визвольного руху. Він у 1945 р. заснував газету «Українські вісті». При ній почали діяти кілька видавництв, зокрема «Україна», «Прометей», у яких з'являються заборонені в СРСР книжки українських письменників, переклади зарубіжної літератури українською мовою, взяв участь у створенні МУРу (Мистецький Український Рух), який згодом у США перетворився на об'єднання українських письменників «Слово» з центром у Нью-Йорку. У 1946 р. письменник перейшов на легальне становище. Памфлетом «Чому я не хочу вертати до СРСР?» (1946 р.) І. Багрянний привернув увагу світової громадськості вражаючою правдою про істинне становище людини в СРСР. У 1948 р. він заснував Українську Револьюційну Демократичну партію (УРДП), очолив Українську національну раду, заснував ОДУМ (Об'єднання демократичної української молоді). За кордоном побачили світ романи «Тигролови» (1944, «Звіролови» – 1946), «Сад Гедсиманський» (1950), «Огненне коло» (1953), «Буйний вітер» (1957), «Людина біжить над прірвою» (1965), п'єси («Генерал», «Морітурі», «Розгром»), поема «Антон Біда – герой труда», збірка «Золотий бумеранг», твори для дітей. Помер Іван Багрянний 25 серпня 1963 р. Похований у місті Новий Ульм (Німеччина).

*(за матеріалами «Вікіпедії» та електронної бібліотеки української літератури
(<http://www.ukrlib.com.ua>))*

Юрій Лавріненко (псевдонім – Юрій Дивнич) народився 3 травня 1905 р. у с. Хижинцях Лисянського району. Навчався в Уманському агротехнікумі. В Умані

прилучився до літературного життя, став членом літературної організації «Плуг». Тут освоїв майбутній критик ази літературної роботи. У 1926 році Лавріненко став студентом літературного факультету Харківського університету (тоді – Інститут профосвіти). Після закінчення університету в 1930 році став аспірантом Харківського науково-дослідного інституту ім. Т.Шевченка. У той же час пише літературознавчі праці «Василь Елан-Блакитний» (1929), «Василь Чумак» (1930), «Творчість Павла Тичини» (1930). Критична позиція Ю. Лавріненка щодо монополії в літературі стилю соцреалізму викликала підстави для його переслідування. У 1933–1935 роках його було декілька разів арештовано, а з 1935 по 1939 рік Лавріненко відбував термін у Норильському концтаборі. Після відбуття терміну заслання він вибрав місцем життя м. Нальчик, там одружився і вже в роки війни пробрався до Києва, згодом до Львова. З 1944 року Ю. Лавріненко жив в Австрії, потім в США, де важко входив в ритм і цінності американського життя. З 1950 року і до смерті 14 грудня 1987 року Ю. Лавріненко жив у Нью-Йорку. Брав активну участь у створенні Об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово». У 1986 році за свою працю був нагороджений премією Фундації Антоновичів.

В 1950-х роках Ю. Лавріненко пише низку публіцистичних праць, на замовлення редактора Єжи Гедройця укладає антологію «Розстріляне відродження». Юрій Лавріненко написав десятки досліджень про письменників-сучасників: М. Рильського, М. Семенка, Т. Осьмачку, Є. Маланюка, І. Сенченка, М. Бажана. Найбільше ж творчої уваги приділив П. Тичині, написавши дві ґрунтовні праці «На шляхах клярнетизму» (1977) і «Павло Тичина і його поема про Сковороду на тлі епохи». Загалом же бібліографія Лавріненкових творів складає майже триста позицій.

Помер 14 грудня 1987 у Нью-Йорку.

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Віктор Петров (Домонтович) народився 10 жовтня 1894 р. в Катеринославі у родині священика. Дитинство письменника пройшло в Одесі. У 1913 р. він закінчив Холмську чоловічу гімназію, а у 1918 р. – історико-філологічний факультет Київського університету. За дипломну роботу «Н. М. Языков, поэт пушкинской плеяды. Жизнь и творчество» отримав срібну медаль. Пізніше В. Петров працював в Етнографічній комісії Української Академії наук. У 1920-ті роки належав до кола неокласиків. У 1930 р. В. Петров отримав ступінь доктора за дослідження «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість». У 1941 р. науковець знаходився в окупованому німцями Харкові, а наприкінці війни опинився в Німеччині. Там він був одним із засновників Мистецького українського руху. Знаходячись в еміграції, В. Петров у 1947-1949 рр. викладав етнографію на філософському факультеті Українського вільного університету в Мюнхені. 18 квітня 1949 р. він зник з Мюнхена, а через рік опинився у СРСР. З 1956 р. він працював в Києві в Інституті археології та у 1966 р. був вимушений знову захищати дисертацію.

Біографія В. Петрова цікава тим, що, судячи з усього, він, починаючи з 30-х років співпрацював з радянською розвідкою, адже під час сталінських репресій продовжував працювати науковцем в той час, як його колишні колеги неокласики були заарештовані. Відомо, що В. Петров знаходився в окупованому німцями Харкові та носив німецький офіцерський мундир. Крім того, його раптове зникнення з української еміграції в Мюнхені і знаходження після того в Москві дають підстави говорити про таку співпрацю. Пізніше В. Петров навіть отримав офіційну нагороду за свої дії під час війни.

У 20-ті роки Віктор Петров написав більшість своїх художніх творів під псевдонімом В. Домонтович. Твори В. Петрова в багатьох аспектах перекликаються з ідеями екзистенціалістів.

Помер у 1969 р., похований в Києві.

Основні твори: «Без ґрунту», «Дівчина з ведмедиком», «Доктор Серафікус», «Аліна й Костомаров», «Романи Куліша».

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Віра Зубань. «АЛІНА Й КОСТОМАРОВ» ТА «РОМАНИ КУЛІША» В. ПЕТРОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ 20 Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

(фрагмент автореферату дисертації)

«...запропоновані в романах «Аліна й Костомаров», «Романи Куліша» приватні проєкції образів відомих культурних діячів ХІХ ст. засвідчували участь В. Петрова в загальній ревізії 20 х років, спрямованій на виокремлення з фактів минулого певного матеріалу для проєктування національного майбутнього. З одного боку, вони визначали пріоритети В. Петрова у виборі історичних тем: не символ народницької літератури Т. Шевченко, а культурники М. Костомаров і П. Куліш, а з другого, – виявляли негативну авторську оцінку романтичної месіанської стратегії відродження нації, створеної у ХІХ ст. кириломефодіївцями і якоюсь мірою співвіднесеної із сучасними «азіатськими ренесансами», «загірними комунами» та «романтиками вітаїзму».

У першому романі «Аліна й Костомаров» В. Петров зосередив увагу на приватній проєкції Костомарова, фундатора Кирило-Мефодіївського братства. Хронотоп твору підпорядкований структурним межам любовного роману й охоплює період від знайомства Костомарова з Аліною Крагельською за часів його викладацької праці в Київському пансіоні до глибокої старості Костомарова, – останніх десяти років його життя. Наскрізню любовну сюжетну лінію автор переплів іншими біографічними відомостями про Костомарова: епізодичними вставками про його наукову та педагогічну діяльність, способи проведення вільного часу, побутові взаємини з рідними, близькими, друзями, знайомими та колегами. Окреме місце на проблемно-тематичному рівні роману зайняла тема «Костомаров як учасник Кирило-Мефодіївського товариства». Композиційно вона звучала в унісон із темою «неофіційного» Костомарова протягом усього твору. Її ключове значення для розвитку подій з життя головного героя автор підкреслив, коли вивів кириломефодіївський текст у ступінь кульмінації роману.

У творі «Романи Куліша» автор удався до деміфологізації кириломефодіївця-Куліша, змалювавши його у стосунках із жінками. На відміну від роману про Костомарова, на кириломефодіївський екскурс у цьому творі письменник не поклав ні композиційного, ні сюжетного навантаження. Дану тематику автор максимально приглушив, виніс у підтекст і формально представив лише в передмові. Проблематиці відомого товариства тут В. Петров протиставив культ однієї особи – Панька Куліша. Цей культ він обумовив кількома факторами: ваговитим внеском Куліша в національний культурний комплекс, масштабністю його діяльності, широким діапазоном зацікавлень, індивідуальною претензійністю тощо...

... у творах «Аліна й Костомаров», «Романи Куліша» В. Петров перетворив образи реальних осіб українського минулого на певні культурні теми за допомогою прийому «очуднення» («поновлення»), базового для формалістичного дискурсу: відомі постаті національної історії Костомаров та Куліш тут постали героями любовних романів. Зображені у приватному житті, ці персонажі значною мірою відповідали настановам російських учених-формалістів, які наприкінці 20 х сформулювали теорію «літературного побуту».

Поновлення образів Костомарова та Куліша в інтерпретації В. Петрова полягало не тільки в перетворенні їх на героїв-коханців, а й у перенесенні їх у вузьку літературно-побутову систему координат, центральними осями якої були «домашність», «сімейність» та «дружність». Так, головного героя роману «Аліна й Костомаров» В. Петров схильний «вимірювати» в різних просторово-тематичних площинах, з-поміж яких – місця роботи, відпочинку, літературної праці та ув'язнення. В обрану просторову конструкцію автор інсталує замаскованого під її «тематичне забарвлення» героя і користується для цього характеристиками найбільш яскравих літературних кліше. У «Романах Куліша» автор поновлює образ Куліша за допомогою маніпуляцій з його приватною кореспонденцією. Літературно-побутовий аспект зображення головного персонажа тут витримується завдяки неокресленим просторовим межах роману: герой, як правило, постає сам на сам з аркушем паперу (листом), а через нього виходить у різноманітні приватно-інтимні та офіційно-публічні системи самооцінювання. На відміну від роману «Аліна й Костомаров», у якому автор чітко визначив фокуси «домашності», «сімейності» чи «дружності», у творі про Куліша ці виміри сприймаються самозрозумілими, оскільки образ Куліша подається широкопланово. В. Петров схильний зіставляти літературну продукцію Куліша, насамперед його листи, з «приватно-побутовим» Кулішем і вказувати на показові перегуки, відповідності чи невідповідності.

Формалістичний дискурс романів-біографій В. Петрова зводився і до застосування ряду показових технічних прийомів. Серед них – охудожнювання біографічного матеріалу, деформувальний монтаж, фетишування техніки, зсув, утрирування, комплектування мотивів, нанизування самостійних новел, підкріплення новел-епізодів, гальмування поділом на розділи, циклізація, безсюжетність та ін.

Принцип охудожнювання біографічного матеріалу у В. Петрова полягав у наданні документальним біографічним джерелам естетичного значення й перетворенні їх на сюжетний чи фабульний матеріал. Нотатки А. Крагельської, автобіографія М. Костомарова, кореспонденція П. Куліша, спогади їх сучасників та науково-критична література про них утрачали тут статус біографічного чи наукового матеріалу й набували значення літературного факту. Оформлені як художній матеріал, вони не поривали генетичного зв'язку з документами біографічними, оскільки, як правило, виділялися автором за законами цитування. Епістолярні романи Куліша наділялися формальним значенням наочного матеріалу літературного побуту. Історія «відкладеного» кохання Костомарова, переказана зі слів А. Крагельської, отримувала значення типової любовної сюжетної лінії, властивої романтичній літературі. Вона відповідала популярній схемі про злий фатум, який супроводжує закоханих наречених, перед весіллям їх розлучає, романтичного героя запроторює до в'язниці, а закохану наречену залишає напризволяще. Нерозділене кохання як основна сюжетна лінія романтичної літератури висувалася на перший план у «Романах Куліша».

При трансформації біографічного матеріалу В. Петров застосовував також прийоми деформувального монтажу, які передбачали подання історичного факту у двох і більше планах. Романи-біографії він значною мірою змонтував із різних текстів, які, як правило, не підлягали сукупному використанню в якихось інших, крім романних, біографічних формах (на кшталт мемуарів). Методом розрізу та склеювання письменник в один ряд поставив документи різного зразка: автобіографію, лист, протокол, нотатку, офіційний лист, спогад сучасника, критичну працю, журнальну публікацію тощо. До них як «матеріал для розгортання» він додав значну кількість вставних віршів та афоризмів, а потім усе сполучив власним коментарем. Майже скрізь письменник схильний виділяти «монтажний» матеріал за правилами цитування, а подекуди подавати повний його бібліографічний опис (переважно у творі «Романи Куліша»). Основними прийомами «оголення» інформаційного джерела тут стали лапки, абзацний зсув та посилання в кінці сторінки. Крім них, В. Петров розкрив технічні засоби, використані при написанні творів (зокрема, в «Романах Куліша» він послався на В. Вересаєва, автора найвідомішого монтажу-біографії «Пушкін у житті» (1926-1927)). Монтування матеріалу у В. Петрова проходило відповідно до однієї визначеної теми-основи: його цікавили «приватні» Костомаров та Куліш. Їх приватні проекції виходили наперед. Вони, з одного боку, мали бути «з'єднувальною» ниткою сюжету, а з другого, – носіями мовлення, які б представляли фактичний, психологічний та ідеологічний матеріал. Таким компонованням монтажного матеріалу на основі однієї проекції героя В. Петров відтворював класичну формалістичну концепцію організації центрального персонажа, викладену В. Шкловським у праці «Як зроблено «Дон-Кіхота» (1925). У творі «Аліна й Костомаров» принцип оформлення головного героя відповідав специфіці сюжетного роману. Події в ньому розгортаються навколо однієї людини плавно й почергово: сюжет координує з фабулою. Натомість у «Романах Куліша» герой організований переважно за законами безсюжетних та безфабульних форм.

Другий роман-біографія В. Петрова являв собою новий для української літератури жанр монтажу, популярний у російських формалістів, зокрема В. Шкловського, автора відомого роману в листах «Zoo, або Листи не про кохання» (1923). Особливості цього жанру полягали в нанизуванні й циклізації самотійних новел та мотивів і в поєднанні їх не фабульною мотивацією, а формальним паралелізмом. У романі про Куліша В. Петров удався до komponування п'яти самотійних «новел-епізодів», кожен із яких він пов'язав із попереднім та наступним єдністю дійової особи. Як наслідок вийшла сума розділів «Літо року 1856», «Леся Милорадовичівна», «Марко Вовчок», «Параска Глібова» та «Ганна Рентель», обрамлена вступною частиною та додатками. Нахил до безсюжетності реалізувався у В. Петрова також у формі знецінювання або усунення розв'язки. Роман про Костомарова він обірвав епізодами старечих дивацтв головного героя і не довів оповідь до його смерті, як це передбачає жанр біографічного роману. Твір про Куліша він закінчив висновком-прогнозом, у якому обумовив необхідність продовження історії...»

(Режим доступу до публікації: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=64)

Докія Гуменна народилася 10 березня 1904 в с. Жашків на Київщині. Началася в Інституті Народної освіти в Києві. Член Спілки Українських Радянських Селянських Письменників «Плуг». У 1920–1930-ті рр. друкувала нариси («Стрілка коливається», 1930), репортажі, оповідання, повісті («Кампанія», 1931) в журналах «Червоний шлях», «Радянська література» тощо. У 1924 році з'явився друком перший нарис «У степу». Якийсь час Докія Гуменна належала до об'єднання «Плуг». Її репортажі «Стрілка коливається» (1930 р.) та «Ех, Кубань, ти Кубань хліборобная» (1931 р.), повість «Кампанія» звернули на себе увагу партійної цензури. З хвилю терору Докія Гуменна мусила замовкнути аж до початку Другої Світової війни. 1937 року брала участь в археологічній експедиції при розкопках поселення трипільської культури біля села Халеп'я на Київщині під керівництвом Тетяни Пассек, за участю Є. Ю. Кричевського, М. Л. Макаревича, В. Петрова, Н. Л. Кордиш Отримані враження та історичні міркування стали основою для оповідань та нарисів («Ромашки на схилах», «З історії сивої давнини», «Таємниця черепка»), а також знайшли відображення в мемуарах письменниці. Під час Другої світової війни письменниця залишилася в Києві. Тут вона налагоджує стосунки з членами Спілки українських письменників. У 1941 році на сторінках додатку до літературного тижневика «Українське слово», що виходив під редакцією Олени Теліги, Д. Гуменна опублікувала новелу «Пахощі польових квітів». Наприкінці Другої світової війни виїхала спочатку до Львова, далі – до Австрії, де почала упорядковувати свій літературний доробок, який не мала змоги друкувати в Україні. У Зальцбурзі виходить книга новел «Куркульська вілія» (1946 р.), а згодом друкується її головний чотиритомний твір-епопея «Діти чумацького шляху» (Мюнхен–Нью-Йорк – 1948–1951 рр.). Її подальше життя і творчість пов'язані з Чехословаччиною, Австрією, Німеччиною, Італією, Канадою та США. Переїхавши до США Докія Гуменна продовжує активну літературну працю. Була членом літературного об'єднання «Слово».

Померла Докія Кузьмівна Гуменна 4 квітня 1996 у Нью-Йорку. Похована на українському православному цвинтарі в Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Авторка понад 20 прозових книг, що ставить серед найплідніших українських письменників у еміграції. Велику увагу при-діляла студіям з історії, археології, стародавньої історії України. Це відобразилося в серії її творів: «Епізод із життя Європи Критської» (1957), казки-есеї «Благослови, Мати», «Золотий плуг» (1957), розповідь про Трипілья – «Минуле пливе в прийдешнє» (1978) та ін. Загалом літературна спадщина становить понад 30 томів.

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Докія Гуменна ВОЛОС і ЙОГО РІДНЯ

(зі збірки «Прогулянка алеями мільйоноліть»)

– Ну, то вип'ємо, Василю, за твоє здоров'я! Вітаю тебе з днем народження і з Новим роком! Тебе й твого тезка, Аполлона! – підніс чарку Славко.

– Що я – Василь, і що сьогодні під Новий рік, і що сьогодні мені п'ятдесят років, то це так. Але причому тут Аполлон? – зчудувався Василь. – Таке дивне привітання!

– Що ж тут дивного? Ми ж святкуємо сьогодні народження нового сонця. Аполлон – бог сонця у греків...

– Але не Василь. Ну, ще міг би бути моїм родичем Волос, воно й подібно звучить, – напівпогодився Василь.

– Та ще додай Уласа, скотарського бога, – докинув Славко, щось собі маючи на умі, але не поспішаючи...

– Це діло треба розжувати, – сказав Василь, накладаючи в тарілку закуску до чарки, знаючи свого друга: між жартівливими заувагами щось і путнє скаже. – Бо як узяти до уваги, що скотарський бог – Улас, чи Волос, чи то, може, Велес, то тут, може, й є якась рація. З усього видно, що це був якийсь дохристиянський простонародний божок, дуже популярний між скотарями, бо чого ж би то його божниця стояла в Києві на Подолі ще в історичні часи? Так і звалася: Велесове капище. Але причому тут Аполлон?

– Як можеш ти так звисока казати? «Божок»! – образився за Волоса Славко. – Таж побут і звичаї наших предків переплетені й насичені присутністю культу Волоса.

– Наприклад?

– Наприклад, хоч би й наші колядки, магичне заклинання нового сонця. Адже ж сам Волос, себто його представники, воли, стоїть при народженні молодого сонця, що чомусь... ні, не чомусь, а точно народжується в яслах, у стайні, як і випадає богові-бичкові...

А над тим дитятком сірі воли стояли,

На святе дитятко своїм духом дихали... – навіть проспівав свою улюблену колядку Славко.

– А ще приказка каже: «Сонце – це білий віл!». А ще цю ніч, як ти сам знаєш, воли говорять людським голосом і обмірковують, що діється навколо, пророкують, що має бути.

– Ну, це забобон, повір'я, – відмахнувся Василь. – Ніхто ніколи не чув їхньої людської мови.

– Звичайно! Такі безвірники, як їх тезко, Василь!

– Е, є, чекай! Я ще не назвав Волоса своїм тезком, – образився й собі Василь. – Кажи, що далі? Яку гармату тримаєш ти за спиною на доказ, що Василь-Волос-Аполлон-воли мають між собою щось спільне? Які такі Інші приклади культу Волоса, скотарського бога, маєш ти на думці?

– А ось у весільних піснях весь час проходить утотоження: бик-сонце-коровай. Ось приклади: «А я багатий, а я рогатий, у піч не влізу!» – співають коровайниці. «А піч наша та бичка привела!» А ще ясніше:

Де ж ти бував, святий короваю?

Бував же я у чистому полі,

Стояв же я ярою пшеницею,

А тепер стою на тисовім столі,

А тепер стою на ллянім обрусі,

Видав же я місяця з зорею...

Хочеш ще прикладів? Ось:

Ой, Бог нам дав,

Наш коровай удавсь,

Ясний коровай, як місяченько,

Як яснее с о н є ч к о...

Василь незрушено на це каже:

– Ці пісні – живі кадри з мислення неолітиків. Нема межі між бичком-сонцем-короваєм. Нема бар'єрів логіки, що перешкоджала б переходити одному явищу в інше.

– Але бог у цьому мисленні цілком конкретний. Ось як пісня каже про присутність Волоса... не тільки на весіллі:

А в полі-полі

Плужок ходить,

А за тим плужком

Сам бог із р і ж к о м...

Себто рогатий.

Василь уже нетерпляче перебив:

– Але ж це все з етнографії... Спресовані згустки колишніх світоглядів, та й годі. Я можу додати ще до образу: бог не тільки за плугом ходить, йому посвячується й майбутній урожай. Від нього все залежить. «Волосові на бороду» залишають жниці жмут незжатого урожаю в час обжинок. Це теж належить до культу. А на нашій мові це – «дикий засів», ритуал, що походить із ще нижчого шару вірувань, коли взагалі ще не вміли сіяти, а тільки приходили на те саме місце збирати та почали здогадуватися, що треба на розплід залишити, «Волосові на борідку».

Розворушившись, сам же Василь і додає:

– А скільки приказок, що вияскравлюють цей культовий-корів! Не кажуть «світанок», а кажуть: «Сірий віл у вікно заглядає». Не кажуть «день», а кажуть: «Білий віл усіх людей підняв».

– І зрозуміло. А як уявляли ці наші предки, що створили приказки, світ: «Світ – це якийсь велетенський віл. Очі його – це озера, а щоб перелетіти від хвоста до спини, ластівці потрібно було цілої доби. А як він ревнув, то чути було на сто гір, на тисячу городів, за сто річок...» Сестри його, віли, – це хмари в небі...

Славко задоволений, що нарешті розворушив приятеля.

– Я думаю, що цей віл-всесвіт і був громовержець в уяві творців культу з таким образним грандіозно-поетичним мисленням. А ти так зневажливо відмахуєшся...

Вже давно минула дванадцята. Вже годинник побіг вперед, а розмова точиться далі.

– А як ти, Славку, відтворюєш складання цього культу? Я сам не раз про це думав, – раптом запитав Василь. – Чому така асоціація? Могутня звірина – сонце. Якими шляхами цей культ з'явився у нас?

– Як уявляю я? Може... може, упритул до вірувань наших предків стояли єгипетські? – замислився Славко. – Єгиптяни зображували небо як корову. Ну, корова привела теля. Це й є молоде сонце. От яку суть можна вбачати в колядці: вони стоять біля ясел при народженні молодого дитятка-сонця, члена свого роду і одночасно Сонця Правди, як співаємо в тропарі: «Рождество твоє, Христе, Боже наш...».

Василь подумав і перефразував щойно сказане:

– Поєднання давніх вірувань із космічним образом у вигляді людському... А в слов'ян Волос уявлявся красним молодим чоловіком у білій киреї із сопілкою. Він ходить у небі по своїх пасовищах, пасе незчисленні отари, грає на сопілці... Дуже добрий! Через плече висить калита, а в тій торбі – повнісінько усякого добра! Роздає, хто тільки що попросить. Отож і пішла приказка: «Над сиротою і бог з калитою». Цей бог – Волос.

Славко докинув:

– І бояни, народні співці, – його, Велесові, внуки.

Василь вигукнув:

– О-о-о! Аж тепер мені розвиднилося! То ж у греків бог сонця, Аполлон, також так виглядає. Він у білих шатах, грає на лірі, їздить по небі, дуже добрий, і... і патрон музик та поетів, як і наш Волос. А справді... Зміни В на П – вийде той самий Аполлон. У латинян – Палес. От тільки німці цілком позбавлені поезії. Там пельц – «шкура». Дуже прозаїчно. Ніякий не добродій, не бог мистецтва, поезії й музики...

Помовчали.

– Тільки я ще не дійшов до тямку, – чому Велес – Василь? – додав Василь все-таки.

Славко, пригубивши вже якусь не третю чарчину, почав здалека. – Твій день народження – день народження сонця? Так? Так. А сонце, згідно з

архаїчними віруваннями,— Волос, віл? Цього мало? На мою думку, вистачає. Волос — Велес — Василь — лише переміна складів. Вистачає,— підсумував уже трохи підхмелений Славко.

Василь знову не погодився:

— Ні, не вистачає! Якщо в стародавніх людей віл асоціювався із сонцем, то мали б бути й археологічні підтвердження.

— Є вони! Ти забув? У трипільців улюблений сюжет на кераміці — букранії, роги. Цей священний для них знак широко представлений саме на ритуальному посуді. Ти це знаєш!

— І правда,— згадав Василь.— На одному навіть зображено дві жінки, що танцюють у рогатих масках.

— Ну, а що усатівські кургани під Одесою самі круглої форми, себто коло-сонце,— це тобі нічого не каже? А знайдені в могилах голови волів, покладені разом із покійниками? А знайдені в могилах статуетки волів? Хоч стародавні й бузувіри,— а все-таки наші предки.

— А як ти гадаєш,— підхоплює Василь,— крім цих Велеса-Аполлона-Палеса, є щось подібне в інших народів Європи?

— Уся неолітична Європа святкувала день сонця щороку першого травня. Белтейн, себто день Бела, Белінуса. Того ж самого рогатого бога-сонця, тільки трохи інакше названого. Тут — якесь наближення до східного Ваала, теж, по суті, вола-бика, сонячного божества. Я не зовсім твердий у прикладах, але міг би щось навести...

Василь перебив:

— Ні, ні, не треба! Бел, Ел... це інша казань. Мене все ж таки цікавить, як це з Волоса вийшов Василь.

— Як? Ти ж знаєш, що по-грецькому базилевс, значить, «цар». А в ще давніших віруваннях цар був той самий, що «жертва». Жертву клан плекав, викохував, а потім релігійно заколював. Таки цю рогату. Ото із тієї інституції жертви-базилевса і виросла модерна парость: царя-влади. Це також цікава тема. Цар — не патріярх! Походження цих інституцій цілком різне. Але менше з тим... Отже, десь тоді й народилося ім'я Базіль, Василь... Одне нашароване на другому, пізніше на давнішому.— Славко подумав.— Це вже ми досягли мало чи не палеолітичного шару...

— Але ж це все, що ми перевернули, поки що не виходить за рамки... Ну-ну... неоліту, коли вже усвідомлена вартість цього доброго друга — не більше, як реманент, аксесуар орно-плужного господарства... Як би так краще сказати? — поправився Василь.— Коли уява про Всесвіт не виходила за рамки зооморфного образу велетенського тотемного звіра... Палеолітом тут і не пахне...

— О, ще й як! А ти забув історію Аполлонової матери, вовчиці Латони?

І Славко вже намірився був ускочити в новий тур дискусії про ім'я «Василь», як ненароком зиркнув на вікно.

— Г-е-й, а нам у вікно вже заглядає сірий віл! — вигукнув.— Як же це ми не помітили, що проговорили цілу ніч? Де й час подівся! Ну, то дай, Боже, здоров'я, Василю! З Новим роком!

Марія Лаврусенко ПОВІСТЬ-ФЕЄРІЯ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ»ЕПІЗОД З ЖИТТЯ ЄВРОПИ КРИТСЬКОЇ»: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА

(фрагмент статті)

«...Дійовими особами аналізованого твору Д. Гуменної є герої з грецької та української міфології – Європа, Зевс, Гая (Земля), Україна. Число фантастичних персонажів повісті складають також Раціо й Інтуїція – діти Європи, що уособлюють матеріальне і духовне начала людської сутності. І герої з міфів, і вигадані авторською уявою персонажі наділені особливими здібностями. Вони і легко рухаються в часі й просторі, завдячуючи силі свого бажання чи літакові, і вирішують надскладні проблеми, пов'язані з долею європейських держав, правом їх на самостійність розвитку. У художню панораму твору вплетені й фантастичні видива, через які героям відкривається причина Другої світової війни. Абстрактні поняття у цих епізодах повісті набувають людських рис. Між алегоричними образами Демократії й Аристократії, Нації і Пролетаря Клясовича, Духа і Матерії точиться суперечка про те, хто важливіший у світі. У філософських діалогах цих героїв читачеві відкривається позиція авторки на те, які життєві орієнтири потрібно обирати людству задля злагоди. Отже, цьому зв'язку визначення жанру «Епізоду...» як феєрії не викликає заперечень.

Жанр казки дає можливість Д. Гуменній у досить оригінальний спосіб донести читачеві сюжетні перипетії свого твору. Відправною точкою авторської оповіді в повісті стає грецький міф про викрадення Зевсом Європи, про те, як він приніс її на острів Крит, як народилися їхні спільні діти. Однак Д. Гуменна дозволяє собі дещо переосмислити давню грецьку оповідку. Згадка про минуле Європи – це лише привід до початку розмови про її теперішнє. У повісті, як уже вказувалося, – це Друга світова війна, і ті причини, які штовхнули людство до неї. Богиня Гая (Земля), з якою зустрічається героїня на острові Крит, дає їй зрозуміти, що причиною великого кровопролиття є те, що людська спільнота занадто егоїстична, переймається матеріальними благами, втратила зв'язок зі своїм минулим. А винною у всьому є Європа, яка повністю посвятила себе амбітному чоловікові Зевсові. Її нащадки Раціо й Інтуїція (у цьому випадку Д. Гуменна відхиляється від традиційного міфу, оскільки Європа була матір'ю трьох синів – Міноса, Радаманта і Сарпедона) не однаково отримують материнську любов й увагу. Сина Європа плекає, захоплюється його технічними винаходами і сприяє їхньому розвитку в суспільстві, а от доньку вона занедбала, до її думок ставиться несерйозно. У кінці твору Берекіня континенту усвідомлює свої помилки. Вона бачить, що є народи, зокрема Україна, які не мають великих досягнень у науці і техніці, але вони мають потужну історичну пам'ять, тому прагнуть збудувати свою державу. Поспілкувавшись із Україною, Європа згоджується дати східній частині її території право на самостійність. До Берекіні приходить віра в те, що духовне, творче вище за матеріальне, прагматичне і тільки воно сприятиме гармонії у світі.

Прикметно, що по різні сторони конфлікту повісті Д. Гуменна ставить чоловіків і жінок. Раціональний світ у «Епізоді...» представляють Зевс, Раціо, духовне начало сконцентроване в образах Європи, Гаї, Інтуїції, України. Саме через думки і дії героїв жіночої статі письменниця показує правильний, на її думку, шлях розвитку цивілізації, ті пріоритети, яким треба віддавати перевагу в людських стосунках. Авторка, на наш погляд, у цьому творі продовжує традиції вітчизняної літератури кінця XIX – початку XX ст., бо її персонажі-жінки постають сильнішими, розумнішими і далекогляднішими за героїв-чоловіків. Саме на них Д. Гуменна покладає місію порятунку людства від війни, об'єднання Європи заради збереження культури, історії й державності народів, що її населяють.

Головну героїню твору Європа змальована як сильна самодостатня жінка XX ст. З перших сторінок повісті-феєрії Д. Гуменна робить акцент на її прекрасній зовнішності... Однак, зображуючи долю цього персонажа, письменниця постійно вдається до зіставлень, оцінок її внутрішнього стану, переживань у часи дівочтва й після одруження із Зевсом. У спогадах Європи про юність – цілковита гармонія, безтурботність... А от сучасне жінки-Берегині континенту позбавлене приємних відчуттів... Статус охоронниці землі, матері, дружини змушують її розв'язувати надскладні проблеми. Сенси життя героїні – це вже не розваги, а пошуки відповідей на питання: «Чому я мушу все життя стікати кров'ю? Що за доля – весь вік серце запікається тугою за побитими, посіченими синами, поганьбленими дочками моїми?... Мене завжди роздирають суперечності: нація встає на націю, кляса проти кляси...» (Д. Гуменна. Епізод з життя Європи Критської. -: феєрія/ Докія Гуменна. – Нью-Йорк : Слово, 1957. – 142 с. (далі – *цитування за цим же виданням*)).

Варто зауважити, що авторка досить-таки суворо оцінює те, як її героїня виконує свою місію Берегині континенту, дружини і матері. Устами Гаї письменниця дорікає Європі за те, що та втратила самотність, що стала цілковито підвладною чоловікові Зевсу, його войовничій натурі. Та і дітей виховує по-різному. Сина Раціо обожає за винаходи, уважає, що тільки завдяки його відкриттям можливий прогрес суспільства. А от доньку Інтуїцію занедбала, не вірить, що творче мислення здатне змінити світ на краще.

Богиня Землі Гая пояснює Європі, що причиною її нещастя є втрата духовного зв'язку з минулим. Героїня, як це і властиво для жанру казки, перероджується. Вона повністю змінює свою тактику поведінки з чоловіком і дітьми. Берегиня чітко усвідомлює своє головне завдання на цьому етапі розвитку суспільства – припинити війну й домогтися єдності народів континенту.

У творі є це один важливий епізод, який доводить, що Європа стає розважливою і мудрою матір'ю тих націй, що заселяють її землю. Коли до неї приходить Україна просити права на самостійність, Берегиня спочатку зверхньо дивиться на зухвалість цієї дівчини, проте реально оцінює можливості східної окраїни континенту на власну державність, окреслює ті проблеми, які потрібно буде здолати підневільному народові на шляху до політичної волі...

Образ праматері людства Гаї у повісті увібрав у себе ті риси, якими наділена Берегиня Всесвіту в грецькій та українській міфологіях... Прикметно, що авторка,

змальовує у творі зовнішність цієї богині за українськими національними традиціями...Такий акцент, на наш погляд, – це спроба переконати читача в тому, що вітчизняна культура, традиції тісно пов'язані зі здобутками інших народів.

Гая у повісті є втіленням архетипу Матері-Берегині людства. Головна риса її характеру – мудрість. Але, як і для Європи, для цієї героїні властива бездіяльність. Ні в родинні справи Зевса і Європи, ні в долі націй і народів богиня не втручається. Вона дає право своїм дітям самостійно вибирати життєві дороги. Гая радить і допомагає лише у випадку, коли у неї про це просять. Хоча мати Землі дає зрозуміти Європі, що проблеми континенту подібні до родинних непорозумінь між нею і Зевсом...

Якщо до образів Європи і Гаї Д. Гуменна ставиться із симпатією, то життєві пріоритети Зевса оцінюється авторкою негативно... Образ ж цього головного олімпійського бога у повісті є втіленням ідей фашизму. Таке письменницьке маркування персонажа прочитується уже в його портретній характеристиці: «З темряви, з дощових пасмів визирнули круті роги і голова бика, але так то тільки здалося. Зевс, на мить показавшись биком, явився у звичайній подобі олімпійця. Лише коли ущухла буря, хмари посунулися за обрій моря та засяяло знову сонце, Гая й Європа побачили: Зевс ходить у формі генерала сучасної армії».

Письменниця щораз наголошує, що войовничість – головна риса її героя. У його словах дуже легко вгадується життєве кредо Гітлера про арійців як найвищу расу: «Все життя – війна, боротьба. У війні народжується вища порода людей – їм і належить майбутнє». Д. Гуменній, яка з власного досвіду знала про фашистські порядки, оскільки пройшла окупованою Україною до Європи пішки, абсолютно неприйнятними були ці ідеї.

Авторці фесричної повісті Зевс не симпатизує і як чоловік. Вона щораз наголошує на егоїстичній натурі персонажа. Він дозволяє собі принижувати і глузувати з Європи, поводитися з дружиною, як з рабинею. Таке ставлення чоловіка до жінки письменниця не приймала. На це у Д. Гуменної були свої причини. У 30-і роки ХХ ст. авторку за правдомовні твори про радянську дійсність було усунуто від літературної праці й зроблено це було «стараннями» саме митців-чоловіків. Особиста доля письменниці також не склалася. На наш погляд, відсутність гармонії у стосунках Д. Гуменної з чоловіками проектується у певній мірі й на її підхід до змалювання образу Зевса як голови родини.

Зауважимо, як і Європі, головному богові Олімпу письменниця дає можливість виправитись, змінитись. Герой все-таки піддається вмовлянням дружини припинити війну...

Зображення образів Зевса і Європи у повісті Д. Гуменної «Епізод...» побудоване на антитезі. Цей же принцип авторка використовує при змалюванні їхніх дітей – Раціо та Інтуїції...

Міркуючи над майбутнім європейської спільноти, втягнутої в Другу світову війну, Д. Гуменна порушує й питання про історичну перспективу власного народу. В «Епізоді...» до богів з проханням самостійності для своїх земель прилітає дівчина Україна. Вона змальована Д. Гуменною у дусі персонажів

народних героїчних казок, які, проходячи через складні життєві випробування, досягають омріяного.

Зовнішність героїні вражає Гаю, Зевса і навіть красуню Європу: «Синьоока, чорнява дівчина там сиділа... Такої, у короні, ще не бачила. То й не корона була, а просто заплетена коса обгортала вінком голову. У мережаній білій сорочці, у вовняній вишнево-брунатній плахті – оце й все. Що яскравого було на ній – вузька зелена крайка оперізувала стан». Однак прихильне ставлення богів до України визначає не тільки вона. Дівчина-край наділена феноменальними властивостями відроджувати і плекати свою самобутність, не зважаючи на нищення культурних надбань її народу зайдами-завойовниками. Вона має потужну національну пам'ять, яка здатна перебороти будь-які перешкоди на шляху до власного самоствердження: «Якби однаково, то вже давно б кипіла у московських щях разом з вогулами, остяками, чуддю та іншими московськими родичами. А я – яка була, така й зосталася. Ні московські школи, ні московське управління не переробило мене на московський лад». У творі героїня досягає своєї мети. Європа дає право Україні будувати власну державу і приймає її до своєї спільноти.

Образ нашої батьківщини у повісті Д. Гуменної «Епізод...» виписаний як образ відчайдушної, цілеспрямованої особистості, загартованої життям, яка готова задля здійснення свого бажання на будь-які жертви. Уведення його в художню тканину повісті дало можливість авторці у прихованій формі говорити про Російську імперію, Радянський Союз як про держави, які завдали найбільшого лиха нашим землям впродовж усієї історії. Більше того – Д. Гуменна робить натяк у творі на те, що режим країни Рад мало чим відрізняється від фашистського. Обидва змагаються з націями. Нацисти борються за чистоту своєї арійської раси, а, отже, заперечують право на державне буття інших народів. Комуністи ж прагнуть стерти межі національної самобутності і збудувати універсальну пролетарську спільноту, яка переймається лише класовими інтересами. Письменниця переконує читача, що в змаганні ідеї бути власником світу і нації перемога – за останньою...

Система проблем, казковість сюжету «Епізоду з життя Європи Критської» Д. Гуменної зумовлюють її особливості композиції твору. Повість складається з трьох частин, кожна з яких поділена на розділи. У першій частині – експозиція і зав'язка подій, у другій – розвиток і кульмінація, третя – розв'язка. Кожен з розділів твору сюжетно завершений і пов'язаний за змістом з попереднім і наступним. Для композиції феєрії характерним є використання її позасюжетних елементів, зокрема пейзажів і ліричних відступів. Вони завжди логічно пов'язані із перипетіями твору, увиразнюють простір дії і аргументують внутрішній стан героїв...

Спостереження на «Епізодом з життя Європи Критської» Д. Гуменної дає нам право стверджувати, що за жанром цей твір – повість-феєрія із логічно побудованим сюжетом, який складається із змістовно цілісних епізодів-міркувань героїв над проблемою майбутнього Європи у період Другої світової війни, історичної перспективи України як її частки, пошуків відповіді на глобальне філософське питання про те, що стало причиною непорозуміння у світі, породило

фашизм, виплекало комунізм. Ходом розповіді у своєму творі письменника переконує читача, що втрата зв'язку з минулим, ігнорування національної самобутності народів стало причиною дисгармонійного існування людства і тільки плекання цих якостей може повернути мир і спокій світовій спільноті. Центральний конфлікт «Епізоду...» – боротьба раціонального й ірраціонального в особистості. Саме він визначає групування персонажів твору. По різні боки у сюжетних зіткненнях твору перебувають чоловіки і жінки. Образи Зевса, Раціо уособлюють тих людей, пріоритетом життя яких є матеріальні блага. Образи Європи, Гаї, Інтуїції, України акумулюють у собі пам'ять, духовну спадщину поколінь, які, як свідчить розв'язка повісті, непереможні.

Головна підтекстова ідея аналізованої повісті-феєрії (це, до речі, засвідчує і мова твору) – переконати реципієнта, що Україна – це неповторна культурна частка світу, а не тих держав, у складі яких вона довгий час перебуває...»

(Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград, 2012. – Випуск 111. — С. 121–131.)

Микола Понеділок народився 24 вересня 1922 у Новомиргороді Херсонської губернії в сім'ї заможних господарів Василя і Дарії Панасенків. Пережив у дитячому віці голод 1933 року, закінчив середню освіту, відбув військову службу в Дніпропетровську. Спочатку працював вантажником кораблів в Одесі, вступив у Одеський університет. Під час Другої світової війни та німецької окупації попадає в 1944 у Німеччину. У 1947 почав перекладати твори німецьких і французьких драматургів. Написав три п'єси з підсоветського життя: «Знедолені», «Лейтенант Фляєв» і «А ми тую червону калину калину». Виступав у театрах таборів українських біженців у Німеччині, писав і читав свої гуморески, рецитація яких поклала підставу під унікальну на еміграції популярність письменника. У 1949 емігрує до США. Був членом Організації Українських Письменників «Слово». Помер у 1976 році. Похований на українському православному цвинтарі у Саут-Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Основні збірки: «Вітаміни», «Соборний борщ», «Говорить лише поле...», «Смішні сльозинки», «Зорепад» і «Рятуйте мою душу» та ін.

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Микола Понеділок ЗНЕВАЖЕНИЙ СКАРБ

Та ні для кого ж то не таємниця, що я рідний театр люблю. Їй-богу, що люблю. Вірте чи не вірте, а присягаюся чим хочете на світі, що я за ним вмираю. Для мене сцена, різнокольоровий блиск лампочок-світел, завіса з прерізними гачками та мотузками і навіть отой стоосоружний порох, від якого ми частенько відмахуємося та кривимося, та безперестанку чхаємо й кахикаємо – навіть той порох, що при швидких кроках зі сцени хмаринкою здіймається, – все це для мене таке близьке, таке аж-аж своє та рідне, як материнська пісня «Люлі-люлі», як «Ой чого ти, дубе, на яр похилився» чи вишита хрестиком сорочка з куцісінькою стяжкою під шиєю.

Присяйбі, правда. Немає де гріха таїти, яка то для мене незрівнянна, яка то небуденна розкіш на сцені стояти... Або сидіти в залі й дивитися, і слухати-впиватися, і чаруватися. А люди на підвищенні такими королями походжають та так чітко, так хороше, та такою барвінковою, духмяною, пращурною мовою до мене промовляють...

І тоді серце моє приємно-приємно потьохкує, і так солодко щось у нім щемить, що просто – ох! – та й годі. Просто краса на серці, яку не передати. Здається, наче хтось узяв золоте кропило, вмочив його у росу рідну і щедро покropив мені усередині.

Чи ви мене бодай хоч трохи вже розумієте? Ні? Ну, що ж, розповім вам більше.

Була звичайнісінька субота чи неділя. Я залучив радіо (попливла не звичайна собі музика, а скрипкова колисанка), взяв грубезеньку газету і, поклавши ноги на подушки, вмоcтився на тапчані.

Ви, напевно, здогадалися, що я збирався культурно задрімати. І що ж – тільки скрипкове соло і світові події із часопису стали мене солодко-дрімотливою знемогою окутувати та огортати, як у двері хтось затарабанив. Мені вже ліньки не то підводитися, а й словом відгукнутися. От когось, думаю, принесло не в свій час. І хто ж це прителіпався? А може господар? Може щось хоче запитати?

Мовчу. Може, гадаю, постукає та й піде собі під три вітри від хати. Коли ж бо ні! Вже чую – хтось кулаком гамселить у двері.

– Заходьте! – гукаю непривітно. А сам про себе думаю: «І яка це вреднюща і непосидюща личина до мене без попередження пришвендяла? От кара Божа, не дадуть годинку-дві, куняючи, і скрипкою понавтішатися».

– Штовхайте міцно двері. Вони не замкнені. Заходьте!

Ось маєте! В кімнату навшпиньки прокрадаються два юнаки. Розчервонілись, розпашілись, добираючись до пристановища мого аж на четвертий поверх.

– Добридень! А ви за нами, мабуть, скучили? – пожартував один.

Скучив, думаю собі, як собака за палкою. Поспати мені вражі хлопці не дають.

– Ми до вас ненадовго. Раз-два – і крапка. Ви... ви Микола отой-бо-о?

– А що – я на когось іншого скидаюся? Я якраз Микола отой-бо-о.

– Ну й добре. А ви... ми вам перешкодили... Ви збиралися, мабуть, працювати?

– Та, – досадливо я буркнув і кинув оком на тапчан, – правда ваша, збирався трішки над собою попрацювати... Але нічого. А що таке?

– Ми хотіли б знати... Ну... Ви отак увечері куди?

– Як куди?

– Куди ви сьогодні надумали піти?

– О, – кажу, – думав оперу відвідати. Послухати «Аїду» закортіло.

Юнаків моя «Аїда», бачу, зовсім приголомшила. Вони переглядаються (один кидає другому: «А бач, казав тобі, що стріне нас невдача») і, наче змовившись, на моє ліжко разом присідають.

– А ви, – після короткої мовчанки розпочинає старшенький, густо вицяткований ластовинням, у якого вже рудуватий поріст де-де над губою просіявся, – ви не можете оту «Аїду» отак собі – круть-верть! – і легенько набік?

– Як-то – круть-верть! – і легенько набік?

– Отак собі її відкинути. Ми оце прибилися аж із містечка Н. Сьогодні о сьомій годині у нас вистава. І нам на думку спало попросити вас. Завітайте до нас, як гість бажаний. Подивитесь, а потім в газету напишете. Вистава цікава, з перчиком.

– Вистава?! – зразу запалився я. – Українська вистава?

– Атож.

– «Гриця» може прихорошуєте?

– Ні. Інсценізація під назвою «Мово рідна, слово рідне». То поїдете?

О, де моя сонливість і ділася! Я розбадьорився – і хоч зараз ладен був до їхнього містечка пішака подрібцювати.

– Поїдете?

– Аж захурчу я, хлопці, так поїду. Хоч ще моя нога болить, а таки поїду. Із радістю уволю вашу волю.

Юнаки завтішалися від моєї несилюваної такої згоди.

– А ми думали, що ви відмовитесь. А знаєте, як до нас дістатися?

– Десять разів був у вас. Знаю.

– Справді будете? Не обманюєте?

– А нехай мене жаба брикне лівою ногою у коліно, коли збрешу. Точно о сьомій буду там.

Чи міг би я відмовитись від такого всеваблячого чару! Вистава «Мово рідна!» Та я ніколи в світі таку рідкісну нагоду не проміняю на всі «Аїди», «Богеми», «Валькірії» чи «Озера лебедині».

Їду в містечко Н. Хочу ще раз і ще і без кінця вслухатися і милуватися жаданим словом, що із сцени барвами веселки іскриться, що сопілкою журунудьгу переливає, а срібним дзвоником нестримну радість виявляє. Їду! Бо я тужу, бо я бажаю слова... Я хочу, щоб воно, як пісня чиста, піднебесна, кружляло наді мною, щоб я його, слово, понад усе рідне, очима невловне, руками невідчутне, кожною частинкою серця свого сприймав і в найпотаємнішому кутику душі, як скарб нерукотворний, зберігав.

Ой, нетерпеливись мені! Рушаю зразу. Їду! Ні, ні, не їду, женуся, поспішаю!

Крізь вікна в залю проривається буйним і запашним листям вечір...

Сцена прибрана дубовими гілками. А збоку – похилив свою золоту, як пишна паляниця, голову чорноземний козарлюга-соняшник. А неподалік нього білий світ прикрашає молодесенька, аж засоромлена, вербичка. А на вербичці паперовий соловейко хвацько, по-парубочому, розпір'ївся, розпушився, наче ось-ось лясне своїм серцезворушливим тьох-тьохканням...

Ще завіса не встигла розійтися, а я по вінця вже розчулений, схвильований. Дубовий лист і соняшник – такий крилатий, що під ним у спеку можна аж-аж як вільготно закуняти. І сором'язлива вербичка... І задавака-соловейко... І ще... І ще...

А що вже казати, як завіса на всю широчінь розсунулась! Ой, щастячко моє неждане! Я прикипів на місці. Чи вірити своїм очам? Я вмощуюся на стільці, протираю очі, щоб краще придивитися...

Вгорі на широкій бинді¹ поколихується чіткий напис: «Мово – мати наша рідна!», а внизу виструнчилися, як скупані росю огірочки, чепурненькі та на вигляд які ж здоровенькі виконавці. У стрічках, вишиваних сорочках, у шароварах, плахах та свитках – і личенька у всіх біленькі-білі – лише одне посередині кирпате і риженьке урізноманітнює ансамбль акторський.

І як почали вони прославляти та величати нашу мову – хай би їм лиха ніколи не було! – прямо мило слухати. Декламують-славословлять, а в мене спочатку від утіхи крижинки по спині залоскотали, а опісля сльозинка з очей – тільки блись-крап, блись-крап!

Я знаю, що наша мова хороша, м'яка, розкішна, але що вона аж така прекрасна – я тільки того вечора довідався.

А із сцени перлінка за перлінкою – та ще й під віршик! – як не посипляться!

Наша мова і така і сяка і аж он-он яка! Вона і свіжа, як напровесні травиця, і чепурненька, як молодиця; вона і гожа, як найкраща рожа, і невмируща, і цілюща... Ой-ой-ой! Вона і кругла, і барвиста, і широка, й промениста...

А яка вона лагіднюсенька...

А яка мужня, хай би йому грець! І співочо-солов'їно-мила...

І, ніде правди діти, і... сварлива.

Наша мова, буває, міцна, як криця, і легесенька, як птиця.

О мово, барвінковим рястом-цвітом гаптована й мережана! Яка ж ти ловка і гнучка, яка струнка!.. І яка глибинна... І яка плинна... Цією мовою можна і говорити, і казати, і оповідати, можна також і лебедіти, і воркотіти, а коли хочете – то й буркотіти; нею будете і бесідувати, і жалі виливати, і жартувати, і баляндраси розпускати...

А як нею дзвінко-лунко можна сміхом сипати...

А джеркотіти, а сичати, а цокотати.

А як нею урочисто розглагольствувати можна.

І непогано нею голубити, а інколи і гримнути, і загаласувати, і навідліг відрубати.

Ох, у мене повні груди гордоців за рідну мову вже зібралося, а актори ще далі красу її розмальовують.

Яке наше слово незрівнянне та багате для молодих та для закоханих. Ніхто на світі таким пестливим та голубиним слівцем не розкриває серденька свого, як ми, причорноморці.

Ой, як мені приємно таке чути! Ой, у мене голова від щастя хмелиться!

І тут зі сцени двійко – козак з дебелою чуприною і дівчина русокоса, ще й з калиною – ну-бо прикладами, як євшан-зіллям, сіяти: ось, мовляв, як чисто та велично наша молодь серця свої розкриває...

– Любисточку, – це він до неї, – всерозквітаючий!

– Лицарю, – вона до нього, – лицарю із вусом чорним та із зором сяючим! Я твою доріженьку, орле мій, затрушу зірками...

– А я твої златокоси, перепеличечко моя, обцілую трояндними пелюстками...

– Я тебе, ясен дубе мій, до серця пригортатиму!

– А я ж тебе, голубонько, як найкращу рожеву мрію, любитиму-кохатиму!

А потім уже скоромовкою як заспішили, наче з кулемета:

– Царівно сизоока, засумована моя!

– Мій ладо!

– Лелітко! Лілею!

– Князю мій!

– Голубонько, кицюню, золотце!

– Вродливцю, соколе!

– Серденько, зозулечко і кралечко!

– Іване мій!

І тут обнялися – і вже не декламують, а з радости у залю тільки раз по раз підморгують.

Ой, думаю, які скарби посипалися тільки що зі сцени! Та й я був молодий і знав ласкавих слів немало – але такої повені кришталевої сердечности, далебі, я не чував. Коли б мене тепер не то «Ладом» яка покликала – та де-бо! – коли б мене бодай єдиний раз «Дубком» – нехай уже не міцненьким, а поганеньким – котра назвала – і то я був би радий.

От мову маємо! Та коли б зібрати оті всі зітхання, виглядання, зустрічання – зібрати докупи – вийшла б зачарована вишнево-місячно-соловейкова енциклопедія томів на п'ятнадцять.

Ой і наша мова! Зараз вона із сцени запахтіла краще від французьких парфумів. Запахтіла, достеменно розквітлий сад, коли на ньому зірки простеляють хмаринки, щоб переночувати...

Не мова, а леління-дзюркотіння води джерельночистої...

А актори далі слово-мову прославляють...

А у мене, повірите, гордістю серце вже до краю сповнилось... Уже ось-ось через вінця переллється... І хочеться зі стільця схопитися і вибігти на вулицю та й закричати аж до зір: «Слухайте всі, всі, всі – дерева, хмари, поля, моря і люди – всі! – я маю скарб, скарб більший за мільйони мільйонів! Він, скарб, не вміщається у всіх банках, у всіх сейфах, на світі суцях, – він міститься лише отут, у моїй душі, у моєму серці!»

Ось і скінчилася інсценізація...

У мене руки ледве не повикручувались від оплесків. Б'ю долонею об долоню, як дошкою об дошку, неначе навіжений, і не відчуваю болю. Б'ю та ще й «браво» на всю горлянку вигукую.

А сусіди мої поміж собою ззираються-зглядаються, а потім з острахом на мене скося очима кидають.

– Чи ви, – обережно пробує притишити мій буйний настрій один уже сивуватий дядько, – чи ви... чи вас, бува, якийсь гедзь часом не вкусив?

– Ні, – кажу, – гедзь мене ще не кусав. Я при своєму розумі. А вам, дядьку, не завадило б також у долоні вдарити.

– Нащо? – він глипає на мене. – Чому? Нащо?

– Бо золото он там блищало. Хіба ви скарбу душею не відчували?

– Що ти, чоловіче, верзеш? Я хочу скарб не відчувати, а бачити. Хочу його в хаті тримати чи в банк складати. Зроду-віку не чув, щоб скарб можна було відчути.

– Та ви мене не зрозуміли, – кажу йому. – Оце ж тільки що перли сипались із сцени...

– Сипались?! А чого ж ти, – і дядько з подивом вглядається у мене, – чого ж ти ті перли не хапав?

– Я їх, – кажу, – хапав.

– Справді?

– Еге, хапав і в серці на купочку складав.

– О-о, – і дядько вже басом дивиться на мене – аж так відступає, – о-о, бачу, що ти без жартів щось чудернацьке у голову собі упхав. І таке, дивись, буває. Поганувато.

– Дядьку... та я про мову... Та ж то цінність незбагненна...

– Мова? Смішний ти. Золота п'ятка – то факт – ціна. А з мови – солом'яна, дрантива цінність.

І він, очима стрибнувши з мого лица на мої розчервонілі руки, відходить, оглядаючись, від мене.

А я не можу вгамуватися. Плескаю ще, бо я ж на сьомому небі від захвату. І бігаю-вештаюся по всій залі, і підстрибую, і кручуся та дзигною верчуся, не знаючи, що кому приємненьке сказати, кого обняти, кого поздоровляти... Коротко: мене охопив, як кажуть на Полтавщині, телячий настрій – стрибаєш і не знаєш, чи ще стрибати, чи співати, чи танцювати, чи на radoшах сісти і гірко заридати.

Нарешті трохи охолонув. І схаменувся... Біжу хмільний від радості за сцену... Закортіло мені всіх артистів в обійми взяти і, вигукуючи – «Хай би вам здоров'я!!» – до стелі підкидати.

Вбігаю.

– Дякую! – усіх вітаю. – Спасибі! По пояс вам вклоняюся. Я хочу...

Але... тут раптом мене неначе хто відром холодної води жахнув! Ні, ні, не води – та де! – мене неначе в лице хто кулаком утрів.

Чи це можливо?! О, не раньте, ради Бога, душі моєї!

Навколо моїх артистів стовпився гамірливий гурток чималий.

І всі: артисти, публіка, заливаючись сміхом лунким, розкотистим, жваво перекидаються російською, польською та англійською горе-мішаниною...

– Чому? – дивуюся і торопію я. – Чому ж?.. Адже ж...

Один актор дає мені, жартуючи, дружнього стусана під бока.

– Що «чому»? Чому всі ми не користуємося нашою?..

– Атож. Ви ж її тільки-но так славили...

– О, приятелю! Чого дивишся так, наче кислицю з'їв?! Правді глянь у вічі. Ми б раді говорити нашою, але...

– Що, стонадцять колькок тобі під боки, що «але»?!

– Та ти не гарячкуй. Ми говоримо зараз про співачку молоденьку, що вийшла заміж за старого. Знаєш сам – цікава тема. Її по-російському можна розписати так, що зомлієш від вдоволення. А по-польському як гарно все це висловиш – прямо – ах і жах! А наша мова, признаймося, – не мова – пшик та й годі. Бідненька, обмежена, тяжка... Може тобі чайку?

– Ні, – зубами скрегочу вже я, – ні, я зараз із горя потребуую три чарки найміцнішої горілки!

– Та ти не сердься. Ну, охолонь, вгамуйся. Ну, ну... А грали ми добряче, га? А он та акторка, що по-аглицькому так хвацько жарить, як вона недавно незвичайно Шевченка декламувала! Ой і акторка! Їй ціни нема.

– Ні, – кажу, – ти помиляєшся. Їй є ціна. Їй, як і усім вам, гріш надщерблений ціна.

О, думаю, коли б мені отут під руку гарапник та попався – я б вас усіх до нестями обшмагав-пополосував.

О, як ви всі наповнену радістю і гордістю душу мою одним помахом розпанахали навпіл!

О болю мій... О слово ти моє...

І я із скарбом, знеціненим, зневаженим своїм, попрямував додому...

(Режим доступу до публікації: <http://humour.ukrlife.org/ponedilok.html>)

Микола Понеділок НАУКОВА ДИСКУСІЯ

Професор Реп'ях і доктор Карлючка своїм товаришуванням викликали подив у людей. Ані кроку один без одного не зроблять. Дехто навіть твердив, що вони брати, інші сягали ще далі – додавали, що не просте» брати, а близнюки. Хоч були й такі, які сумнівалися. щоб Реп'ях та Карлючка були братами, а тим більше близнятами.

Вже один той факт, що обидва мали різні прізвища, розвіював усілякі поголоски Про їхнє братерство. А до того, коли взяти до уваги, що Реп'ях народився у Львові, а Карлючка в Києві, і що одного недавно хтось в газеті вітав з сорокоріччям, а другого – з п'ятидесятиріччям, то говорити про якесь там споріднення, а тим більше про близнятство, неможливо. Отак собі заприятелювали два науковці, а що вони були з протилежних українських земель, то, зрозуміло, їхня дружба викликала закономірний подив та різні розмови. Як, бувало, Реп'ях і Карлючка йдуть по вулиці, знайомі проводжають їх очима і пошепки одне одному кажуть:

– Бачите, соборна Україна пішла.

– Бачу. Ото приятелі-нерозлийвода.

Але горе підсовується небачею-негадано . . .

Останнім часом почали енергійно дискутувати на питанням правопису, питанням нашої літературної мови.

Ані Карлючка, ні Реп'ях не були мовознавцями. Перший, Карлючка, викладав у Києві, в неповносередній школі, фізкультуру і титул доктора одержав лише на еміграції, в Мюнхені, будучи керівником одягового магазину в таборі.

Другий, Реп'ях, завідував колись харчівнею біля Львова і титул професора йому подарували, коли був два тижні культурним референтом у Бременському переходовому таборі. Карлючка та Реп'ях не звертали б особливої уваги на філологію, коли б не їхні, подаровані їм, титули. Адже звання доктора чи професора до чогось зобов'язує людину! І вони всі свої сили кинули на правописний фронт. Почали читати лекції про літературну мову, про її значення та як її несовісні люди псують і потворять.

Професор Реп'ях об'їжджав нью-йоркську метрополію, доктор Карлючка чкурнув просвіщати Філадельфію й околиці.

Наукові роз'їзди розлучили їх на якийсь там місяць. Але все на світі кінчається. Скінчилися й їхні доповіді. Професор і доктор зустрілися на культурній імпрезі в барі, де співачка в модерному костюмі співала субтропічні пісні і танцювала екзотичні африканські танці.

Реп'ях і Карлючка обійнялися.

– Добрий вечір, пане професоре!

– Добрий вечір, пане докторе! – їхні очі випромінювали радість, приязнь, натхнення ...

– Довгенько ми з вами не бачилися, професоре! В світі такі зміни за цей час сталися. Подумайте, як гарно Айзенгауер чистить свій уряд від комуністів! От патріот так патріот!

Професор Реп'ях випростався, мов проковтнув металеву палицю.

– Що ви сказали, докторе!? Повторіть, прошу вас, бо я від несподіванки зомлію.

– Кажу вам, що Айзенгауер – патріот! Професор покліпав з хвилину очима і заспівав: – Ля-ля-ля-ля, докторе! Та ж у вас граматика шкандибає, любцю! Та ж правопис у вас, вибачайте, дикунський! Не патріот, а патрійота!

Доктор Карлючка підніс руку, хотів був уже схопити професора Реп'яха за комір і потрусити, мов грушею, але згадав, що перед ним приятель – і стримав -себе.

•– Професор Реп'яше, не вчіть мене! В мене жінка закохана в Тарзана, а я в – правопис. Я на ньому зуби з'їв. А ви... ви так розумієтесь на правописі, як :циган на милі.

– Тут мило не до речі. Ви східнячите навмисне слова. Не європеїзуйте, а східнячите!

– Одійдіть, професоре, бо я вас як зєвропеїзую, то дух спустите!

– Ви кулаками лише й дискутуєте! Ви... ви... Азія!

– А ви іхтіозавр!

– Дзенькую за комплімент!

– Спасіба й вам за добре слово! Хороший мені друг!

– Файний товариш!

– Ага! Не розумієте, що пишеться – «патріот»!

– Патрійота!

– Ідіот!

– Ідіота!

Враз професор Реп'ях спохватився.

– Гей, докторе Карлючко, про кого ви кажете «ідіот»?

– Про кого? Я кажу – патріот, ідіот, самолёт...

– Ля-ля-ля-ля, не самолёт, а флюгцойг. О!

– Ось вам і – «о»! Самолёт, рот . . .

– Не рот, а рота! Наприклад, рота, як ворота. Крик ставав дедалі сильнішим. Позбиралися люди, прибїг поліцай. Професор і доктор за дискусією не помічали, що їх обступив натовп цікавих. Розчервонівшись, мов печені раки, вони злісно глипали один на одного.

– Не дивіться на мене так, мов би я чоловіка з'їв?

– То й ви не блимайте на мене своїми жарівками!

– А у вас не жарівки, а автомобільні фари! Ви., браток, суцільна підлота!

– Бруднота!

– Свинота!

Доктор плюнув на професора, але попав на підборіддя якоїсь цікавої жінки. В професора від злості уста зімкнулися, і він не міг тим же відповісти супротивникові. Він кинувся хапати доктора за його ріденьку бороду, але між ними виріс поліцай.

– Не бешкетуйте в барі, – більше попросив, ніж наказав, поліцай.

– А ми не бешкетуємо. Ми дискутуємо. Це нормальна наукова дискусія.

Поліцай посуворішав.

– Якщо це нормальна наукова дискусія, то, принаймні, не в барі! Чуєте!

– Вибачайте, що в барі. Безумовно, вона більше личить для часопису, ніж для бару. Сорі!

Обидва науковці вперше пішли додому протилежними напрямками...

(із видання: Понеділок М. Вітаміни/ Микола Понеділок. –

Буенос-Айрес: Видавництво Ю. Середяка, 1957)

Ігор Качуровський ГУМОР УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

(фрагмент статті)

«Найбільшим успіхом як гуморист користався серед нашої діаспори Микола Понеділок, автор книжок «Вітаміни», «Соборний борщ», «Смішні сльозини», «Диво в решеті» (інших його книжок тут не згадую, бо вони до гумористики не належать). Він був актором школи Гірняка і коли виступав із читанням своїх гуморесок у Сполучених Штатах і Канаді, захоплена й зачарована його артистичними здібностями публіка була переконана, що Понеділок – найкращий український гуморист, один з найвидатніших письменників, який мав

би зайняти належне місце в світовій літературі (задля чого його й перекладали на англійську мову).

Мушу признатися, що я ніколи не бачив Миколу Понеділка на сцені і не чув його творів ув авторському виконанні, а коли намагався читати його книжки, бачив там лише технічну безпорадність, нерозуміння законів архітектоніки і неспроможність відтворити живі людські характери. І не знаходив жодної іскри гумору.

Мова Понеділкова – штучна й надумана; в багатьох випадках створюється враження, що автор думає по-російському, а пишучи, сам себе перекладає українською.

Не знаю, на жарт чи поважно, хтось (можливо, він сам...) оголосив Понеділка продовжувачем традицій Василя Стефаника. І хоча ні в стилі, ні в лексичних засобах, ні в постатях персонажів немає між ними нічого спільного, але Юрій Стефаник (Клиновий) був чи не найбільшим прихильником і пропагатором Понеділкової творчості. Саме він упорядкував посмертну Понеділкову книжку «Диво в решеті» (очевидно, й гадки не маючи, що ця назва – переклад російської ідіоми «чудеса в решете»)...»

(Березіль. – 2005. – № 3/4. – С. 157–162.)

Емма Андієвська – поетка, прозаїк, драматург, художниця. Народилася 19 березня 1931 р. в місті Сталіна (тепер Донецьк). 1937 р. разом із батьками, які намагалися вибороти її у важких недуг, переїхала до Вишгорода, 1939-го – до Києва. На початку війни батька Івана Андієвського, хіміка-винахідника, було безпідставно розстріляно радянською владою. 1943 р. мати з дітьми виїхала на Захід – спочатку в Берлін, Мюнхен, а згодом у Нью-Йорк.

1957 р. Емма закінчила Український Вільний Університет за спеціальностями філософія та філологія, захистила магістерську роботу у В. Державина. Працювала на радіо «Свобода». Є американською громадянкою. Мешкає в Німеччині. 1992 року вона вперше після довгої розлуки відвідала Україну.

Член ПЕН-клубу, Спілки професійних митців Німеччини, Національної спілки письменників України (з 1994 р.). Авторка 26 збірок поезії. 5 книг малої прози, 3 романів, більше 9 тисяч картин. Лауреатка премії Фондації Тетяни та Омеляна Антоновичів за «Роман про людське призначення» (1984), Міжнародної літературної премії «Тріумф» (2003), премії «Глодоський скарб» журналу «Кур'єр Кривбасу» (2009). Відзначена орденом «За інтелектуальну відвагу» часописом «І» (2002).

Основні твори:

Поезія: збірки «Поезія», «Народження ідола», «Риба і розмір», «Кутиопостінь», «Первні», «Базар», «Пісні без тексту», «Наука про землю», «Кав'ярня», «Спокуси святого Антонія», «Вігілії», «Архітектурні ансамблі».

Проза: збірка новел «Подорож», книги «Тигри», «Джалапіта»; романи «Герострата», «Роман про добру людину», «Роман про людське призначення».

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Емма Андієвська ТИГРИ

Перша підозра, що це тигри, з'явилася в мене колись ополудні, коли в кімнаті було повно сонця. Дивлячись на плями й смуги, що рухалися навколо, я не міг позбутися відчуття, що під соняшними плямами щонайменше з десяток тигрів і всі вони гасають через стільці й тапчани, нехтуючи пристойним поведженням. Я, звичайно, не можу твердити, що тоді саме я їх помітив. Ні. Просто я відчув, що навколо мене якось не так, хоч я зразу й не зміг би пояснити, чому не так. Справа в тому, що я не спостережливий, і тому щойно коли вони стали щодня товктися в моєму помешканні, мало не звалюючи мене з ніг, особливо коли я носив щось у руках і не мав змоги дивитися собі під ноги, я почав приглядатися до того, що раніше вважав за соняшні плями. Тепер мені, звичайно, ясно, що якби я був спостережливий, я напевно й раніше зауважив би, як не раз в найгустіший дощ у мене в помешканні аж мигтіло від соняшних плям і смуг, і почав би думати, чи не ховаються, бува, за соняшними плямами тигри, які чомусь облюбили моє помешкання, хоч я й не міг уявити, звідкіля вони могли до мене потрапити, якщо вони не мешкали в меблях, чи за карнизом попід стінами. Ймовірно я так до кінця свого життя їх і не зауважив би, якби мене колись не розсердили сусіди, які почали допитуватися, що це, мовляв, у мене в помешканні час від часу так гасає, хоч у мене ніколи не бувало жодних відвідувачів та і я сам завжди ходив удома в м'яких хатніх черевиках, щоб не турбувати сусідів. Я сам не любив, коли мене турбують, і тому мав повне розуміння до інших, але така несправедливість мене глибоко образила. Я собі не дозволяв у помешканні навіть голосно чхнути, щоб не потурбувати когось за стіною, а вони не посоромилися запевняти, що в моєму помешканні щось гасає. Звичайно, я відповів їм, що при теперішньому будівництві домів і взагалі більших споруд акустика в будівлях за браком відповідного будівельного матеріалу переміщена, і тому ті, що живуть піді мною, чують не мене, як їм здається, а моїх сусідів, у яких велика родина, але сам я не заспокоївся. Я почав пильніше приглядатися до того, що ввижав досі за соняшні плями. І хоч як мені не хотілося на це погодитись, я так не терплю жодних ускладнень, після деяких вагань я мусів прийти до висновку, що це напевно таки тигри. Тоді я вирішив, що коли це тигри, то їх треба й годувати, хоч вони й незаконно потрапили до мене. Не міг же я занехати будь-яке сотворіння, навіть якщо тигри й заважали в помешканні. Адже вони напевно були голодні, і не виключено також, що я саме тому їх так довго не помічав, що вони без їжі надмір схудли, хоча чуючи, як вони гасають, таке твердження й не мало багато переконливості. Але я вирішив їх годувати. Спочатку я, правда, дещо побоювався, що коли я призвичаю звірів до їжі, їх важко буде відучити, а тигри виростають досить великі й сильні, а що моїм обов'язком було ними піклуватися, коли вони вже облюбили моє помешкання, то я вигріб із пам'яті спогад, як мене в дитинстві водили в цирк, і тоді мені спало на думку, що тигрів можна також приборкувати. Я, щоправда, не знав, як це робиться, але відомо, що не святі горшки ліплять. Що

після цього сталося, я вже не в змозі передати словами. Я можу зрадити тільки одне: я їжджу на тигрі.

(із видання: Андієвська Е. Тигри/ Емма Андієвська. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської групи, 1962)

Емма Андієвська РІКА

Я вирощую у вазоні на вікні невеличку ріку, хоч моя господиня, яка прибирає в мене кімнату, кожного разу запевняє, що це в найліпшому випадку блюдце з водою, але я не надаю цьому значення, бо вона хворіє на базедову хворобу, у неї круглі очі, і тому вона бачить усі речі круглими,, а що я це знаю, то не варто витрачати на неї уваги. Хіба це зрештою для мене важливе, адже я вирощую ріку не для того, щоб збільшити світ – ще одне водоймище, а тому, що з моєї останньої подорожі я привіз кілька зернят води, яку мені раз довелося бачити в пустелі, води, яка після того не дає мені спокою. Якщо мої зернята приймуться, і я побачу перші пагони, то я знову почую ту пустелю і воду, яка мені з'явилася тільки раз у житті й висушила мені всі інші води. Тоді я ще думав, що то тільки пустеля, яка наводить на подорожніх, що їх засипає піском, вологі сади, де кожне дерево є краплею води в пустелі, але я помилився. Тієї води я торкнувся, я тримав її в руці, як тримають піріжок, і після того я вже ні в якій іншій воді не можу побачити мого відображення, хоч ця втрата мене якраз найменше хвилює. Я зовсім не вирощую ріки для того, щоб мати своє відображення напихваті чи встановити найкоротший шлях у ті володіння, які для мене недосяжні, хоч я знаю, що вони й тепер не далі від мене, ніж тоді в пустелі, але мої очі пустеля затигла корою, я погано бачу, і вони проходять повз, мене, не явившись мені, і я, тільки пучками натрапивши на змінене повітря, встановлюю, що вони поблизу. Тоді я йду до вазона й дивлюся, чи зернята не викинули вже пагонів для моєї ріки, бо мені не хотілося б втрачати часу. В моїй ріці не буде ні кораблів, ні мисів, ні взагалі усього того, що водиться звичайно в ріках, крім дуже незначної кількості риб і водоростей, більше для запаху, якраз стільки, щоб вистачало з водоймища зробити ріку, бо для моїх цілей цього якраз досить. І тоді я втішатимусь своєю рікою, бо цією рікою, яку господиня виключно, щоб дратувати мене, називає паршивим вмістилищем непротічної рідини, вважаючи, що титул вода, а тим паче – ріка не гоже прикладати до того, що вже починає мигтати в моєму вазоні, я завжди можиму відплисти в простори, в які не може донести мене жодний океан.

(із видання: Андієвська Е. Тигри/ Емма Андієвська. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської групи, 1962)

Емма Андієвська КАЗКА ПРО УПИРЕНЯ, ЩО ЖИВИЛОСЯ ЛЮДСЬКОЮ ВОЛЕЮ

Колись серед упирів знайшлося таке кволе, малесеньке й слабосиле упиреня, що батьки тяжко зажурилися, зважуючи, чи їхня довгоочікувана дитина взагалі будь-коли ступить у їхній слід, щоб продовжити славу й гідність упирячого роду. Адже упиреня, навіть коли прийшов час йому стати на ноги,

виявилося не тільки надмір немічне, аби нападати на людей, а й ледве могло втримати рівновагу, бо і хребет, і руки й ноги упиреняти були такі м'які й легенькі, що вистачало найменшого вітру чи навіть звичайного хатнього протягу, щоб упиреня падало на землю купкою старого ганчір'я, нездатне підвести й голови без сторонньої допомоги. Однак найбільшого горя завдавала батькам та нічим непоясненна жахлива обставина, що зуби в упиреняти, навіть як випали молочні й вирости нові, які мали служити до старости, уподібнювалися радше до драглистих, наповнених сіравою рідиною плівочок, а не до зубів. А з такими зубами годі було не те, що прокусити людську шкіру, а й навіть легенько її подряпати.

Зрештою, не ліпше виглядала справа і з пазурями на руках, які, замість допомагати щелепам вершити упирячу працю, вирости ніжними хрящиками, схожими на трояндні пелюстки, дивлячися на які, старі упирі потерпали так, наче їм заганяли осиковий кіл у серце.

Та навіть не це найбільше непокоїло бідолашних батьків. Найприкрішого болю й розпуки їм завдавала та зловісна обставина, що мале упиреня від народження не те що не могло споживати, а й бачити людську кров, що її попервах у свинячому міхурі приносили немічному немовляті м'якосердні батьки. А що від самого вигляду хоч і якої свіжої крові упиреня негайно опадали страшні корчі, загрожуючи покласти край його існуванню, то перелякані батьки, щоб не звести зі світу свого єдиного нащадка, зціпивши зуби й умиваючися гіркими сльозами, змушені були, замість годувати маля цілющою й отрувною людською кров'ю, варити йому кашку з кульбаб і витискати сочок зі стокроткових пелюсток.

Врешті-решт упирі, що, як і кожні батьки, які люблять свою дитину, всіляко пробували зарадити страшному лихові, втратили надію, що їхня дитина ще колись повернеться на справжній упирячий шлях, і, хоч і як їм жаль краяв серце, стали радитися, чи не підкинути свого звироднілого нащадка людям, щоб бодай остаточно не зганьбити упирячого роду й племені.

Проте один дуже старий і вже беззубий упир, який доживав віку в димарі хижки, колись зруйнованої пожежею, і до якого за мудрим словом звернулися остаточно зневірені батьки, намовив їх ще трохи почекати, тим часом узявши нянькою до упиреняти якогось рішучого й небоязкого чоловіка.

Упирі вирішили, що це розумна порада й, ледве дочекавшись, поки смеркне, одразу ж подалися до людей. Але кожен, до кого хоч і як уклінно зверталися упирі, відпекувався й відхрещувався від такої праці.

Тоді упирі, перестрівши якомсь у лісі чоловіка, якому лиха доля так довго сиділа на карку, аж від одбіг страху перед упирями, без зайвих зволікань за невеличку винагороду намовили його доглядати свого одинака, пообіцявши чоловікові недоторканність й серед решти упирів, за умови, що чоловік носитиме упиреня на прогулянки, бо ж під малим, яке за кілька років не виросло ні на цаль, досі ще підгиналися ноги, як мотузаччя, варитиме йому кашку з кульбаб і витискатиме сочок зі стокроткових пелюсток, — єдина їжа, від котрої малого не опадали корчі.

Так домовилися, і чоловік став доглядати упиреня. Доля не була ласкава до чоловіка, і він тішився, що бодай тепер йому трохи поталанило, бо ж нарешті після довгих злиднів і поневірянь чоловік мав, нехай і серед упирів, дах над головою й навіть людську їжу, яку йому приносили упирі, замість корінців і принагідних цвілих осушків.

Щоправда, попри обіцянки старих упирів, на початку чоловік остерігався малого упиреняти, пам'ятаючи, що яблуко не далеко від яблуні падає, але, пересвідчившись, що упиреня не ласе до людської крові, крім того й справді кволе й немічне, чоловік перестав чатувати. А що біля малого не доводилося надто багато поратися, бо, попоївши, воно, замість гратися, переважно тихо сиділо в кутку, то чоловік і зовсім заспокоївся. А заспокоївшись, розледачів і втратив пильність.

Отож, коли раніше чоловік тричі годував упиреня, то тепер він вирішив, що вистачить і два рази на день, тим більше, що мале ніколи не нагадувало, що воно голодне. Потім, пересвідчившись, що упиреня не плаче, чоловік став лише раз на день лагодити йому їжу, до якої упиреня не виявляло великого зацікавлення. А тоді воно вже якось саме собою приключилося, що однієї погожої днини чоловік і взагалі забув нагодувати упиреня. А сталося це тому, що чоловік особливо добре пополуднував, бо упирячі батьки, гадаючи, що чоловік сумлінно клопочеться їхньою дитиною, напередодні принесли цілий кошик наїдків і вина, що їх упирі напташили від своїх жертв. А що ситий не думає про голодного, то чоловік, добре випивши й попоївши, забув про упиреня, і на цьому й здолав його сон.

Досі чоловік про всяк випадок остерігався спати в присутності упиреняти, але тепер, розміркувавши, що жодної небезпеки нема, як це завжди вдається людині в достатках, і чуючи, що йому важчають повіки, чоловік зручніше вмостився на лаві й захропів.

Так мале упиреня вперше побачило, як спить людина.

Може, якби чоловік нагодував його, воно не звернуло б на це уваги. А то мале відчуло голод, який спонукав його пошукати, чи не лежить десь, бува, пелюстка стокротки. Воно видибало зі свого кутка, наблизилось до столу, де ще валялися рештки їжі, якої воно не могло споживати, і тоді його и вразило відкриття, що людина спить зовсім інакше, ніж упирі.

Адже коли спали упирі, навколо стояв важкий кров'яний сопух, від якого в малого відмирили кінцівки й перехоплювало віддих, роблячи його кволим, а тут від чоловіка, який досі, коли рухався, тхнув старим цапом, тепер, коли він спав, виструмовував приємний запах, що лоскотав ніздрі.

Зацікавлене упиреня підійшло зовсім близько до чоловіка, ще, звісно, не здогадуючися, що це так солодко пахне людська воля, яка під час сну виходить з тіла на поверхню й м'яким запахущим коржем плаває над чоловіком.

А що упиреня було голодне й ніде для себе не знайшло нічого їстівного, то воно й потягло цівочку цього запаху й, поволі наджувавши кусничок людської волі, з подивом встановило, що ніщо на світі так солодно не смакує, як ця потрава.

Ба більше, мірою того, як упиреня споживало цей новий харч, він дедалі ліпше йому смакував, надаючи йому сили, і мале так захопилося новою їжею, що

отямилася лише тоді, коли чоловік тяжко прочувався й хапнувся рукою за груди, чуючи незвичну млість і байдужість в усьому тілі, чого досі не звідував.

Однак чоловік не здогадувався, що сталося, хоч і оглянувся на всі боки. Та й як йому було здогадатися, коли упиреня, якому новий харч додав незнаної сили й спритності, ще поки чоловік підвівся і протер очі, хутенько поскакало в кут, і ніщо не зраджувало, що воно щойно ласувало людською волею.

Зрештою, тієї миті, як упиреня скуштувало людської волі, в ньому прокинулася не лише сила, а й розум, і тим самим підступ і обережність, внаслідок чого мале остаточно збагнуло, що віднині людська воля буде його єдиною їжею, хоча вряди-годи, коли чоловік пригадував про існування упиреняти, воно й вдавало, ніби й далі їсть тільки кашку з кульбаб і п'є сочок зі стокроткових пелюсток, водночас старанно пильнуючи, щоб як чоловік засне, поласувати новим, незрівнянним харчем.

Отож невдовзі упиреня й виїло з чоловіка всю його волю, бо ж людина без волі ніколи не помічає, що вона живий труп. А коли пересвідчилося, що весь коштовний харч зужитий, зажадало, щоб батьки, винагородивши, відпустили чоловіка й влаштували бучний бенкет, заки воно піде поміж люди, оскільки прийшов час радіти батькам, тому що сповнилися їхні мрії.

І коли на бенкеті упиреня не тільки батькам, а й усьому упирячому племені повідало, що віднині воно житиметься виключно людською волею, зачудовані упирі одностайно погодилися, що мале, кволе упиреня – наймогутніший і найстрашніший упир.

– Я теж погоджуюся, що упиреня, яке живиться людською волею, найстрашніший упир, – зітхнула бляшанка. – Без волі нема жодного життя. Щойно вона дає відчуття смаку речей і всього існування. Без волі, мені здається, не зрушилася б і краплина.

– За кожен скарб, навіть як він задурно комусь дістається, врешті-решт доводиться платити. Грошима, прозрінням, зручністю, а здебільшого й самим існуванням.

– Може, а, може, й ні. Це залежить від перетворень у самій живій істоті, яка платить тільки тоді, коли не вміє користуватися подарунком. Творець завжди вельми щедрий, хоч вузькосердні й захланні часто нарікають, ніби Він скнара.

– Ти справді певна, що це саме так?

– А ти – ні? Маєш нагоду змінити свою думку...

(Режим доступу до публікації:

http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Almpolt/2011_1/Andiev.pdf)

Людмила Тарнашинська ГІПЕРТЕКСТ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ ЯК ІНДИВІДУАЛІЗОВАНИЙ СВІТОВИЯВ

(фрагмент статті)

«...Останні прозові з'яви письменниці, зокрема книжка новел «Проблема голови» (2000) та «Казки Емми Андієвської» (2000) – це спроба структурувати власне уявлення про світ як складну взаємопов'язану й взаємообумовлену

систему. Але не заради того, щоб укласти те уявлення в якусь схему, а для того, щоб через філософські медитації знайти найкоротший шлях до мети, бо «мета випростує світ, що, за браком відповідно гострих упорядковувальних сприймачів, збивається в клубок поплутаних ниток у людині, а це кінець життя. Аби існувати, людина мусить розплутати нитку, цим самим вибираючи лінію, а не коло, з якого треба тільки якнайхутчій – геть, і подорож саме цьому й слугує, якщо, звісно, людина заздалегідь подбала про визначену мету» («Мета»).

Як правило, казки Емми Андіївської – це казки для дорослих: мають вони філософське підґрунтя й несуть великий моральний заряд. Їхні герої – звірі, птахи, упирі, мушлі і навіть консервна бляшанка чи... пальці – завжди у пошуку тих моральних опор та ціннісних орієнтирів, які ми звемо загальнолюдськими. Здебільшого ці казки мають «силу» (за Сковородою), яка й резюмує моральний авторчин досвід, що проектується на дії її уявних героїв. Продовжуючи одна одну сполучною фразою-містком, що її казкарька майстерно перекидає від оповідки до оповідки, вони творять цілісну структуру казкового дійства, яке, проте, зумисно досить «приземлене, наближене до реалій життя, але за «силою» морально-етичних міркувань піднесене до філософських роздумів та узагальнень.

Такі «підказки», що їх знаходимо на сторінках казок, – як антитеза до риторичних запитань, що ними пересипані її сонети. А все разом і творить той неповторний обшир відчуттів, коли «кут зору – вбік» допомагає побачити «весь кряж буття» або навіть «клітини-пульсари», відчутти той стан, коли «світ – все ще є, хоч вже його й нема».

Еммі Андіївській часто закидають відсутність еволюційного розвитку, мовби вона застигла на здобутках раннього періоду своєї творчості на все творче життя. До певної міри це й так. Тільки є на те свої причини: очевидно – по-перше, і це головне – ми, дослідники, ще не зуміли прочитати її поезію й прозу з належною глибиною осмислення, тому вона щоразу заакцентовує нас на особливостях свого стилю творчого мислення, оскільки ірраціональне важко розкодовується й піддається суголольному авторові прочитанню (це як закріплення й повтор уроку для інтерпретатора й читача); по-друге, вона має певну місію донести до нас свій віртуальний світ з допомогою саме таких виражальних засобів, аж доки обрії нашого сприйняття не розширяться до якоїсь якісно іншої межі. Далі – є ще й по-третє: чи не показує вона нам з допомогою своїх словесно-інтонаційних пропусків у структурі речення, а радше всієї конструкції твору зразок зовсім іншої, аніж інтернетівська, гіперлітератури, відсилаючи до широких інтерпретаторських здогадів? Усе це й творить розгалужений гіпертекст її творчості, яка прочитується у кількох вимірах одночасно.

Творче «розгалуження» Емми Андіївської углиб художнього тлумачення цього світу та вшир інтерпретаційних можливостей читача створює досить своєрідне стереоскопічне явище індивідуалізованої гіперлітератури, яка має всі ознаки нелінійності, структурної складності з порушенням причинно-часової послідовності, сюжетної «голограмності», читацької інтерактивності та інтерпретаційної варіативності...

(Режим доступу до публікації: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=163&Itemid=2)

Віра Вовк (Селянська) народилася у м. Бориславі 2 січня 1926 року в родині лікаря й археолога. Виростала на Гуцульщині в містечку Кути. Навчалася в гімназії у Львові, потім у середній дівочій школі ім. Клари Шуманн у Дрездені. В еміграції з 1945 року (Німеччина, Бразилія). Студіювала германістику, музикологію і порівняльне літературознавство у Тюбінгенському університеті. З 1949 р. разом з матір'ю переїздить до Ріо-де-Жанейро, де закінчує університет, стажується також у Колумбійському (Нью-Йорк) і Мюнхенському університеті. Отримує науковий ступінь доктора філософії. Професор німецької літератури в Державному Університеті Ріо-де-Жанейро. З 1957 – завідувач кафедри германістики цього університету.

Твори пише українською, німецькою, португальською та англійською мовами. На українську переклала твори Ф. Дюренматта, Ф. Г. Лорки, П. Клоделя.

Збірки: «Мандри», «Манделя», драматична поема «Триптих», п'єса «Іконостас України». Відкриває американському читачеві українську літературу, зокрема, переклала на португальську мову поезії Василя Голобородька.

Творчість. Поетичні збірки: «Юність» (1954), «Зоря провідна» (1955), «Єлегії» (1956), Чорні акації (1961), «Любовні листи княжни Вероніки» (1967), «Каппа Хреста» (1968), «Меандри» (1979), «Мандат» (1980), «Жіночі маски» (1993), «Писані кахлі» (1999), «Віоля під вечір» (2000) та «Поезія» (2000).

Проза: «Ранні оповідання» (1943-54), «Легенди» (1958). «Казки» (1956), «Духи й дервіші» (1956). «Оповідання для дітей» (1960-62). «Вітражі» (1961), «Святий гай» (1983), «Карнавал» (1986), «Старі панянки» (1995), «Калейдоскоп» (1979-2001).

Театр: «Скарб царя Гороха» (1962), «Смішний святий» (1968), «Триптих» (1982), «Іконостас України» (1988, 1991), «Вінок троїстий» (1988), «Казка про вершника» (1992), «Зимове дійство» (1994), «Весняне дійство» (1995), «Настася Чагорова» (2001), «Козак Нетяга» (2001) та «Крилата скрипка» (2001).

В. Вовк нагороджена літературними преміями імені Івана Франка в Чикаго (1957, 1979, 1982) і Києві (1990), як також премією «Благовіст» (2000), є лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка (2008).

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Віра Вовк ДУХИ Й ДЕРВІШІ

(зі збірки «Духи і дервіші»)

То було так: ми верталися з прогулянки до Моріцбургу, палати облітої ставами, де мені хотілося пити вино з оленього рога і ночувати в кімнаті з мальованих пер. Я почувалася щасливою без причин і тулилася до великої китиці латапіу, назбираної по дорозі. Зоя переглядала свої шкідливі, не любуючись ними, але з дуже зацікавленням, об'єктивним обличчям.

Тоді пані Елеонора присілася до нас. Вона назвала нас якимись мрійницями з-поза реального світу і вважала своїм обов'язком вернути нас йому назад. Хіба ми маємо які комплекси, або може не вдоволені зі свого зовнішнього вигляду, що воно перекинулося в нас на байдужість до всього «специфічного жіночого», як

вона це назвала. Я слухала паню Елеонору зі здивованням, не знаючи, чи вона жартує, чи ні, бо «специфічно жіночі» речі були, за її поглядами, куховарство, прибирання хати, туалети і навчання «всього по-трішки», як солідна база єдиного жіночого покликання: подружжя. Нічогісенькі собі погляди, але мій зір шукав підмоги і вперся на дядька Романа черствим лиці.

– Пані, ви забуваєте, що є щось таке, як покликання . . . Що ж, діти, поїдемо до Праги? Треба перенести богему, – сказав він знечев'я. Пані Елеонора була заскочена, що її сермони викликали такий неожиданий протест. Дядько Роман командував дома нашими приготуваннями до подорожі, як мені здавалося, щоб їй трішки пограти на зраненій амбіції.

– Не беріть ніяких непотрібних речей, діти. Парасольки? Та ж погода гарна. Не беріть рукавиць, позапахайте краще руки в кишені. Пощо тащити торбинки? На хустинки? Ось бачите, в мене велика, буде на нас трьох!

В дійсності дядько Роман вже трактував нас як дорослих; він привіз нам навіть шкуряні пу-дернички в дарунку і сміявся з нашого свята на його привітання з такими точками, як ляльковим театром і танком в орієнтальних костюмах, наприкінці якого ми розкинули на диван пригорщу кольорових кульок. Тепер дядько Роман приготився. Він обіцявав нам зробити в Празі екслібриси, а мама дала нам радо відпустку, бо якраз були вакації, і батько поїхав до Галичини.

І справді: в домі Дядька Романа в Празі царила богема; позачинані картини ждали на стояках своєї черги: закарпатські дерев'яні церковці в готицькому стилі, пейзажі, портрети. На осібних полицях пишалася його «маржинка» з паленої глини, в мальованім дзбані стояли все ще прекрасні велетенські лілеї, над п'яніном висіли вовняні «черв'ячки», які гуцули носять на крисаннях, але в кухні ждала гора немитої посуду на гостей, щоб помили.

– Підемо до панства Борисів, діти! – сказав дядько і вплив Зої гуцульські «черв'ячки» в корону кіс. – Бач, яка ти пишна. – До Борисів? – гарячилася Зоя. – Пан Борис мусить переписати мені свою композицію на наші теми, тобто на Віру й мене.

– Не знаю, чи буде мати час. Він мабуть якраз пере халат своєї дружини, або готує вечерю, бо пані Ніна ліпить Шевченка і не думає про ніщо інше.

– Має рацію.

На Орлой вийшов Ісус зі своїми апостолами, закувала зозуля, і смерть подзвонила дзвіночком. Невже той годинник рахував не тільки години, дні, місяці, роки, біг сонця і місяця?.. Невже він перекликувався через площу з тою безчасною, камінною, темною церквою, де вмурований безчасний Файт Штос?

– Що ти думаєш, Віро? – спитав дядько Роман, побачивши на моїм лиці задуму.

– Чи це пам'ятник тих радних, яких викинули на початку тридцятилітньої війни через вікно?

– Авже ж! – Дядько Роман холітався зі сміху. Чому ж йому було так весело? Може тому, що Андрій ішов з нами, і ми ніби то попали в коло сподівань пані Елеонори: молодий мужчина на обрії!

Я вже починала не цікавитися його студентськими переживаннями і дотепами, коли він нараз почав розказувати легенди й орієнтальні казки. Він вмів захоплювати: його слова були гострі й чисті, як стріли, що вдаряли влучно, але стріли оплетені якимись химерними прикрасами, екзотичними перами, кутими обручами. Я ще не чула, щоб хто коли так говорив.

»і дервіш навіть не знав, в чім полягає його велика сила панувати над духами хаосу, ні, він навіть не думав, що вона була в нього.

Ранком він пішов до святині і побачив, що вона була порожня. Він надслухував, чи Аллах не обізветься на його в'язану мову, шукав його обличчя, але він бачив тільки порошок на своїх сандалях і чув монотонні низанки молитов без життя, як застигле зелене плесо моря там, де його не торкають монсуни. І нараз його увагу притягнула дивна орнаментика аркад, галузисте розмальовання стін на золотому тлі. Йому почало здаватися, що в храмі не було нічого більш, тільки гармонія пропорцій, барв і тонів ритуальної музики. Його діткнула вперше глибина простору за серпанками сонця, що плили крізь луки порталів і він вийшов зі святині, немов п'яний холодним вином гяврів, яке пророк заборонив йому пити. Що дня відтоді він шукав похмілля в геометричних системах архітектури, втеплюючись зором у мозайкові чаші водограїв, насолоджуючись рефлексами світла і тіней, що гралися в хвилястих кругах чистої води. Він ішов у Купецький сад, заглядав асусенам у келехи, ссав їх пахощі, леліяв зором їх контури і зіставлення барв. Але незадовго ця краса почала йому мертвоїти; йому треба було чогось міцнішого, що вводило б душу в екстазу.

Прийшли обличчя, про які він думав цілими місяцями, обличчя, що виводили його поза межі дійсності, та коли він бачив їх вдруге, втретє, вони мінялися, робилися samozрозумілими, байдужіли, і він страждав і робив собі докори, що давнє джерело всякало в землю і залишало тільки вогкий спомин про себе.

Нараз перед дервішем станула людина, що спротивилася законам змінності, хоч не поверховно, бо її лице різьбили літа чимраз дужчими карбами, але він стояв перед нею щодня, Неначе б її бачив уперше. Він був здивований і зворушений, що роки втратили свою вагу, бо ніколи перше він не любувався осіннім листям, ні деревами, які заки родять востаннє, цвітуть такою невисказано-переспілою розквітлістю. Тут він відчув бренькіт струни, сколихненої не ударом руки, але звуком голосу, відчув глибіню, як за соняшними серпанками, що плывуть крізь порталі храму і перевищають красу плоскості. Але він не міг сказати, що він відчуває тільки душу, бо любити тільки душу було йому таким абстрактним, як любити тільки тіло – неприродним. Тоді ціла ширінь світу зібралася йому в тій одній людині, і його бажанням було стопитися з нею, зруйнувати себе і її і створити одну єдину тільки: безмежно досконалу.

Так, йому вдалося зруйнувати, але не створити; він пізнав, що нема любови, що затерла б всі різниці між тими, що кохають.

Дервіш пішов у пустелю – Гобі чи Арабську, – де пекло сонце і жарив пісок. Його душа була згарищем великих почувань, в ній герцювали духи хаосу, і він ждав, щоб сонце вбило його так само, як вбивало зелені і далекі каравани. Десь

там в його краю, де царила посуха і кокосові пальми шуміли твердими вахлярами, коли вітер метав об них піском пустелі, жінки верталися сумними ритмічними кроками з порожніми амфорами від криниці, а їх діти плакали за соковитими смоквами...

Тому вони здивовані оглядали чужинця, що волів вмерти від піску, як ждати благословенного дощу. Дервіш спустився на дно вузької криниці і почав рити землю великою мушлею. Його спина згорбилася, піт капав на його руки, як благословенний дощ. Мужі порозходилися до своїх шатер. Може вони думали, що він загинув. А дервіш копав глибше і глибше, довгі дні, і знав, що коли докопається, тоді та вода його залле, як морський прибій.

І над криницею, або ще вище, пролунав його голос: «З глибини кличу Тобі, Господи!»

– А я гадала, що ви якусь справжню арабську казку розказуєте...

Ми мовчали.

– Ну, і що сталося з тим дервішем, що молився в катедрі св. Віта, чи пак в своїй святині? Хто виграв: духи, чи він?

– Тут кінчиться казка. – От і маєш!

Нараз Зоя спитала, як тятива лука, що пускає стрілу:

– Чому дервішеві мистецтво було мертве? Чому воно холодило його душу, а не вводило в екстазу?

– Спитайте його, – відбавкнув якимсь непривітно Андрій і попрощався.

Коли ми вернулися до Дрездена, я почувалася вже зовсім самотійною. Весна стояла в розцвіті форзій, мигдалів і бузку. Неожидано прибув до хати стрийко Орест, за якого ми так гаряче молилися. Він стягнув свою брудну сорочку з обструпленого тіла, але не стягнув своєї вражливості, що ніяк не гармонізувала з його круглою чорною бородою; потім грав нам на бандурі, і ми співали на три голоси.

Під свята ми пішли сповідатися і причащатися. Нам здавалося, що ми розляглися до нага і вдягнули на себе свіжі льонові сорочки, як Орест.

За якийсь час і батько вернувся з Галичини. Він був перевтомлений своєю короткою відпусткою і її враженнями. Ніколи його обличчя не виглядало більше пооране і сіре, ніколи з нього не говорила більша журба.

Кути й Тюдів стояли в розцвіті, і всі сподівалися великого врожаю на яблука, але в містечку спалили жидівську дільницю і серед багатьох Богу духа винних людей, які не схоронилися в Вижниці, розстріляли Доню, мою приятельку з народної школи, з якою ми давніше гралися «хованки» в наших шафах... Всюди була нужда, і депресія огортала людину бачити стільки голодної й обдертої дітвори по вулицях. Але бабуня ждала все ж таки своїх внучок, товаришки пересилала нам привіти, а Марічка навіть китичку солом'яників і коника з вареного сиру.

У Львові батькові пропонували катедру анатомії на університеті, на місце одного польського професора, якого скинули німці. Мій батько відмовився, бо він уважав за нечесне займати місце колеги, якого він поважав як доброго науковця і порядну людину.

В Дрездені він перекинув своє наукове завдання на користь хворих, що потребували його опіки, тому перенісся на хірургічний відділ лікарні, де його зробили шефом чужинецького павільйону. Там лежали недужі всіх національностей: від французьких полонених до робітниць зі Сходу, яких зловили десь випадково на вулиці родинних міст і потягли силою на нову панщину в Німеччину. Тепер цілу увагу мого батька забрали ті безталанні люди, яких діти родилися й хворіли в бідних таборах; він носив їх на руках і приносив їм рештки наших іграшок з дому. Всі вони: старі й молоді кликали його «батьку» і були щасливі його присутністю.

Я взяла зі собою кілька малих Зоїних картин, вишиваний платочок і глечик з квіткою, щоб прибрати батькову кімнату в лікарні. Його можна було майже завжди найти в обідову пору в їдальні, як курил цигарку перед непочатою тарілкою. Саксонці дивувалися, як можна було резигнувати з обіду, тимбільше мій батько, що оперував п'ять до сім разів на день.

— Шлунок мордує мене; — секрети шпитальної кухні, — усміхався він і дякував за привіти від домашніх і «старших парубків», доктора Миколи і меценаса Ладика, що приходили часто на шахи.

— Я тобі принесла щось.

— Вареники?

— Ти завжди вгадаєш. — Батько їв вареники і попивав центрифугованим молоком. Решту він виливав до глечика, щоб квітка краще розвивалася, і вибрав сам для неї місце на вікні, де було сонце.

— Тут вона пічне жити, — сказав. Я дивилася з подивом і гордощами на нього. Мені хотілося стільки з ним говорити, але я не знаходила чомусь до нього слів, як до матері. Може тому, що вже не почувалася більш дитиною.

— Чому тобі дають стільки праці? Чому інші не працюють?

— Молоді — на фронті, зоре. Я тут майже наймолодший.

— А он д-ра Ерека ще не затягнули до війська.

— І не затягнуть. Його ланка має когось з рідні — вуйка, чи тіточного брата — в міністерстві війни. Це — причина його женячки, між іншим.

— Ах! — я скликнула, паленіючи. Мій батько усміхнувся.

— Деякі люди практичні, зоре. Тільки ти не будь мені практичною.

— О, не журися. Я напевно не буду!

— Ти вже знаєш? Ну, скажи мені. — Я нахилилася до його сивих кучерів:

— Це дуже несолідне, тату: поезія. Батько був вдоволений.

— Я так і думав. А Зої — малярство. Тільки пам'ятай: якщо поезії, то не віршоскладство, нема нічого більш жахливого, як пересічний мистець. Говорю про рівень, не про успіх. — І змінюючи тему: — Що робить мама, Зоя?

— Зоя приводить до ладу бібліотеку, мама їй помагає. Я мушу попідписувати свої книжки на всякий випадок, заки Зоя повклеює до них свої екслібриси.

— Я дам зробити тобі печатку з твоїм ім'ям; буде краще, — сміявся він щирю. На порозі кімнати з'явилася дівчинка в червоній виповзлій хустині.

– Ходи сюди, Раїско. Дивися, до мене прийшла моя донька, що хоче навчитися від тебе білоруських пісень.

Раїса подала мені несміло руку і підвела свої карі, гейби оспівані в Шевченкових поемах, очі. Нараз її уста скривилися, і вона почала хлипати, закриваючи лице рукавом дешевої сукенки.

– Що тобі, Раїсочко? — кинулася я до неї, обіймаючи її за шию.

– Ой, коси! — ридала вона. Я зрозуміла, бо коли обняла її за шию, потягнула кінчик червоної хустини, а під нею показалася гола, стрижена голова. Зоя зробила мені нову зачіску в коси: вона побачила і пригадала собі свої, обтяті.

Батько сказав мені по-німецьки, що в неї запустилися воші, бо ж і не диво серед таких обставин, а санітар без серця ще й повів її перед дзеркало в купальні, щоб подивилася на себе...

— Ну годі, дівчино. Коси відростуть тобі ще кращі, а як очі почервоніють, то хто буде моргати на хлопців?

Раїса усміхнулася сумно; скінчилося моргання.

Тоді моє серце закипіло якимсь страшним вогнем, і я заприсягла собі боротися з духами хаосу, бо моє особисте, скромне щастя пекло мене нестерпним соромом перед цим худим, заплаканим личком дівчини.

Юлія Григорук ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ПОВІСТЕВОМУ ТРИПТИХУ ВІРИ ВОВК

(фрагменти статті)

«...Унікальне поєднання філософії екзистенціалізму і глибокої релігійно-християнської духовності — визначальна риса творчості талановитої української письменниці з Бразилії, лауреатки Національної премії України імені Тараса Шевченка 2008 року, Віри Вовк (Селянської). Глибокий художній і філософський потенціал авторки ще не отримав ґрунтовної літературознавчої рецепції, що зумовлює актуальність досліджень у цьому напрямку.

Людина незвичайної долі і досвіду, обдарована багатьма талантами, Віра Вовк вибудувала власний художній світ на основі християнської філософії й моралі...

Письменниця гостро відчуває кризу суспільної моралі, потребу духовного оновлення людства — звідси глибока філософська наповненість її прози. Крізь призму релігійного екзистенціалізму осмислює Віра Вовк долю особистості в сучасному світі, долю українця, українця-емігранта, емігранта-митця. Гайдегтерівська теорія пошуку сенсу життя, к'єркегорівська філософія морального вибору, ясперівська стратегія духовного стоїцизму, бердяївська концепція свободи творчого самоздійснення лежать в основі її великих прозових творів — повістей «Духи й дервіші», «Вітражі», «Старі панянки», — формуючи систему мотивів, яка структурно організовує ці твори в триптих.

Змістовим каркасом тріади є повість «Духи й дервіші». Вона сприймається як віддзеркалення релігійно-християнського світогляду Віри Вовк, авторського вдумливого погляду на світ і себе в ньому крізь призму етики й моралі. Цей твір — символічне відображення життєвого шляху письменниці, «покручених меандрів»

її емігрантської долі. Головна героїня повісті – прототип самої Віри Вовк – чиста, морально висока особистість...

Духовний шлях головної героїні у «Дуках і дервішах» сприймається як виклик суспільству, його сірості, буденності – в цьому полягає, на нашу думку, екзистенційний конфлікт твору. В умовах постійного хаосу й руйнації (експансія Галичини, малої батьківщини авторки, Польщею, Радянським Союзом, Німеччиною, друга світова війна, еміграція) Віра Вовк проголошує: «моє серце закипіло якимсь страшним вогнем, і я заприсягла собі боротися з духами хаосу...» (*цитата з видання: Вовк В. Проза / Віра Вовк. – К.: Родовід, 2001. – 446 с. (с. 95)*). У цій цитаті – мистецьке кредо письменниці, а також центральний мотив триптиху: боротьба творчих сил мистецтва (дервіші) зі стихією руйнації (духи).

Набираючи подальшого поглиблення й розгортання, цей мотив конкретизується в роздумах авторки над вічними питаннями людської екзистенції, художньо втілених в осмисленні життєвої стратегії героїв (Віри, її родини, друзів, знайомих). Усі вони – символічне віддзеркалення людини у ситуації вибору (пото еіесіог) – постають в певний час перед моральними дилемами: патріотизму чи національного нігілізму, вірності чи зради, образи чи прощення, пристосування чи свідомого вибору власної «інакшості». Окреслені колізії розв'язує Віра Вовк із позицій релігійного екзистенціалізму, проголошуючи ідею мужнього несіння людиною хреста свого покликання як єдиного способу самореалізації й реалізації свого творчого потенціалу в сучасному світі. У трактуванні письменницею екзистенції як активного духовного стоїцизму відлунюють ідеї данського мислителя Сьорена К'єркегора, для якого «екзистенційне становлення є постійним здоланням духу над матерією, оскільки саме в сенсі все глибшої спіритуалізації розгортається його напруга» (*цит. за: Лепп І. Християнська філософія екзистенції / Іняс Лепп / Пер. з франц. В.Лях, О.Мартушенко. – К.: Пульсари, 2004. – 148 с. (с. 34)*).

Важливим у цьому контексті є розуміння авторкою суті християнського покликання. Віра Вовк сприймає його екзистенціальне, як «трагедійну роль», свідомий і постійний вибір важчого шляху... У триптиху Віри Вовк ця теза найкраще виражена у «Вітражах» – повісті-шуканні моральних першопочатків, ціннісних основ світобудови. Сюжет твору схематичний – мандрівка-паломництво стомлених життям людей різних національностей під проводом духівника Андре Шардона. Однак на підтекстовому рівні повість криє в собі глибокий філософський зміст. Так, жоден із персонажів не виписаний чітко, не індивідуалізований: кожен є символом того чи іншого життєвого шляху, того чи іншого екзистенційного вибору, марселівської людини, що шукає / мандрує. Утворюється своєрідна мозаїка духовних шукань, яку структурно організовує ідея пошуку єдиної святині – вітражів вічності...

Проводирем народу у цій духовній одісеї, водночас центральною особою, виразником авторських ідей у повісті є священик і філософ Андре Шардон. Із-під «склепіння печери» він спрямовує людей до пошуку істинного світла, вітражів вічності, наголошуючи на важливості не тільки мети, але й самого шляху до неї,

шляху, як вияву віри. При цьому святець відкриває співмандрівникам екзистенціальне розуміння віри і християнства...

...під кутом зору релігійного екзистенціалізму осмислюється у «Вітражах» філософська проблема свободи й вибору, втілюючись у лейтмотиві духовних пошуків.

У заданому екзистенціальному ракурсі розгортаються у творі й інші релігійні мотиви, зокрема:

- мотив пошуків і пізнання Бога людиною (як самореалізації, пошуку свого покликання: шукання вітражів);
- мотив наслідування Христа (усвідомлення свого покликання як жертви: Андре Шардон віддає своє життя за порятунок однієї з паломниць);
- мотив еміграції-спокути (як свідомого вибору і невблаганної долі: життєвий шлях «людини без коріння» – астронома-українця Марка Вишні).

Отже, символіка духовних пошуків розкривається у Віри Вовк через філософське осмислення проблем самореалізації, усвідомлення й здійснення людиною свого покликання, трактування яких нерозривно пов'язане з екзистенціальними категоріями свободи й вибору.

Розуміння вибору як духовного самопошуку, свободи як «творчої самореалізації, що продовжує справу Божого творення...» (Бердяєв Н.А. *Смысл творчества / Николай Александрович Бердяев // Из истории отечественной философской мысли. – М.: Издательство «Правда», 1989. – с. 372*), конкретизується в повісті «Старі панянки», основу якої становлять рефлексії Віри Вовк над темами долі митця й ролі мистецтва в сучасному світі. Це завершальний твір циклу, майстерне художньо-філософське полотно життя й екзистенційних переживань ліричної героїні, за плечима якої довгі, покручені стежки-мандри емігрантської долі. Повість утверджує ідею вічності духовних цінностей, віру в усеперемагаючу силу мистецтва в боротьбі з «духами хаосу» й діонісійським карнавалом світу. Головні героїні твору – «старі панянки»: українка-килимарка Раїна і бразилійка-музикантка Альма – не тільки дві іпостасі ліричного «Я» авторки, а й символічне втілення образу митця, творчої особистості. Провідним мотивом цього твору є збереження духовних основ мистецтва як гаранта існування людства. Водночас повість «Старі панянки» об'єднує й поглиблює мотиви попередніх творів циклу, зокрема:

- творення і руйнації («Духи й дервіші»), які набирають планетарних масштабів і втілюються в антагоністичних символах: мистецтва – карнавалу;
- духовних пошуків («Вітражі»), уже як пошуків митцем власної долі, власного призначення в світі (мотив пошуку вітражів переростає в мотив Дому);
- творчості-спокути як свідомого вибору митцем шляху страждань задля свого народу.

Проблема духовної кризи сучасного світу осмислюється в повісті «Старі панянки» під кутом зору релігійного екзистенціалізму...

У Віри Вовк ця ідея актуалізується в мотивах духовного стоїцизму, неситності етичної й естетичної основ мистецтва в умовах профанації культури.

Екзистенціальний імператив протистояння особистості хаосу реалізується у творі через місткі символи карнавалу й мистецтва...

Завдання людини: пройти крізь цей карнавал без маски, пройти через смерть, не втративши Вічне, що в серці. Утіленням творчих сил є мистецтво. Воно, на противагу карнавалу, несе енергію добра, силу боротьби із Всесвітнім злом, оскільки натхненне Богом, належить до трансцендентних сфер...

Здійснений аналіз повістєвого триптиху Віри Вовк засвідчує детермінованість художнього мислення письменниці філософськими ідеями релігійного екзистенціалізму й дозволяє окреслити систему мотивів, у яких вони виявляються, зокрема:

- морального вибору, духовного стоїцизму, життя і смерті («Духи й дєрвіші»);

- духовних пошуків, спрямованості до трансцендентності (наслідування Христа), еміграції-спокути, вірності покликанню («Вітражі»);

- мистецтва-жертви, самотності, духовного стоїцизму, ціннісних пошуків сенсу життя («Старі панянки»).

Велика заслуга філософії екзистенціалізму полягає в тому, що в умовах суспільних катаклізмів і моральної кризи ХХ століття вона виробила стійкий ідеал стоїтичної духовності й передала його як критерій збереження людства наступним епохам. Торкаючись вічних питань людської екзистенції, Віра Вовк утверджує непохитність моральних норм і неперехідне значення духовності як у житті конкретної людини, так і для існування людства й світу загалом...»

(Режим доступу до публікації:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tidf/2011_10/131_140.pdf)

Юрій Тарнавський народився 1934-ого року в місті Турка на Бойківщині. Його мати була учителькою, а батько учителем і директором школи. До 1939-ого року він провів дитячі роки у Польщі, біля Ряшева, а відтак в Україні – біля Сянока і в Турці. В 1944-ому році виїхав з родиною до Німеччини. Після війни проживав у таборі для переміщених осіб у Новому Ульмі, де й відвідував українську і німецьку гімназії. Закінчив середню освіту екстерністом у Мюнхені, перед виїздом до США в 1952-ому році. З родиною осів у Ньюарку (Нью Джерзи). Там Ю. Тарнавський відвідував Ньюаркський Коледж Інженерії, в якому студіював електронну інженерію. Закінчив ці студії 1956-ого року зі ступенем BSEE, й відтак поступив на працю до відомої компанії комп'ютерів IBM. Перебував у ній до 1992 року. Спершу працював інженером-електроніком, а згодом кібернетиком (computer scientist) над автоматичним перекладом з російської мови на англійську. Завідував відділом прикладних лінгвістів в IBM, у військовій школі в Сиракюзах (Нью-Йорк) і в Конгресовій Бібліотеці у Вашингтоні. Програма, розроблена його групою, стала першою у світі, що мала застосування в конкретній практиці цього роду пошуків. На відпустці в роках 1964-1965, Юрій Тарнавський проживав в Іспанії. Згодом, не покидаючи праці в IBM, студіював теоретичну лінгвістику по спеціалізації в трансформаційній граматиці при Нью-Йоркським Університеті. В 1982-ому році він здобув ступінь доктора філософії

(Ph. D.), захистивши дисертацію з питань семантики у Поширеній Стандартній Теорії Н. Чомського під назвою «Семантика знання». Відтак працював над процесуванням природних і розрібною штучних мов, як також і в ділянці штучного інтелекту, над експертними системами. За працю в ІВМ Юрій Тарнавський був відзначений низкою нагород. Він також є автором численних публікацій на кібернетичні й лінгвістичні теми. В 1987-ому році, в рамках відзначення століття Нью-Йоркського Університету, Ю. Тарнавський почесним гостем (keynote speaker) прочитав лекцію під назвою «Штучний інтелект і лінгвістика» у лінгвістичному відділі цього Університету. Відійшовши від ІВМ, був членом Гарріманського Інституту при Колумбійським Університеті, професором української літератури і культури у відділі слов'янських мов, як також і спів-координатором української програми (1993-1996) у цьому ж Університеті.

Юрій Тарнавський – один із засновників Нью-Йоркської Групи, та співзасновник і співредактор її літературно-мистецького річника «Нові Поезії». Він – член групи авангардних американських письменників Fiction Collective, Національної Спілки Письменників України.

Юрій Тарнавський – перекладач з української мови на англійську та з різних мов на українську. Його власні твори були перекладені на англійську, французьку, єврейську, німецьку, польську, португальську, румунську і російську мови.

Основні твори: збірки «Без Іспан», «Без її», «Анкети», «Ідеальна жінка»; романи «Менінгіт» і «Три блондинки і смерть», поеми «У РА НА» і «Місто кийв та ям», цикл драм «бх0»

(за матеріалами «Вікіпедії»)

Юрій Тарнавський. КРИК (мікророман)

(Український варіант англomовного твору зі збірки *Short Tails* («Короткі хвости»)).

про мініроман

Спрощено кажучи, існують два традиційні прозові жанри – короткий твір (оповідання, новела), в якому описується якась подія, і довгий (насамперед роман), метою якого є описати постать чи постаті, як вони поведуться в часі. Іншими словами, в короткім прозовім творі наголос ставиться на дію, і постаті в ньому не є повністю розвинені; в довгій – опис дій має за мету розбудувати постаті, представити їх як механізми, що продукують дію. Дехто з письменників модерністів, тим чи іншим способом, відходив від цих стандартних жанрів, але назагал жанровий поділ не застарілий і для творів модерної літератури.

Отже, роман відрізняє від короткого прозового твору насамперед детально розроблена постать героя. Прочитавши роман, ми знаємо не тільки, як він у ньому поведився, але як він поведився б і в інших ситуаціях, так само, як знаємо як поводитися б добре знайомі нам особи в ситуаціях, що ще не відбулися. Себто, роман творить психологічний простір, в якому може рухатися наша уява. Осягає він це своїм обсягом, великою кількістю слів, які потрібні для описання великої кількості подій, за допомогою яких представлена постать героя.

Але подібне можна досягнути евокативністю, себто, можна створити короткий прозовий твір, збудований так, що постать героя в ньому буде накреслена тільки побіжно, але в такий спосіб, що резонуватиме вона в уяві читача, і він зможе розбудувати собі її повністю по-своєму. Іншими словами, знову, твір такий буде звертатися до евокативності, як засобу розбудови постатей короткого прозового твору. Твір такий можна назвати мініроманом – «міні» тому, що він короткий, а «роман» тому, що наслідок його читання схожий на наслідок читання роману.

Евокативність, це дуже широка і складна тема, і звертатися до неї не тут місце. Але прикладом мініроману може служити тут представлений «Крик.»

Припускаю, що подібні твори писав дехто раніше, але особисто я з такими не ознайомлений. Окреслення жанру «мініроман» подане вище, моє власне. Англomовна збірка Short Tails (Короткі хвости), в яку входить «Крик» включає ще два твори цього самого жанру. Теж, «Красуня ночі» прозовий твір, який вкомпонований у п'єсу Коні, що входить до збірки моїх драматичних творів бх0 (1998), мабуть годиться віднести до цього жанру. І він першим того роду у моїй творчості.

Мініроман

1. церква

Як Роарк перетяв вулицю й попрямував у цим самим напрямку хідником, по правому боці якого, в цим кварталі, тягнулася висока залізна огорожа, поросла наскрізь плющем, до вух його донісся голосний звук, що виходив з будинку по другім боці огорожі, і він без найменшого вагання окреслив його криком чималого гурта людей, об'єднаних безмежним, непогамованим почуттям розпуки. Зацікавлений, чуючи, як від збудження гупало йому в грудях серце, він зупинився, не повертаючи голови в бік будинку, і, наставивши вухо так, що могло воно ловити звуки, що виходили з нього, якнайкраще, прислухався. Звук тривав ще яких шість-сім секунд, різко увірвався, а тоді почувся знову, і пролунав приблизно так само довго, як попередній, іншими словами, яких десять секунд.

Навіть як він стояв, не повертаючи голови, і прислухався, скерувавши очі праворуч, Роарк чітко бачив, що будинок, з якого нісся звук, був церквою, і коли тиша послідувала третій хвилі крику, він повернув голову направо і побачив тоді повністю високі стіни з бурого каменю, прорізані на рівних відстанях гострими луками вузьких готицьких вікон, сірий, грифелем критий, дах, що благально зносився вгору, і невеличкі, зверху обтяті, спиці, як нерозвинені кінцівки немовлят, що постраждали від талідоміду, на тлі вечірнього неба кольору брунатного скла, яке часто бачиться в сучасних високоякісних автомобілях.

Він пригадав собі тоді, що бачив фасад церкви, як перетинав вулицю, яку добре було видно спереду, оскільки огорожа по тім боці була багато нижчою, ніж по другім, тільки, що не звернув на неї уваги, будучи повністю зосереджений на тім, про що думав; він ніколи не бачив цієї церкви раніше, оскільки йому ніколи не доводилося досі бувати в цій частині міста.

Якась неопорима сила, цілком йому незрозуміла, немов невидима нитка, шарпнула ним, і він різко обернувся, поспішив до рогу вулиці, яку щойно перетяв, повернувшись ліворуч, і попрямував до фіртки в огорожі, що відокремлювала церкву від вулиці. Він мусів бачити, що діялося там всередині!

Крик повторився знову як Роарк замкнув за собою фіртку і йшов до дверей церкви, і він прискіпав крок, боячись, що той увірветься, заки він встигне увійти всередину. Двері були високі та широкі, немов навмисне помальовані яскравочервоно, як горло, сильно подразнене криком, і, на Роаркову радість, відчинилися покірно перед ним; він побоювався, що вони будуть замкнені.

Перша хвиля крику увірвалася і друга саме почалася, як Роарк ступив у церкву. Вона була дуже ясно освітлена, так, що Роаркові довелося примружити очі, і він здав собі справу, що світла не було видно із-зовні, бо всі вікна в церкві було забито дошками. З церкви було теж видалено всі культові позначки, так, що була вона цілком порожньою. Роарк пригадав собі тоді теж, що із-зовні – на даху чи стінах – на церкві ніде не було видно хреста, що здивувало його, хоча він не усвідомив собі того в той час.

Церкву, очевидно, придбала собі якась нерелігійна організація, для свого вжитку.

Перед ним, розлягшись горілиць на підлозі, кожна особа на своїй власній маті того типу, що вживають люди, які займаються йогою, лежало яких п'ятдесятеро-шістдесятеро осіб, обернені головами до стіни, під якою колись стояв вітвар і ногами до нього. Розложені були вони більш-менш рядами, та попереду них, як командир у військовому загоні, лежав чоловік, що очевидно проводив групою. Крик виповнив велетенський порожній простір церкви по вінця, увірвався на коротку мить, а тоді повторився втретє. Чоловік, що лежав спереду не подавав ніяких вказівок – група очевидно була заавансованою.

Крик більше не повторювався, і люди почали вставати на ноги, немов на наказ. Сеанс, очевидно, саме закінчився. Провідник був одягнений у комбінезон, забруднений місцями глиною, і таку саму глину було видно на його руках та обличчі, особливо на чолі. Побіч чоловікової мати, на землі, лежала велика лопата, теж із глиною прилиплою до її кінця, і чоловік підніс її, збираючися відходити. Все це нагадувало Роаркові гробокопача, і він не міг вияснити собі, як це могло бути? Чи чоловік прибув сюди просто з цвинтаря, не маючи часу помитися? Тоді при чім тут лопата? В той самий час Роарк пробував вияснити собі, що це була за група. Він чув колись про школу психотерапії т. зв. «первісного крику.» Чи група ця належала до неї? Та про школу цю не говорилося вже роками, і він припускав, що вона вже вийшла з моди. Він просто не знав, що думати.

2. розмова

Саме в цю мить жінка якась відокремилася від групи й підійшла до Роарка. Вона лежала посередині, кілька рядів дозад, була середнього віку, невисока, огрядна, не мала лівої руки, і її бліде, брезкле обличчя було перев'язане навскіс білим шнурком. Він втявся був у нього, як мотузка в пакунок із чимось м'яким, наприклад подушкою, всередині, і суттєво міняв його форму. На собі жінка мала

старий, побляклий, гранатового кольору тренінговий костюм, лівий рукав якого був запханий всередину. Між нею та Роарком виникла така розмова:

Жінка (задерши голову, й нахиливши її вліво, з вагою тіла покладеною на цю ж таки ногу, і з голосом, що переливається доброзичливістю та цікавістю): Ти заходиш сюди часто?

Роарк (повинен би проявляти здивування, та цього не робить): Ні, я тут уперше.

Жінка (не збентежена нітрохи): Тобі сподобався наш крик?

Роарк (з цілковитою щирістю): Так, дуже. Він мене справді заторкнув... проник до самого кореня.... Була в нім добра енергія.

Жінка (перехиливши голову в другий бік і пересуваючи вагу тіла на знову цю ж таки ногу): Ти кричав колись сам?

Роарк (розуміючи в чім справа): Ні, та я напевно буду.

Жінка (готова допомогти): Роджер тебе запише. Поговори з ним. (Без павзи). Як тебе звати?

Роарк (розуміючи відповідь і відповідаючи на запитання): Рільке.

Жінка (повна ентузіазму, перехилиючи голову та пересуваючи вагу тіла знову на протилежний бік): Рільке? Це прекрасно! А як тобі на ім'я?

Роарк (готовий з'ясувати, з очевидних причин): Рільке це моє ім'я. На прізвище мені Роарк.

Жінка (захоплена): Що за цікаві імена... ім'я та прізвище... обидва!... (Знову без павзи.) Твоїм батькам подобався Рільке... значить, він був їхнім улюбленим поетом?

Роарк (радий з'ясувати): Мій батько любив читати Рільке. Він походив зі Швейцарії, містечка, де Рільке помер... Валь-Монт. (Собі без павзи.) А як ТЕБЕ звати?

Жінка (рада з'ясувати): Альба.

Роарк (тепер сам повний ентузіазму): Альма. Це прекрасно. Воно значить «душа» по-іспанському.

Жінка (знову не збентежена): Ні, Альба... за герцогинею Альбою, яку малював Гойя. Мій батько походив з Іспанії, сільця, де народився Гойя... Фуендетодос. (Знову без павзи.) Я не знала, що Альма значить «душа» по-іспанському. Мій батько не навчив мене іспанської.

Роарк (міняючи тему, очевидно бажаючи позбутися вже надокучливого йому предмета): Роджер хіба гробокопач?

Жінка (на мить обернувши голову, щоб глипнути на провідника групи, що саме зникає в одних із дверей): Ні, він біржовий маклер.

Роарк (не ймучи віри): Біржовий маклер?.. Справді? То чому він увесь у глині, і з лопатою?

Жінка (сміючись): О, це для крику. Кричати легше, як маєш при собі відповідні речі. (Знову без павзи, як вже стільки разів раніше.) Ти знаєш, що я приношу, щоб кричати?

Роарк (очевидно не знаючи): Ні.

Жінка (розпливаючись від радості): Скинений зародок у спирті. (Відвертаючись від Роарка.) Я тобі покажу.

Вона підбігає до своєї мати, підносить із долівки предмет, що там стоїть, і миттю повертається до Роарка. Вона показує йому скляний слоїк, наповнений синюватою рідиною, в якій плаває щось сіре, неокресленої форми, з пір'ястими кінцівками, як яйце розбите й кинене в кип'ячу воду. Роарк дивиться на нього з цікавістю. Він приходить до висновку, що шнурок, яким перев'язане обличчя жінки теж на те, щоб помагати їй кричати. В яскравім світлі, рідина в слоїку виблискує, як прекрасне синє око.

3. рільке

Роарків сон:

Роарк іде крізь сад доріжкою, посипаною піском. Він поскрипує ритмічно йому під ногами. Доріжка веде під гору – це в Швейцарії. Ліворуч перед ним видніють кущі. Під одним із них видно людську постать, що ніби в'ється в корчах. Здається, що особа – це чоловік – бореться з кимось. Роарк приглядається уважніше хто б це міг бути, та нікого там не видно – чоловік наче бореться з самим собою. І це не якась там собі гра – він сповнений розпуки і без сумніву бореться на життя та смерть.

Роарк минає чоловіка, і помічає, що той одягнений у чорний, тісний одяг, має гарно модельовану голову, порослу чорним, коротко стриженем волоссям, та таку саму, ретельно підстрижену, бороду. Він здає собі справу, що це Рільке. Він не сміє зупинитися, щоб оглянути краще чоловіка, а крокує далі. Приглядатися до когось у таких обставинах, ще й до того особи з таким стажем, як Рільке, було б нечемно.

Роарк іде далі, і нарешті він наверху. Це шпиль дуже високої гори. Вона скеляста. Внизу мерехтить море. Видно на ній човни та кораблі. Перші, це здебільша вітрильники. Роарк знає, що Женева, яка в Швейцарії, знаходиться на озері, і в сні озеро це обернулося в море. Він не свідомий цього. Радість розпирає йому груди від виду, і він розкидає рамена та наповняє легені повітрям. Воно свіже, і надає йому сили. Роарк сміється. Час назад! Роарк пригадує собі, що бачив він Рільке під кушем. Як наближається він до цього куша, він помічає чорну постать, що лежить непорушною на землі. Роаркове серце гупає голосно. Він боїться, що з Рільке щось сталося. Він боїться, що той помер. Він підбігає до куша, і заглядає під нього. Рільке справді виглядає мертвим. Він схожий на чоловічий одяг, кинений у великім поспіху на землю. Фраза «непотрібний Рільке» мигає йому крізь мозок, та він не застановляється над нею і забуває її негайно. Він журиється станом Рільке. Той лежить долілиць. Роарк присідає і перекочує тіло, щоб лежало воно горілиць. Воно робить це без ніякого спротиву – Рільке очевидно таки мертвий. Очі його розплющені, й зіниці зайшли під чоло. Вигляд страшний. Роарк і переляканий, і йому недобре. Він миттю випростовується на ногах, так, як вибухає гейзер. Тоді він помічає, що довкола Рільке розсипано на землі пелюстки троянди. Вони рожеві. Куш, під яким знаходиться Рільке, це троянда. Виглядає, немов Рільке борюкався з нею, і та його поборолася. Вона вбила

його. Роарк чує в своїй лівій долоні біль. Він розкриває її, і приглядається ближче. По середині її, як на долоні Христа після розп'яття, видніє рана. Вона кривавить. Роарк тоді здає собі справу, що він душить щось з усієї сили у своїй правій руці. Він хоче бачити, що це, і приглядається їй. У руці в нього кинджал. Він старомодний, з пишно оздобленою рукояткою й ромбоїдним вістря. Він не знає, що з ним робити.

Сон Альби:

Альба у своїй кухні. Вона готує щось. Тут велика, старомодна піч, довкола баняки, посуд, вікна малі та високо під стелею. Здається, що це в пивниці якогось старого будинку – стіни тут дуже грубі. В повітрі висить пара і запах страв. Він неприємний. Тоді висока чоловіча постать, зодягнена в чорне, входить у кухню. Це Рільке. Він підходить до печі, стає поруч Альби, і починає мішати в баняку, що перед ним. Альба дивиться в баняк, і бачить, що він повний чогось маленького та сірого, у ющі, чи рідкім совсі. Це людські зародки. Рільке варить гуляш із зародків! Альба жахається – хто б таке їв?! Вона не йме віри, що Рільке робив би щось подібного. Та він завзято мішає гуляш. Він тоді обертається до Альби й каже, що страви не буде досить. Альба забуває про те, як щойно чулася, і годиться, що гуляшу не вистачить. Що їм робити? Рільке радить, щоб вони відтяли його ліве рамя, і кинули в гуляш. Альба не бачить іншого виходу. Він просить допомогти йому роздягнутися. Вона розстібає його тісний піджак і стягає його. Тоді вони разом стягають з нього сорочку. У неї обидві руки, як було колись. Довгий, зубчастий ніж нараз з'являється в Альбиній руці. Вона починає пиляти рамя Рільке при самім плечі. Рільке не протиставиться цьому. Виглядає, що йому не болять. Альба перерізала тіло до кости. Її чути під ножом. Альба заглядає в рану і бачить кість. Вона біла, й блищить, мов перлямутр. Альба бачить, як кість рухається в суглобі.

4. помешкання

Опис Роаркового та Альбиного помешкання після того, як вони одружилися.

Це одна велетенська кімната в будинку колишньої фабрики, з суцільними вікнами в одній зі стін. По середині її знаходиться туалетна мушля, без сидіння. Стара чорна ковдра лежить побіч неї, безладно кинена на підлогу. Нею можна накритися, послуговуючись мушлею, якщо цього хочеться. Великий злив, поділений надвоє, причеплений до стіни протилежної до тої, що з вікнами, теж по самій її середині. Його вживають і для купелі і для миття посуду. По його лівім боці знаходиться холодильник, а по правім газова кухня. Обоє старі та білі. По правім боці кухні стоять дві сірі металеві шафи індустріяльного типу, в яких зберігаються посуд, харчі, та одяг. В куті кімнати праворуч шаф, під кутом сорок п'ять ступенів, стоїть чималий червоний намет, що служить за спальню. Він повністю набитий подушками, ковдрами, спальними мішками, і постіллю різного роду. Серед всього цього видніє старомодний чорний телефон ротативного типу. Над наметом протягнуто дріт від одної стіни до другої, на яким понавішувано одяг, на вішаках і без них. В протилежнім куті кімнати, теж під кутом сорок п'ять

ступенів, себто немов відбиття у дзеркалі вищезгаданого намету, стоїть куб розміром приблизно два метри по кожному зі своїх боків, збудованим з дванадцяти старих, поржавілих рур. Називається він «куб крику,» і Роарк та Альба проводять сеанси крику в нім. На стіні побіч куба, приліплена клаптями тасьми, висить репродукція, на повний розмір, відомої літографії Едварда Мунха «Крик.» У самім кутку, за кубом, на підлозі стоїть прегарний старий годинник з маятником, стоячого типу, що дістався Роаркові у спадку. Був він збудований у Швейцарії Роарковим дідом-годинникарем, коли той поступав у майстри із челядника. Дерев'яний верстат, яких три мери довжиною, сильно пооббиваний та заплямлений оливою, стоїть посеред кімнати. Він служить за стіл. На нім понакладано стосами тарілки, куховарське начиння, книжки, газети, предмети туалетного вжитку, одяг тощо. Біля нього не видно ні одного крісла, як і не видно такого ніде в кімнаті. Чотири неонові, дуже яскраві світла освічують кімнату, тягнучись рядом, по середині стелі, з одного боку до другого. Стіни в кімнаті помальовані білою фарбою. Вона стара, і лущиться місцями. Долівка в кімнаті дощана, зчовгана, і заплямлена оливою в кількох місцях, так само, як стіл.

На підвіконнях понакладано всіляких вазонків, порожніх пляшок, статуеток різного типу, і т. п. На однім із них стоять слоїки з людськими зародками. Їх семеро – три з рідиною синього кольору, а чотири рожевого, відповідно, для зародків чоловічого та жіночого роду. Рами вікон з заліза, яке сильно поржавіло, і має колір засохлої крові. Шибки вікон покриті грубим шаром пилу. За ними простягається монотонний міський краєвид з одноповерховими будинками з плоскими дахами й задимленим небом над ними.

5. крик

Роарк та Альба сидять у кубі крику в позиціях, подібних то лотосової, дивлячись одне одному в очі, і кричать. Позиція ця заавансована, і застосовується тільки вправними крикунами. Крик не має нічого спільного з т. зв. психотерапією «первісного крику,» як теж із способом трощення скла за допомогою голосу, з метою похвалитися перед глядачами, який так подобався Федерікові Гарсії Льорці та Гюнтерові Грассові. Радше, підстави його заложені в писанні – одна-єдина стаття, німецькою мовою, на ледве двадцять сторінок, під назвою «Zur Theorie und Praxis des Geschreis,» себто «До теорії та практики крику» – пера маловідомого австрійського містика та винахідника рутенського походження, кінців дев'ятнадцятого сторіччя, К. Рика. Вона доводить, що крик, коли практикують його так, як треба, може мати далекосяжні наслідки на оточення, як теж і саму особу, крикуна, що мають метафізичне значення.

Злившись в одне, крик Роарка та Альби пронизливий до крайности, і нагадує рев сирени, та в той самий час є в нім щось заспокоюючого, як у ноті остінато в музичній композиції, наприклад в одному з Бахових творів для клявіатури, у виконанні на органах. З першої характеристики треба було б очікувати, що сусіди Роарка та Альби в помешканнях над, під, і обабіч їхнього, реагували б на крик стукуванням об підлогу, стелю, та стіни, в обуренні. Це не є так, одначе, тому, що всі їхні сусіди вже давно повиносилися з помешкань,

неспроможні стати на перешкоді цій парі в практикуванні свого законом забезпеченого самовисловлення. З тих самих причин власники будинку – партнерство, що складається з кількох осіб японського походження – були неспроможні цю пару виселити.

Як крик продовжується, звук починає нестися з уст постаті, що на літографії Мунха – спершу ледь чутний і неспіливий, і такий, що вривається час від часу, та згодом дедалі голосніший і голосніший, все більше й більше певний себе, аж нарешті він зливається в одне з криком Роарка та Альби, так само сильний і певний себе, як їхній, неначе третій голос у перфектно підібраним тріо співаків, цей спільний крик тепер відображуючи безмежне почуття розпуки, що лежить у його суті, так, як звук перфектно підібраного тріо співаків передає красу, що лежить у суті музики, яку воно виконує, продовжуючись після цього незмінно сильний, рівний, здавалося без можливості колись скінчитися. Стрілки на цифербляті годинника, що в кутку, тремтять, вагаються, чи їм рухатися, чи ні, зупиняються, а тоді посуваються назад короткими, уривчастими, непевними себе, рухами, аж нарешті починають обертатися з неймовірною швидкістю в той бік. Червоно-блакитне світло, неначе пара, з'являється посеред кімнати, густішаючи з часом, конденсуючись у центрі, аж творить воно сліпучу рожеву кулю, що осідає на туалетну мушлю, ховаючи її повністю під собою. Зародки у слоїках рухаються ледь помітно, та згодом все більше й більше сміливо, обертаючись туди й сюди, наскільки це можливе в тісних посудинах, будучи подібними до змагунів світового рівня у жанрі спорту синхронізованого підводного плавання, що нещодавно був допущений до олімпійських ігор.

6. кінцева сцена

Діється це увечері, ранньою весною. Роарк стоїть на березі могутньої ріки, обернений спиною до світу. На другім боці, на обрії, сідає сонце. Довкола ні душі. Роарк кричить. Ріка повноводна, виливається з берегів через весняну повідь. Тече вона справа наліво, бистро, майже зі швидкістю потяга, що мчить по шинах, несучи з собою велетенські крижини, на яких знаходяться предмети різного роду, такі напр., як хати, стодоли, хліви, виходки, вантажники, автомобілі, сільськогосподарські машини, меблі, постіль, предмети домашнього вжитку, і т. п. З невідомих причин, серед останніх трапляється чимало стоячих годинників з маятниками. Майже всі вони стоять. Час від часу трапляються на крижинах теж самотні людські постаті – жінки середнього віку, на краю крижини, що дивляться неспрофокованими очима в даль, неначе крізь вікно, молоді чоловіки, долілиць, з головами, обхопленою руками, старі діди, застиглі непорушно у кріслах-колісках.

Земля пласка і гола, без стеблини трави на ній. Вона темnobрунатного кольору, однаке, і виглядає пухкою, так, що мабуть насправді є дуже родюча і вкінці вибухне буйною рослинністю. Виглядає, що зима, що саме минула, була дуже суворою та довгою. Небо вгорі теж брунатного кольору і заплямлене світлом, що несеться знизу. Воно дуже низьке – таке низьке, що Роарк мусить нагинати голову, щоб могли стояти. Воно тягнеться аж до обрії, де видніє тільки

манюсінська щілинка між ним і землею, така, як прорізка у гральній машині. Хтось на тій боці її пхає в неї блискучі, нові монети світла, одна за одною, без упину.

(Режим доступу до публікації: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/tarnavskyj/kryk-about.htm>)

Т.П.Остапчук ЕКСПЕРИМЕНТИ ЮРІЯ ТАРНАВСЬКОГО В ЖАНРІ РОМАНУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИТОКИ Й КОНТЕКСТИ

(фрагменти статті)

«... Письменники української еміграції мали змогу надолужити справу, оскільки знаходились у контексті тих змін, які відбувались у світовому літературному середовищі ХХ ст. Англomовні романи українського та американського письменника Юрія Тарнавського є досить радикальними як за тематичним, так і за стилістичним критерієм. Кожен текст є свідченням експерименту, який письменник проводив у відповідності до власного розуміння модерного письма та в контексті модерністських пошуків в галузі романістики...

Перший україномовний роман «Шляхи» було написано 1956 року, невдовзі по приїзді до Америки, у руслі екзистенціалістської літератури середини ХХ ст. У центрі його – образ Детлефа, прототипом якого є автор. Автобіографічні деталі у тексті невід’ємно пов’язані з реальними історичними подіями. Тож, просторово-часові рамки обмежуються періодом актуалізації пошуків героями власної тожсамості у післявоєнній Німеччині. Текст також наслідує певні традиції німецького історико-біографічного роману та «роману виховання». Автор концентрує увагу читачів на внутрішньому житті героїв, широко використовуючи засоби і прийоми художньої прози, зокрема: напружені внутрішні монологи, принципи ракурсу й ретроспекції. Так, наратором виступає Детлеф, який оповідає про події своєї молодості. Характерними рисами його розповіді стають критичність по відношенню до себе й своїх вчинків та глибока оціночність. У пролозі, який хронологічно слідує кінцеві роману, стає зрозумілим, що кар’єра Детлефа як літератора виявилась невдалою, хоча подальший текст розповіді свідчить про глибоку спостережливість і майстерність його як письменника. Але герой виявляється духовно спустошеним, про що свідчить його лицемірний прихід до церкви та таємні стосунки з дружиною свого товариша. Принцип дегероїзації Юрій Тарнавський застосовує й щодо інших героїв роману: мистецтво Калькройта зводиться до ремесла, намагання Герберта змінити світ – до профанного відокремлення себе від інших, а по суті, до деградації його як особистості... Юрій Тарнавський наслідував принципи зображення дійсності, які, перш за все, були характерними для німецької літератури, на ґрунті якої і постав роман «Шляхи»...

Наразі звернімося до текстів, що залишилися недрукованими, однак, які відтворюють поступову еволюцію стилю та висвітлюють взаємозв’язок творчої манери Ю. Тарнавського з кращими світовими зразками в жанрі роману. Романи «Гіпокрит» (1957-1958), «Невинний у Парижі» (1964-1966) та «Подорож на Південь» (1968-1969) розвивають тему пошуку молодою людиною сенсу життя та

свого місця в ньому... На сюжетному рівні тексти трьох романів споріднює присутність головного персонажу, який проходить шлях випробувань, в результаті чого досягає певні істини. Дія кожного роману відбувається у чітко визначеному часопросторі: напередодні весілля героя «Гіпокриту», під час перших відвідин молодим американцем Парижу («Невинний у Парижі») та подорожі молодого француза Іспанією («Подорож на південь»). Письменник послуговується класичними сюжетними схемами (роман випробувань, авантюрно-побутовий роман, роман становлення, роман-біографія) з постійним набором відповідних мотивів – розлуки, зустрічі, втечі, подружжя, випробувань і т. ін. Переваги автор надає мотиву дороги... У Ю. Тарнавського в романі «Шляхи», як ми бачили, «шлях» мав метафоричне значення вибору «життєвого шляху», і головним тут був мотив зустрічі з «іншим» та його пізнання як результат, самопізнання. Подібна тенденція збережена і в романі «Гіпокрит», де письменником прокладена віртуальна «дорога» до душевних страждань молодого чоловіка під час кризи напередодні весілля, коли він намагається зрозуміти і врівноважити поняття та уявлення про власну душу та далеке, на його думку, від досконалості фізичне тіло.

Що ж до двох інших романів, то в них «дорога» виступає основним організуючим чинником сюжету та композиції... Історії літератури відомі два різновиди романів-подорожей: по-перше, тексти, які змальовують подорожі в інші країни та, по-друге, подорожі на території власної держави. Перший вид романів з'явився ще в грецькій культурі, і події в ньому здебільшого мали авантюрний характер. Такий роман описував пригоди і випробування, які випали на долю героїв. Найвідомішим зразком другого виду романів-подорожей є «Дон Кіхот», в якому герой на дорозі зустрічається з усією Іспанією, тобто «вивчає» свою батьківщину.

Юрій Тарнавський з об'єктивних причин не міг обрати другий тип оповіді, тому він звернувся до просторових кордонів двох європейських держав – Франції та Іспанії, – куди його герої відправляються у пошуках нових вражень, що відповідно наклало на принцип зображення подій в текстах певний відбиток. Так, «Невинний у Парижі» містить низку порнографічних, авантюрних сцен з метою розважити читача. В наступному романі авантюрна інтрига зберігається, оскільки герой потайки бере до Іспанії свою коханку. Подорожі чужими країнами загострюють почуття героїв та примушують їх по-новому підійти до вирішення життєво важливих питань (напр.: герой «Подорожі...» робить свій вибір на користь дружини). Тексти сповнені ігровими моментами, в них застосовуються мотиви приховування, непорозуміння, втаємничення. Автор широко вводить в текст яскраві описи, іронію, паралелізм.

Ці ознаки ранніх романів Юрія Тарнавського споріднюють їх з традиційним уявленням про роман як жанр, однією з характерних рис якого є детальне розкриття життєвих доль героїв протягом довгого часу. Названі романи мають низку очевидних претекстів: в іспанській літературі – це, беззаперечно, «Дон Кіхот» Сервантеса, у французькій – «Переміна» М. Бютора, в американській – «На дорозі» Дж. Керуака, в українській – «Пригоди ученого доктора Леонардо»

М. Йогансена. Всі ці тексти входили в коло читання письменника напередодні створення ним власних романів, кожен із авторів своєрідно вплинув на світовідчуття та формування естетичного смаку Ю. Тарнавського. Книга Сервантеса була однією з його улюблених; зацікавлення текстами новороманістів призвело до значних зрушень в творчій манері Тарнавського; творчість бітників серйозно привертала увагу українського письменника-емігранта, оскільки була одним із потужних процесів в американській літературі середини минулого століття; Йогансен же до сьогодні залишається одним з улюблених українських письменників автора.

Більш-менш залишаючись у рамках традиційних тем та сюжетів, Юрій Тарнавський значно сміливіше починає експериментувати в плані форми та вироблення свого індивідуального стилю. Так, в романі «Гіпокрит» ним послідовно застосовано дуже складний синтаксичний малюнок. Діалоги часто витісняються розповіддю автора...

Промовистим кроком вперед став роман «Менінгіт»... У центрі роману персонаж на ім'я Джордж. Читачі стають свідками сцен-оповідей, в яких описуються окремі події з його життя... події відтворюються письменником дуже детально із застосуванням граматичного теперішнього часу, що увиразнює момент присутності, достовірності. Текст, подібно до «Шляхів», містить низку закодованих автобіографічних елементів: письменник довгий час по приїзді в Америку передавав своє ім'я англійською мовою саме як George, герой також має українське походження і займається письменницькою діяльністю. Однак більшу увагу привертає насиченість великою кількістю реалій, що презентують тогочасне американське суспільство...

Цілісне уявлення про героя роману вибудовується у співставленні з іншою групою оповідань (День у житті, Гадюча сестра, Камелія, Кінець), у центрі яких знаходиться постать Джіма Моррісона...Ці оповідання різко контрастують із попередніми. По-перше, суто граматичним застосуванням минулого часу. По-друге, стилем, який стає глибоко метафоричним та ліричним. Людина представлена у цих розділах як невід'ємна частка природи...

....Найпомітнішого впливу на роман «Менінгіт» (особливо на розділи, в яких головним героєм є Джордж) справила мистецька течія середини 20 ст. – французький «новий роман», вивчення якої Тарнавський систематично займався з кінця 50-х років. Тексти новороманістів та Юрія Тарнавського мають спільні корені: на них помітно позначилися філософські концепції постструктуралістів та екзистенціалістів, формальні мистецькі течії та європейський сюрреалізм із впровадженням техніки автоматизму. Юрій Тарнавський був добре обізнаним із творчістю тих, хто приєднався до цього творчого угруповання. Однак, як відомо, кожен із новороманістів мав свій власний і неповторний стиль письма, а те, що їх об'єднувало було прагненням до оновлення романної форми, пошуків нових концепцій і творчих рішень...

...Наступним моментом, що об'єднав стиль «Менінгіту» з експериментами новороманістів, є своєрідне застосування прийому кінокамери та монтажу. З кінематографічною чіткістю Тарнавський фіксує предмети, що оточують

персонажа в даний момент, і описує їх, як ми вже пересвідчилися, досить детально...

Отже, «Менінгіт» став одним із експериментів Юрія Тарнавського над формальними показниками жанру роману, а також передвісником появи у творчому доробку письменника жанру «мініроману», в якому написано низку текстів в останні роки... ...автор у мініроманах усе більше наближається до виконання функцій скриптора, а читачі перебирають на себе активну співавторську функцію. Тексти Тарнавського імпліцитно орієнтуються на елітарного, мислячого читача-інтелектуала, здатного переглянути існуючий «горизонт сподівань» та прийняти тексти з новою естетикою, новим змістом і формою.

Зразки мініроманів подано Ю. Тарнавським в англomовні збірці «Like Blood in Water» («Як кров у воді») (2007), а також це прозовий текст «Красуня ночі», що вмонтований у п'єсу «Коні» (1998). Їх характерними ознаками стали сконденсованість думки та певна схематичність на фоні глибокої асоціативності. Тут автор досягає того ефекту, про який мріяв, – «проминання часу в просторі». Серед зразків подібного письма у світовій літературі можна назвати жанр «мікророману», який в середині минулого століття розроблявся, скажімо, в польській літературі...

Аби глибше усвідомити еволюцію письменника та його напрацювання в жанрі роману слід звернутися до його самоінтерпретації та розуміння особистісної вписаності в літературний контекст. 2001 року автор написав есей «Модернізм, це теж гуманізм», який назвою наштовхує на відому роботу Ж.П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм»... Ключовою думкою є особиста відповідальність митця перед собою та спроможність почуватися вільним і незалежним за будь-яких обставин... Тарнавський також наголошує на тих характерних рисах, які зазвичай приписуються постмодернізму – пародія, пастіш, багатостилевість, грайливість, – стверджуючи, що вони в такій самій мірі характеризують модерністські тексти, а різниця полягає у мотивації та меті їх застосування...

В останньому, на нашу думку, знаходимо пояснення тим стилістичним новаціям, що присутні у збірці оповідань «Короткі хвости», яка була написана спочатку англійською мовою, пізніше перекладена українською, а 2006 року з'явилася у «Видавничому Домі Дмитра Бурого», – це представлення екзистенційної тематики, все ще важливих для письменника-емігранта проблем відчуження і самотності у пародійному, грайливому ракурсі. Це остаточно свідчить про те, що з роками творчість Юрія Тарнавського зазнає поступового розгортання від категоричності неприйняття нового світу, беззаперечності «або – або» на своєрідне примирення з ним, прийняття формули «і – і».

Американське суспільство вживлюються в мислення емігранта, стаючи невід'ємною часткою його власної ідентичності. Відстань між письменником і суспільством залишається, але знімається напруга порожнечі й непорозуміння. Сприйняття світу від трагічного переходить до іронічного, в основі якого лежить гра та сміх. Юрій Тарнавський засвідчує, що, працюючи над «Короткими хвостами», він відверто насолоджувався, милувався можливостями англійської

мови... Гра з читачем починається вже з заголовку, але це стає зрозумілим лише в оригінальному, тобто англійському, варіантові, в якому назва звучить як Short Tails. Гра слів виявляється тут багатовимірною: по-перше, слово tails – хвости є омофоном до tales – оповідання; в англійській мові існує ідіоматичне словосполучення tall tales, яке означає «брехня, неправда»; тож виходить, що назва ніби одночасно натякає і на форму, і на зміст книги, в якій будуть представлені короткі оповідання, однак не зовсім оповідання, а своєрідні «хвости», які не є брехнею. У перекладі автор додає ще один іронічний момент – книга має підзаголовок «Кавалки», який також вимагає тлумачення, тому що зазвичай саме завдяки таким підзаголовкам автор може самостійно визначити жанрову приналежність твору. Зрозуміло, що подібного жанру не існує, а слово «кавалок» походить з польської і означає «шмат, кусок, уривок», що приблизно відповідає оригінальному prose pieces, але у галицькій діалекті слово також має значення – «жарт, витівка». Відповідно і кожне оповідання прочитується у декількох площинах: екзистенційно-напруженому, філософському, жартівливому тощо. Метафоричність стилю письменника робить таке читання багатовимірним і складним, примушуючи читачів до розкодування смислів, закладених у текстах на багатьох рівнях.

Так, перші оповідання «Пропасті» і «Меншати» майже у притчовому ракурсі відтворюють прагнення особистості до розчинення у світі або й повного фізичного зникнення. Прикметно, однак, що автор надає право героям обирати свою долю, вони стають у повному сенсі рівними богам і активно долучаються до самостворення та фізичних і моральних змін у власному мікрокосмі, тож вповні несуть відповідальність за те, що відбувається. Таким є і герой оповідання «А.К. Робат», тобто акробат, який досягає такої майстерності, що може абсолютно знищити своє тіло, розташувати його в різних площинах, підкорити будь-яким деформаціям. На початку тексту Ю. Тарнавський висловлює подяку С. Кіркегору за книжку «Страх і трепет», Ф. Кафці за оповідання «Голодувач» і Ю. Соловйову за полотно «Ковтач вогню», мотиви яких філігранно переплітаються у тексті й вписують його у широке інтертекстуальне тло епохи, однак відбувається це у відверто іронічному модусі. Загалом інтертекстуальні зв'язки відіграють у «Коротких хвостах» величезну роль: оповідання «Землетрус у серці» відсилає читачів до Кляйстового «Землетрусу в Чілі», «Наддитина» – до філософських концепцій про надлюдину. Алюзивні вкраплення у різних текстах орієнтують читачів на широке літературно-мистецьке тло: це і згадки про Конан Дойля, Гегеля, Гемінґвея тощо.

Проблема стосунків між чоловіком та жінкою, яка неодноразово порушувалася Ю. Тарнавським і раніше, презентована у текстах «Вистава», «Маленькі допомоги. AIDS», «Новий устрій» тощо. Біль, страждання, смерть інспірують роздуми автора в оповіданнях «Машина для болю», «Татуйована троянда», «Камінь», «Дим», «У цупких обіймах могили», «Квіти Каппучіно» та інших. Смерть близької людини як подія, що закарбовується на всій долі іншого, представлена у тексті «Батько». Глибокою іронічністю відрізняється «Мозок Леніна», в якому представлено абсолютно фантазмагоричну картину про те, як

мозок Леніна потрапляє до звичайного американського громадянина і абсолютно змінює його ідентичність. На особливу увагу заслуговує цикл оповідань «Фотографії», який у своєрідний спосіб продовжує міжмитецький діалог Ю. Тарнавського. Зазначимо, що поетичний цикл з подібною назвою «Фотографії, це квіти» було написано автором іще на початку 90-х років. Це також своєрідне «подвійне» використання прийому кінокамери, про який ми вже згадували раніше. Увага цього разу зупиняється на вже сфотографованому об'єкті і письменник презентує читачеві певну картинку ніби через подвійне скло. Пристрасть до фіксації деталей та їх актуалізація у процесі прочитання доводиться до максимуму.

Таким чином, незважаючи на усталений в українському літературознавстві стереотип про Юрія Тарнавського виключно як про поета, проаналізовані романи ілюструють еволюцію автора як письменника-прозаїка. Більшість з написаного митцем – це сучасна проза з добрим європейським підґрунтям, яка все ще шукає шлях до українського читача...»

*(Режим доступу до публікації:
<http://www.br.com.ua/referats/Literatura/49585.htm?dl>)*

Дмитро Нитченко (псевдоніми – Дмитро Чуб, Остап Зірчастий) – письменник, педагог, видавець, літературний і громадський діяч; народився 21 лютого 1905 р. у Зінькові на Полтавщині. 1924 року він закінчив індустріально-технічну школу в Зінькові, а 1928 р. був виключений з робітфаку в Краснодарі на Північному Кавказі за приналежність батька до заможних селян. Переїхавши до Харкова, майбутній письменник працював на виробництві, а згодом у видавництві «Література і Мистецтво». В 1934 р. він закінчив технікум іноземних мов зі спеціалізацією в німецькій мові, а пізніше – Харківський державний педагогічний інститут. Викладав українську та російську мови й літератури в середніх і вищих школах. 1941 року був мобілізований до Червоної Армії; потрапив у полон і, пройшовши пішки 900 км з Білорусі, повернувся до Харкова, де працював мовним редактором у газеті «Нова Україна» (1942–1943). Через Львів і Краків Дмитро Нитченко виїхав до Німеччини. З 1946 р. він перебував у Новому Ульмі, де викладав у таборовій гімназії та друкувався в «Українських Вістях» (1946–1948). В 1949 р. Нитченко емігрував до Австралії, поселившись у Мельборні; до 1972 р. працював робітником.

З 1951 р. він був активним діячем Української Шкільної Ради Вікторії (перший голова), головою Української Центральної Шкільної Ради (1954–1963), керував українською суботньою школою у Ньюпорті, викладав у кількох школах українознавства та на педагогічних курсах, обіймав посаду культурно-освітнього референта УГВ і СУОА (1957–1966).

Вже 1929 року в поважних харківських журналах були надруковані вірші Нитченка. В 1931 і 1933 рр. вийшли його поетичні збірки. Інші видання творів письменника: літературні розвідки «Шевченко в житті» (Регенсбург, 1947), «Живий Шевченко» (Мюнхен, 1963; перевидання – Мельбурн, 1983, 1987; англ. переклад Ю. Ткача *Shevchenko The Man*, 1985), «Елементи теорії літератури і

стилістики» (Мельбурн, 1976, 1979), «Люди великого серця» (Мельбурн, 1981) та «У дзеркалі життя і літератури» (Мельбурн, 1982); книги пригод «На гадючому острові» (Мельбурн, 1953, 1958), «Це трапилось в Австралії» (Мельбурн, 1953; англ. переклад Ю. Ткача *So this is Australia*, 1980), «З новогвінейських вражень» (Мельбурн, 1977; англ. переклад Ю. Ткача *New Guinea Impressions*, 1980); збірник для дітей «Вовчєня» (Мельбурн, 1954); воєнні спогади «В лісах під В'язьмою» (Мельбурн, 1958, 1983; англ. переклад Ю. Ткача *West of Moscow*, 1983); оповідання, нариси, вірші для молоді «Стежками пригод» (Мельбурн, 1975); спогади «Від Зінькова до Мельборну» (Мельбурн, 1990). За редакцією письменника вийшло близько 30 книжок, у тому числі «200 листів Б. Антоненка-Давидовича» (Мельбурн, 1986).

27 років Дмитро Нитченко очолював Літературно-мистецький клуб ім. Василя Симоненка (1966–1993), зініціював Двомісячники української книжки і преси (1958–1993) та 16 літературних конкурсів для молоді, впродовж 1954–1988 упорядкував 9 випусків альманаху «Новий обрій». Він був членом Спільки письменників України (СПУ), в 1993 р. відзначений СПУ та редакцією полтавського альманаху «Криниця» як перший лауреат премії ім. Г. Сковороди (за книгу «Від Зінькова до Мельборну»).

Також письменник був нагороджений премією ім. Лесі Українки за книжки «Живий Шевченко», «Стежками пригод», «Слідами Миклухо-Маклая». 2000 року Українською лігою меценатів було встановлено літературну премію ім. Д. Нитченка – за пропаганду українського друкованого слова.

У червні 1991 р. письменник відвідав рідне село, але на той час від батькового будинку вже нічого не лишилося, лише часточка саду. Незабаром у Зінькові було відкрито куточок Д. Нитченка.

Письменник помер в Австралії 15 вересня 1999 р. Похований на цвинтарі Донкастер українського православного відділу.

(за матеріалами з видання: Енциклопедія української діаспори. В 7 т. Т. 4 / Наук. Т-во ім. Шевченка, Нац. Акад. Наук України ; голов. ред. В. Маркус. – К. ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн, 1996. – 250 с.)

Дмитро Нитченко НА ГАДЮЧОМУ ОСТРОВІ

І. Випадкова зустріч

На місце нової праці я приїхав у п'ятницю ввечері, а вранці, виспавшись у бляшаному бараці, я вже оглядав нову околицю. Вона мені, правду кажучи, більше сподобалася, ніж попередня. Мені давно хотілося помандрувати з рушницею по плавнях та по лісових хащах і горах, перемагаючи перешкоди й небезпеки. Але де ви тут, поблизу, знайдете ті небезпеки? Адже, тут немає навіть путящого звіра. В Австралії, правда, є давуни та крокодили, які часто бувають небезпечними для людини, але вони десь далеко, аж у Квінсленді, на півночі, де не бракує лісових хащів. Проте, я таки був трохи вдоволений, що поблизу були хоч невисокі гори, вкриті рідкуватим лісом, а в долині, попід горою, ховаючись за очеретом та деревами, протікала річка, де, як я довідався,

було чимало різної дичини й гаддя. Більше того, тут ще поблизу частими гістями були й кенгуру, в чому я скоро пересвідчився.

Вийшовши цього ранку за ворота, я побачив, що по другий бік дороги, під гіллястим евкаліптом, на дротяній огорожі, висіли чотири забитих гадюки. Я підійшов ближче й почав роздивлятися. Одна з гадюк чорна, метрів на два завдовжки, а решта всі менші, піскуватого кольору – що звуться тут «тайгерснайкс», тобто тигрові гадюки, що є майже найнебезпечнішими для людини.

Доки я роздивлявся, прилетіли на дерево дві кукабари й підняли такий галас, ніби там знеслось і кудкудахало з десятків курок разом. Кукабари ніби гнівалися, що я підійшов до їхньої здобичі. За їхнім криком я не зчувся, як до мене ззаду наблизився якийсь хлопчина й запитав:

– Що, дивитеся на моїх гадюк?

Я оглянувся й побачив смуглявого хлопця років тринадцяти. Мені здалося, що я його десь бачив, але не встиг пригадати, як він вигукнув:

– Та це ви в Баньйолі були, все з дівчинкою ходили?!

І я в цю ж мить пригадав Італію, табір і хлопчика Василька.

Боже мій! Та це ж той самий симпатичний Василько, що переживав велику трагедію через свого біленького песика, властиво щеня, яке він привіз із собою з Німеччини. Пригадую – ніби це трапилося вчора – як він з братом, вийшовши в таборі Баньйолі від австралійського консула, стояв коло бльоку «Р» із слізьми на очах і тримав на руках свого песика Найдю, якого консул не дозволив брати до Австралії.

– Забороняє австралійський закон, – казав він Василькові.

Я пробував тоді потішити засмученого хлопця, але ситуація погіршувалась тим, що в хаті його штурмував другий «консул» в особі матері, яка домагалася, щоб він лишив, нарешті, своє щеня.

Я тоді виїхав за кілька день з табору й не знав кінця цієї історії. Тим то я мимоволі одразу запитав:

– А як же, Васильку, з Найдою? Покинув в Італії?

Василько якось гордовито глянув на мене, ніби дивуючись, що я й досі не знаю таких загальновідомих речей, і сказав, посміхаючись:

– Еге ж! Глядіть, бува, так би я й покинув свого Найдю. – І відразу додав:

– Він тут, зі мною!

– Як, з тобою? – майже вигукнув я з несподіванки. – А консул же заборонив?

І Василько розповів мені цікаву історію про те, як він проніс песика на пароплав у скринці, так що ніхто й не помітив.

– Але тут прийшла нова біда, – продовжував він розповідати, – хтось, мабуть, побачив, як я годував Найдю, або як я купав його, і доніс капітанові, бо одного дня, як уже переїхали Суєзький канал, по радіо оголосили, що на пароплаві хтось незаконно перетримує щеня а тому то власник його мусить негайно зголоситись до капітана. А через пів години почали шукати в нашому кінці по каютах. Посадивши Найдю в відро і накривши рушником, я ледве встиг

пронести його до пароплавного кухаря-індуса, з яким ми добре заприятелювали ще з перших днів, і дав до схову. За те платив йому цигарками, які давав брат.

– Та найбільше, мабуть, хвилювалась моя мама, – казав далі Василько, – вона все мені дорікала: – Тут хоч би душі свої, врятовані від большевиків, довести цілими, а ти ще собак возиш, – казала вона. – Та через тебе й нас усіх повернуть назад до Німеччини. – А я таки довів свого Найдю до Австралії і щасливо проніс на берег, хоч і була сувора контроля, – так закінчив Василько свою розповідь.

Ця історія мене таки немало здивувала, тим більше, що я знав кілька подібних випадків з псами, але нікому не пощастило перевезти їх до Австралії. Тим то Василько, хоч і зле зробив, що порушив державний закон, видавався мені щирим до Найдю і спритним.

А Василько знову, безтурботно посміхаючись і лясаючи по землі якоюсь хмизиною, розповідав про свої пригоди, про гадюк і кенгуру.

– О, тут як попрацюєте, то побачите їх часто, – казав хлопець. – Он там, за тією горою, є ціла гадюча ферма, розплідник такий, – і він показав рукою з той напрямок. А коли ми вже повернулися до своїх бараків, Василько сказав:

– Коли хочете, сьогодні по обіді підемо до річки, поблукаємо.

До обіду я впорядкував своє нове мешкання, а пізніше, коли сонце зменшило свій шал, до кімнати постукав мій знайомий Василько.

– Ну що, підемо? – запитав він якось переможно, відчинивши двері і ставши у всеозброєнні. Через плече у нього висів бінокль на ремінці, а на ногах були гумові чоботи.

– Та ти, я бачу, готовий до наступу? – сказав я, усміхаючись і недовго думаючи, зібрався піти, сподіваючись, що Василько покаже мені добрі місця, де можна буде вудити рибу.

Вийшовши з кімнати, я побачив коло бараку дебелинького песика. Василько – відразу ж прикликав і сказав:

– Найдю! Дай панові лапку! – і підвів його до мене, щоб познайомити.

Це вже не було те одномісячне щенятко, що я бачив у Баяйолі. За рік воно виросло й виглядало вже величеньким псом.

– Розумний песик, – ствердив я, і ми рушили в дорогу. По дорозі Василько зайшов до свого бараку й виніс для мене теж пару Гумових чобіт. Я, правда, вирішив не обувати їх, але Василько доводив:

– Без цього небезпечно коло річки; десь на гадюку наступите або ще яка халепа. Ми ж підемо на Гадючий острів.

Потім витяг з-під барака дві міцні залізні дротини по метрові завдовжки:

– А це буде наша зброя, – сказав він.

За якісь десять хвилин ми вже наближались до річки, що ховалася за високою густою травою, очеретом і деревами.

II. Несподіваний напад

Коли ми звернули з греблі, ліворуч, Василько гукнув свого песика Найдю й наказав йому йти позаду й не метушитися.

Ми пішли, обережно ступаючи у високій траві, що сягала до пояса, обминаючи ями з водою, переступали через дерева, що лежали на дорозі. Крізь чагарник та очерет я бачив, як була захаращена річка гілками та цілими деревами, що стирчали з води, а з високої трави визирали то тут, то там, мов чорти, чорні обгорілі пеньки, що свідчили про колишні пожежі на цих просторах.

Василько йшов попереду, за ним я, а за мною три маючи хвіст бубликом, біг Найда.

– Добре, що сьогодні соняшний день, – почав я говорити, але в цей момент Василько підняв догори вказівний палець лівої руки й зупинився:

– Дивіться, – сказав він якимось таємничо й, показавши вбік на траву, додав:

– Тут уранці пролізла гадюка, бачите?

Дійсно, трава була ніби розділена надвоє, а на самім низу в'юнчастою стрічкою прослався слід.

– В Австралії, – сказав Василько, коли ми рушили далі, – є до 120 порід гадюк. Найнебезпечніша тут – це тайгерснайк, але у Квінсленді та на півночі Австралії є ще страшніша, що зветься тайпан. Вона сама нападає на людину й навіть даунів перемагає.

– А ти звідки знаєш, Васильку? – запитав я.

– Я читав про це в австралійських книгах.

– А ти хіба по-англійському вже тямиш добре?

– О-о-о – протяг він багатозначно, – перфект. Я ж ходжу до гайскул і маю найкращі оцінки в класі.

– То добре. – А як у тебе з українською ?

– Української мене вчить брат. Він же вчився в інституті, а тут працює в їдальні. Я маю всі підручники й дістаю «Євшан-Зілля» з Канади, а, крім того, пишу щоденник про всі мої пригоди й випадки.

Відокремившись трохи від Василька, я наблизився до річки і в ту ж мить побачив гадюку піскуватого кольору; вона лежала на купці хмизу, що під деревом нанесла вода. Я замахнувся своєю залізною дротиною, але гадюка так швидко шмигнула у воду під берег, що мій удар опізнився.

– Вони дуже меткі, – гукнув до мене Василько й підійшов ближче. Ми пішли знову разом, а він розповідав притишеним голосом далі:

– Мені трапився був один випадок, коли ми ще робили на фермі у Мільдурі. Там гадюк було ще більше. Та ще коло нас був ліс. Іду я раз увечорі. Місяць уже зійшов, і добре видно. Дорога йшла попід лісом. Зліва ліс, справа зруб і дрова, покладані в штабелі. І раптом, вийшовши на закрут дороги, я побачив, що на дорозі щось ворухиться й гойдається. Я зупинився і, приглянувшись, побачив виразніше, що то позлазились гадюки і, поскручувавшись по дві-три до купи, попіднімалися на фут або й вище й хилитаються, ніби танцюють. Я спершу злякався, а потім узяв грудку й кинув. Вона упала, розбившись, але гадюки гойдалися далі. Тоді я взяв більше грудок та почав кидати одну за другою. Гадюки враз опустилися, і я помітив, як кілька з них, піднісши голови, кинулися до мене. Я швидше тікати й за кілька хвилин

був уже в хаті. Тоді господар посадив мене на авто, і за пів години ми рушили вдвох. Наблизившись, ми побачили, що гадюки знову гойдаються на дорозі, ніби якесь бадилля від вітру. Тоді господар пустив швидко авто просто на них. Під колесами якось аж залопотіло, коли ми переїздили, а потім, повернувшись, ми знайшли десятків півтора забитих та придавлених гадюк, що не могли рушити з місця, тільки мотали хвостами та головами.

– То влітку, в місячні ночі, вони влаштовують такі тут забави, – сказав господар. – Я уже не один раз давив їх тут автом. Особливо їх багато під штабелями дров. Теж гадюки часто живуть у кролячих норах, особливо там під горою.

Раптом Василько зупинився та, піднявши знову палець догори на знак небезпеки, зняв бінокль і сказав:

– Подивіться, он там гріються дві гадюки.

Я взяв бінокль і скоро побачив їх, що, скрутившись, лежали під деревом на пеньку. Висока трава заслоняла їх трохи, а невелика долина, в якій стояла вода, перетинала нам шлях. Ми попростували до того дерева, обходячи боком. Та коли ми наблизилися з піднятими дротами, від гадюк уже не було й сліду. Почувши, певно, розмови або тріск під ногами, вони своєчасно втекли в нору під деревом.

– Я вже їх двічі тут бачив здалеку й ніяк не можу підійти ближче. Отакі чуткі, – казав розчаровано хлопчина.

В цю ж хвилину позаду нас, але трохи збоку, раптом загавкав Найда. Ми обернулися і швидко поспішили до песика, що ледве визирав із-за трави. А за хвилю ми вже були свідками сутички пса з гадюкою. Найда завзято гавкав, а за два метри перед ним, поблизу обгорілого пенька, піднісши на цілий фут голову догори між травою, мов патик, стояла чорна гадюка. Вона так само повернулась до пса головою і зловісно сичала, навіть і тоді, коли ми наблизились і стали позаду Найди. Найда теж боявся піти в наступ, ніби чекав наказу свого господаря.

– Постійте тут!– сказав мені рішуче Василько, мов командир до рядового солдата, а сам, як досвідчений вояк, метнувся геть.

Він обійшов і наближався з того боку, де стояв пеньок. Пригинаючись і ховаючись, щоб не помітила гадюка, він підкрався досить близько і спритно, в одну мить вдарив її своєю залізною дротиною. Гадюка, мов перерубана, звиваючись кільцями, закрутилась на місці. Наступні удари цілком добили її. Розправивши забиту гадюку, Василько поміряв її своєю палицею і упевнено, ніби вирок, сказав:

– Блекснайк, шість з половиною футів. А за тим зачепив її кінцем своєї зброї і поклав на пеньку.

– Вона, видно, грілася тут, а Найда її й застукав, – сказав хлопчина, коли ми верталися на попереднє місце.

Далі ми звернули вбік і пішли до стовбура гігантського дерева, що лежало на землі. Товщина його удвічі перевищувала мій ріст, а в дуплявину середини можна було скраю зайти і стати.

– Не заходьте туди, – казав мені Василько, коли я наблизився, – бо там повно буває всякої нечисти: і павуків, і ящірок, і гадюк.

Але Василькові хотілося вилізти на це товстелезне дерево, і ми вирішили зайти з тоншого кінця. Вздовж дерева ішла невеличка стежка, на яку схилилася, ніби покосом, висока трава. Василько, що йшов попереду, раптом став і знову підняв палець. Я глянув униз, куди він показував поглядом, і ми разом підняли дротини. З-під густої трави, що, схилилася на стежку, видно було міцний гадючий хвіст. І в той же момент, як ми підняли догори свої озброєні руки, той хвіст ворухнувся і зник під травою. Вслід за тим ми разом ударили по траві, де сподівалися влучити гадюку. Але, що це? В одну мить грива поляглої густої трави, здригнувшись, підлітає догори, і назустріч нам, з роззявленою пащею, в якій блиснули рідкі зуби, рвонулась до нас здоровенна гуана товста, з міцними лапами, австралійська ящірка, що сягала двох метрів довжини. Поява цієї дивної тварини була цілковитою несподіванкою. Тим то Василько аж скрикнув, і ми, не встигли підняти своїх дротів, враз відскочили в різні боки. Та мого супутника спіткала нова перешкода: гуана кинулася до нього, він зачепився ногами за суху гілку, що лежала позаду, і раптом упав на траву. Гуана в ту ж мить схопила Василька за носок гумового чобота.

Найда, як з-під землі, з'явився позаду ящірки і, загавкавши, куснув її за товстого, майже чорного хвоста, схожого на гадючий. Я теж підбіг у той момент, як гуана, кинувши Василька, обернулась до Найди і вдарив кінцем дротини по боку. Дріт гупнув, мов у подушку, але спільний протинаступ, видно, її злякав, і вона миттю шугнула у високу траву, як у воду. Пес кинувся навздогін, але Василько, схопившись на ноги, гукнув Найду до себе.

Це сталося так швидко, що ми тільки й дивилися один на одного, посміхаючися, ніби не знали, де лихо взялося й де поділося.

– Та то, Василю, цілий крокодил! – сказав я, – і де лоно тут таке виросло?

Але хлопець стривожено оглянув спершу уважно пса, що, переможно помахуючи хвостом, підбіг до свого господаря, а тоді вже сказав:

– Чи не вкусила ще Найди, а то цілий місяць не заживає рана після її укусу, а як і загоїться, то щороку в той самий місяць і день знову відновляється й ятриться й опухає, – а за хвилину, вернувшись думками до нашої пригоди, додав:

– Ми її, мабуть, по хвості смальнули, що так кинулася на нас, бо коли б по спині або по голові, то вже б не нападала так.

Після цього випадку хлопчина не поліз уже на товстелезне дерево, що лежало на землі, а ми пішли до лівого рукава річки, що оперізувала і з цього боку цей клапоть землі. Знайшовши деревину, що лежала впоперек річки, мов кладка, ми перейшли на другий бік. Кілька сполоханих чапель та диких качок знялися й полетіли геть на другий бік, де були плавні. На цьому боці річки, попід горою й на горі було царство кролів.

Вони раз-у-раз зривалися мало не з-під ніг, ховалися в нори попід камінням або бігли стрімголов геть від нас. Тут не було такої високої трави, бо паслися іноді вівці.

– Не повезло нам сьогодні, – сказав Василько, коли ми посідали на пласкому сірому камені спочити, – то було за пару годин сам заб'ю п'ять-шість гадюк, а сьогодні трохи мене самого та поганюча гуана не з'їла.

– А чим вона харчується? – запитав я.

– Чим живе, питаєте? Та їсть і кроленят, і пташенят, і яйця, де знайде. Невеликі гуани так лазять і в кролячі, нори, і в дупла, шукаючи поживи. Але отакої, як нам попалася, я ще не бачив ні разу, – сказав хлопчина і, помацавши кінець свого Гумового чобота, чи не прокусила наскрізь, погладив по голові Найдю, що терся коло ніг, зауваживши:

– Ні, я таки не даром привіз тебе до Австралії...

Слухаючи розмову Василька, я дивився, як далеченько вгорі на крутому схилі то зникала, то з'являлась біла пляма.

– Він щодня там полює на кролів, – пояснив мені мій супутник, коли побачив, куди я дивлюсь. – То кіт з наших бараків, але додому вертається тільки надвечір.

А кіт дійсно полював. Він то завмирав на одному місці, то непомітно пригинався під камінням, очікуючи жертви.

III. Пригода з кенгуру

Відпочинувши трохи на цьому місці, я вже сподівався, що нарешті наша мандрівка закінчиться, але мій молодий мисливець сказав, що підемо ще праворуч попід горою:

– Там є печера, а коло неї папороть, що росте, як дерево. Я вже й лазив на неї, – сказав Василько. Ідучи попід горою ми бачили цілі купи вже сухого поламаного колись бурею дерева, знову обгорілі пеньки, кістяки з рогатої худоби або купки білої вовни з овець, що давно колись подохли й зогнили.

Коли ми наблизилися до молодого, десять років тому насадженого соснового лісу, побачили кількох австралійців, що підчухрували гілля. Вони вже, видно, добре знали Василя, бо відразу привіталися з ним і почали жартувати, а далі один з них сказав:

– Васильку, нацькуй свого пса на кенгуру, вже там он плигають, – і він показав рукою.

Вони знали, що цей хлопчина любив ганятись разом з Найдою за кенгуру. Василько, дійсно, зрадів і, розпитавши, де бачили, хутко рушив туди. Йому хотілося, видно, показати мені цих дивних тварин, а також завзятість Найдю. З нами пішов і один з австралійців, що звався Джек.

Справді, метрів за двісті, за чагарником, що відокремлював насаджений ліс від пасовиська й від річки, паслися або бавилися чотири кенгуру. Ми причаїлися за кущами і спостерігали. Одна з них у своєму мішку поперед себе мала невеличке кенгуренятко. Воно іноді теж вилазило, щипало траву і знову верталось на своє місце, і тільки голівка виглядала звідти. Дві інших билися між собою. Це був справжній бокс. Стоячи на двох лапах і притиснувши одну лапу до грудей, кожна намагалася другою лапою дати стусана іншій. До того вони так спритно відскакували, ухилялися від ударів і знову нападали, завзято й

міцно б'ючи своїми лапами. будеш. А що вже який кущ, чи паркан перескочити – то це їм ніщо. До десяти футів заввишки стрибають. Багато ми їх винищили так. Проте мій господар мав дома двоє кенгуренят, що бавилися з нами, як ягнята.

Я, правда, теж знав, що кенгуру – найхимерніші та найвигадливіші тварини в світі. Але все те я знав з оповідань і з книжок, а тут вони були ось живі перед нами.

Щоб не злякати їх передчасно, ми пішли ліском, ховаючись далі поза чагарником. А коли вже майже порівнялися з ними, вони припинили овій герць і насторожилися, певно, відчули нашу прихильність.

– Ось я їх налякаю, – сказав, Василько й пустив на них свого Найду, що тримав за нашійничок коло себе. Я хотів стримати ще, але вже було запізно; Найда, вирвавшись з-за чагарнику, раптом завзято загавкав і кинувся до кенгуру. Ми теж вийшли з укриття, щоб краще бачити. Тварини кинулися до втечі, але не панічно з усіх сил, а досить повільно стрибали до річки. Першою тікала та, що була з кенгуреням, ніби боялася за малого. Перетнувши річку в наймілкішому місці, де вона часом майже пересихала, вони були зупинилися, але песик переслідував їх далі. Ми й собі наблизилися до річки. Кенгуру відбігли ще далі, але пес не давав їм опокую й там. Тоді одна з них, що бігла позаду, зупинилася і, обернувшись до пса, стала, ніби готова прийняти бій. Пес теж зупинився, негавкаючи гавкати, але близько підійти боявся.

Тим часом, почувши цю гавкотнюву, підійшли й інші австралійці, що були в лісі. Одні дивилися, а інші почали підохочувати та нацьковувати Найду на кенгуру.

– Скіч гім, Найда! – кричав один.

– Сул гім! Чайс гім! – гукав здалеку інший, не бажаючи переходити мілкої річечки.

І пес ще з більшим завзяттям рвався до кенгуру, яка стояла на ввесь зріст, мов готова до бою. Навіть іноді притискала одну лапу до грудей, як фаховий боксер. Вона спокійно дивилася на метушливого напасника, тільки зрідка повертала голову вбік або прищулювала вуха.

Я стояв трохи позаду, злізши на високий обгорілий пеньок, щоб було видніше цей поєдинок.

Василько ж, стоячи аж коло самої річечки, мовчки дивився на цю історію, але по його обличчю видно було якесь вагання чи нерішучість. Він, певно й хотів, щоб Найда переміг, прогнав кенгуру, але й боявся за долю свого пса.

Я вже стрибнув з пенька, щоб порадити Василькові відкликати Найду, але Джек знову загукав:

– Сул гім! Чайс гім, Найда!

Та я ще не встиг сказати Василькові й слова, як сталося те, чого ніколи не сподівався; в той момент, як пес, підохочений Джеком, рвонувся ще завзятіше й ближче до кенгуру, спокійна й мовчазна тварина раптом зробила один стрибок уперед, і Найда в одну мить опинився в її обіймах, притиснутий до грудей. За тим кенгуру, так само не поспішаючи, обернулася праворуч і пострибала геть, а

Найда тільки безпорадно мотав ногами в повітрі та придушено жалібно скавучав.

Василько ж, що стояв тепер поруч мене, тільки ойкнув і простогнав, ніби поранений несподіваним пострілом. Він, мабуть, в цей час відчув, що раптом утратив щось дороге йому, що з ним уже давно зрослося і зріднилося на довгому шляху.

– То вже пропав пес, – сказав один з австралійців, що нейтрально стояв, позаду, – живого не випустить... або задушить, або втопить.

Ці слова ще дужче приголомшили хлопчину, і він, повернувшись до мене, ніби благав порятунку в цю трагічну хвилину. В його очах світилися благання й безнадія. Але це тривало лише одну мить.

– Біжімо! – раптом мимовільно вирвалося у мене, коли я почув здогад австралійців, і ми кинулися щосили бігти вздовж річки в тому напрямку, де недавно зникла з очей химерна тварина, що понесла нашого Найду.

Покручена річка, гіллясті дерева, пеньки й каміння – все це гальмувало наш біг, а чагарники й високий бур'ян вздовж річки часом зовсім закривали від нас протилежний берег, де мала б бути кенгуру. Річка ж поступово повертала праворуч, і нам хотілося випередити зухвалу тварину й раптовим наскоком відвоювати Найду. Лє для цього треба було бачити її й не спускати з очей. Іноді ми зупинялися, щоб подивитися на протилежний бік, але нічого не помітили, навіть не чути було вже і скавучання пса. І ми бігли знову і знову. Василькові дуже заважали його гумові чоботи, і він уже стомився й важко дихав.

Пробігши так хвилин з п'ятнадцять або й більше, ми вже перейшли на повільнішу ходу та й річка тут ще більше повертала праворуч. Вона тут була вже глибша, наш берег був значно вищий і стрімкіший. Але кенгуру й тут по той бік річки ніде не було видно, хоч місцевість і була досить рівна й відкрита. – Що ж тепер робити? – запитав розпачливо задиханий хлопчина, – невже... Та я не дав йому договорити, схопивши міцно рукою за його плече і присідаючи на землю: метрів за тридцять від нас, залізши до половини в воду, у річці стояла кенгуру й топила Найду. Я не стільки розгледів, що робить ця тварина, як догадався, побачивши її в річці крізь гілля молодих дерев.

Пригинаючись до землі, часом майже на четвереньках, ми швидко кинулися вперед і зупинилися тільки тоді ,коли порівнялися із цією дивною твариною.

Тепер ми бачили її зблизька, з високого берега, дуже виразно. Вона, мов людина, стояла ось перед нами у воді і тримала Найду передніми лапами, зануривши у воду, а може й задньою притиснула до дна. З води іноді висувався Найдин хвіст та бульбашки повітря спливали на поверхні над розгойданою водою.

Ми вмить знайшли кілька добрих каменюк і, не гаючи часу, пішли в наступ. Кенгуру стояла до нас спиною й не сподівалася жадного нападу, як раптом по спині їй дошкульно вдарила каменюка, а дві інші упали перед самою

мордою, піднявши густі бризки. Звірина, мов ошпарена, лишивши свою жертву, кинулась із води і, скільки сили, подалася геть під наші крики й галас.

Я ще дивився їй услід, як Василько, лишивши свій бінокль, миттю спустився з високого берега в річку, перебрів, ідучи трохи не по шию, на другий бік і кинувся до того місця, де щойно стояла кенгуру. Я побачив, як там загойдалась вода і на поверхні спливла латка мокрої спини, ледве живого ще пса. Він ще показував ознаки життя, безпорадно бовтався, на одному місці в воді, але впливти вже не міг. Василько швидко йому допоміг: він схопив свого нещасливого друга й виніс на піскуватий пологий берег. Пес лежав, як труп, з заплющеними очима, і тільки його боки то виповнялися, то западали, що показувало на присутність життя в цій тварині. Вода крапельками стікала на пісок.

– Чи житиме? – мимовільно в обох нас виникло питання. За кілька хвилин пес почав чхати, й кашляти, й харчати, вертаючи воду, він здригався всім тілом, ніби у нього були якісь корчі, аж поки підніс голову й підтяг під себе свої простягнуті лапи.

Коли Найда вже став на ноги, Василько взяв його на руки й почав нести додому.

– Ну, тепер житиме – гукнув я Василькові – Ще й на Україну візьмемо, як будемо вертатися.

(із видання: Нитченко Д. Стежками пригод/ Дмитро Нитченко. – Мельборн: Українське видавництво «Просвіта», 1975)

Н.Лисенко «ГАРНЕ ЖИТТЯ, ГАРНА ПОСТАТЬ...»

(фрагмент статті)

«...Нитченко писав про Україну й Австралію, поєднуючи сторінки історії Батьківщини з долею своїх сучасників. Невипадково напишуться такі рядки:

Народе мій!

Ти мук мав досита.

Тебе тлив голод, нівечив Сибір.

О, скільки крові нашої пролито!

О, скільки сердець сконало в боротьбі!..

Д-р Марко Павлишин у ювілейній статті зазначає: «В Австралії Дмитро Нитченко сам виконує працю, якої вистачило б на ціле міністерство. Незважаючи на фізичну працю, аж до пенсії, він керує школою в Нькшорті, вчить у школах українознавства й на педагогічних курсах у Санштайні й Нобл Парку. На початку 50-х рр. він діє у шкільній раді Вікторії, а потім упродовж багатьох років очолює Українську Центральну раду. Він служить в управах української громади Вікторії та Союзу українських організацій Австралії. Великих зусиль докладає до 1-го тому книжки «Українці в Австралії». Працю на ниві української культури відзначено обранням його дійсним членом Наукового Т-ва ім. Т.Шевченка» (Наші дні [Канада]. – 1995. – № 542-543. – С.21). Згадує М. Павлишин і Літературно-мистецький клуб ео. В.Симоненка, заснований Д.Нитченком. Письменник

допомагає молодим авторам «увійти» в літературу. Це ним було засновано літературний альманах «Новий обрій», який є історичним свідченням про культурне життя української діаспори Австралії. Це він є ініціатором багатьох літературних конкурсів й винагород початківців, рецензентом і видавцем їхніх творів. У розрахунку на широку аудиторію (але в першу чаргу на таланти!) писалися Дмитром Нитченком книжки: «Елементи теорії літератури й стилістики» (1975), «Український правописний словник» (1968), «Український орфографічний словник» (1975). Для старшого покоління й для молоді, щоб знала своє творче коріння, написана книжка статей, розвідок і спогадів «У дзеркалі життя» (1982). Автор, який підписався псевдонімом Дмитро Чуб, в передмові зазначав: «Це видання присвячую тим письменникам, мовознавцям, діячам культури, що в невідрадних обставинах обороняють, плекають і розвивають нашу рідну мову й збагачують українську літературу». Це щира, з присмаком полину розповідь про харківських побратимів у 20-30-х рр. – В.Сосюру, Б.Антоненка-Давидовича; про видатних літературознавців і письменників української діаспори – І.Качуровського, Яра Славутича; про український гумор та його творців тощо.

Окрему й особливу сторінку становить епістолярія письменника, яка через долі українських митців відбиває історичні реалії ХХ століття.

Динамічні, імпресіоністичні, а подеколи й химерні малюнки буття-життя постають з листів Б.Антоненка-Давидовича (див.: Д.Нитченко. 201) листів Б.Антоненка-Давидовича. – Мельбурн, «Ластівка», 1986). У 1992 р. з передмовою М.Павлишина побачили світ «Листи письменників» І.Багряного, В.Гжицького, В.Гайдарівського, А.Гака, У.Самчука, А.Галана та В.Винниченка (листування з останнім публікувалося в «СіЧ» // 1990. – № 8. – С.22-311).

Є в доробку Д.Нитченка і поетичні та прозові книжки. Автор біля тридцяти літературних творів, серед них помітне місце займають пригодницькі та науково-художні оповіді, присвячені школярам і дошкільнятам: «Це трапилося в Австралії» (1953), «На гадючому острові» (1954), «Вовчєня» (1954), «Стежками пригод» (1975), «З новогвінейських вражень» (1977).

Багато разів перевидавалися його бібліографічні та літературознавчі оповіді про Кобзаря – «Живий Шевченко» (перше видання у Німеччині 1947 р. – останнє, «веселчанське» – 1994 р.)...

Марко Павлишин, аналізуючи твори Д.Нитченка, зауважував, що його проза «розповідає ясным прозорим, безпретензійним, хочеться сказати, нитченківським, стилем про правду життя, про те, що дійсно відбулося, про людей, яких автор справді знав».

Взагалі – жанр спогадів, породжений складним і багатим життєвим досвідом письменника, переважає у його творчому доробку. Назвемо останні: «Від Зінькова до Мельбурну. Із еокрая мого життя» (1990) та «Під сонцем Австралії» (1994). Про них схвально відгукувались Олесь Гончар, Володимир Жила, Юрій Бойко, Олександра Копач.

Праця пана Дмитра неодноразово відзначалася нагородами, в діаспорі: видавництва «Євшан-зілля» в Торонто, Фондів Антоновичів, Ковалєвих та ео. І.Франка в Чикаго. Удома, в Україні, дев'яності роки для Д.Нитченка

принесли видання художніх творів, бібліографічних та літературознавчих оповідей (у київських та полтавських видавництвах), низкою вечорів (на жаль, без присутності автора) з нагоди високих літературних нагород – премія ео. Г.Сковороди і премія ео. Лесі Українки...»

(Слово і час, 1995. – № 11/12. – С. 67–68.)

М. Павлишин УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В АВСТРАЛІЇ: КОНТЕКСТ І ПРОБЛЕМАТИКА

(фрагмент статті)

«...Як правило, проза більш позитивно ставилася до нового природного середовища, ніж лірика, асимілюючи його під категорією екзотики, як, наприклад, у збірці оповідань Чуба-Нитченка «Це трапилось в Австралії» (1953). В описах суворих ландшафтів, в анекдотах про даунів та коал («австралійських ведмедиків») зустрічаємо не тільки намагання автора відобразити елементи нової дійсності й надати їм естетичної форми. Відчувається, що Нитченко приймає роль літератора-піонера, який намагається здивувати вигідну публіку «вдома» пригодницькими репортажами, щось у стилі Р.Кіплінга.

Прагнення Чуба знайти екзотику, що перевищує австралійську, в 1960-х р. спонукала його та Пилипа Вакуленка поїхати до Нової Гвінеї. Згодом кожен написав власні спогади з подорожі. Найбільший твір з новогвінейською тематикою – «Голос крові» (1961), роман Іванни Сірко. Це – розповідь про «винувату» любов освіченого й хрещеного тубільця, яка примушує його виконати ритуальне вбивство. Філософська підстава роману – підкреслено християнська, але твір виявляє глибоке розуміння й любов автора до тубільської культури, якій загрожує нищівний вплив західної цивілізації...»

(Слово і час, 1995. – №11-12. – С. 63-68)

Додаток II

ТЕЗОВІ ВІДПОВІДІ НА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ КУРСУ

1. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ДІАСПОРА», «МІГРАЦІЯ», «ІММІГРАЦІЯ», «ЕМІГРАЦІЯ»

Діаспора – розсіяння по різних країнах народів, вигнаних за межі батьківщини завойовниками.

(Словник іношомовних слів (за ред. О.С. Мельничука)

Міграція – переселення народів у межах однієї країни або з однієї країни в іншу.

*(Новий тлумачний словник української мови
(уклад. В.Яременко, О. Сліпушко), Т.2)*

Імміграція – в'їзд чужоземців до будь-якої країни на постійне місце проживання.

(Словник іношомовних слів (за ред. О.С. Мельничука)

Еміграція – переселення із своєї батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально-економічними, політичними або релігійними причинами, виселення, вигнання, екзист.

*(Новий тлумачний словник української мови
(уклад. В.Яременко, О. Сліпушко), Т.1)*

2. ІММІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Протягом ХХ ст.. мільйони українців покинули свої домівки у пошуках кращого життя на чужині. Багатьох до цього спонукали соціально-економічні причини. Інші українці покидали свою батьківщину, в першу чергу, через політичні обставини. Не визнаючи радянської влади, вони ставали вигнанцями. У загальному потоці українських емігрантів, що їх і досі прибиває до чужих берегів, можна виділити три хвилі.

Перша хвиля: імміграція до 1914 р.

Українці, що іммігрували до Нового Світу перед Першою світовою війною, як правило, намагалися поліпшити своє вкрай незадовільне матеріальне становище. Більшість із них прямувала до Сполучених Штатів Америки заробити грошей і повернутися на батьківщину. Інші покидали рідні землі для того, щоб зайнятися сільським господарством в чужих краях і розбагатіти.

Імміграція до США. Перші іммігранти з України з'явилися в Америці ще на початку ХІХ ст. першим носієм української національної свідомості в США був священик Агапій Гончаренко. У 1867–1972 р.р. він редагував «Вісник Аляски» – перший американський часопис, що містив певні відомості про Україну і її жителів. На початку ХХ ст.. він намагався створити українську

соціалістичну колонію. Не менш відомим був український лікар Микола Судзіловський, який очолював на Гаваях сенат і сприяв переселенню українців у США.

Іммігранти з України к XIX – початку XX ст.. суттєво відрізнялися від своїх колоритних попередників. Це були переважно селяни-трударі з малорозвинених західноукраїнських земель – Закарпаття і Лемківщини. Вони покидали рідні землі у пошуках легкого заробітку на вугільних шахтах і металургійних заводах. Українські переселенці жили вкрай бідно, проте законопослушно. Переважна більшість із них планували повернення в Україну, тому не вивчали мову і законодавство США. Іммігранти межі XIX і XX ст.. були людьми без освіти. З 1905 року, коли до Америки прибуло 14 500 українців, почали створюватися громади наших співвітчизників, які уже не прагнули покидати нові землі.

Першими формами громадського життя, що виникли в еміграції, були церкви і парафії. 1884 року священик Іван Волянський у Пенсільванії відкрив першу в Америці православну церкву. У кінці XIX – на початку XX ст.. розбудова церков та утворення парафій набуло масового характеру. У перше десятиліття XX ст.. було відкрито 152 греко-католицькі парафії, які відвідували українці. Церква, по суті, для перших іммігрантів виконувала роль політичної інституції.

Для вирішення своїх невідкладних практичних проблем у США створювалися братства. Члени таких об'єднань сплачували кошти, які виплачувалися тим людям, які потребували допомоги у зв'язку із втратою працездатності та ін. Перше в Америці Українське братське товариство взаємодопомоги було засноване о. Волянським у 1885 році. У 1892 році була створена Спілка греко-католицьких русинських братств. 1894 року Іван Константинович та Григорій Грушка заснували у Джерсі-Сіті товариство взаємодопомоги – Руський народний союз (із 1915 р. – Українська національна асоціація).

У роки Першої світової війни стало цілком очевидним, що українці іммігранти перетворилися на певну політичну силу. У 1914 р. дві провідні іммігрантські організації Федерація українців Сполучених Штатів та Український альянс Америки – зібрали значні суми грошей для українців, витіснених війною з рідних земель. 1919-го р. Український національний комітет спільно з представниками різних українських урядів працював над публікацією англomовних матеріалів з українського питання.

Еміграція до Бразилії. До Бразилії емігрували переважно вихідці із західноукраїнських земель у пошуках дешевої і родючої землі. Кинуті напризволяще, опинившись у нестерпних кліматичних умовах, зіткнувшись із ворожістю індіанців, не маючи медичної допомоги, вони найчастіше гинули відразу після приїзду. Напередодні Першої світової війни до Бразилії прибуло 15-20 000 українців, у міжвоєнний період – 9 000, після Другої світової війни – ще 7 000. Українська діаспора в Бразилії проживає в Парані (нині – 150 000 осіб). Найвпливовішою українською інституцією в Бразилії є католицька церква.

Еміграція до Канади. Переїзд з України до Канади виправдав сподівання багатьох українців мати свою землю. Першими українськими емігрантами в Канаді вважаються Іван Пилипів і Василь Єленяк. Вони заснували перше постійне українське поселення в провінції Альберта.

Масовій еміграції українців до Канади посприяв професор-аграрник Йосип Олеськів, який надрукував кілька праць, у яких пояснював доцільність переїзду українців у Канаду. Перед Першою світовою війною близько 170 000 українців прибули до Канади.

Найміцнішими і найвпливовішими громадськими інституціями у Канаді були церкви, проте і їхньому середовищі були конфлікти, які були пов'язані із тим, що українські емігранти не мали своїх греко-католицьких священників і тому звернулися за допомогою до своїх духовних братів у США. Вони, у свою чергу, намагалися повернути українців до римо-католицизму. У 1903 році із США до Вінніпега прибув православний російський священник – єпископ Серафим, який ставив собі на меті створити Незалежну грецьку церкву. Його підтримали близько 60 000 прихожан, але церква проіснувала кілька років і розпалася. У 1912 р. греко-католицьким єпископом у Канаді став Микита Будка. Його діяльність отримала підтримку від українських емігрантів – 58% вихідців з України належали до греко-католицької церкви, однак спочатку відсоток прихожан становив 80. Багато з тих, хто зрікся католицизму, визнав духовну владу Української православної церкви (1931 р. – 24%).

В канадських преріях виникли осередки «Просвіти», читальні, народні доми. У 1925 р. в Канаді існувало близько 250 таких культурно-освітніх установ.

Щодо освіти, то у Канаді існувало майже 400 україно-канадських шкільних округів, у школах яких велося викладання українською і англійською мовами. У 1916 р. було засновано Могилянський Український інститут у Саскатуні. Аналогічні заклади існували також у Вінніпезі.

Друга хвиля: іммігранти та емігранти у міжвоєнний період

Українська еміграція на Захід у міжвоєнний період суттєво відрізнялася від довоєнної. По-перше, різко зменшився потік іммігрантів від 500 000 перед війною до 200 000 – після. Іммігрантів вабила переважно Канада.

Українські емігранти міжвоєнного періоду – це політичні переселенці. Після падіння у 1918-1920 р.р. кількох українських урядів вигнаннями стали ті, хто їх підтримував (40-50 тис. осіб). У переважній більшості це були освічені національно свідомі люди.

Більшість емігрантів зі східної України покинули свою батьківщину у 1920 р., коли армія УНР відступила до Польщі. Більше 30 000 було тоді інтерновано. Разом з тим емігрантський уряд Петлюри створив свою штабс-квартиру в Тарвуні. У 1923 році, коли уряд Польщі відмовив у підтримці Петлюри, більшість емігрантів переїхали до Чехословаччини. Прага стала головним центром української політичної еміграції. Завдяки фінансовій

підтримці чеського уряду було створено Український вільний університет і у Празі та Українську академію сільського господарства у Подебрадах.

Скрізь, де жили українці, створювалися політичні організації. У Канаді ще з 1907 р. існувала українська марксистська група, соціалістичний клуб «Гайдамаки» діяв у Нью-Йорку, комуністична партія. Наприкінці 1920-х років почали з'являтися націоналістичні організації – Українське національне об'єднання (УНО) у Канаді та Організація державного відновлення України (ОДВУ) у США. Аналогічні організації виникли в Аргентині та Франції.

Третя хвиля: Друга світова війна та «переміщені особи»

Після закінчення Другої світової війни на території Німеччини та Австрії перебувало близько 2,3 млн. українців. Це були «остарбайтери» та політичні емігранти. Примусово вивезених на роботу до Німеччини повертали до Радянського Союзу, проте 210 000 відмовилися це робити і опинилися в таборі «переміщених осіб».

У 1945 р. для допомоги масам біженців при ООН було створене Агентство допомоги та реабілітації. 1947 р. – Міжнародна організація допомоги «ПО». Серед українських «ПО» 20% були політичними вигнанцями. Це були освічені люди, у таборах вони здійснювали бурхливу організаційну, культурно-освітню та політичну діяльність.

Протягом 1947-1951 р.р. було здійснено переселення «ПО» на постійні місця проживання. Орієнтовна кількість тих, хто переїхав з Німеччини та Австрії до різних країн, така: 80 000 – до США, 30 000 – до Канади, по 20 000 – до Австралії та Великобританії, по 10 000 до Франції та Бельгії, 7 000 – до Бразилії, 6 000 – до Аргентини.

(за матеріалами дослідження О. Субтельного «Україна. Історія»)

3. ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ ЗА КОРДОН

Першу хвилю еміграції письменників 20 ст. (як найбільш масову) визначають саме митці, що безпосередньо чи опосередковано брали участь у визвольних змаганнях за здобуття першої незалежності Українській державі часів Української Народної Республіки та Центральної Ради і які не прийняли нового політичного режиму після занепаду УНР. 1914 рік означає початок подій, вплив яких тривав аж до 1945 року.

Друга хвиля еміграції митців триває з кінця Другої світової війни та в повоєнні роки часів ДіПі (1943-1945 – 1950-ті), який окремим етапом виділяє і Г.Костюк, і Г.Грабович, і Ф.Погребенник, і Б.Лановик. Це є час згуртування тих письменників, що поневіряються далі після першої еміграції, втікачів від сталінського режиму, формування нових постатей. Неможливо не згадати тут і діяльність МУРу.

Третя хвиля – період від 50-х років, коли налагодилися регулярні рейси до США, пасажирами яких стали колишні мешканці таборів для переміщених осіб, коли США і Канада у 60-70-х рр. заявили про себе як головних «репрезентантів передової культури». Саме тут опинилися в цей час родина Холодних, Василь Барка, Григорій Костюк, Євген Маланюк, Іван Багряний, Оксана Лятуринська та багато інших. На цих теренах об'єдналися і найдавніша еміграція, і уєнерівська, і радянська, і вже виховане чи навіть народжене тут покоління (щодо сумніву про право творчості останніх називатися «еміграційною», а не «закордонних українців» говорилося вище), центром гуртування яких стали Об'єднання українських письменників «Слово», Нью-Йоркська група.

ВИСНОВОК: в українській історії 20 століття відомі три хвилі еміграції, кожна з яких мала найрізноманітніше підґрунтя – політичне, культурологічне, соціальне. Українці виїжджали за межі держави через політичні переслідування ідейних поглядів, на знак протесту проти обстановки у країні, з метою реалізації своїх державницьких задумів у можливих умовах і допомоги окупованій політично і морально Україні. Втікаючи за кордон, українці також прагнули зберегти у часі й просторі духовну культуру України, продовжити її існування. І, врешті, оголосити всьому світові про ту ситуацію, що склалася в державі. Звісно, процеси міграції тривають постійно, але найважливішими літературними були саме названі.

(за матеріалами статті І. Жифарської

«Література та еміграція: грані зіткнення». – Режим доступу до публікації:

http://prosvilib.at.ua/publ/vidannja_shho_prodovzhujutsja/visnik_tavrijskoji_fundaciji/vtf_04_01/39-1-0-77. Далі цитую за цим виданням)

4. ПИТАННЯ ХРОНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗАРУБІЖЖЯ

Г.Костюк у своїй праці «З літопису літературного життя в діаспорі» (1971) поділяє українську еміграційну літературу на **4 етапи**: 1921–1940, 1941–1945, 1945–1954, 1954 – і до сьогодні.

Г.Грабович твердить, що «українська еміграційна література в повному значенні цього слова **розпочинається лише після Другої світової війни**, по суті, за періоду ДіПі, тобто в 1945–1950 роках. Лише там і тоді українські письменники й читачі остаточно поривають зі своїм середовищем і опиняються у суворій реальності чужорідних культур».

Ф.Погребенник називає дві хвилі еміграції, що увійшли в історію літератури, дали визначні мистецькі цінності: **пожовтнева** (1919–1920 рр.), що з'явилася після розпаду УНР і ЗУНР, і **повоєнна**.

У книзі «Українська еміграція: Від минувшини до сьогодення» за ред. професора **Богдана Лановика** колектив науковців аналізує історію української еміграції, починаючи з перших століть нової ери; чи не найбільше уваги приділено саме еміграції 20 ст. Тут виділяються два етапи: **перший – міжвоєнна еміграція 1917–1939 рр., другий – за Другої світової війни та в повоєнні роки.**

Наголошується, що українська політична еміграція мала дві хвилі: першу під час і після Першої світової війни, другу – в кінці та після Другої світової війни. Також називається третя хвиля – повоєнний період.

Василь Шепетюк та Іван Гавдида пропонують не пропустити поза увагою і таке специфічне явище, як **четверта хвиля української еміграції. Йдеться про виїзд за кордон дисидентів у 70–80 рр. за брежнєвського застою.**

ВИСНОВОК: розгляд еміграції 20 ст. слід розпочинати саме з міжвоєнної доби. Еміграція початку 20 ст. (включаючи й кінець 19-го) більше мала економічне підґрунтя, її радше не розглядати суто в контексті історії української літератури 20 ст., щоб не розривати цілісний період к.19-поч.20 ст., не сплутуючи в такий спосіб неподібні і далекі, за О.Баганом, естетичні світи, якими були 19 і 20 ст. А нові визначальні суспільно-політичні, культурні й літературні тенденції 20 ст. з'явилися саме внаслідок чотириріччя 1914–1918, коли Європу сколихнули бурхливі події Першої світової, а в Україні відбулися стрімке державотворення та націєтворення, адже дух 19 ст., дійсно, тривав чи не до 1914 р.

(за матеріалами статті І. Жифарської
«Література та еміграція: грані зіткнення»)

5. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ НАЗВИ МИТЦІВ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, НАПИСАНОЇ ПОЗА ТЕРИТОРІЄЮ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Художню творчість зарубіжних українці називають: *література української еміграції* ? Це не зовсім вірно. **По-перше, не всі митці були емігрантами. По-друге, існує таке явище як творчість українців, які народилися за межами України, це друге, третє покоління емігрантів.**

Існує й інша назва : *творчість української діаспори*? Але знову ж таки не всі категорії закордонних українців охоплюються цим визначенням.

Ці терміни позначають одне явище (з літературної точки зору), проте вказують водночас і на його відтінки.

Еміграційні письменники – ті, що *вийшли* зі своєї країни в іншу. Вживаючи цей термін, ми обов'язково апелюємо до поняття «**виїзд**».

Поняття ж **діаспорні письменники** може **включати в себе письменників-емігрантів, до того ж це і ті, хто народився в Україні, а виріс за її межами**, а також покоління, народжене і певною мірою асимільоване на новій землі, тобто *це не тільки перше покоління емігрантів, а й друге, і третє. Проти терміну діаспора*, однак, був категорично проти **Юрій Шерех**, наголошуючи, що людей спіткало *не «розсіяння»*, а свідомо був обраний шлях поза межі батьківщини.

Яр Славутич, «український канадієць», вважає, що «українська діаспора» – «закономірний вислів чи пак термін для українства за кордоном» І пропонує також поряд із діаспорою як збірною назвою синонімічно вживати словосполучення «**закордонні українці**».

Не новим сьогодні є і термін «**українські письменники в екзилі**», у якому ключовою є сема «**вигнання**», «**виселення**».

ВИСНОВОК: Варто послуговуватися тим чи іншим терміном залежно від ракурсу дослідження, від того, що саме хочемо підкреслити чи на чому наголосити. Іншими словами: **всі письменники, що емігрували, є представниками української діаспори («розсіяними» у світі), але не кожен письменник діаспори є емігрантом.** Еміграція – то є складник життя діаспори, остання, у свою чергу, включає як автохтонне населення, так і нащадків емігрантів. Визначення «література українського зарубіжжя» або «українська зарубіжна література» (Л.Скупейко) також має право на існування. Це поняття місткіше і охоплює творчість усіх груп українського населення за межами України.

(за матеріалами статті І. Жифарської
«Література та еміграція: грані зіткнення»)

6. ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЧИ ВІДМИРАННЯ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

Українська зарубіжна література є **феноменом доконаним**, явищем, що відбулося, чи **вона розвиватиметься** й далі?

Голова Об'єднання українських письменників в екзилі «Слово» **Григорій Костюк** вважає український літературний процес поза межами України **реальним фактом**. А внаслідок складних історичних зрушень, включаючи революцію 1917 року, гітлеризм, сталінізм і, зрештою, Другу світову війну, «еміграційна література різних народів виросла у велике соціальне явище...».

На протилежних позиціях стоять представники найстаршого покоління емігрантів **Г.Журба** та молодшого – **Д.Струк**. Останній вважав еміграційною лише літературу першого покоління емігрантів, а подальша література, на його думку, вмирає із самими її творцями. Не можна не погодитися із думкою літературознавця **М.Сороки**, який твердить: українська література, позбавлена рідного ґрунту, як і міфічний Антей, **вливається в нову культуру**; однак вона не відмирає, а **трансформується в інші літератури**, зберігаючи при цьому духовний код та культурну спадщину етносу.

(за матеріалами статті І. Жифарської
«Література та еміграція: грані зіткнення»)

7. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В АВСТРАЛІЇ

Марко Павлишин УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В АВСТРАЛІЇ: КОНТЕКСТ І ПРОБЛЕМАТИКА

(фрагменти статті)

«... Головна хвиля української еміграції до Австралії – це явище 1948–1952 років. Хоча ще в 1910-х рр. сюди прибули, насамперед до стейту Квінсленд, українці з Далекого Сходу, зокрема з Зеленого Клину, їх було небагато (до п'яти тисяч) і вони впродовж короткого часу майже повністю асимілювалися. Після

другої світової війни з таборів переселених осіб – (ДіПі) – з центральної Європи переїхало до Австралії близько 20 000 українців, а наприкінці 1980-х рр. тут проживало вже 34 000 (із них близько 15 000 у перепису населення 1988 р. заявили, що розмовляють українською мовою).

Шлях української еміграції до Австралії, зокрема на початковому етапі, не був легким. Уряд вимагав від емігрантів двох років фізичної праці на призначених місцях. Діяв відчутний асимілятивний тиск, зокрема, на школярів. Вертаючись із місць контрактної праці, люди оселялися переважно у великих містах! Найбільші угруповання виникли в Мельбурні й Сіднеї, дещо менше в Аделаїді. Порівняно невеликі групи з'явилися в Брізбені, Перті, Канберрі, в таких провінційних містечках, як Джілонг та Ньюкастель, і в Тасманії. Своїм завзяттям і на цьому континенті українці створили національні осередки громадського, релігійного й культурного життя. Великі зусилля вкладалися в плекання української освіти; власні школи вважалися ключовими для втримання української свідомості серед другої і третьої генерації. Вже 1950 р. в Сіднеї колишні члени Львівського НТШ, разом з іншими науковцями діаспори, створили Наукове Товариство імені Т.Г.Шевченка в Австралії. Головним досягненням Тов-ва були ґрунтовна книжка «Українці в Австралії» (1966), низка конференцій на тему історії українського поселення в Австралії. У 1960-х і 1970-х рр. активно діяло Товариство сприяння виданню творів М.Зерова та інших неокласиків. У 1983-84 рр. програми з україністики були впроваджені в двох університетах: ім. Монаша в Мельбурні та ім. Макворі в Сіднеї.

До найширших акцій українців в Австралії належали: вшанування в 1953 р. жертв великого голоду 1932-1933 рр.; демонстрації солідарності з ув'язненими й засланими членами дисидентського й правозахисного руху...

Такий, у загальних рисах був контекст, у якому постала українська література в Австралії. До її творців зараховують невелику групу з 19-ти осіб, що опублікувала в 1949-1983 рр. (існує точна бібліографія) бодай одну книжку поезій або художньої прози. Додамо ще семеро авторів книжок для дітей та літературних нарисів і спогадів. Приблизно ще стільки ж не друкувалися окремими виданнями, але їхні твори з'являлися регулярно в періодиці. Більшість з них народилася в десятиліттях 1900-1910 і в 1920–1930 рр.; майже всі мали завершену або розпочату вищу освіту, але небагато змогло працювати за своїм фахом.

Цінна бібліографічна стаття Дмитра Нитченка (справжнє прізвище письменника Дмитра Чуба). Тут подано список (з 137 позицій), до якого включено книжки українських авторів (твори видавалися головнo в Австралії, окремі – в Європі й Північній Америці), а також з десяток творів закордонних письменників, що перекладалися українською мовою. Із 137 книжок 56 увійшли до розділу «Література». Серед них: 9 збірок поезій, 6 романів, 4 повісті, 5 збірок оповідань і 4 збірки гуморесок; 6 чисел альманаху «Новий обрій» (до 1990 р. їх вийшло 8), 13 книжок дитячої літератури і 9 збірок спогадів та нарисів.

Велике значення мали організації, які створилися з метою плекання літературної творчості. Найвизначніша з них – це Мельбурнський літературно-

мистецький клуб ім. В.Симоненка (утвор. 1954 р.). У формуванні клубу провідну роль відіграє Д.Нитченко, полтавець, який після другої світової війни опинився на еміграції. Його літературна діяльність починалася в Харкові в ранніх 30-х рр. (розповів у спогадах, опублікованих 1990 р.). Переконавшись, що для розвитку літератури необхідна інтенсивна організаційна діяльність, він переніс в Австралію. Будучи найактивнішим співробітником альманаху «Нові обрії», Нитченко постійно заохочує молоду генерацію до творчої співпраці. З його ініціативи впроваджені нагороди для всеавстралійського літературного конкурсу молодих талантів. Завдяки Дмитру Нитченку щорічно проводяться так звані «двомісячники книжки» – розповсюдження книжкової продукції в українських школах, організаціях і церквах.

Подвижницьку справу Нитченка продовжує його внук Юрій Ткач. Надрукувавши декілька оповідань, він знайшов себе в перекладацькій та видавничій діяльності, виступаючи як власник книгарні й видавництва «Байда букс», спеціалізацією якого є українська книжка англійською мовою.

До «молодої генерації» належить також Мирон Лисенко та Ірина Романовська, англomовні поети, які проявили себе в 1980-х роках. М.Лисенко – іронічний поет міської буденщини, І.Романовська – лірик, що стоїть ближче до модерністичної згущеності виразу й до романтичного психологізму.

Визначаючи характер української літератури в Австралії, можна почати від узагальнення: незважаючи на жанр і з незначними винятками, вона перебуває в силовому полі факту еміграції. І якщо колись ця література виявляла пізнавальне зацікавлення явищами «Нового обрію» й робила спроби осмислювати роль українця в новому оточенні, то згодом, із старінням авторів і з усталенням побутових форм, провідними настроями стали елегійний і сатиричний.

Приїхавши до Австралії, українські емігранти побачили новий, сухий, рівний і меланхолійний краєвид, який декого захопив, а декого – ні...

Як правило, проза більш позитивно ставилася до нового природного середовища, ніж лірика, асимілюючи його під категорією екзотики, як, наприклад, у збірці оповідань Чуба-Нитченка «Це трапилось в Австралії» (1953)...

У прозі Пилипа Вакуленка зустрічається своєрідний підхід до австралійської природи. У скетчі «Дощ», наприклад, описана ситуація (кінець посухи), емоційний зміст якої є глибоко австралійським, хоч персонажі – українці дивляться на світ категоріями рідного краю...

У ліриці австралійська природа найчастіше змальована як антитеза до спогадів про українські краєвиди. Найчастіше образи не конкретизують, а узагальнюють краєвид, як ось у вірші «Чужині» Боженни Коваленко: «О чужино! Люби́ть тебе не могу. // Краса твоя, немов зів'яла віть... // Усе в тобі тут серцю протилежить – // Сміх кукабари і небес блакить. // Бо хто уперше полюбив безмежно, // Удруге так не зможе полюбити».

Бувають, однак, випадки, коли чужий краєвид стає спокусливим. Такій спокусі поет Василь Онуфрієнко не піддається: «З горбів манять простором тихі

долини, // 3 долин манять вгору зелені горби. // Та голос зненацька до серця прилине: // «Ти їх не люби, не люби, не люби!».

Боротьба з краєвидом типова для лірики, природи, але не вичерпує її. Виступити поза категорії «вдома» і «на чужині» вдалося двом поетам з Південної Австралії: Євгенові Зозе й Лідії Далекій (псевдонім Олени Чорнобицької), яка відома своєю збіркою «Легіт і бризи» (1957). У них природа – це не код для фіксування почуття невлаштованості в Австралії, а просто вихідний пункт для ліричного слова...

...Є кілька різних методів, за допомогою яких українська література Австралії віддзеркалює згаданий конфлікт (намагання українського іммігранта дати собі раду в новому й не особливо прихильному до нього світі, конфлікт мрії і дійсності – *уточнення наше М.Л.*): меланхолія, сентименталізм, утеча в приватну сферу, елегія й сатира.

Почнемо від меланхолії. Найскладніший, найпослідовніший і найбільш імпузантний її вираз – це історичний роман Миколи Лазорського «Гетьман Кирило Розумовський» (1961). Лазорський (1884-1970) почав писати його в Німеччині 1946 р. й працював над ним близько 15 років. Цей осяжний роман осмислює проблематику політичних еміграцій. Зображення позбавленого титулу останнього гетьмана, змушеного проти своєї волі жити в Німці, а також часті перенесення дії до Санкт-Петербурга, де брат гетьмана Олексій живе в розкошах, але далеко від рідної землі, – це символічні знаки тематики еміграції. У зображенні Лазорського останній гетьман стає втіленням політичних сподівань без реальної сили; його державотворчі плани, повні мрійних проектів та роздумів про минулу славу залишаються без практичних наслідків, а події розвиваються за правилами реального світу, де діють певні політичні сили. Розумовський стає символом вчорашнього ідеалу, який сьогодні не може перетворитися в дію.

Але меланхолія, що живиться неспівмірністю ідеалів та дійсності, – це не домінуюча тональність української літератури в Австралії. Свого часу було написано кілька оповідань про пекучу проблему: як повинні молоді люди знаходити собі в новій країні подружніх партнерів, які б задовольняли і особисті критерії, і вимоги національного «годиться»? Адже ж творення українських родин – це одне з самовизначених завдань еміграції. У таких творах особисті проблеми героїнь (завжди героїнь, а не героїв) розв'язуються сентиментально: з'являється бездоганна «пара» й реалізується щасливе з'єднання. Прикладом може послужити оповідання Ольги Катран «Коралі» ... Тут героїня – жінка, яку недавно залишив наречений. Вона вже збирається їхати в Канаду шукати кращої долі, коли на вечорі танців зустрічає незнайомого архітектора (українця!). Любов швидко розвивається і оповідання закінчується їхнім рішенням залишитися парою назавжди.

Фабула, яку ми тут схематично переказали, не могла б задовольнити читача без навмисних грайливих стилізацій та натяків на казкові мотиви. Сентименталізм Ольги Катран – це не твердження, що ідеал є дійсністю, а мрійливий вираз бажання, щоб воно так було.

Третій спосіб, яким література дає собі раду з важкими питаннями еміграції, – це зовсім не надавати їм важливості. Аделаїдські поети, про яких йшлося раніше, звернулися до іншої проблематики. Можливо, що саме через їх, з усіх українських письменників в Австралії найтяжче приєднати до специфічної української культурної стихії. Тому, мабуть, вони найдоступніші неукраїнській читацькій публіці. Лідія Далека зайняла найбільше сторінок у збірці перекладів англійською мовою, що їх виконав австралійський поет Моррісон. Серед найкращих поезій Нитченка – якраз ті, що не ставлять собі жодної мети, окрім висловлення духовного стану чи враження.

Четвертий різновид української літератури в Австралії – елегійний. Цей термін тут ужито вільно, в значенні «такий, що висловлює смуток, зв'язаний з утратою того, що минуло». Твори, що належать до цієї категорії, стають усе численнішими. На перших етапах української літератури в Австралії існувала гостре межа між оповіданнями та спогадом. Спогади заповнювали значну частину ранніх «Нових обривів»: вони були звернені до героїчних моментів визвольних змагань, визначних особистостей та подій з символічним значенням. Оповідання ж користувалися сучасними сюжетами. Але в «Нових обривах» (1980) жанрові риси спогаду зустрічаємо вже в більшості оповідань: тон спогаду домінує над усією художньою прозою. Шість із десятих оповідань відтворюють минувшину, яка відповідає молодим літам самих авторів. До цієї категорії належать твори у формі повістей чи романів, як наприклад, Сергія Домазара «Замок над Надаєм» (1964), Юрія Борця «У вирі боротьби» (1971). Останній твір базується на шкалах про УПА. Суто документальний характер має твір Кузьми Каздоби «Заметений шлях» (1974) – спогад про колективізацію та голод 1933 року.

Явищем глибоко елегійним став театр, який у 1950-х рр. досягнув великої популярності (понад двісті окремих постановок). Українські п'єси йшли навіть у зовсім невеликих українських поселеннях. Театр ім. Л.Курбаса в Мельбурні, Малих форм у Аделаїді і Українського Мистецького Тов-ва в Сіднеї зібрали колишніх професійних акторів. Театр був цариною ностальгії. Вічне повернення «Наталки Полтавки» та «Ой, не ходи, Грицю» (двох найпопулярніших речей), п'єс Тобілевича та Кропивницького давало картину й почуття старосвітської українськості. Цього не змінили оригінальні п'єси Ярослава Масляка, які ставилися переважно в Сіднеї. Новим духом наснажена англomовна п'єса Анни-Марії Микити «Окраїна» (Border Country, 1986). Вона вивела на загальноавстралійську сцену проблематику українця як емігранта й здобула прихильність критики.

Якщо елегійна група української літератури в Австралії переносить бажану тотожність ідеалів з дійсністю в минуле, то сатира твердить, що такої тотожності немає і судить українську спільноту за тими цінностями, які обстоює сама спільнота. Що це за цінності? Це збереження української мови й звичаїв, заснування українських сімей, жертвна праця в громадських організаціях, прагнення доброї долі для рідного краю. Ці аксіоматичні цінності залишилися поза критикою в літературі, як і в українському публічному житті на континенті

загалом. Сатира ніколи не ставить їх під сумнів, а засуджує тих, хто грішить проти них. Суперечність між патріотичною риторикою і матеріалістичним способом життя, наприклад, цікавить Лесю Богуславець (псевдонім Лесі Ткач) в її збірці сатиричних гуморесок «Який Сава, така й слава» (1979).

Загалом тут українська сатирична проза зберігає лагідний, фейлетонний, гумористичний тон. Опанас Бритва (псевдонім Ореста Борчинського), Богдан Подолянко і Грицько Волокита (псевдонім Ярослава Масляка) спостерігають суперечності й абсурдності, що трапляються в українському житті, але майже завжди без антагоністичного загострення. Цього аж ніяк не можна твердити про сатиричну поезію Зої Когут...

Якщо ставити перед літературою максимальні вимоги, щоб вона давала суспільству, для якого вона написана, емоційне та інтелектуальне знаряддя для чесної й не ілюзорної самоінтерпретації, щоб вона входила з читачем у діалог про ключові питання його життя, – то українська література континенту, мабуть, їх не виконує. Можна критикувати цю літературу за те, що вона не розглянула серйозно ідеалів і принципів, за якими українська спільність тут намагається жити; можна навіть нарікати на те, що ця література не звернула уваги на всесвітні течії й рухи, а жила загалом традиційною, навіть консервативною естетикою. Але можна б і дивуватися й радіти, що в такій невеликій українській спільності, як австралійська, таки зародилася українська літературна творчість, у якій знаходимо чимало світлих моментів.»

(Слово і час, 1995. – №11-12. – С. 63-68)

Додаток III
СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
ДІАСПОРИ
(XX – поч. XXI ст.)

ПРАЗЬКА ШКОЛА – умовна назва (належить літературознавцеві Володимирі Державину) українських поетів міжвоєнного двадцятиліття, творчість яких відбувалася переважно у Подебрадах та Празі (Є. Маланюк, Ю. Дараган, Л. Мосендз, О. Стефанович, Юрій Клен, Н. Лівицька-Холодна, О. Лятуринська, Ю. Липа, О. Ольжич, О. Теліга, Г. Мазуренко та ін.), деякі з них жили у Варшаві до кінця другої світової війни (Ю. Липа, Наталя Лівицька-Холодна), у Мюнстері (Юрій Клен). О. Ольжич та О. Теліга загинули від рук фашистів, Ю. Липа – енкаведистів. Празька школа не мала ні статуту, ні програми. Тому ставлення до цієї назви – неоднозначне. Є. Маланюк, Н. Лівицька-Холодна заперечували існування Празької школи. Однак, попри їхні суб'єктивні твердження, вона все-таки була, проявлялася у творчих рисах, спільних для її представників: яскравий неповторний історіософізм, вольові імперативи, націотворчий пафос, переважно стильовий синтез їхньої лірики. Деякі «пражани» друкувалися на сторінках часопису «Вісник», редагованого Д. Донцовим, тому їх називали ще «вісниківською квадригою» (лат. quadriga – четвірка коней, запряжена водноряд): Є. Маланюк, О. Ольжич, О. Теліга, Л. Мосендз. Пізніше до них приєднався Юрій Клен. Вони, поділяючи націоналістичні погляди Д. Донцова, полемізували з ним, зокрема щодо вивільнення мистецтва з-під ідеологічної заангажованості (Є. Маланюк, Наталя Лівицька-Холодна та ін.), щодо національної традиції (Ю. Липа).

*(за матеріалами «Літературознавчого
словника-довідника» за ред. Р. Гром'яка)*

МУР (Мистецький Український Рух) – об'єднання українських письменників в еміграції з метою консолідувати українських літераторів, які після 2-ї світової війни опинилися в таборах для переміщених осіб переважно в Німеччині та Австрії. Засноване в 1945 у м. Фюрт (Німеччина). За час існування відбулися три з'їзди (1945, 1947 і 1948) та кілька конференцій МУРу. Головою об'єднання був У. Самчук, заступником Ю. Шерех (Шевельов). Неоднорідність еміграційного середовища того часу (вихідці з радянської України, західноукраїнських земель, представники міжвоєнної еміграції переважно з Чехословаччини та Польщі) спричинила розбіжності в поглядах на літературу та її призначення, дискусії щодо перспективності літературних стилів тощо. Водночас народжувалися ідеї, які мали об'єднати представників різних світоглядних принципів та політичних орієнтацій. Такою була висунута У. Самчуком ідея «великої літератури», яка базувалася на тому, що література є одним із найголовніших чинників духовного самовияву нації і чи не єдиним – в умовах її бездержавності. Широкого резонансу набула також розроблена в цьому річизні концепція «національно-органічного стилю» Ю. Шереха. Незважаючи на розбіжності в ідеологічних та естетичних поглядах, МУР об'єднав основні мистецькі сили еміграції. До нього входили: О. Бабій, І. Багрянний, Д. Гуменна,

В.Домонтович (Петров), Ю.Косач, І.Костецький, Б.Кравців, Є.Маланюк, М. Орест, Т.Осьмачка та ін. Хоч об'єднанню не вдалося організувати періодичного літературного органу та видавництва, все ж у різних містах вийшли по одному або кілька чисел журналів «Арка», «Заграда», «Хорс», три випуски збірника «МУР» та однойменний альманах. Твори «мурівців» виходили також у «Малій бібліотеці «МУРу», видавництві «Золота брама». Об'єднання припинило існування у зв'язку з переїздом його учасників на постійне проживання в інші країни.

*(за матеріалами «Літературознавчого
словника-довідника» за ред. Р. Гром'яка)*

«СЛОВО» – об'єднання українських письменників в еміграції. Ідея об'єднання українських письменників на американській землі у професійну організацію виникла після переселення митців з Європи. Головна хвиля «переміщених осіб» з європейського континенту припадає на 1949 рік. Бажання продовжувати літературну діяльність сприяло створенню організації, яка об'єднала мистецькі сили. Рішення про створення «Слова» народилася під час наради літераторів 26 червня 1954 в Українському літературно-мистецькому клубі в Нью-Йорку. Офіційно організація «Слово» була проголошена на установчих зборах 19 січня 1957. «Слово» є продовженням основних принципів свого попередника – МУРу. Об'єднує українських письменників із багатьох країн світу з метою сприяння розвитку незалежного письменства, літературно-мистецької критики та зв'язку літератури з читачем. До членів-основоположників «Слова» належали: Василь Барка, Іван Багряний, Богдан Бойчук, В. Гайдарівський, Святослав Гординський, Йосип Гірняк, Петро Голубенко, Галина Журба, Іван Керницький, Григорій Костюк, Іван Кошелівець, Богдан Кравців, Юрій Лавріненко, Вадим Лесич, Леонід Лиман, Наталя Ливицька-Холодна, Оксана Лятуринська, Євген Маланюк, В. Міяковський, Теодосій Осьмачка, Микола Понеділок, Богдан Рубчак, Улас Самчук, Марія Струтинська, Остап Тарнавський, Юрій Тарнавський, Юрій Шевельов (Юрій Шерех), Микола Шлемкевич.

Від установчих зборів до 1975 головою «Слова» був Г. Костюк, потім – О.Тарнавський, а після його смерті у 1992 – Ліда Палій. Об'єднання періодично проводить з'їзди, в яких беруть участь делегати від філій з Австралії, Англії, Аргентини, Бразилії, Канади, Німеччини, США, Франції та інших країн. З 1962 року «Слово» видає неперіодичний орган під однойменною назвою (вийшло 12 випусків), австралійська філія – альманах «Нові обрії». Члени «Слова» брали участь у міжнародних конгресах ПЕН-клубу, де виступали на захист репресованих українських письменників на батьківщині. Після здобуття Україною державної незалежності встановилися тісні контакти між «Словом» і Спілкою письменників України. 30 жовтня 1997 році письменники схвалили діяльність ОУП «Слово», але більшість членів висловили згоду на припинення діяльності Об'єднання. Тому робота Об'єднання обмежилася лише видавничою ланкою, а поточна діяльність ОУП «Слово» була припинена.

(за матеріалами «Літературознавчого

НЬЮ-ЙОРКСЬКА ГРУПА – група українських еміграційних поетів, яка виникла в середині 50-х ХХ ст. як співдружність митців, об'єднаних спільними поглядами на творчість, як можливість якомога повнішого самовияву творчої індивідуальності митця. Хоч назву одержала від місця перебування її ініціаторів, включала також поетів, які мешкали в інших країнах. До неї відносять Богдана Бойчука, Женю Васильківську, Патрицію Килину, Богдана Рубчака, Емму Андієвську, Юрія Тарнавського, Віру Вовк. До групи тяжіли також малярі Л. Гуцалюк, С. Геруляк, Ю. Соловій. Датою її народження засновники вважають 21 грудня 1958, коли під час дружньої бесіди в кав'ярні виникла назва групи й були намічені плани періодичного видання «Нові поезії» та видавництва. Поети Нью-Йоркської групи в естетичному плані орієнтувалися на поезику модернізму, відхід від традиційних норм та засвоєння нових течій у світовій літературі. Склад групи змінювався. Женя Васильківська та Патриція Килина з часом відійшли від літературної творчості, натомість до групи «примкнули» поети молодшого покоління: Ю. Коломиєць, О. Коверко, М. Царинник, Р. Бабовал, М. Ревакович. На сьогодні Нью-Йоркську групу можна говорити як про історико-літературне явище, яке деякі дослідники, зокрема Я. Розумний, співвідносять із творчістю українських поетів-шістдесятників.

(за матеріалами «Літературознавчого словника-довідника» за ред. Р. Гром'яка)

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ КЛУБ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА – це спілка або товариство українських письменників, які мешкають в Австралії. Заснований у 1954 році. Його очолив Дмитро Нитченко. Метою клубу, як і решти українських інституцій в Австралії (шкіл, мистецьких колективів, газет, видавництв, радіопрограм) було не тільки засвідчити свою причетність до українства, а й передати свою любов до України дітям, онукам. Клуб організовував виступи письменників перед українськими громадами, влаштовував вечори пам'яті класиків української літератури, а також зустрічі з українськими митцями з інших країн. Один із найпомітніших напрямків діяльності клубу – робота з літераторами-початківцями, організація конкурсів творчої молоді, спільних виступів знаних літераторів разом з початкуючими перед громадою. Клуб видає журнал «Новий Обрій», який виходить з періодичністю раз на п'ять років. За участю клубу вийшло дві збірки творів українських поетів Австралії – «З-під евкаліптів» та «Антологія української прози в австралії» в перекладі на англійську мову. Члени клубу: Д. Нитченко (Чуб), П. Вакуленко, Є. Гаран, К. Фольц, З. Когут, В. Онуфрієнко, Б. Коваленко та ін.

(за матеріалами статті А. Михайленка «Українське художнє слово в Австралії» (у книзі: Рідні голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії. – К.: Веселка, 1993. – С. 5-14.)

Навчально-методичне видання

Марія Лаврусенко, Олена Буряк

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРНА ЛІТЕРАТУРА:
ОСНОВНІ ПОСТАТІ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Книгу видано в авторській редакції

Підписано до друку 17.05.2023. Формат 60x84 ¹/₁₆
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. др. арк. 14,6. Тираж 50

ВІДДРУКОВАНО ФОП Піскова М.А.
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№24440000000027816 від 18.08.2016

